

ZGODOVINSKI ČASOPIS

HISTORICAL REVIEW
ИСТОРИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

leto 1977

3

letnik 31

ZGODOVINSKI ČASOPIS

je glasilo Zgodovinskega društva za Slovenijo

UDK 949.712 (05)

Yu ISSN 0350-5774

Uredniški odbor: dr. Ferdo Gestrin
dr. Bogo Grafenauer
dr. Vasilij Melik (glavni in odgovorni urednik)
Janez Stergar (tehnični urednik)
dr. Miró Stiplovšek
dr. Jože Šorn
Peter Vodopivec
dr. Fran Zwitter

Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji. Ponatis člankov in slik je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira

Redakcija tega zvezka je bila zaključena 29. 7. 1977

Izdajateljski svet: Lado Ambrožič ml., dr. Marjan Britovšek, dr. Tone Ferenc (predsednik), dr. Ferdo Gestrin, Zdravko Klanjšček, dr. Jože Koropec, dr. Vasilij Melik, Darja Mihelič (tajnica), Drago Novak, dr. Janko Pleterski, Janez Stergar, dr. Tone Zorn, dr. Fran Zwitter

Upravnica revije: Marjanca Cvek-Centrih

Sedež uredništva in uprave: Pedagoško-znanstvena enota za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 22-121, int. 209

Letna naročnina: za nečlane in ustanove 300 din, za društvene člane 170 din, za društvene člane-štolente 85 din
Cena dvojne številke v prosti prodaji je 140 din, enojne 100 din

Tekoči račun: Zgodovinsko društvo za Slovenijo, 50101-678-49040

Sofinancirata: Raziskovalna skupnost Slovenije
Izobraževalna skupnost Slovenije

Tisk: AERO — TOZD grafika, Celje 1977

Naklada: 1500 izvodov

KAZALO — СОДЕРЖАНИЕ — CONTENTS

RAZPRAVE — СТАТЬИ — STUDIES

- Miro Stiplovšek, Raziskovanje delavskega gibanja in partije med vojnama na Slovenskem 259—275
 Исследование рабочего движения и партии между двумя войнами в Словении
 The Investigation of History of Workers' Movement and of the Communist Party Between the Two World Wars in Slovenia
 UDK 329.14/.15 (497.12) "1918/1941":930.2
- Ferdo Gestrin, Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja 277—285
 Религиозная жизнь и институты славян в марках с 15-го по 17-ый век
 Religious Life and Institutions of the Slavs in Marks in the Period Between the 15th and the 17th Century
 UDK 256+262.14+271 (456.1=86) "14/16"
- Darja Mihelič, Karantanija v očeh zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja 287—328
 Карантия в глазах историков с конца 15-го по 18-ый век
 Carantania in the Eyes of Historians in the Period Between the 15th and the 18th Century
 UDK 943.66 (=863) "620/828":930.1 "1480/1788"
- Vlado Valenčič, Slovenščina v uradih in v uradni publicistiki od srede 18. do srede 19. stoletja 329—360
 Словенский язык в канцеляриях и официальной публицистике с середины 18-го до середины 19-го века
 The Slovene Language in Official Use and Official Publications from the Middle of the 18th until the Middle of the 19th Century
 UDK 342.725 (497.12) "1748/1853"
- Tone Zorn, Iz delovanja družbe Sv. Cirila in Metoda na Koroškem pred prvo svetovno vojno 361—374
 Из деятельности общества св. Кирилла и Мефодия в Каринтии до первой мировой войны
 On Some of the Activities of the Society of St. Cyril and St. Method in Carinthia before the First World War
 UDK 376.744 (497.12) (06) "1885/1912"

IN MEMORIAM

- Srečko Vilhar (Ferdo Gestrin) 375—376
 Сречко Вилхар
 Srečko Vilhar
 UDK 92 Vilhar S.

OCENE IN POROČILA — РЕЦЕНЗИИ И ИЗВЕЩЕНИЯ — BOOK REVIEWS AND REPORTS

UDK 930 (048.1)

- Josip Broz Tito, Sabrana djela I—IV (Miro Stiplovšek) 377—380
 Svetovna zgodovina od začetkov do danes (Stane Granda) 380—381
 Novo Mesto, kulturno zgodovinski vodnik (Stane Granda) 381—382

Bariša Krekić, Dubrovnik in the 14 th and 15 th Centuries (Vasko Simoniti)	282—383
Arduino Cremonesi, La sfida turca contro gli Asburgo e Venezia (Ignacij Vojce)	385—387
Nedim Filipović, Princ Musa i šejh Bedreddin (Andrej Pleterški)	387—390
Josip Žontar, Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju (Ignacij Vojce)	390—395
Muhamed Hadžijahić, Od tradicije do identiteta (Albina Lük)	395—396
Faksimilirane izdaje nekaterih starejših historiografskih del o Furlaniji, Trstu in Goriški (III) (Branko Marušič)	396—397
Vladislav Häufler, The Ethnographic Map of the Czech Lands 1890—1970 (Matjaž Klemenčič)	397—398
Andrej Mitrović, Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919—1920 (Tone Zorn)	398—400
Gerhard Jagschitz, Der Putsch (Tone Zorn)	400—402
Čedomir Popov, Od Versaja do Danciga (Tone Zorn)	402—405
Slovenska Istra v boju za svobodo (Avgust Lešnik)	405—404
Branko Petranović, AVNOJ, revolucionarna smena vlasti (Tone Zorn)	404—405
F. W. Winterbotham, Ultra (Andrej Vovko)	406
Wulf Schwarzwäller, Führerjev namestnik; Charles Douglas Home, Rommel (Peter Vodopivec)	406—407
Karl Gruber, Ein politisches Leben (Tone Zorn)	407

BIBLIOGRAFIJA — БИБЛИОГРАФИЯ — BIBLIOGRAPHY

Jan Šolta, Proučevanje zgodovine lužičkih Srbov (1960—1975)	409—418
Исследование истории лужицких сербов (1960—1975)	
Investigations of History of the Lusatian Serbs (1960—1975)	
UDK 945 (=871):950 "1960/1975"	
Miloš Rybář — Olga Janša-Zorn — Nataša Stergar — Mara Mervič — Nataša Kandus, Nove tuje historične publikacije v osrednjih ljubljanskih knjižnicah v letu 1976	419—442
Новые иностранные исторические публикации в центральных библиотеках г. Люблины в 1976 г.	
New, Foreign Publications on History in Central Libraries of Ljubljana in 1976	
UDK 017.11 (497.12 Lj.):950	

OBVESTILA — ИЗВЕЩЕНИЯ — INFORMATION

	UDK 930 (497.12) (06.05)	
Obvestila		445—444

POVZETKI — ИЗВЛЕЧЕНИЯ — SYNOPSIS

	UDK 001.814.4:949.712 (05)	
Povzetki razprav in člankov Zgodovinskega časopisa 3/1977		IX.—XII.

ZGODOVINSKO DRUŠTVO ZA SLOVENIJO

YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12/I, tel.: (061) 22-121 int. 209

Vas vabi, da vstopite v društvo kot redni član

Društveni člani po nižji ceni prejema osrednje društveno glasilo »Zgodovinski časopis«, imajo popust pri nabavi knjig iz društvene zaloge, lahko sodelujejo pri strokovnih in družabnih prireditvah društva (zborovanja, predavanja, strokovne ekskurzije in podobno) ter brezplačno prejmejo društveno značko in izkaznico.

Za leto 1977 znaša društvena članarina 30 dinarjev, članarina z naročnino na »Zgodovinski časopis« pa 170 dinarjev; revija izide letos prvič v treh zvezkih na skupno 600 straneh. Za študente je društvena članarina z naročnino polovična — 85 dinarjev.

Prijavnico za vpis v društvo lahko zahtevate na društvenem naslovu, članarino in naročnino pa vplačate na društveni žiro račun številka 50101-678-49040.

Na sedežu Zgodovinskega društva za Slovenijo, v Ljubljani, Aškerčeva 12/I, lahko še vedno dobite večino letnikov predvojnega »Glasnika Muzejskega društva za Slovenijo«, kazali publikacij Muzejskega društva in prvih petindvajsetih letnikov »Zgodovinskega časopisa«, nekatere druge starejše historične publikacije, še zlasti pa večino letnikov društvenega glasila — »Zgodovinskega časopisa« (ZČ):

ZČ I/1947 (ponatis) — 100 din	ZČ XXIII/1969, št. 1-2 — 60 din
ZČ II-III/1948-49 — 60 din	ZČ XXIII/1969, št. 3-4 — 80 din
ZČ IV/1950 — 100 din	ZČ XXIV/1970, št. 1-2 — 120 din
ZČ V/1951 — razprodan	(kmalu razprodan)
ZČ VI-VII/1952-53 — razprodan	ZČ XXIV/1970, št. 3-4 — 80 din
ZČ VIII/1954 — 40 din	ZČ XXV/1971, št. 1-2 — 100 din
ZČ IX/1955 — 60 din	ZČ XXV/1971, št. 3-4 — 100 din
ZČ X-XI/1956-57 — 60 din	ZČ XXVI/1972, št. 1-2 — razprodan
ZČ XII-XIII/1958-59 — 100 din	ZČ XXVI/1972, št. 3-4 — razprodan
ZČ XIV/1960 — 30 din	ZČ XXVII/1973, št. 1-2 — 60 din
ZČ XV/1961 — 60 din	ZČ XXVII/1973, št. 3-4 — 80 din
ZČ XVI/1962 — 40 din	ZČ XXVIII/1974, št. 1-2 — 60 din
ZČ XVII/1963 — pred ponatisom	ZČ XXVIII/1974, št. 3-4 — 60 din
ZČ XVIII/1964 — razprodan	ZČ XXIX/1975, št. 1-2 — 100 din
ZČ XIX-XX/1965-66 — 50 din	ZČ XXIX/1975, št. 3-4 — 100 din
ZČ XXI/1967 — 40 din	ZČ XXX/1976, št. 1-2 — 130 din
ZČ XXII/1968, št. 1-2 — 30 din	ZČ XXX/1976, št. 3-4 — 150 din
ZČ XXII/1968, št. 3-4 — 80 din	

Za nakup kompleta ZČ odobravamo poseben popust. Za naročila, večja od 200 dinarjev, je možno obročno odplačevanje. Člani Zgodovinskega društva s poravnanimi tekočimi društvenimi obveznostmi imajo 25-odstotni popust, študentje 50-odstotni popust. Za naročila iz tujine velja 20-odstotni pribitek na cene knjižne zaloge.

Publikacije lahko naročite in prejmete osebno na društvenem sedežu, prav tako pa tudi po pošti.

Ponatis zvezkov ZČ, ki so že razprodani, lahko naročite v prednaročilu.

KRONIKA

ČASOPIS ZA SLOVENSKO KRAJEVNO ZGODOVINO

Sekcija za krajevno zgodovino Zgodovinskega društva za Slovenijo že petindvajseto leto izdaja svoje glasilo — »Kroniko«. Revija je ilustrirana in poleg poljudno-znanstvenih prispevkov iz slovenske krajeve zgodovine pogosto objavlja tudi razprave in članke, ki po svoji problematiki presegajo ozke lokalne okvire. »Kronika« ima namen popularizirati zgodovino in zato poroča o delu zgodovinskih ustanov in objavlja ocene novih knjig, pomembnih za slovensko zgodovinopisje.

»Kroniko« je moč naročiti na sedežu njenega uredništva in uprave v Ljubljani, Mestni trg 27/III. Letna naročnina za tri številke znaša 75 dinarjev, posamezna številka velja 30 dinarjev.

Po izredno ugodnih cenah so na razpolago tudi večinoma vsi starejši letniki revije.

V seriji »Knjižnica Kronike« so doslej izšle naslednje publikacije:

— Milko Kos, SREDNJEVESKA LJUBLJANA, topografski opis mesta in okolice, Ljubljana 1955, 96 strani. Cena: 2,50 dinarjev;

— Igor Vrišer, RAZVOJ PREBIVALSTVA NA OBMOČJU LJUBLJANE, Ljubljana 1956, 72 strani. Cena: 2 dinarja;

— Vlado Valenčič, SLADKORNA INDUSTRIJA V LJUBLJANI, Ljubljana 1957, 68 strani. Cena: 2 dinarja;

— Sergij Vilfan — Josip Černivec, ZGODOVINA LJUBLJANSKE MESTNE HIŠE, Ljubljana 1958, 128 strani. Cena: 2,80 dinarja;

— Peter Vodopivec, LUKA KNAPELJ IN ŠTIPENDISTI NJEGOVE USTANOVE, Ljubljana 1971, 104 strani. Cena: 15 dinarjev.

Inštitut za zgodovino delavskega gibanja, YU-61000 Ljubljana,
Trg osvoboditve 1, izdaja v založbi Partizanske knjige iz Ljubljane
revijo

PRISPEVKI ZA ZGODOVINO DELAVSKEGA GIBANJA

»Prispevki« objavljajo razprave inštitutskih sodelavcev in drugih avtorjev o zgodovini delavskega gibanja, o problemih slovenske zgodovine od prve svetovne vojne dalje, še posebej pa o obdobju narodnoosvobodilne borbe in socialistične revolucije.

Na revijo se lahko naročite neposredno pri založbi (Partizanska knjiga, YU-61000 Ljubljana, Trg osvoboditve 12), kjer dobite tudi vseh štirinajst dosedanjih letnikov.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko (letos izide že njen 47. letnik) objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

ČZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je moč pri Založbi Obzorja, YU-62001 Maribor, Partizanska 5.

Institut za historiju radničkog pokreta Hrvatske, YU-41000 Zagreb, Opatička 10, izdaja že deveto leto

ČASOPIS ZA SUVREMENU POVIJEST

Časopis v tematsko zaokroženih številkah obravnava izbrana poglavja iz novejše hrvaške in jugoslovanske zgodovine.

Za slovenske bralce sta med zadnjimi številkami še posebej zanimivi 1/1975 in 1/1977, ki objavljata razprave, dokumente in bibliografiji o zahodni oziroma severni jugoslovanski meji, o odnosih Jugoslavije z Italijo oziroma Avstrijo ter o položaju naših manjšin v teh dveh državah.

Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5/II, tel.: (061) 25-204 in 21-631 izdaja revijo

RAZPRAVE IN GRADIVO

Doslej je izšlo osem številk RiG v šestih zvezkih. Prispevki v reviji obravnavajo novejšo zgodovino in sodobno problematiko položaja slovenskih manjšin v sosednjih državah, kakor tudi razvoj mednarodnih odnosov doma in v svetu.

Poleg revije izdaja inštitut tudi samostojne publikacije, ki prinašajo obsežnejše prikaze in prevode v tuje jezike.

Naročila in informacije na inštitutskem naslovu.

Miro Stiplovšek

RAZISKOVANJE ZGODOVINE DELAVSKEGA GIBANJA IN PARTIJE MED VOJNAMA NA SLOVENSKEM*

* Referat na posvetovanju »Titova pot skozi robijo in obdobje obnove partije«, ki ga je 15. junija 1977 organiziral marksistični center univerze v Mariboru.

Letošnji pomembni jubileji v zgodovini partije, 40-letnica prihoda Josipa Broza Tita na čelo KP J in prvega, ustanovnega kongresa KPS na Čebinah, so tudi primerna prilika za pregled dosedanjih dosežkov zgodovinisja pri raziskovanju delavskega gibanja in posebej razvoja ter delovanja partije med vojnama na Slovenskem. Še posebej pa terjajo inventuro dosedanjih naporov pri preučevanju navedene problematike akcije lani ustanovljene komisije za zgodovino ZK J pri predsedstvu CK ZK J za pisanje obsežne znanstvene sinteze KP J — ZK J kot dolgoročne naloge, ter za izid krajšega dela o partijski zgodovini že v bližnji prihodnosti, ki naj bi bilo odraz novih izsledkov zgodovinisja v času od izida Pregleda zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije iz leta 1963. Prav to delo je namreč nakazalo številne probleme, ki bi jih bilo treba monografsko obdelati in prav ob njegovem nastajanju se je pokazala potreba po ustanovitvi posebnih ustanov za preučevanje delavskega gibanja, ki naj bi hkrati izvajale dokumentacijske in raziskovalne naloge. Pri tem je bilo treba nujno zasnovati preučevanje zgodovine partije in različnih smeri delavskega gibanja v širokem družbenopolitičnem okviru, kajti izdvojeno obravnavanje ne bi bilo marksistično, hkrati pa ne bi mogli prikazati procesa, kako je KP vzporedno z organizacijskim, idejnoprogramskim in akcijskim dozorevanjem postajala vse odločilnejši dejavnik ne le v delavskem gibanju, temveč v celotnem družbenopolitičnem življenju. Prav ob jubilejih pa se rezultati raziskovanja v posameznih etapah najbolj vidno pokažejo. Tovariš Miha Marinko je v slavnostnem govoru na proslavi 40-letnice ustanovnega kongresa KPS v Trbovljah med drugim izrazil »veliko zadovoljstvo, da je ob letošnjih obletnicah objavljeno toliko zgodovinskega gradiva, kot že leta ne« in poudaril željo, da bi ostal vsaj »delček naših spoznanj, bojev in žrtvovanja za svobodo v zavesti mladih.¹ Ob tem moramo ugotoviti, da so ob jubilejih ugodni pogoji za objave različnih del, ki pa so običajno rezultat daljšega raziskovalnega dela in zato se le zdi, da je preučevanje zgodovine partije in delavskega gibanja včasih kampanjsko. Ko uvodoma ugotavljamo, da smo še daleč od cilja — znanstvene sinteze navedene problematike, pa moramo hkrati poudariti, da smo, zlasti od šestdesetih let dalje, dosegli tako pri preučevanju zgodovine partije in delavskega gibanja kot pri celotni slovenski zgodovini med vojnama pomembne uspehe. Žal pa ti dosežki niso vselej dovolj znani širši javnosti in si včasih prepočasi utirajo pot npr. v pouk v naših šolah ter v različne oblike marksističnega izobraževanja v okviru ZKS

¹ Delo 18. 4. 1977.

in drugih družbenopolitičnih organizacij. Literatura je še vse premalo razširjena v vsa okolja, ki bi jo morala uporabljati, so pa tudi problemi, oziroma zastoji, pri izdajanju novih izsledkov, ki ostajajo včasih le predolgo v rokopisni obliki dostopni le ozkemu krogu raziskovalcev. Z referatom želimo opozoriti na dejavnike, ki so zavirali ali pospeševali raziskovanje problematike delovanja partije in razvoja delavskega gibanja ter prikazati pomembnejšo literaturo, njen pregled pa naj bi bil spodbuda raziskovalcem za usmeritev na probleme, ki jim doslej zgodovinopisje še ni posvetilo ustrezne pozornosti, skratka za bodoče načrtno delo. Že uvodoma naj pripomnimo, da se ne bomo mogli spuščati v nadrobno naštevanje posameznih člankov, razprav in samostojnih publikacij o navedeni problematiki, temveč bomo opozorili le na nekatere najpomembnejše dosežke. Nadrobnejši podatki so v več splošnih in posebnih bibliografijah ter historiografskih pregledih.² Ker bibliografije izhajajo z določeno zamudo, naj opozorimo, kje lahko dobimo največ prispevkov iz zgodovine partije in delavskega gibanja. Zlasti veliko člankov je izšlo v časopisju ob obletnicah pomembnih dogodkov, v zadnjem času pa jih redno objavlja zlasti glasilo ZKJ — ZKS Komunist, ki ima rubriko Pogled v zgodovino, posebno pomembne pa so njegove teoretične priloge. Posebej moramo kot specilizirano zgodovinsko revijo omeniti Prispevke za zgodovino delavskega gibanja, ki jo izdaja Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani od leta 1960. dalje, znanstvene razprave pa objavljajo tudi druge revije slovenskih zgodovinarjev oziroma jugoslovenskih zgodovinarjev.³

Med temeljnimi dejavniki, ki pogojujejo obseg in poglobljenost dosedanjega in bodočega raziskovanja tako splošnega razvoja na Slovenskem kot posebej zgodovine partije in delavskega gibanja v obdobju med vojnama, naj poudarimo zlasti institucionalno, kadrovsko in finančno problematiko, načrtnost, urejenost, dostopnost in stopnjo ohranjenosti arhivskega gradiva, obseg drugih kategorij virov, objave virov in stanje dokumentacije. Vsa ta vprašanja so bila doslej deležna velike pozornosti, toda njihovo reševanje ni bilo vselej enako intenzivno, prav tako pa jih lahko uresničimo le dolgoročno. Pred okupacijo 1941 tudi spričo premajhne časovne odmaknjenosti ni prišlo do pravega raziskovanja navedenega obdobja in problematike, pomembna izjema pa je predvsem delo Edvarda Kardelja-Speransa, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja iz leta 1939, ki je do časa izida analitično prikazal tudi obdobje po prvi svetovni vojni. Po osvoboditvi pa je slovensko zgodovinopisje med novejšimi obdobji razumljivo posvečalo posebno pozornost preučevanju revolucionarnega narodnoosvobodilnega boja, pri čemer je obravnavalo iz ob-

² Npr. Bibliografija slovenske zgodovine, ki izhaja vsakih nekaj let v Zgodovinskem časopisu, doslej je bila objavljena za obdobje 1945—1972; Slovenska bibliografija, ki jo izdaja v knjižni obliki Narodna in univerzitetna knjižnica, doslej je izšla za obdobje 1945—1972; Anka Miklavčič, Sonja Reisp, Bibliografija člankov o delavskem gibanju in KPS 1945—1955, Knjižnica 1969—1971; Janko Liška, Bibliografija prispevkov o ustanovnem kongresu KPS, Komunist 10. 1. 1977; od jugoslovenskih bibliografskih in historiografskih del, ki vsebujejo tudi podatke o zgodovini delavskega gibanja in delovanju partije med vojnama na Slovenskem naj omenimo naslednje: obe seriji Bibliografije Jugoslavije, od leta 1950 dalje; Milena Gecić, Posleratni radovi o istoriji radničkog pokreta i SKJ između dva svetska rata, Jugoslovenski istorijski časopis 1969, št. 4-2; Zarko D. Protić, Milan Vesović, Milan Matić, Socijalistički i radnički pokret i komunistička partija Jugoslavije 1867—1941. Bibliografija posebnih izdanja 1945—1969, Institut za savremenu istoriju v Beogradu 1972; Milan Matić i Milan Vesović, Radnički pokret i komunistička partija Jugoslavije. Bibliografija članaka iz časopisa 1945—1968, Prilozi za istoriju socijalizma 1970, št. 7; Ten Years of Yugoslav Historiography 1945—1955, Beograd 1955; Historiographie Yougoslave 1953—1965, Beograd 1965; The Historiography of Yugoslavia 1965—1975, Beograd 1975 itd.

³ Med posebnimi jugoslovenskimi revijami naj omenimo Prilozi za istoriju socijalizma, ki jih je od leta 1964 izdajal Institut za izučavanje radničkog pokreta v Beogradu, od leta 1969 pa Institut za savremenu istoriju ter Časopis za savremenu povjest, ki ga od leta 1969 izdaja Institut za istoriju radničkog pokreta Hrvatske v Zagrebu, od splošnih pa Jugoslovenski istorijski časopis, oziroma Zgodovinski časopis in Kroniko, opozorimo pa naj še na pet knjig zbornika razprav Istorija radničkog pokreta.

dobja med vojnama v pregledni obliki zlasti razvoj in delovanje partije v tridesetih letih z vidika njenega uveljavljanja v družbenopolitičnem življenju na Slovenskem preko enotne delavske fronte in ljudske fronte ter proces diferenciacije v slovenski družbi, skratka v glavnem le tiste elemente, ki so pomagali razumeti in pojasnjevati splošni razvoj in posebnosti NOB na Slovenskem. Takšno nujno vzročno povezanost s predvojnimi obdobjem je npr. nakazal Boris Kidrič v svojem prispevku *Kratek obris razvoja Osvobodilne fronte in sedanja politična situacija v Sloveniji*⁴ iz leta 1944, do izraza pa je prišla nato že v srbohrvaški izdaji *Pregleda razvoja NOB u Sloveniji dr. Metoda Mikuža* iz leta 1956, v katerem je v uvodu k ustanovitvi Osvobodilne fronte pregled razvoja političnega življenja Slovencev med vojnama.

Začetni poudarek na raziskovanju NOB se kaže tudi v tem, da je bila leta 1947 ustanovljena na filozofski fakulteti v Ljubljani katedra za zgodovino NOB, prva v Jugoslaviji, ki se je šele postopoma preoblikovala v katedro za občo in narodno zgodovino po letu 1918. Ta je bila pomembna z vidika vzgoje kadrov in raziskovanja, druga velika prelomnica v institucionalnem pogledu pa je bila izvedena leta 1959 z ustanovitvijo Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani (IZDG) kot zadnjega dediča znamenitega partizanskega Znanstvenega inštituta pri predsedstvu SNOS. Dobil je nalogo, »da znanstveno preučuje delavsko gibanje, delovanje Komunistične partije in ljudske revolucije na slovenskem ozemlju ter socialistično graditev v Sloveniji«,⁵ hkrati pa naj bi opravljal še druge naloge, kot so zbiranje in urejanje arhivskega in spominskega gradiva, izdajanje publikacij, sprva pa je bil v njegovem sklopu tudi sedanji Muzej ljudske revolucije. Dotlej se je s preučevanjem zgodovine delavskega gibanja in posebej partije ukvarjalo nekaj sodelavcev zgodovinskega arhiva CK KPS, ki so se vključili v IZDG. Njegova ustanovitev je bil torej pomemben akt v prizadevanjih k obravnavi problematike, ki je bila dotlej v slovenskem zgodovinopisju zanemarjena, pri čemer pa je tudi IZDG v začetnih obdobjih posvetil največ pozornosti preučevanju NOB. Toda praksa je pokazala, da je zlasti zaradi premajhnega števila strokovno in znanstveno usposobljenih kadrov »prehod od zbiranja gradiva, izdajanja zbornikov in pisanja publicističnih člankov na znanstveno raziskovanje sila težak proces«. IZDG se je nato soočal s številnimi problemi, od kadrovskih in finančnih, do različnih pogledov na vsebino in obseg njegovega dela. Ugotovimo lahko le, da je kadrovanje in usposabljanje novih raziskovalcev ter strokovnih sodelavcev za arhivske in dokumentacijske naloge v sodelovanju s filozofsko fakulteto, izboljšanje finačnih razmer ter leta 1973 izdelava dolgoročnega načrta *Zgodovina Slovencev 1918—1945*, ustvarilo IZDG temelje za uspešno izpolnjevanje njegovih številnih nalog. Prav tako IZDG navezuje nase tudi številne zunanje sodelavce, zlasti s PZE za zgodovino in z Inštituta za narodnostna vprašanja. IZDG je torej postal dejansko osrednja znanstvena ustanova za preučevanje sodobne slovenske zgodovine. Z vidika naše obravnave pa je pomembno, da je IZDG vzporedno z reševanjem navedenih problemov posvetil vedno več pozornosti raziskovanju obdobja med vojnama ter tudi začetkom delavskega gibanja na Slovenskem od srede 19. stoletja dalje. Pripomnimo naj, da je šele v zadnjem času začel izpolnjevati tudi svoje naloge pri preučevanju obdobja socialistične graditve, pri čemer je nujno njegovo

⁴ Prispevki za zgodovino delavskega gibanja (cit. Prispevki) 1960, št. 1, str. 7—48.

⁵ Bogdan Osolnik, 10 let dela Inštituta za zgodovino delavskega gibanja in njegovo mesto v slovenskem zgodovinopisju. Prispevki 1960, št. 1-2, str. 163.

⁶ Prav tam.

tesno sodelovanje z marksističnimi centri pri CK ZKS, ljubljanski in mariborski univerzi ter z drugimi ustanovami. V drugih ustanovah se problematiki delavskega gibanja in partijski zgodovini posvečajo le redki posamezniki in še to običajno le občasno, ta vprašanja pa v okviru preučevanja zgodovine zamajskih Slovencev v večji meri obravnavajo le še sodelavci Inštituta za narodnostna vprašanja. Ugotovimo torej lahko, da so institucionalna vprašanja v glavnem urejena, da se z obdobjem med dvema vojnama oziroma posebej z zgodovino delavskega gibanja in partije ukvarja vedno več znanstvenih delavcev, v finančnem pogledu pa ostale težave zlasti pri zaposlovanju mladih raziskovalcev in da je izdelan raziskovalni načrt Zgodovina Slovencev od 1918 do 1945, ki ga je raziskovalna skupnost SR Slovenije uvrstila med prioritete projekte, kar je vse solidna in dolgoročna osnova za preučevanje zgodovine partije in delavskega gibanja kot sestavnega dela slovenske nacionalne zgodovine.

Ustanovitev IZDG je pospešila in v marsikaterem pogledu povsem na novo zastavila delo na dokumentacijskem področju, ki je nujen predpogoj za racionalno in uspešno znanstveno raziskovalno dejavnost. Gre predvsem za izdelavo različnih posebnih bibliografij in kronologij. Glede na to, da je marksistični tisk doživljal po zakonu o zaščiti države iz leta 1921 posebno usodo, za pregled nad njim ne zadoščajo splošne bibliografije, ki registrirajo le legalne tiske.⁷ Zaradi zatiranja oblasti je morala vrsta marksističnih in naprednih glasil iziti pollegalno ali ilegalno, marsikateri tisk je morala partija natisniti v tujini ali pa so ga razmnožile njene ilegalne tehnike. Partija pa se je seveda ves čas po postavitvi zunaj zakona prizadevala izdajati legalna glasila, v katerih je svoj program pojasnjevala na tak način, da se je čim dalj uspešno izogibala cenzuri oziroma prepovedi. Ko so oblasti ugotovile, da stoji za kakšnim glasilom partija, je sledila zaplemba ali prepoved izhajanja. Zato se je tudi v obdobju 1921—1941 pojavilo in izginilo toliko komunističnih časnikov in časopisov, iz navedenih razlogov pa so tudi ohranjeni zelo nepopolno ali včasih le v nekaj izvodih. Nekatere številke glasil so se npr. ohranile le v arhivih organov za notranje zadeve, državnega pravdnštva in sodišč, ki so izvajali cenzuro oziroma zaplembo. V arhivih so se ohranili tiski kot dokazni izvodi za kršitev predpisov o tisku. Glede na ta dejstva je nujno potrebna za marksistični tisk posebna bibliografija, ki pa kljub velikim naporom ne more dati popolnega pregleda, zlasti pa ne vseh ustreznih bibliografskih podatkov (npr. o piscih, tiskarjih, datumu in kraju izida itd.). Vodja bibliografskega oddelka NUK Jože Munda je sestavil delo Bibliografija slovenskega marksističnega tiska od 11. aprila 1920 do 26. marca 1941, s podnaslovom Knjige, brošure in časopisje, izdal pa ga je leta 1969 IZDG. Ob tem naj opozorimo, da je isti pišec izdal tudi Bibliografijo delavskega socialističnega tiska na Slovenskem od 1868 do 11. aprila 1920.⁸ Kratek pregled partijskih, sindikalnih in progresivnih listov ter publikacij, ki so služile partiji pri izobraževanju kadrov in za propagando v obdobju med vojnama je sestavil tudi Ivan Kreft.⁹ Že kvantitativni podatek, Munda je naštel izid skupaj 230 knjig, brošur in časnikov, priča, da je partija posvetila informiranju, propagandi in izobraževanju prek različnih

⁷ Tako npr. dobimo pregled legalnega časopisja v dveh bibliografijah: dr. Janko Slebinger, *Slovenski časniki in časopisi. Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani, Ljubljana 1937*, in Jože Bajec, *Slovenski časniki in časopisi 1937—1945*, Ljubljana 1973.

⁸ Prispjevki 1962, št. 1-2.

⁹ Ivan Regent, dr. Janko Pleterski, Ivan Kreft, *Progresivna Slovenija, Trst in Koroška, Murska Sobota 1964*, str. 328—342.

vrst tiska veliko pozornost in da je izkoristila legalne in ilegalne možnosti. Analiza števila tiskov po obdobjih pa nam kaže precejšnjo nesorazmerje, saj je v tridesetih letih izšlo približno trikrat več tiskov kot v dvajsetih letih. Novi pokrajinski komite KP J za Slovenijo je po svojem formiranju leta 1932 glede na dejstvo, da je teža obnovitvenega dela ležala na mladi partijski generaciji, hkrati z reševanjem organizacijskih vprašanj posvetil zlasti veliko pozornost idejnopolitični vzgoji komunistov in skojevcev ter njihovemu usposabljanju za delo med ljudskimi množicami. Za izpopolnjevanje te naloge je izdajal ilegalni tisk ter ustanovil založbo Ekonomska enota oziroma Nova knjiga, ki je nato skrbela za izdajanje legalnih publikacij. Preko njih in časopisja so z marksističnega vidika osvetljevali takratne procese in dogodke na Slovenskem, v Jugoslaviji in v svetu. Za idejnopolitično usposabljanje so bile izredno dragocene tudi izdaje klasikov marksizma. Po tej poti je partija uspešno širila tudi svoj vpliv med naprednim slovenskim izobraženstvom. Že v kratkem času je izšlo več partijske literature kot preje skoraj v poldrugem desetletju. Ob tem moramo poudariti, da je za preučevanje delovanje partije na Slovenskem izredno pomemben tudi legalni in ilegalni tisk, ki so ga izdajali CK KP J in drugi osrednji forumi. Spričo dejstva, da se je ohranilo le malo arhivskega gradiva, so prav različne zvrsti tiska izredno dragocen vir za preučevanje zgodovine partije in delavskega gibanja.

V okviru IZDG teče od leta 1971 dalje veliko dokumentacijsko delo Bibliografija člankov o delavskem gibanju in boju slovenskega naroda, ki jo opravljajo Anka Vidovič-Miklavčič, Sonja Reisp, Rezka Traven in Štefka Zadnik. Doselej so obdelale časopisje od leta 1917 do 1925, podatki pa so na voljo v kartotечni obliki, medtem ko so za leto 1917 že izšli v posebni publikaciji.¹⁰ Pomembna dokumentacijska opora za raziskovalno delo so tudi kronologije, med katerimi naj posebej opozorimo na obsežen Kronološki pregled dogodkov iz zgodovine delavskega gibanja 1918—1941, ki sta ga napisali sodelavki IZDG Alenka Nedog in Milica Kacin-Wohinz. Vanj sta uvrstili predvsem podatke o dogodkih iz zgodovine delavskega gibanja marksistične smeri in iz protifašističnega oziroma ljudskofrontnega gibanja iz jugoslovanskega dela Slovenije in s Primorske. Ta izredno dragocen pripomoček bi bilo treba ponatisniti ter ga dopolniti zlasti z novimi podatki iz arhivskih virov ter za območje Koroške. V skrajšani obliki pa so kronološki podatki o razvoju in delovanju partije ter marksističnem delavskem gibanju med vojnama še v nekaterih publikacijah.¹²

Zlasti v zadnjem poldrugem desetletju je bilo izredno pomembno delo opravljeno na področju evidentiranja in urejanja arhivskega gradiva za obdobje med vojnama. Količina in kakovost ohranjenega arhivskega gradiva, stopnja njegove urejenosti in njegova dostopnost so elementi, ki pomembno vplivajo na raziskovalno delo. Pri tem zlasti pri zgodovini partije, ki je morala delovati v pogojih preganjanja in ilegale, ter zato iz konspirativnih vzrokov številnih pomembnih dogodkov niso nikdar formulirali v pisni obliki, vprašanja arhivskega gradiva ne smemo absolutizirati in postavljati kot odločilni pogoj za raziskovanje. Toda pregled dosedanje literature bo pokazal, da so tista vprašanja iz zgodovine partije in delavskega gibanja, za katere

¹⁰ Bibliografija člankov o delavskem gibanju na Slovenskem v slovenskih časnikih in časopisih od 1. januarja 1917 do 26. marca 1941, I — 1917, Ljubljana 1974.

¹¹ Za obdobje 1918—1929 je ta kronologija izšla v *Prispevkih* 1965, št. 1-2, njeno nadaljevanje do aprila 1941 pa leta 1969 v samostojni publikaciji.

¹² Npr. v *Orisu kronologije delavskega gibanja na Slovenskem 1867—1968*, Ljubljana 1969, v *Koledarju zgodovine KPJ—ZKJ iz leta 1969* (Janko Liška) itd.

je na voljo arhivsko gradivo ali vsaj časopisje in drugi publicirani viri, doslej v zgodovinopisju bolj obdelani, kot tista dogajanja, za katere se je bilo treba opreti le na zbrana spominska pričevanja. Prav izjemni pogoji za delovanje partije pa imajo za posledico tudi dejstvo, da številnih njenih ohranjenih dokumentov zaradi šifer, ilegalnih imen itd. brez pojasnil in komentarjev čisto ni mogoče razumeti in jih uporabljati.

Doslej najbolj nadrobni pregled stanja arhivskega gradiva za obdobje med vojnama je v članku Arhivski viri za zgodovino Slovencev med leti 1918 in 1941, ki ga je leta 1969 napisal Jože Žontar.¹³ Ta pregled nam kaže velike vrzeli in tudi precejšnjo razdrobljenost arhivskega gradiva. Ohranjene arhivalije v fondu narodne in deželne vlade, pokrajinske, oblastne in banske uprave v Arhivu SR Slovenije so zlasti pomemben vir za gospodarsko, upravno, šolsko zgodovino, zelo nepopolno pa je gradivo za politično zgodovino. Podobna ugotovitev velja tudi za regionalne arhive, ki hranijo gradivo okrajnih glavarstev oziroma sreskih načelstev, občin, sodnih in drugih ustanov s svojega območja. V splošnih arhivih je še največ gradiva za politično zgodovino do leta 1924, v obliki situacijskih poročil sreskih načelstev in orožniških postaj o razvoju delavskega gibanja in o delovanju partije, za nadaljnja obdobja pa so za to tematiko ohranjeni le drobci. Teh podatkov o stanju arhivskega gradiva v splošnih arhivih tudi prizadevno urejanje še zadnjih fondov iz obdobja med vojnama ni spremenilo, prav tako pa tudi ne evidentiranje in mikrofilmanje arhivskih dokumentov, pomembnih za slovensko zgodovino, ki so v Arhivu Jugoslavije ter v nekaterih drugih beograjskih in zagrebških arhivih, organiziral pa ga je IZDG. Skoraj vse za politično zgodovino pomembno gradivo so pred okupacijo 1941 uničili.

Med posebnimi arhivi pa hrani danes največ arhivskega gradiva za zgodovino razvoja in delovanja partije in skojevskih organizacij, revolucionarnih sindikatov, marksističnih kulturnoprosvetnih in drugih organizacij zgodovinski arhiv CK ZKS. Njegovi sodelavci so z dolgotrajnim načrtnim zbiranjem arhivalij pri predvojnih komunistih in organizatorjih predvojnega delavskega gibanja uspeli dobiti izredno dragocene vire. Prav tako so zbrali v arhivih nekaterih sodišč gradivo s sodnih procesov zoper komuniste, zlasti iz obdobja tridesetih let. V pripravi dokaznega gradiva za obtožbe so policijske oblasti zbrale tudi veliko dokumentov, nekatere so odkrili pri preiskavah pri obtožencih, prav tako pa so ohranjena tudi nekatera zaslišanja. Tako so npr. zbrali v pripravi procesa zoper organizatorje železniške in splošne stavke aprila 1920 tudi veliko gradiva o ustanovitvi pokrajinske organizacije Delavske socialistične stranke Jugoslavije (komunistov) aprila 1920 v Ljubljani, kazenskem spisu zoper skupino obtoženih komunistov leta 1934 pa so kot corpora delicti priložili zaplenjen arhiv pokrajinskega komiteja KP J za Slovenijo, ki nam daje dragocene podatke o obnavljanju partije do goričanske konference leta 1934 itd. Potem ko je zgodovinski arhiv CK KP J dobil v šestdesetih letih iz fonda kominterne iz arhiva Inštituta Marxa, Engelsa in Lenina iz Moskve, pomembno arhivsko gradivo za zgodovino KP J, zlasti za čas 1921—1938, so sodelavci CK ZKS poskrbeli, da so fotokopije tistih dokumentov, ki se nanašajo na delovanje partije na Slovenskem, dobili v svoj arhiv. Gre za dragoceno gradivo, ki ga je CK KP J z Dunaja pošiljal v arhiviranje jugoslovanskemu oddelku balkanskega sekretariata kominterne, poleg tega pa so se v

¹³ Prispevki 1970, št. 1-2, str. 259—284.

fondu kominterne ohranila tudi nekatera poročila temu forumu in napolila za delo, ki jih je CK KPJ dobil iz Moskve. Ti dokumenti pa so običajno vsaj deloma šifrirani, pisani v različnih jezikih, večkrat pa vsebujejo tudi ocene, ki temeljijo na nepopolnih ali netočnih informacijah o posameznih osebah, dogodkih ali procesih. Zato so ob njih potrebni komentarji. Zgodovinski arhiv CK ZKS pa je zbral tudi nekaj gradiva za zgodovino socialdemokratskih organizacij, posebej naj opozorimo na zapuščino znanega socialdemokratskega voditelja Zvonimirja Bernota. Za zgodovino delavskega gibanja (za položaj delavstva, za mezdna in stavkovna gibanja ter druge akcije strokovnih organizacij) hrani veliko gradiva arhiv IZDG v fondih Inšpekcije dela, Delavske zbornice, Javne borze dela ter krščanskosocialistične strokovne organizacije Jugoslovanske strokovne zveze. Drobcji gradiva za zgodovino partije in delavskega gibanja so v številnih arhivih, posebej naj opozorimo še na fonde sodišč in tožilstev, tako da je od vseh strank prav o partiji ohranjenega še največ arhivskega gradiva. Poudarimo pa naj, da je tudi najbolj urejeno. Kljub velikim prizadevanjem so v njem občutne vrzeli in za številne ključne dogodke in procese se je treba opreti na publicirano gradivo in spominska pričevanja.¹⁴ Poleg legalnih in ilegalnih časnikov in časopisov je treba med publiciranimi viri posebej opozoriti na izdaje gradiv z različnih partijskih kongresov in konferenc, za delavsko gibanje pa še posebej tudi na objavljena poročila in statistike različnih strokovnih oziroma sindikalnih organizacij ter delavskih društev, Delavske zbornice, Inšpekcije dela, Okrožnega in osednjega urada za zavarovanje delavcev, Javne borze dela, Zbornice za trgovino, obrt in industrijo itd. Za raziskovanje zgodovine obdobja med dvema vojnama, zlasti partije in zgodovine delavskega gibanja, sta bila velikega pomena izdaji zapisnikov V. kongresa KPJ (Ljubljana 1948) in II. kongresa KPS (Ljubljana 1949), v katerih imata Titov referat v jugoslovanskem okviru in Marinkov referat v slovenskem okviru zgodovinopisne elemente.

Ustna pričevanja ter rokopisno in tiskano spominsko gradivo so kljub objektivnim in subjektivnim slabostim izredno dragoceni za zgodovino partije in delavskega gibanja ne le kot dopolnilni vir, temveč za številna vprašanja tudi kot edini vir. Prav zato je razumljivo, da so številne arhivske in muzejske ustanove posvetile zbiranju pričevanj predvojnih komunistov že precejšnjo pozornost, največjo pa zgodovinski arhiv CK ZKS in arhiv IZDG. Žal zbrano rokopisno spominsko gradivo povečini ni bilo tudi kritično ovrednoteno. Tudi je bilo dosedanje delo pri zbiranju spominskih pričevanj še premalo načrtno in ni zajelo še veliko tudi vodilnih partijskih delavcev. Prav zaradi tega je posebne podpore vredno prizadevanje komisije za zgodovino ZKS pri predsedstvu CK ZKS, da bi preko odborov aktivistov oziroma predvojnih komunistov zbrali čimveč spominov.

Na nedavnem simpoziju slovenskih zgodovinarjev o krajevni zgodovini v Domžalah so referenti o metodologiji in problematiki preučevanja zgodovine partije in delavskega gibanja med vojnama, NOB in obdobja socialistične graditve na manjših območjih Slovenije, posebej poudarili, da zlasti za lokalno zgodovino, praviloma je namreč več arhivskega in publiciranega gradiva ohranjenega za prikaz splošnih slovenskih razmer, potrebno čimbolj pospešiti zbiranje pričevanj. Kljub vsej potrebni kritičnosti do te kategorije virov, je treba

¹⁴ O zbrani arhivski dokumentaciji za zgodovino KPJ je objavil Milan Bosić članek Izvori za izučevanje istorije Saveza komunista Jugoslavije v Prilozih za istoriju socijalizma 1970, št. 7.

poudariti, da zlasti v primerih, ko je za nek dogodek več prič, ki si med seboj spodbujajo spomin in dopolnjujejo podatke, lahko zelo objektivno rekonstruiramo dogajanje. Seveda pa je kakovost zbranih podatkov odvisna tudi od izpraševalca, ki mora dobro poznati splošno zgodovino partije in delavskega gibanja ter preučiti dostopno literaturo in vire za obravnavano problematiko, ker bo le dobro pripravljen lahko uspešno vodil in usmerjal razgovore. Prav zaradi tega je bila tudi koristna pobuda komisije za zgodovino ZKS za izdajo priročnika Preučevanje delavskega gibanja 1918—1941, ki ga je izdala založba Komunist leta 1975. V njem je skupina raziskovalcev (France Kresal, Alenka Nedog, Janko Prunk in Miro Stiplovšek) z navedbo okvirne problematike v zgodovini komunistične stranke in delavskega gibanja na Slovenskem, z opozorili na vire in literaturo, z napotili za njihovo zbiranje, za obdelavo podatkov ter za pisanje razprav poskušala pomagati vsem tistim, ki se ukvarjajo s to problematiko. Ta priročnik pa je lahko koristna opora tudi tistim, ki so si zaenkrat zastavili kot cilj svojega dela le zbiranje spominskega gradiva.

Veliko spominskega gradiva je bilo tudi že objavljenega v časopisju in zbornikih. Prevladujejo pa spomini na posamezne dogodke (npr. stavke, prvomajske proslave, demonstracije, manifestacije, sestanke, ljudskofrontne shode in druge pomembne akcije), precej redke pa so objave spominov v samostojnih publikacijah. Med načrtno zbranimi spominskimi viri o delovanju partije med vojnami in v NOB, naj navedemo zbornik Bitka, kakor življenje dolga, s podnaslovom Pričevanja o revolucionarnem in osvobodilnem boju Slovencev (Ljubljana 1975), med jugoslovanskimi publikacijami pa zbornik spominov aktivistov jugoslovanskega revolucionarnega delavskega gibanja z naslovom Cetrtideset godina, ki je izšel ob štiridesetletnici KP J leta 1960, in v katerih so v prvih štirih knjigah tudi dragocena spominska pričevanja o delovanju partije na Slovenskem. Zanimiva tematska publikacija pa je zbornik spominov španskih prostovoljcev iz Slovenije z naslovom Bili smo v Španiji (Ljubljana 1960).¹⁵ Veliko pričevanj je bilo objavljenih tudi v nekaterih publikacijah o sodnih procesih proti komunistom in o njihovem življenju na robiji. Med uspešnimi tematskimi objavami spominov v zadnjem času pa naj omenimo teoretično prilogo Komunist s številnimi prispevki o delovanju partije od goričanske konference do ustanovnega kongresa KPS.¹⁶

V samostojnih publikacijah je izdalo svoje spomine tudi nekaj partijskih in socialnodemokratskih funkcionarjev. Zelo dragoceni so spomini Mihe Marinka, v katerih osvetljuje nekatere pomembne dogodke v delovanju partije v tridesetih letih ter tudi prikazuje razmere v revirjih, Ivan Kreft je prikazal zlasti združevanje naprednih sil v ljudski fronti v tridesetih letih, Milan Apih je opisal življenje v internaciji v Bileći, spomini Ivana Regenta so zelo dragocena slika socialističnega in komunističnega gibanja v dvajsetih letih v Julijski krajini,¹⁷ razmere v slovenski socialni demokraciji pa so osvetlili v svojih spominih njeni vidni funkcionarji Albin Prepeluh-Abditus, Henrik Tuma in Rudolf Golouh,¹⁸ posamezne dogodke iz predvojnega obdobja, zlasti iz konca

¹⁵ Prim. še delo Španija 1936—1939. Zbornik sečanja jugoslovenskih dobrovoljaca u španskom ratu. I—VI, Beograd 1971.

¹⁶ Spominsko gradivo je bilo objavljeno tudi v nekaterih jubilejnih publikacijah, kot je npr. 40-letnica zleta Svoboda, Ljubljana 1975.

¹⁷ Miha Marinko, Moji spomini, Ljubljana 1971; Ivan Kreft, Spomini ljudskega agitatorja 1934—1945, Maribor 1934 in Teh petdeset let, Ljubljana 1975; Milan Apih, Sredi pušk in bajonetov, Ljubljana 1962; Ivan Regent, Spomini, Ljubljana 1967.

¹⁸ Albin Prepeluh-Abditus, Pripombe k naši prevratni dobi, Ljubljana 1938; Dr. Henrik Tuma, Iz mojega življenja, Ljubljana 1937; Rudolf Golouh, Pol stoletja spominov, Ljubljana 1966.

tridesetih let pa so na kratko prikazali tudi nekateri pisci spominov iz NOB. Tudi razmeram v Sloveniji je posvetil precejšnjo pozornost v svojih spominih Radoljub Čolaković.¹⁹ Čeprav so v nekaterih spominih posamezne netočnosti in napačne ocene, ki so sprožile tudi kritične odmeve, pa v celoti lahko ocenimo tiskano spominsko gradivo, še posebej tudi zaradi široke dostopnosti, za zelo dragocen prispevek k osvetlitvi zgodovine partije in delavskega gibanja, prav preko njih dobimo živo in plastično podobo dela in žrtvovanja naših predvojnih revolucionarjev ter so tudi pomemben dopolnilni vir čisto le preveč suhoparnim dokumentom in časopisnim člankom.

Znanstveno kritične izdaje virov so raziskovalcem dragocena pomoč in opora pri njihovem delu. Objavljeni dokumenti, opremljeni s podatki o nahajališču, z razrešitvijo ilegalnih imen in šifer, s pojasnili o dogodkih, ki so v njih le skopo ali napačno prikazani, z navedbo literature, ki omogoča boljše razumevanje v dokumentih obravnavane problematike itd., pa ne olajšujejo le raziskovalnega dela, temveč so zelo uporabni tudi na raznih seminarjih in pri pouku, saj si npr. aktivnega dela v usmerjenem izobraževanju ne moremo misliti brez neposredne obravnave virov, prav tako pa tudi ne dela šolskih krožkov zgodovinarjev. Žal pa doslej načrtnega znanstveno-kritičnega izdajanja virov za zgodovino partije in delavskega gibanja med vojnama skoraj ni bilo, kar velja tudi za celotno slovensko zgodovino tega obdobja. Kako ugodno pa vplivajo velike načrtno izdaje virov na razmah raziskovanja, pa so lep primer Zborniki dokumentov in podatkov o narodnoosvobodilni vojni jugoslovanskih narodov, ki so bistveno prispevali k nastanku številnih del ^{in študij} področja vojaške zgodovine NOB. Podrobnejši podatki v referatu O objavljajanju virov za zgodovino Slovencev v okviru stare Jugoslavije (1918—1941)²⁰ nam kažejo, da je za to obdobje izdanih največ dokumentov za problematiko nastanka jugoslovanske države, bojov za naše meje ter o delovanju partije in razvoju delavskega gibanja. Precej edicij je izšlo iz posebnih razlogov (npr. inform birojevski spor, boj za meje) ali ob jubilejih, ter so brez ustreznih komentarjev in s pomanjkljivim kritičnim aparatom, nekatere spričo na novo dostopnih arhivskih virov tudi zastarele, kar vse zmanjšuje njihovo uporabnost in pomen. Med posebne izdaje virov sodijo objave govorov in člankov pomembnih družbenopolitičnih delavcev. Tako dobimo pomembne podatke, analize in ocene tudi o delovanju partije in razvoju delavskega gibanja, zlasti v izdajah govorov in člankov Josipa Broza Tita, Edvarda Kardelja, Borisa Kidriča, Mihe Marinka, Borisa Zihlerla, Ivana Regenta itd.²¹ Redakcije so te izdaje opremile običajno le z najnужnejšimi podatki o času nastanka člankov oziroma govorov ter o njihovih objavah, z obsežnejšimi pojasnili pa je opremil svojo izdajo člankov France Klopčič.²² Nekateri članki oziroma govori vsebujejo spominske in zgodovinopisne elemente, ter so kot zgled marksistične analize dragocena opora raziskovalcem pri osvetljevanju in vrednotenju po-

¹⁹ Pripoved o neki generaciji, Ljubljana 1967.

²⁰ Prispevki 1970, št. 1-2, str. 305-312; prim. še dr. Tone Zorn, Viri za zgodovino koroških Slovencev 1920-1938 (1941), prav tam, str. 315-318 in dr. Milica Kacin Wohinz, O objavljanju virov za zgodovino Julijske krajine pod Italijo (1918-1941), Prispevki 1968-1969, št. 1-2, str. 365-369; za jugoslovanski okvir obravnavane tematike pa naj opozorimo še na članek dr. Pera Damjanovića, O izdavanju izvora za istoriju radničkog pokreta i socijalizma, Prilozi za istoriju socijalizma 1964, št. 1, str. 337-365.

²¹ Posebej naj opozorimo na letošnji začetek izhajanja zbranih del Josipa Broza Tita, ki bodo vsebovala njegova publicirana in rokopisna dela, opremljena z obsežnim znanstvenokritičnim aparatom. Doslej so izšle prve štiri knjige v srbohrvaščini, v bližnji prihodnosti pa bosta izšli še dve, tako da bodo Titova zbrana dela iz obdobja med vojnama obsegala šest knjig. Ta edicija prinaša tudi veliko dragocenega gradiva za zgodovino partije na Slovenskem.

²² Neravnodušni državljani. Razčlemba in zamisli, Ljubljana 1974.

sameznih dogajanj. Takšen je npr. obsežen članek Edvarda Kardelja, Po petindvajsetih letih, napisan ob petindvajsetletnici začetka izhajanja Ljudske pravice (Ljubljana 1959), in njegov referat ob tridesetletnici ustanovnega kongresa KPS. Ob tem naj opozorimo, da so posebej koristne nekatere tematske objave govorov in člankov, kot sta npr. publikaciji Ustanovni kongres komunistične partije Slovenije iz leta 1967 in Ob 50-letnici KPJ — ZKJ, izbor član- kov iz leta 1969.

Raziskovalci in arhivarji pa so pripravili nekaj izdaj virov. Prva velika akcija na tem področju je bil izid več serij edicije Istorijski arhiv Komunističke partije Jugoslavije, med katerimi sta za Slovenijo pomembni zlasti dve, drugi del Kongresi i zemaljske konferencije KPJ 1919—1937, Beograd 1949 ter peti del, Socialistično gibanje v Sloveniji 1869—1920, Beograd 1951. Spričo dejstva, da v času izida teh del še niso bili dostopni številni arhivski dokumenti, so danes zelo nepopolna in v marsikaterem pogledu zastarela. Objavljeni dokumenti o nastanku in razvoju socialne demokracije na Slovenskem ter procesu diferenciacije v njej do ustanovitve komunistične stranke na Slovenskem so opremljeni z dobrimi komentarji, kar ohranja vrednost edicije. Sodelavci IZDG so v prizadevanjih za njeno dopolnitev z novimi viri z vidika oblikovanja komunistične levice v JSDS in prikaza razvoja in delovanja partije na Slovenskem do zakona o zaščiti države avgusta 1921, pripravili zbornik Viri za zgodovino komunistične stranke na Slovenskem v legalnem obdobju, ki je že nekaj let pripravljen za tisk in bi njegov izid pomenil pomembno obogatitev na področju izdajanja virov. Medtem je leta 1969 izšla krajša zbirka dokumentarnega gradiva ustanovnega kongresa komunistične stranke v Sloveniji 11. aprila 1920 z naslovom Ustanovitev, za katerega je uvod in komentarje napisal France Klopčič. Isti avtor je v posebnih publikacijah pripravil tudi dve izdaji stenografskih zapisnikov kazenske razprave v Celju zoper komuniste, ki so sodelovali v trboveljskem spopadu z orjunaši, pod naslovom Prvi junij 1924 v Trbovljah (druga izdaja 1964), v uvodni študiji pa je dr. Dušan Kermavner prikazal zgodovinski okvir tega velikega dogodka v zgodovini revolucionarnega delavskega gibanja na Slovenskem. Prispevki za zgodovino delavskega gibanja so objavili tudi nekaj dokumentov o železničarski in splošni stavki aprila 1920 ter o veliki stavki slovenskih rudarjev poleti 1923 (1960, št. 1). Zlasti veliko ponatisov pa je doživel manifest s prvega, ustanovnega kongresa KPS. To pomembno prelomnico v organizacijskem in programskem razvoju partije na Slovenskem pa nekoliko obsežneje osvetljujejo dokumenti v prispevku Marka Celebića, Arhivski viri in časopisje v zvezi s problematiko proučevanja ustanovnega kongresa KPS.²³ Več dokumentov o obnavljanju partije in njenem delovanju do spomladi 1937 so objavile tudi teoretične priloge Komunista. Žal pa tudi za to obdobje najboljše zbirka virov, in sicer o pokrajinski konferenci KPJ za Slovenijo sredi septembra 1934 v Goričanah, ki jo je pred štirimi leti pripravila kot raziskovalno nalogo Alenka Nedogova iz IZDG, še ni izšla. V uvodni študiji je Nedogova pregledno prikazala obnavljanje partije na Slovenskem po udarcih šestojanuarske diktature, z okrog 25 dokumenti pa je osvetlila, kako so se vzporedno z organizacijskimi procesi razvijale tudi nove oblike njene aktivnosti, usmerjene v prodor med ljudske množice. S temi podatki seveda nismo izčrpali tudi več manjših objav virov v različnih zbornikih in revijah, pomembna pa sta še

²³ Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS, Ljubljana 1977, str. 247—300.

ponatisa predvojnih številk Slovenskega poročevalca in Dela.²⁴ Tehten je tudi slovenski delež v zbirki dokumentov o praznovanjih oktobrske revolucije z naslovom Oktobar u Jugoslaviji 1918—1945 (Beograd 1969), ki ilustrira privrženost KPJ idejam oktobrske revolucije ter njeno solidarnost in internacionalizem.

Med izdajami virov moramo omeniti tudi objave fotografskega gradiva v Zborniku fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1867—1941, v dveh knjigah (Ljubljana 1964), ter zbornik fotografskih dokumentov Rdeči revirji, ki v dveh knjigah (Trbovlje 1970/1972) ilustrirajo razvoj delavskega gibanja v trboveljskih revirjih. Že navedeni podatki kažejo, da so bili tudi na področju izdajanja virov vloženi določeni napor, da pa so bili neusklajeni, po kakovosti in uporabnosti zelo različni in izdaje v vse premajhni meri opremljene z vsem potrebnim znanstvenokritičnim aparatom, ki bi olajšale raziskovalno delo.

Postopno urejanje navedenih nujnih pogojev je vplivalo tudi na kakovost in obseg raziskovanja zgodovine delavskega gibanja in partije na Slovenskem med vojnama, pri katerem so pomembna prelomnica šestdeseta leta, saj je odtlej izšlo precej razprav in monografij ter bilo izdelanih več raziskovalnih nalog, ki ne temeljijo le na različnih publiciranih in spominskih virih, temveč tudi na arhivskem gradivu. Vzporedno pa se je krepila tudi zavest, da je treba delavsko gibanje preučevati v okviru širokega družbenopolitičnega dogajanja in kot sestavni del naše splošne nacionalne zgodovine, na nujnost te usmeritve pa je posebej opozoril dr. Dušan Kermavner na znanstvenem posvetovanju ob 50-letnici oktobrske revolucije in 30-letnici ustanovnega kongresa KPS leta 1967, ko je poudaril: »Že vrsto let obsojam, z dveh nasprotnih koncev gojeno — strogo ločenost narodne zgodovine po eni in zgodovine delavskega gibanja po drugi strani kot dveh docela tujih si vzporednih tokov preteklega dogajanja in skušam uveljaviti nov pogled na zgodovino delavskega gibanja kot na integralno sestavino narodne zgodovine, ne šele za čas NOB in socialistične graditve, ampak tudi že za meščansko obdobje.«²⁵ Gre torej tudi za problem, da mora vloga partije in delavskega gibanja dobiti ustrežno mesto v splošnih obravnavah narodne zgodovine posameznih obdobj. V tem prikazu se bomo omejili na poglavitno literaturo, ki prikazuje posamezne probleme in obdobja v razvoju partije in delavskega gibanja, ne bomo pa naštevati tudi splošnih del iz slovenske zgodovine, v katerih je vloga partije le eden od vidikov obravnave. Posebej naj poudarimo, da so izšli številni prispevki iz lokalne zgodovine delavskega gibanja v številnih zbornikih. Na poglavitna dela smo opozorili v referatu Pregled dosedanjega raziskovanja slovenske zgodovine med vojnama (Prispevki X-1970). Med najstarejšimi deli naj znova opozorimo na analitično delo Edvarda Kardelja-Speransa, Razvoj slovenskega narodnega vprašanja (leta 1939), pri čemer opozarjamo na avtorjeve uvode k novejšim izdajam, najpomembnejši splošni pregled pa je delo dr. Metoda Mikuža, Oris zgodovine Slovencev v stari Jugoslaviji 1917—1941 (Ljubljana 1965). Od novejših takšnih publikacij, ki dobro osvetljujejo tudi vlogo partije, delavskega in naprednega gibanja, naj opozorimo na dve tudi za pouk zgodovine zelo uporabni deli, in sicer dr. Janka Pleterskega in Branka Božiča,

²⁴ Omenimo naj, da je leta 1968 izšel tudi reprint Proleterja, osrednjega glasila CK KPJ 1929—1942 in da je v pripravi tudi takšna izdaja teoretičnega glasila KPJ Klasna borba (1926—1937), leta 1971 pa je izšel tudi reprint lista Dimitrovac iz leta 1937, ki je pomemben vir o sodelovanju Jugoslovancev v internacionalnih brigadah v Spaniji.

²⁵ Dr. Dušan Kermavner, Oktobrska revolucija in Slovenci, Prispevki 1967, št. 1-2, str. 23.

Politična in socialna zgodovina Jugoslavije (Maribor 1975) in dr. Toneta Ferenc, dr. Milice Kacin-Wohinzove in dr. Tone Zorna, Slovenci v zamejstvu, Pregled zgodovine 1918—1945 (Ljubljana 1974), ki ima na koncu tudi pregled vse pomembnejše literature o Slovencih v Avstriji, v Italiji in na Madžarskem. Posebej pa naj omenimo še doktorsko disertacijo Milice Kacin-Wohinz, Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo 1918—1921 (Maribor 1972), v kateri je posvetila veliko pozornost tudi razvoju delavskega gibanja, diferenciaciji v njem in oblikovanju komunistične stranke. Prav tako ne bomo naštevati splošnih del, ki obravnavajo posamezne probleme ali obdobja za vse jugoslovanske pokrajine in v tem okviru prikazujejo tudi Slovenijo. Ugotovimo naj le, da v splošnih jugoslovanskih delih slovenske posebnosti često niso ustrezno osvetljene, česar pa seveda ne smemo posploševati na vse monografije in razprave. V takšnih delih se tudi ni mogoče spuščati v podrobnosti in tako ta poglobitev ostaja naloga raziskovalcev v posameznih jugoslovanskih pokrajinah. Tega dejstva se moramo dobro zavedati tudi pri pisanju zgodovine KPJ — ZKJ, ki brez tesne povezave in plodnega sodelovanja raziskovalcev iz vseh jugoslovanskih pokrajin ne bo moglo biti uspešno. Poudarimo naj še, da velja glede zgodovinopisja obdobja med vojnama prav obratna ugotovitev kot o NOB, namreč pri raziskovanju problematike od nastanka jugoslovanske države do okupacije 1941, smo na Slovenskem dolgo občutno zaostajali, medtem ko smo razvoj NOB v nekaterih pogledih hitreje preučevali kot v drugih jugoslovanskih pokrajinah. Pri raziskovanju obdobja med dvema vojnama je posebno uspešno izpolnjeval svoje naloge Inštitut za sodobno zgodovino v Beogradu.

Pomembna osnova za raziskovalno delo in uporabni priročniki za spoznavanje splošnih značilnosti razvoja in delovanja partije so različni pregledi, ki z opozorili na odprta vprašanja ali z nepopolnimi prikazi posameznih problemov tudi spodbujajo njihovo preučevanje. Z novimi raziskavami posamezni podatki in ugotovitve izgubijo vrednost, zato so seveda praviloma uporabnejši novejši pregledi, če upoštevajo ustrezna nova dognanja. Med pregledi, ki zajemajo delovanje KPJ med vojnama, v širšem ali ožjem družbenopolitičnem okviru, naj omenimo leta 1963 izišli Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije, novo izdajo iz leta 1976 kratkega pregleda Istorije Saveza komunistov Jugoslavije, ki so jo napisali Pero Morača, dr. Dušan Bilandžić in dr. Stanislav Stojanović, ter priročnik Aleksandra Kutoša, Zveza komunistov Jugoslavije, ustanovitev in razvoj iz leta 1974.²⁶ Prav tako pa je izšlo že nekaj preglednih orisov delovanja partije na Slovenskem, nekateri posebej z vidika ugotavljanja njene vloge v celotnem družbenopolitičnem življenju, zlasti preko ljudskofrontnega gibanja. Kratek pregled delavskega gibanja in delovanja KPJ na Slovenskem sta napisala Franček Saje (do leta 1934) in Alenka Nedog (za obdobje 1934—1941) v uvodu k omenjenemu Zborniku fotografij iz delavskega gibanja in dejavnosti komunistične partije na Slovenskem 1867—1941. V zadnjem času pa so bili krajši pregledni orisi te problematike objavljeni v zborniku referatov z zborovanja slovenskih zgodovinarjev leta 1972 z naslovom Elementi revolucionarnosti v političnem življenju na Slovenskem (Ljubljana 1973, za obdobje med vojnama sta prispevke napisala Miro Stiplovšek in Alenka Nedog), v uvodu k monografiji Narodnoosvobodilna vojna na Slo-

²⁶ Kratki pregledi razvoja KPJ med vojnama so tudi v delu Priručnik za istoriju međunarodnog radničkog pokreta, Beograd 1964. S prispevkom o delavskem gibanju v obdobju med I. in II. internacionalo je v tem priročniku sodeloval dr. Marijan Britovšek, ki je doslej napisal več razprav in monografij iz problematike mednarodnega delavskega gibanja.

venskem (Ljubljana 1976, ista avtorja) in v pred kratkim izdanem Zborniku ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS (M. Stiplovšek).

Zlasti doslej najbolj celovit pregled razvoja in aktivnosti partije Pregled zgodovine Zveze komunistov Jugoslavije, ki je sprožil precejšen kritični odmev s pozitivnimi posledicami v obliki pospešenega preučevanja posameznih problemov, bodisi v razpravah ali monografijah. Razvoj in delovanje partije, delavskega in ljudskofrontnega gibanja ter družbenopolitične razmere v posameznih obdobjih med vojnoma so slovenski raziskovalci doslej obsežneje in celoviteje prikazali zlasti na treh znanstvenih posvetovanjih, leta 1966 ob 25-letnici Osvobodilne fronte slovenskega naroda, ko so referenti obravnavali predvsem problematiko tridesetih let,²⁷ leta 1967 ob 50-letnici oktobrske revolucije in 30-letnici ustanovnega kongresa KPS, na katerem so bile dobro osvetljene zlasti revolucionarne razmere ob koncu prve svetovne vojne ter v prvem obdobju razvoja jugoslovanske države do srede 1921, prav tako pa tudi nekateri problemi iz partijske zgodovine tridesetih let,²⁸ leta 1974 ob 40-letnici spopada revolucionarnega delavstva z orjunaši pa so raziskovalci osvetlili zlasti revolucionarno delavsko gibanje na Slovenskem od zakona o zaščiti države 1921 do tako imenovane male obznane sredi 1924.²⁹ Gradivo z vseh teh posvetovanj, na katerih so širšo jugoslovansko problematiko osvetlili v svojih referatih nekateri raziskovalci iz drugih jugoslovanskih pokrajin, je izšlo v posebnih zbornikih, letos pa je izšel še Zbornik ob štiridesetletnici ustanovnega kongresa KPS.³⁰ Žal njegovo uredništvo ni uspelo v celoti uresničiti svoje zasnove, tako da je izpadla posebna obravnava o akcijski enotnosti delavstva in delavski fronti, prav tako pa bi pomenili njegovo obogatitev tudi prispevki o posebnostih razvoja in delovanja partije v vseh slovenskih pokrajinah, ne le na

²⁷ Prispevki 1966, št. 1-2. Posebej naj opozorimo na prispevke Frančka Sajeta o nastajanju enotnosti demokratičnih sil slovenskega naroda pred vojno, Alenke Nedog o nekaterih vprašanih iz ljudskofrontnega gibanja, dr. Pera Damjanovića o posameznih obdobjih in značilnostih ljudske fronte v Jugoslaviji, dr. Franceta Kresala o nastajanju akcijske enotnosti slovenskega delavstva, dr. Milice Kacin-Wohinzove o protifašističnem gibanju v Julijski krajini, dr. Toneta Zorna o naprednih usmeritvah v slovenskem političnem življenju na Koroškem v letih 1921—1938 ter dr. Franca Zadravca in Janka Liške o vlogi naprednih in proletarskih književnikov pred vojno.

²⁸ Prispevki 1967, št. 1-2; med številnimi članki o razmerah konec prve svetovne vojne in v prvem obdobju po prevratu 1918 naj opozorimo na prispevke dr. Dušana Kermavnerja o oktobrski revoluciji in Slovencih, Franceta Klopčiča o Slovencih med revolucijo in državljansko vojno v Rusiji 1917—1921, dr. Franca Zadravca o oktobrski revoluciji in slovenski književnosti, Vlada Vodopivca o odmevih oktobra med slovenskimi vojaki v avstroogrski armadi, Miška Kranjca o dogodkih leta 1918 in 1919 v Prekmurju, dr. Milana Zevarta o vojaškem uporu julija 1919 v Mariboru, Frančka Sajeta o revolucionarnem gibanju kmečkega ljudstva v Sloveniji 1917—1919, Mira Stiplovska o stavkovnem gibanju na Slovenskem 1917—1920, dr. Milice Kacin-Wohinzove o revolucionarni preusmeritvi v Julijski krajini po prvi svetovni vojni, med drugimi prispevki pa naj omenimo še dr. Janka Pleterskega razpravo o nacionalnem vprašanju v Jugoslaviji v teoriji in politiki KPJ — KPS, Alenke Nedog o nastanku izjave treh komunističnih strank o slovenskem narodnem vprašanju, dr. Slavka Kremenška o prizadevanjih za enotno in demokratično študentsko fronto, Erne Muser o socialistih in komunistih ter boju Slovenk za enakopravnost, Ivana Krefta o gibanju slovenskih narodnih revolucionarjev ter dr. Franca Zadravca o pogledih slovenskih marksistov na književnost (1919—1941).

²⁹ Revolucionarno delavsko gibanje v Sloveniji v letih 1921—1924, Ljubljana 1975; opozorimo naj na referate Borisa Zihlerja o fašizmu in revolucionarnem delavskem gibanju, Franceta Klopčiča o prodoru partije v slovensko družbo od 1921—1924, dr. Dušana Lukača o deležu slovenskih komunistov v naporih za afirmacijo jugoslovanskih narodov v teoriji in praksi KPJ v navedenem obdobju, dr. Janka Prunka o politiki KPJ v času Zveze delovnega ljudstva v Ljubljani 1922—23, dr. Franceta Kresala o socialnopolitičnem in materialnem položaju delavstva v Sloveniji 1921—1925, dr. Mira Stiplovska o razvoju neodvisnih strokovnih organizacij v Sloveniji, dr. Vasilija Melika o sodelovanju delavskih strank na volitvah 1920—1927, Franceta Filipiča o nekaterih posebnostih revolucionarnega delavskega gibanja na mariborskem območju 1921—1925, dr. Toneta Zorna o odnosu avstrijskega delavskega gibanja do slovenskega vprašanja med plebiscitom in letom 1925, Dušana Nežaka o odmevih trboveljskega dogodka v primorskem časopisu itd.

³⁰ Ta zbornik vsebuje poleg navedenih prispevkov Stiplovska in Čelebića še razprave in članke dr. Franceta Kresala o delavstvu in njegovem ekonomskem položaju v Sloveniji med vojnoma, Franceta Filipiča o partijskih organizacijah v obdobju ustanovnega kongresa KPS, Alenke Nedog o povezovanju revolucionarnih sil v okviru ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem, dr. Milice Kacin-Wohinzove o ljudskofrontnem povezovanju Slovencev v Italiji, dr. Toneta Zorna o protifašističnem gibanju na avstrijskem Koroškem, dr. Janka Pleterskega o KPJ in nacionalnem vprašanju, Antea Novaka o značilnostih množičnega mladinskega gibanja v tridesetih letih, dr. Toneta Ferenca o fašistični nevarnosti za obstoj slovenskega naroda in Zorke Tribušon o partijskih kanalih čez mejo na Gorenjskem.

Koroškem in Primorskem. Poudariti moramo pozitivno prizadevanje v navedenih zbornikih, da se problematika obravnava na celotnem slovenskem etničnem ozemlju. Preko poljudnoznanstvenih člankov, spominskih prispevkov ter objave dokumentov pa nam za čas od goričanske konference 1934 do ustanovnega kongresa KPS nudijo precej celovito in zanimivo sliko tudi teoretične priloge Komunistov.

Sicer pa moramo ugotoviti, da so posamezna obdobja in oblike delovanja partije ter razvoj delavskega gibanja v razpravah in samostojnih publikacijah še precej neenakomerno obdelana. Prevladujejo dela, ki obravnavajo problematiko krajših časovnih obdobij, redkejša pa so dela ki prikazujejo določeno vprašanje za ves čas med vojnama. Med slednjimi naj posebej poudarimo več razprav dr. Janka Pleterskega o odnosu KPJ oziroma KPS do nacionalnega vprašanja,³¹ problematiko progresivnih gibanj oziroma ljudske fronte je obravnaval v svojih delih Ivan Krefc,³² dr. Slavko Kremenšek je v monografiji Slovensko študentovsko gibanje 1919—1941 (Ljubljana 1972) obdelal podrobno tudi delovanje partije oziroma SKOJ na univerzi ter povezovanje in aktivnost naprednih študentskih sil za ves čas med vojnama, Janko Prunk je v svoji zaenkrat še rokopisni doktorski disertaciji Krščanski socialisti na poti v OF, za ves čas med vojnama prikazal postopno krepitev sodelovanja s komunisti, ter posebej tudi razvoj in delovanje Jugoslovanske strokovne zveze, temeljiteje za trideseta leta,³³ in končno naj omenimo še monografijo dr. Franceta Kresala Tekstilna industrija v Sloveniji (Ljubljana 1976), v kateri je prikazal položaj tekstilnega delavstva, njihovo sindikalno organiziranost ter akcije za izboljšanje položaja v širokem okviru socialnopolitičnih razmer in delavskega gibanja. Dr. Kresal je še v več drugih razpravah obravnaval problematiko socialne zakonodaje, delovanje ustanov za varstvo delavstva, značilnosti socialne politike ter delavsko združništvo med vojnama.³⁴ Delno je bila za ves čas med vojnama osvetljena tudi kulturno-prosvetna dejavnost Svobod in Delavskega odra.³⁵

Kronološko gledano je že precej obdelano prvo obdobje v zgodovini revolucionarnega delavskega gibanja na Slovenskem do zakona o zaščiti države sredi 1921. Zlasti dostopnost arhivskega gradiva je omogočila poglobljene prikaze revolucionarnih akcij delavcev in kmetov po prevratu 1918, proces diferenciacije v slovenski socialni demokraciji in dokončen razcep v njej ter nastanek in delovanje komunistične stranke na Slovenskem v legalnem obdobju. Veliko te problematike je zajel France Klopčič v svojo študijo o nastanku komunistične stranke v Sloveniji aprila 1920 in o njeni dejavnosti do septembrskega plenuma 1920 z naslovom Velika razmejitev (Ljubljana 1969) ter v nekatere druge razprave.³⁶ Zelo dobro analizo tega obdobja pa je dal v posebni študiji v

³¹ Poleg navedenih razprav naj omenimo še publikacijo Komunistička partija Jugoslavije i nacionalno pitanje 1919—1941, Beograd 1971.

³² Ivan Krefc, Slovensko ljudsko gibanje 1918—1941, Maribor 1973; na tem mestu naj opozorimo na publikacijo Ivana Regenta, dr. Janka Pleterskega in Ivana Krefca, Progresivna Slovenija, Trst in Koroška, Murska Sobota 1964.

³³ Del te problematike je objavil v razpravi Slovenski krščanski socialisti v času šestojanuarske diktature 1929—1934, Prispevki 1973, št. 1—2.

³⁴ Npr.: Pregled razvoja delavske zaščitne zakonodaje in ustanov delavske zaščite v Sloveniji med obema vojnama, Prispevki 1968—1969, št. 1—2; Delavsko združništvo na Slovenskem, Prispevki 1970, št. 1—2; Začetki in razvoj delavskega zavarovanja v Sloveniji med obema vojnama, Zgodovinski časopis 1970, št. 3—4; Delavski zaupniki v stari Jugoslaviji, Kronika 1969, št. 3.

³⁵ Delavski oder na Slovenskem, Ljubljana 1964.

³⁶ Med njimi naj opozorimo še na prikaz delovanja partije na Slovenskem v obdobju Obznane v prvi polovici leta 1921, Prispevki 1960, št. 2.

že omenjenih Prepeluhovih spominih dr. Dušan Kermavner.³⁷ Iz problematike revolucionarnih gibanj po prvi svetovni vojni pa je bilo še posebne pozornosti deležno Prekmurje v obdobju sovjetske madžarske republike, ki jo je v samostojni publikaciji Murska republika obdelal dr. Julij Titl (Murska Sobota 1970), v obsežnejših prispevkih pa še dr. Rudi Kyovsky in Miroslav Kokolj. Iz širšega razvoja delavskega gibanja v tem obdobju pa je v pripravah za tisk obsežno delo o razvoju socialdemokratskih, komunističnih, krščansko-socialističnih ter drugih delavskih strokovnih organizacij ter o njihovi dejavnosti v obdobju 1918—1922 (M. Stiplovšek).^{37a} Dr. Vasilij Melik je v razpravi Izidi volitev v konstituanto leta 1920 (Prispevki III — 1963) prvi natančneje obdelal volilne uspehe KPJ in JSDS ter vprašanje šestega komunističnega mandata v Sloveniji.

Precej slabše je nato obdelano obdobje od zakona o zaščiti države 1921 do šestojanuarske diktature 1929, pri čemer je prelomnica v razvoju revolucionarnega delavskega gibanja na Slovenskem, ki jo predstavlja trboveljski prvoinijski spopad 1924, tudi nekakšen mejnik v raziskovanju. Medtem ko so prizadevanja partije na Slovenskem v ilegalnih in legalnih akcijah, še posebej vprašanja odnosov med komunističnim gibanjem in orjuno, razvoj neodvisnih strokovnih organizacij, Zveza delovnega ljudstva za ljubljanske občinske volitve 1922,³⁸ že osvetljeni z več prispevki, najbolj celovito na že omenjenem znanstvenem posvetovanju o revolucionarnem delavskem gibanju 1921—1924, pa je obdobje po mali obznani iz julija 1924, ko so se pogoji za legalne oblike delovanja partije na Slovenskem poslabšali, še skoraj v celoti neraziskano. Tudi hudi udarci, ki jih je partija na Slovenskem doživela v času šestojanuarske diktature sicer nekoliko kasneje kot v drugih jugoslovan-skih pokrajinah, so še skoraj povsem neraziskani. Nekaj osvetlitev je doživelo nato že obdobje organizacijskega in akcijskega obnavljanja partije od leta 1931 do pokrajinske konference v Goričanah, zlasti v prispevkih Nedogove ter že v omenjenem članku Edvarda Kardelja Po petindvajsetih letih. Znatno več pa je nato tudi na arhivskih virih temelječe literature za obdobje od leta 1934 do okupacije 1941. Med raziskovalci problematike razvoja in delovanja partije ter krepitve njene vloge v družbenopolitičnem življenju na Slovenskem od srede tridesetih let, moramo na prvem mestu omeniti pokojno Alenko Nedogovo, med številnimi njenimi deli pa monografijo Tone Tomšič, Oris življenja in revolucionarnega delovanja (Ljubljana 1969), ki je bogat prispevek k osvetlitvi delovanja partije v tridesetih letih, ter na obsežen rokopisni elaborat Razvoj ljudskofrontnega gibanja na Slovenskem 1935—1941, ki nam na eni strani osvetljuje delovanje in vlogo partije pri povezovanju demokratičnih in protifašističnih sil slovenskega naroda v ljudsko fronto, na drugi strani pa tudi nekatere vidike prestrukturiranja slovenske družbe v drugi polovici tridesetih let, ki se je nato med NOB pokazala v jasni polarizaciji na revolucionarni in reakcionarni tabor. Posebnosti v razvoju in oblikah delovanja ljudske fronte na Slovenskem, ki so privedle po okupaciji do ustanovitve Protiimperialistične oziroma Osvobodilne fronte, tudi v evropskem okviru

³⁷ Dr. Dušan Kermavner je pisal tudi o ustanovitvi delavske socialistične stranke za Slovenijo leta 1920, Kronika 1969, št. 2, o odnosih med komunisti in socialisti v dvajsetih letih, Prispevki 1968—1969, št. 1—2, v več svojih razpravah in monografijah pa je prikazal razvoj delavskega gibanja oziroma socialne demokracije na Slovenskem do konca prve svetovne vojne.

^{37a} Opozorimo naj še, da je Janez Kos zelo podrobno obdelal splošno in železničarsko stavko aprila 1920 v Kroniki 1968, št. 1.

³⁸ Janko Prunk, Zveza delovnega ljudstva v Ljubljani za občinske volitve decembra 1922, Prispevki 1971, št. 1—2.

1918—1922

edinstvene organizacije protifašističnega boja, pa je Nedogova obdelala tudi v več krajših člankih in razpravah.³⁹ Ob letošnjih jubilejih je bilo objavljenih več prispevkov o razvoju in delovanju partije od srede 1934 do nove prelomnice v njenem razvoju s preoblikovanjem v nacionalno stranko na ustanovnem kongresu KPS na Čebinah. Zlasti temeljito je to problematiko po virih obdelal France Filipič,⁴⁰ med poljudnimi obravnavami pa naj posebej omenimo prispevek Janka Liške.⁴¹ Novo osvetlitev je doživelo tudi komunistično mladinsko gibanje,⁴² še posebej veliko prispevkov pa je izpopolnilo sliko o velikem stavkovnem valu 1935/36,⁴³ ki ga je sprožila partija v prizadevanjih za izboljšanje položaja delavstva po veliki gospodarski krizi in za izoblikovanje akcijske enotnosti delavstva. Navedeni in še drugi prispevki so nov napor v prikazu vloge partije na Slovenskem v tridesetih letih, hkrati pa so tudi pomemben korak k osvetlitvi posebnosti začetka in nadaljnega razvoja NOB na Slovenskem.

Glede na dejstvo, da je bilo delavsko gibanje na Slovenskem in delovanje pokrajinske organizacije KPJ oziroma KPS sestavni del skupnega boja delavskega razreda in naprednih sil vseh jugoslovanskih narodov in narodnosti, ki pa je imel v vsaki pokrajini spričo objektivnih in subjektivnih okoliščin svoje posebnosti, je izredno dragocena literatura, ki obravnava navedeno problematiko v jugoslovanskem okviru. Namesto podrobnejšega naštevanja naj opozorim na že omenjene bibliografije in historiografske pregledne. Posebej naj opozorimo zlasti na dela dr. Pere Damjanovića o razvoju in delovanju partije v tridesetih letih,⁴⁴ monografijo dr. Slavoljuba Cvetkovića o skojevskem oziroma naprednem mladinskem gibanju v dvajsetih letih (Beograd 1966), delo Voje Rojčevića o študentskem gibanju na zagrebški univerzi med vojnama (Zagreb 1959), knjige Josipa Cazija o revolucionarnih (Beograd 1959) in neodvisnih sindikatih (Zagreb 1962—1968), delo dr. Dušana Lukaća o delavskem gibanju v Jugoslaviji in nacionalnem vprašanju 1918—1941 (Beograd 1972), doktorsko disertacijo Toma Milenkovića o Socialistični stranki Jugoslavije (Beograd 1974), prav tako doktorsko disertacijo Todora Stojkova o opozicijskem taboru v času šestojanuarske diktature (Beograd 1969) itd. Ob sklepu tega pregleda lahko ugotovimo, da smo pri raziskovanju zgodovine partije in delavskega gibanja na Slovenskem dosegli že nekaj pomembnih rezultatov, ki so solidna spodbuda za nadaljnje delo. Vrzeli, ki jih je treba znanstveno preučiti je še veliko, skromno število raziskovalcev, finančne težave in druge ovire pa terjajo da smotrni izbiri tem za obdelavo posvetimo še posebno pozornost.

Bodoče dokumentacijske in raziskovalne naloge so v načrtu Zgodovina Slovencev 1918—1945 jasno načrtane, naloga pred nekaj dnevi na pobudo marksističnega centra CK ZKS imenovanega projektnege sveta pa je, da

³⁹ Poleg navedenih prispevkov naj opozorimo še na razprave Kmečko gibanje v okviru ljudske fronte na Slovenskem, Jugoslovanski istorijski časopis 1974, št. 1—2; Protidraginjske akcije na Slovenskem leta 1940, Prispevki 1974, št. 1—2; Utrjevanje enotnosti protifašističnih sil na Slovenskem ob snovanju Društva prijateljev Sovjetske zveze, Kronika 1975, št. 3.

⁴⁰ Delo od 8. 3. do 16. 4. 1977.

⁴¹ Štiridesetletnica KPS, Prešernov koledar 1977.

⁴² Poleg omenjenih razprav dr. Slavka Kremenška in članka Anteja Novaka, naj opozorimo še na prispevek Pavla Dobrile o povezovanju slovenske mladine v protifašistični fronti v letih 1936—1941, Prispevki 1971—1972, št. 1—2.

⁴³ Prim. zlasti prispevke v Komunistu, teoretični prilogi za oktober—december 1976 ter obširen članek Vencija Perka o stavkovnem gibanju na Jesenicah v Delu.

⁴⁴ Trideset let na čelu partije, Ljubljana 1968 (v drugem delu te publikacije je Alenka Nedog napisala kroniko Titovih bivanj v Sloveniji 1931—1940); Tito pred temama istorije, Beograd 1972 (to delo je v dopolnjeni obliki pred kratkim izdala založba Komunist pod naslovom Tito pred nalogami zgodovine).

poišče najbolj nujne, zlasti glede na priprave zgodovine KPJ — ZKJ. Na dokumentacijskem področju je treba pohiteti zlasti z zbiranjem spominov in novih arhivskih virov v tujini, nadaljevati z delom na bibliografiji ter pospešiti znanstveno kritično izdajanje virov. Poskrbeti bo treba tudi za izid vseh dokončanih rokopisov. Naloga notranjih in zunanjih sodelavcev IZDG je, da nadaljujejo preučevanje zgodovine partije in delavskega gibanja kot sestavnega dela naše nacionalne zgodovine najnovejših obdobj in da svoje raziskave opravljajo za vse slovensko etnično ozemlje. Posebej naj opozorimo, da je poleg raziskovanja navedene problematike za vso Slovenijo, izredno dragoceno tudi preučevanje delavskega gibanja in delovanja partije na manjših območjih, torej izpolnjevanje akcije komisije CK ZKS za zgodovino, kajti šele te študije nam bodo pokazale kako raznovrstna je bila aktivnost partije med vojnama. Zato so take študije, kot jo npr. pripravlja France Filipič za mariborsko območje, izredno dragocene v prizadevanjih da dobimo znanstveno sintezo slovenske zgodovine, posebej delovanja partije in razvoja delavskega gibanja med vojnama.

Zusammenfassung

ERFORSCHUNG DER GESCHICHTE DER ARBEITERBEWEGUNG UND DER KOMMUNISTISCHEN PARTEI ZWISCHEN DEN WELTKRIEGEN IN SLOWENIEN

Das Referat, das auf wissenschaftlichen Konferenz anlässlich der diesjährigen Jubiläen der Kommunistischen Partei am 15. Juni in Maribor vorgelesen wurde, schildert, im ersten Teil die Bedingungen für die Erforschung der Geschichte der Arbeiterbewegung und der Kommunistischen Partei in der Zwischenkriegszeit in Slowenien, im zweiten Teil aber weist es auf die Hauptresultate der slowenischen Geschichtsschreibung bei der Erforschung dieser Problematik hin. Auf dem Gebiet der Organisation und der Kader war vor allem die Gründung des Lehrstuhls für die neueste Geschichte an der Philosophischen Fakultät von Bedeutung, sowie im Jahr 1959 die Gründung des Instituts für die Geschichte der Arbeiterbewegung und im Jahr 1973 die Ausarbeitung eines langfristigen Projekts »Die Geschichte der Slowenen von 1918 bis 1945«. Auf dem Gebiet der Dokumentation wurden wichtige Resultate bei der Zusammenstellung von Bibliographien und Chronologien erreicht, in den letzten fünfzehn Jahren wurde auch eine große Menge von bedeutendem Archivmaterial evidentiert und geordnet. Es wurden auch zahlreiche Erinnerungen gesammelt; da diese Quellenkategorie wichtig ist, müßte die Arbeit aus diesem Gebiet noch intensiviert werden. Es gibt auch schon Quellenveröffentlichungen um die erwähnte Problematik, nur sind leider nur wenige davon mit den entsprechenden wissenschaftlich-kritischen Apparat versehen. Die allmähliche Bewältigung von oben erwähnten Institutions-, Kader- und Dokumentationsaufgaben hat sich auch auf die Qualität und den Umfang der Erforschung der Arbeiterbewegung und der Kommunistischen Partei in der Zwischenkriegszeit in Slowenien ausgewirkt. Für diese Arbeit bedeuten die sechziger Jahre eine Wende, zumal seit damals eine beachtliche Zahl von Abhandlungen und Monographien erschienen ist und mehrere Forschungsarbeiten ausgefertigt wurden, die nicht nur aus verschiedenen Veröffentlichungen und Erinnerungsquellen, sondern auch auf dem Archivmaterial basieren. Zugleich hat sich das Bewußtsein gestärkt, daß die Arbeiterbewegung im Rahmen breiterer gesellschaftlich-politischer Geschehnisse erforscht werden muß und als Bestandteil unserer Nationalgeschichte der jüngsten Zeitschnitte, und das für das gesamte slowenische ethnische Gebiet. Der Projektrat wird die Ausführung von Aufgaben aus dem Projekt »Die Geschichte der Slowenen von 1918 bis 1945« vornehmlich mit der Vorbereitung der Geschichte KPJ—ZKJ verbinden müssen.

JUGOSLOVENSKI ISTORIJSKI ČASOPIS

glasilo Zveze društev zgodovinarjev Jugoslavije

Osrednja jugoslovanska historična revija izhaja v štirih številkah letno in objavlja prispevke v vseh jugoslovanskih jezikih.

Naročila: Karnedžijeva 2, Poštanski fah 545, YU-11001 Beograd.

Na istem naslovu sprejemajo tudi naročila za vse tri tujejezične jugoslovanske povojne zgodovinske bibliografije (1945-55, 1955-65, 1965-75).

Ferdo Gestrin

VERSKO ŽIVLJENJE IN INSTITUCIJE SLOVANOV V MARKAH
OD 15. DO 17. STOLETJAReferat na drugem mednarodnem kongresu »Le relazioni fra
le due sponde adriatiche« v Bariju 29. —31. oktobra 1976.

Izredno živahne gospodarske povezave jugoslovanskih dežel z Italijo po morju in po kopnih poteh — in seveda v obratni smeri italijanskih dežel z našo stranjo Jadrana — so v obravnavanem obdobju pripeljale tudi do sorazmerno močnih obojestranskih migracijskih tokov, zlasti slovanskega življa v Italijo.¹ Slovani so se naseljevali v Italiji v mestih in na podeželju vzdolž vse jadranske obale od Benečije do Apulije. Gospodarska moč in bolj razvita proizvodnja italijanskih dežel, pomanjkanje delovne sile v njih, že omenjene gospodarske, trgovske in pomorske povezave so bili vsekakor poglavitni vzroki za začetek in razvoj te slovanske migracije v Italijo. Vendar so ljudi tostran Jadrana in seveda tudi Slovane gnali v Italijo tudi številni lokalni vzroki. Med njimi prodor Turkov v sedanje jugoslovanske dežele in turško gospostvo nad njimi nista bila med najslabotnejšimi. Vendar je treba poudariti, da se je močnejši val migracij slovanskega prebivalstva v Italijo začel že pred koncem 14. stoletja, ko turško prodiranje in osvajanje še ni zajelo krajev, iz katerih so se Slovani v največji meri začasno ali za stalno usmerjali v italijanske dežele.

Že od konca 14. stoletja dalje so se Slovani v Italiji med drugim naseljevali tudi v Markah. Polnili so tako podeželje kakor tudi mesta. Privabljala so jih med mesti, kolikor danes vemo, zlasti Recanati, kjer je bil v poznem srednjem veku eden najbolj znanih in tudi iz slovanskih dežel onstran Jadrana zelo obiskanih sejmov,² a hkrati kraj, ki je pozneje s svojim pristaniščem Porto di Recanati odpiral vrata v znani romarski kraj Loreto. Dalje je omeniti Fano, ki je bilo neko dobo sedež močne dinastične tvorbe rodbine Malatesta,³ Pesaro, kot drugo tako središče in pomembno trgovsko središče tudi za slovenske dežele še tja do druge polovice 16. stoletja,⁴ Fermo, kjer je bila že od istega obdobja univerza, na kateri so pozneje študirali tudi študentje iz današnjih

¹ Glej F. Gestrin, *Le relazioni economiche tra le due sponde adriatiche dal Quattrocento al Seicento*. Congressi Salentini II, Lecce 1973; isti, *Migracije iz Dalmacije v Italijo v 15. in 16. stoletju*, *Zgodovinski časopis (ZC)* 30 (1976), str. 269—277; M. Sunjić, *O migraciji »de partibus Sclavonie« u Markama do polovine XV stoljeća (Ancona)*, *Radovi filozofskog fakulteta u Sarajevu*, knj. 8 (1974/5), Sarajevo 1976, str. 487 sl.; S. Anselmi, *Schiavoni e Albanesi nell'agricoltura marchigiana dei secoli XIV e XV*, *Rivista di storia dell'agricoltura* 2 (1976), str. 3 sl.

² L. Zdekauer, *La dogana del Porto di Recanati nei secoli XIII e XIV*, Fano 1904.

³ Cfr. C. Selvelli, *Fano e Senigallia*, Bergamo 1931; P. M. Amiani, *Memorie storiche della città di Fano I—II*, Fano 1751; F. Gestrin, *L'Amministrazione del Comune di Fano nel secolo XV*, *Rivista di Fano* 1 (1966), str. 1 sl.

⁴ F. Gestrin, *Prispevek h gospodarski zgodovini Ptuja v prvi polovici 16. stoletja*, *CZN* (1969), str. 228 sl.; isti, *Trgovina slovanskih dežel z italijanskimi ob koncu srednjega veka in v XVI. stoletju*, *ZC* 29 (1975), str. 89 sl.; O. Pickl, *Die Auswirkungen der Türkenkriege auf den Handel zwischen Ungarn und Italien im 16. Jahrhundert*, *Grazer Forschungen zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte*, Bd I, Graz 1971, str. 71 sl.

jugoslovanskih dežel,⁵ in Ancona, ki je zlasti od začetka 16. stoletja pritegovala trgovino iz širših jadranskih področij.⁶

V nekaterih izmed teh mest so dosegli Slovani v obravnavanem obdobju tudi sorazmerno precej visok odstotek mestnega prebivalstva. Močnejše slovanske kolonije so bile seveda tudi v drugih mestih v Markah, celo v mestih globlje v notranjosti (npr. Urbino, Jesi). Sestavljale so jih različne družbene plasti. Med njimi so bili trgovci, zelo številni zlasti najrazličnejši obrtniki, dalje pomorščaki, ljudje, ki so polnili nižja delovna mesta ali opravljali razne vojaške službe in podobno. Med njimi jih je bilo zelo malo iz sedanjega jugoslovanskega ozemlja vzhodno od črte Drina — izliv Bojane. Številni pa so bili ne samo iz obalnih področij Jadranskega morja, temveč tudi iz širšega zaledja zahodno od že omenjene črte (npr. iz Bosne, Hrvaške in Slavonije, iz slovenskih dežel).

V novi sredini so se došljenci iz sedanjih jugoslovanskih dežel tako ali drugače, počasneje ali hitreje življali v nove razmere, se povezovali z domačim, italijanskim prebivalstvom in se z njim deloma že kmalu tudi stapljali. Sodelovali so v najrazličnejših oblikah vsakdanjega življenja v doseljenih krajih, pridobivali so si tudi večja premoženja, vendar praviloma v vrh mestne italijanske družbe niso prodrli. Toda na drugi strani so se Slovani, čim se je njihovo število v enem izmed italijanskih krajev, v mestu ali kastru, nekoliko povečalo in njihov dotok ni kmalu ugasnil, medsebojno povezovali, ustvarjali tudi svoje oblike družabnega življenja tistega časa, zlasti na področju religioznega življenja. Prav te oblike oziroma religiozne institucije pa so predmet te razprave.

V zgoraj omenjenih mestih v Markah, kamor so se v večjem številu doseljevali Slovani, so po dosedaj znanem gradivu nastajale razne verske bratovščine Slovanov in njihove kongregacije, a tudi kolegiji; gradili so si Slovani svoje kapele ali si v mestnih cerkvah pridobivali posamezne oltarje, kjer so se zbirali pri bogoslužju za svojo sredino, kjer so dali brati maše in opravljati krstne in druge obrede. Skušali so biti pokopani skupaj na posameznih delih pokopališča, prav tako pa so želeli imeti svoje duhovnike tam, kjer jih je bilo večje število.

Med najpomembnejše, precej splošne oblike religioznega povezovanja Slovanov v italijanskih mestih gre šteti bratovščine in večinoma z njimi tesno povezane kongregacije. Članom so namreč dajale precej široke možnosti za povezovanje in skupno nastopanje — ne samo pri raznih verskih obredih in procesijah itd. — za uveljavljanje vzajemnosti in solidarnosti, kar je bilo v tuji sredini čestokrat nujnost, prav tako pa tudi za uvajanje raznih oblik posvetnega družabnega življenja. Temu so lahko služili tudi posebni prostori bratovščin, v katerih je bil njihov sedež. Bratovščine so se praviloma poimenovala po posameznih svetnikih, ki so jih Slovani še posebej častili in ki si ga je bratovščina izbrala za zaščitnika. Prav s čaščenjem tega svetnika so bile v veliki meri povezane skupne pobožnosti in združevanje članov bratovščine. Kakor druge bratovščine v teh mestih, so tudi bratovščine Slovanov vodili voljeni priorji in subpriorji, imele pa so tudi svojega blagajnika (*camerarius*).⁷

⁵ Cfr. V. Curi, L'Università degli studi di Fermo. Notizie storiche. Ancona 1880.

⁶ S. Anselmi, Venezia, Ragusa, Ancona tra Cinque e Seicento, un momento della storia mercantile del Medio Adriatico, Ancona 1969; P. Earle, The Commercial Development of Ancona, EHR, 2 Ser. 22 n° 1 (1969), str. 28 sl.; J. Delumeau, Un ponte fra Oriente e Occidente: Ancona nel Cinquecento, Quaderni storici 13 (1970), str. 26 sl.; F. Gestrin, Trgovina s kožami v Markah v 15. in v prvi polovici 16. stoletja, ZČ 30 (1976), str. 25 sl.

⁷ Archivio di Stato di Pesaro (ASP), lib. not. S. Peponi 22/4 f 158 — 1539 april 22.

Tak prior (in masarius) slovanske bratovščine v Fanu je bil tudi Mihael, sin Rada (Alegreta) Slovana.⁸ V Pesaru pa se leta 1490 kot prior bratovščine Slovanov pojavi Georgius Filacampa, a leta 1528 kot subprior »magister Bernardinus condam Benedicti de Pesaro«.⁹ Leta 1536 pa je bil prior Jakob Crobatinus, a subprior Luka Jura Basta, ki sta nedvomno bila Slovana.¹⁰ Bratovščina v Pesaru je imela tudi posebni svet in se leta 1528 omenja kot svetnik Jurij, sin Marka;¹¹ imele pa so bratovščine tudi oskrbnike.¹² Bratovščine so si na razne načine pridobile večje ali manjše premoženje, premično in nepremično, ki so ga upravljali voljeni organi bratovščine.

Najstarejša nam znana bratovščina Slovanov v mestih v Markah se javlja v Recanati, ki je kot pomembno trgovsko središče že zgodaj privabljalo Slovane in kamor so se mnogi tudi že zgodaj začeli naseljevati.¹³ Slediti ji moramo vsaj od leta 1375 dalje in imenovala se je po sv. Petru (Fraternitas Sclauorum Sancti Petri Martiris). Člani bratovščine so imeli pravico, da so v procesijah nosili model cerkve v Loretu; pridobili so si jo zavoljo tega, ker je po tradiciji prišla podoba Marije v Loreto iz Trsata oziroma iz Dalmacije. Leta 1452 so bili člani bratovščine po sklepu mestnih oblasti za vedno oproščeni podrejenosti uradu za malopridneže (officio di manigoldi).¹⁴ Bratovščina je obstajala še konec 16. stoletja (La fraternita di Schiauonis) in je bila tedaj lastnica ali vsaj upraviteljica večjega števila prostorov za trgovsko poslovanje (bothega, botiga) in tudi skladišč, kar vse je oddajala v najem v času sejma.¹⁵

Bratovščina Slovanov v Fanu se v doslej znanem arhivskem gradivu omenja šele v drugi polovici 15. stoletja, vendar je zelo verjetno obstajala že v prvi polovici tega stoletja, ko se je število slovanskega življa v mestu že močno povečalo. Bila je vezana na cerkev sv. Avgustina, ki se je imenovala tudi po sv. Luciji, in na istoimenski samostan. Imenovala se je po sv. Nikolaju in je bila z njo tesno povezana tudi kongregacija.¹⁶ Toda Slovani so bili v Fanu tudi člani drugih tamkajšnjih bratovščin, katerih število ni bilo majhno.¹⁷ Le tako si namreč razlagamo dejstvo, da so jim Slovani v svojih testamentih zapuščali razna volila in legate, a člani bratovščine sv. Mihaela so bili Slovani že od leta 1429 dalje.¹⁸ Tudi ni nemogoče, da je posamezna med temi bratovščinami postajala po številu članov pretežno slovanska, čeprav se kot taka ni označevala. Mislimo zlasti na bratovščino pri cerkvi sv. Marka, ker je v tamkajšnji, po njem imenovani mestni četrti, prebivalo veliko Slovanov. Po letu 1493 pa naj bi po odredbi mestnih oblasti sploh samo tam smeli stanovati. Bratovščina Slovanov je imela v Fanu svojo hišo in sedež v četrti sv. Andreja

⁸ Archivio di Stato — Sezione di Fano (ASFa), lib. not. S. Tonsi — 1486 jul. 31.

⁹ ASP, lib. not. S. Lepri 11/22 f 150' — 1490 dec. 22; lib. not. P. D. Ambrosi 38/13 f 261' — 1528 maj 4.

¹⁰ ASP, lib. not. B. Fattori 20/27 f 293' — 1536 okt. 16.

¹¹ ASP, lib. not. P. D. Ambrosi 38/13 f 261' — 1528 maj 4.

¹² Cfr. n° 8 ed ASP, lib. not. B. Fattori 20/27 f 293' — 1536 okt. 16; Jacobus Plazarius, massarius scole S. Hieronimi alias dicti Schiauoni de Pisauro.

¹³ Cfr. B. Ghetti, Nobili e popolani in Recanati durante i secoli XIV e XV, Fermo, str. 52 in 64; A. Bettini, Storia di Recanati, Recanati 1961, str. 117.

¹⁴ Annali di Recanati con leggi e costumi antichi recanetesi e memorie di Loreto. Opera del conte M. Leopardi. A cura di R. Vuoli. I—II. Varese 1945, I str. 306 sl.

¹⁵ Archivio comunale di Recanati (ACR), Ser. IX, n° 1150: Libre delle daxattioni di qualli dele botteghe dela fiera dell'ano del 1579, f 26' — 1581 febr. 15.

¹⁶ »Fraternitas seu adunantio Sclauorum ad honorem Sancti Nicolai in ecclesia Sancti Augustini siue Sancte Lucie di Fano« — ASFa, lib. not. P. A. Galassi F f 382' — 1472 marec 4; glej ibidem lib. not. I f 518' — 1474 jul. 4; lib. not. N f 255' — 1481 jul. 10; lib. not. X f 263' — 1476 avg. 31; ib. f 88: »Fraternitas ac congregatio Sclauorum sub titulo et nomine Sancti Augustini de Fano«.

¹⁷ Npr. Fraternitas Sancti Leonardi (ASFa, lib. not. P. A. Galassi X f 214' — 1476), Fraternitas Sancte Marie (ibidem f 271 — 1476), Fraternitas Sancti Marci (ASFa, lib. not. P. A. Galassi S f 423' — 1487), Fraternitas Sancti Antonii (ASFa, lib. not. C. di Domenico C f 277 — 1466) etc.

¹⁸ ASFa, Libro de la fraternità de San Michele — 1429 okt. 2, 1430 april 23, 1438 maj 11 in okt. 12, 1459 maj 4.

ob posesti cerkve in samostana sv. Avgustina in žene Ivana Slovana iz Bosne.¹⁹ Dobivala je tudi denarna sredstva, sveče in druge stvari iz volil, ki so jih v svojih testamentih določili tamkajšnji Slovani.²⁰

Leta 1506 pa je bratovščina Slovanov v Fanu propadla oziroma prenehala obstajati. Prišla je namreč zavoljo slabega gospodarjenja skoraj na nič (»... quod scola Sancti Nicolai de Fano alias dicta la scola dei Schiavi propter mala et inigna gubernia et bonorum dilapidatoines fuerit et sit extenuata et quasi in nichilum reducta.«). Prav tako je zaradi kuge večji del članov bratovščine zbežal oziroma se razkropil, tako, da sta premoženje bratovščine upravljala le dva izvoljena člana: Ivan Pazaglio in Simon Portantes. V maju omenjenega leta pa sta ta dva z nekaterimi drugimi člani bratovščine (Martinom iz Korčule, Ivanom Simichirtio ?/, Markom iz Dubrovnika, ki so ga imenovali tudi Marko Zoppo, in Ivanom, Blaževim sinom) prosili škofa, da bratovščino sv. Nikolaja in vse njeno premoženje združi z bratovščino sv. Duha, seveda tudi z vsemi pravicami in častmi, ki jih ima bratovščina Slovanov. Priorja in nekateri člani bratovščine sv. Duha, ki so bili prisotni pri tem aktu v škofijski palači (in palatie episcopale), so to sprejeli.^{20a}

Vsaj od konca 15. stoletja dalje je bila posebna bratovščina Slovanov tudi v Pesaro, čeprav so bili člani tudi mnogih drugih bratovščin v mestu. Pesaro je bilo tedaj eno izmed najpomembnejših trgovskih središč v Markah. Vanj so prihajali ne samo trgovci iz velikega dela Italije, marveč tudi iz Flandrije, Francije, Kandije (Krete), Cipra itd. Sem so se stekale tudi številne trgovske vezi iz sedanjih jugoslovanskih dežel (Dubrovnika, Ljubljane, Ptuja itd.). S tem je bilo povezano precejšnje naseljevanje Slovanov v mesto in seveda tudi nastanek velike in bogate njihove bratovščine. Nosila je naziv po sv. Hieronimu, označevali pa so jo tudi kar samo kot bratovščino Slovanov,²¹ včasih pa celo kot bratovščino Ilirov.²²

V listinskem gradivu, ki ga doslej poznamo, se bratovščina prvič omenja leta 1490, a kapela Slovanov celo že leta 1488. Sedež bratovščine je bil v katedrali, to je v škofijski cerkvi, kar vsekakor po svoje govori o ugledu bratovščine in njenih članov.²³ V isti cerkvi je bila tudi zgoraj omenjena slovanska kapela, ki je zelo verjetno sodila k bratovščini.²⁴ Ob tej kapeli in na pokopališču katedralne cerkve so v Pesaru prebivajoči Slovani tudi pokopavali svoje pokojnike. Večkrat naletimo na primere, ko so posamezniki v testamentih izrecno želeli, da jih tam tudi pokopljejo.²⁵

Vloga in pomen bratovščine v življenju Slovanov v Pesaru se da oceniti po njenem dolgem trajanju, saj je obstajala še leta 1656.²⁶ Na isto moremo

¹⁹ ASFa, lib. not. P. A. Galassi X f 401 — 1476 okt. 30: »Actum ... Fani in contrata Sancti Andree in domo scole et fraternitatis et congregationis Sclauorum ... sitam apud viam publicam bona ecclesie et conuentus Sancti Augustini de Fano, bona domine Margerite Sclaue ... ad presens vxeris Johannis Sclau de Bossina.«

²⁰ Cfr. ASFa, lib. not. P. A. Galassi F f 382' — 1472 marec 4; ibidem X f 265' — 1476 avg. 31.

^{20a} ASFa, lib. not. T. Malatesta A f 277 — 1506 maj 11; ibidem B f 106 — 1506 maj 10.

²¹ Fratrnitas Sancti Xyeronimi delli Schiauoni, Fratrnita de Santo Gerolamo dei Schiauoni: Archivio comunale di Pesaro (ACP), Catasto S. Terenzio 1505—1560, 21 Palchetto XII e 4 f 166; Catasto S. Arcangelo 1505—1560, 185 Palchetto XII d 4 f 189, 190; Catasto S. Nicolo 1560, 158 Palchetto XI d 4 f 35.

²² Fratrnitas Sancti Hyeronimi Illiricorum: ACP, Catasto S. Terenzio 1505, 91 (bis) Palchetto XII e 5 f 112'.

²³ ACP, Catasto S. Nicolo 1560, 158 Palchetto XI d 4 f 186: »Fratrnita de Sancto Gerolamo dei Schiauoni del chiesa cathedrali de Pesaro.«

²⁴ »Capella de li Schiauoni posita in ecclesia cathedrali ciuitatis Pisauri« — Cfr. ASP, lib. not. S. Peponi 22/1 f 40' — 1515 jul. 22; ib. lib. not. M. G. Lepri 11/20 f 100 — 1488 jul. 20, 11/23 f 92 — 1491 avg. 1.

²⁵ ASP, lib. not. S. Peponi 22/1 f 40' — 1515 jul. 2; lib. not. M. G. Lepri 11/23 f 82 — 1491 avg. 1, f 280' — 1498 dec. 31; 11/30 f 211' — 1499 sept. 13 etc.

²⁶ ACP, Catasto S. Nicolo, 1560, 158 Palchetto XI d 4 f 37.

soditi tudi po njenem velikem premoženju, ki ga je imela v mestu in okolici. Velik del tega premoženja je izviral iz daril in volil Slovanov, čeprav se med dobrotniki bratovščine Slovanov omenjajo tudi drugi prebivalci Pesara.²⁷ Tako je imela bratovščina po vpisu v katastru mestne četrti sv. Terencija leta 1505²⁸ naslednjo posest: dve hiši v četrti sv. Nikolaja,²⁹ dalje hišo z vrtom v velikosti 5 pertik v četrti sv. Jakoba.³⁰ Na ožjem področju mesta, na ozemlju Saiano, je imela ob morski obali 270 pertik vinograda, 20 pertik zemlje s trsjem, 60 pertik njiv, 200 pertik drugih zemljiških površin, 500 pertik pečin (rupine) in 200 pertik travnikov; prav tam še 260 pertik vinogradov, 50 pertik zemlje s trsjem, 140 pertik njiv (terra culta) in 16 pertik drugih zemljišč. Na ozemlju Novilara v področju Ordeneti je imela bratovščina Slovanov ob posesti pesarskega meščana Antona Franciška Sabatini še 172 pertik vinogradov in 30 pertik zemljišča, na področju Cagnani pa še 20 pertik zemlje s trsjem. Na področju Trebiantico je imela bratovščina še 140 pertik vinogradov, 95 pertik zemljišča z oljkami, 65 pertik drugih zemljišč in hišo z 10 pertikami dvorišča, kar vse je bilo poprej last Vincencija, sina Mihaela imenovanega Teotonicus. Od dedičev Jurija Sclauona pa je bratovščina dobila tedaj v last še eno hišo v četrti sv. Nikolaja s 5 pertikami vrta. Vso to posest so aprila leta 1539 prepisali v drugo knjigo katastra četrti sv. Terencija na list 105.³¹

Po vpisih v tej knjigi bratovščina Slovanov v Pesaru po decembru leta 1549 ni več imela hiše s 5 pertikami vrta v četrti sv. Jakoba, že od 6. decembra leta 1542 tudi ne več hiše s 5 pertikami vrta v četrti sv. Nikolaja, ki jo je imela kot dar dedičev Jurija Sclauona, a hiša z 10 pertikami dvorišča z ostalo posestjo v Trebiantico je bila kasirana celo že 1540. leta. Namesto njih pa je imela bratovščina novo hišo v četrti sv. Nikolaja in še drugo hišo z manjšim vrtom prav tam. Na novo je bratovščina v tem času pridobila še 400 pertik zemlje (terra) na ozemlju Pesara v območju sv. Martina, izgubila pa je nekaj zemljišč na območju Saiano in Novilara.³² Leta 1560 pa je imela bratovščina po zapisih v katastru sv. Nikolaja³³ naslednjo posest: dve hiši, eno z dvoriščem (3 pertike) drugo z vrtom (3 pertike) v četrti sv. Nikolaja, prav tam še eno bivališče (casale); v območju Saiano je imela bratovščina tedaj 321 pertik vinogradov, 175 pertik zemljišča, 14 pertik zemljišč s trsjem in 6 pertik grmičevja, dalje je imela v istem območju še 90 pertik vinogradov, 31 pertik trsja, 310 pertik zemljišč, 13 pertik zemljišč z grmičevjem in 13 pertik druge zemlje. V območju sv. Martina je imela bratovščina še 338 pertik zemljišč. Leta 1577 so bratovščini podarili še 406 pertik zemljišč in hišo z dvoriščem v četrti sv. Nikolaja, kjer je dobila tri leta pozneje še eno hišo z vrtom.

Kako je bratovščina Slovanov uživala to premoženje, v podrobnostih ne vemo. Vsekakor je del posesti dajala tudi v najem. Tako je bila leta 1536 ena izmed hiš v četrti sv. Nikolaja v najemu za 4 dukate letne najemnine.³⁴

Kapela Slovanov v Pesaru, ki je vsekakor sodila k bratovščini, po doslej znanih podatkih ni imela lastnega premoženja. Dobivala pa je številna volila v denarju, svečah in podobnem.³⁵

²⁷ Ibidem f 36 — 1577 in 1580.

²⁸ ACP, Catasto S. Terenzio 91 (bis) Palchetto XII e 3 f 173.

²⁹ Cfr. še ACP, Catasto S. Arcangelo, 183 Palchetto XII d 4 f 189 in Catasto S. Nicolo, 158 Palchetto XI d 4 f 35.

³⁰ Glej n° 28 f 142'.

³¹ ACP, Catasto S. Terenzio, 91 (bis) Palchetto XII e 3 f 105 — 1539 april 22.

³² ACP, Catasto S. Terenzio, 21 Palchetto XII e 4 f 105 in 120.

³³ ACP, Catasto S. Nicolo, 158 Palchetto XI d 4 f 36.

³⁴ ASP, lib. not. B. Fattori 20/27 f 293' — 1536 okt. 16.

³⁵ Npr. ASP, lib. not. M. G. Lepri 11/20 f 100 — 1488 jul. 20.

Bratovščino Slovanov zasledimo v Markah za sedaj tudi v Fermu. Sedež je imela v cerkvi, ki so jo imenovali *Fraternità*, a danes nosi naziv *Carmine*.³⁶ Njen začetek sega nazaj v pozni srednji vek, ko so se tudi v to mesto in njegovo pristanišče Porto di Fermo naseljevali številni Slovani. S tem v zvezi je v Fermu, ko je tam zrasla univerza, ustanovljena leta 1398, študiralo toliko študentov iz sedanjih jugoslovanskih dežel, da je bila na univerzi posebna »natio Dalmata«.³⁷

V povezavi z romanjem Slovanov v Loreto (a vplivalo je na to tudi naseljevanje Slovanov v sam kraj in okolico), torej s to obliko verskega življenja, je v sredini 17. stoletja obstajal v kraju posebne vrste kolegij, ki se je imenoval »*Collegio dei Schiavoni di Loreto*«. Kakšne so bile naloge kolegija in njegova dejavnost, a tudi kakšna je bila organizacijska njegova podoba, žal, nismo poučeni. Ko se kolegij leta 1650 omenja, ga vir naštevja med dolžniki za žito iz urada za oskrbo žita (600 skudov).³⁸

Posebej organizirana skupnost, združba Slovanov je v tem obdobju obstajala v Anconi; vir jo označuje kot »*Universitas Sclauorum*« in se omenja že 1439. leta. Podoben naziv so imele slovanske skupnosti v posameznih mestih tudi drugje po Italiji. Tako je bila npr. v Trani »*Universitas Slauorum*«, ki ji je tedanji vladar Ferante leta 1468 potrdil nekaj pravic. Kakšna je bila vsebina dejavnosti ankonske slovanske skupnosti in kakšna je bila njena organizacija, ne vemo ničesar. Morda je vanjo sodila tudi bratovščina, saj je malo verjetno, da jo številni v Anconi prebivajoči Slovani ne bi poznali in ne imeli.³⁹

V zvezi z močno migracijo prebivalstva iz slovanskih dežel v Italijo je prav tako tudi sorazmerno številna slovanska duhovščina povsod tam, kjer so bili slovanski doseljenci številnejši. Kakor namreč drugo prebivalstvo je tudi duhovščina iz ene strani Jadrana prehajala na drugo in obratno. Pri tem pa je treba poudariti, da je italijanska stran dajala vzhodni jadranski obali mnogo večje število višje duhovščine, npr. škofov, kakor pa se je to dogajalo v obratni smeri, kjer so v Italijo prihajali prvenstveno samostanci in nižja duhovščina, župniki in kaplani. Ta duhovščina se je v italijanske dežele doselila deloma iz slovanskih krajev neposredno, deloma pa je izšla iz vrst že prej doseljenih Slovanov v Italiji. Po dosedaj znanih virih srečamo večje število samostancev npr. v Fanu, verjetno pa ni bilo drugače tudi v drugih zgoraj omenjenih markiških mestih. V Fanu so bili v dominikanskem,⁴⁰ avguštinskem⁴¹ in frančiškanskem samostanu.⁴² V distriktu mesta Fana pa zasledimo tudi slovanske brate puščavnike, npr. eremitski naselbini v Ma-

³⁶ G. Cutini, *Istruzione e cultura a Fermo nel secolo XVII, 1957/8*, str. 37 (manoscritto nella Biblioteca comunale a Fermo).

³⁷ F. Weigle, *Deutsche Studenten in Fermo (1593—1774), Quellen und Forschungen aus italienischen Archiven und Bibliotheken*, 38 (1958), str. 234 sl.; F. Gestrin, *Studentje iz jugoslovanskih dežel na univerzi v Fermu, Zbornik za historijo školstva i prosvjete 2* (1965), str. 83—95.

³⁸ Y. M. Bercé, *Troubles frumentaires et pouvoir centralisation: L'élemente de Fermo 1648, Mélanges d'Archéologie et d'Histoire 2*, Paris 1963, str. 803.

³⁹ M. Spremić, *Dubrovnik i Aragonci 1442—1495*, Beograd 1971, str. 202, 292 n° 161.

⁴⁰ ASFa, lib. not. P. Stati A f 32 — 1470 sept. 11; P. A. Galassi F f 448 — 1472 maj 8; ib. V f 65' — 1479 okt. 4; ib. M f 17 in 18' — 1479 okt. 6 in 7; ib. V f 99 — 1480 april 19; ib. N f 276, — 1481 jul. 31; ib. V f 187' — 1482 jan. 25; ib. O f 218' — 1482 avg. 11; P. Stati B f 236 — 1482 dec. 2; G. Roncoli E f 287 — 1484 jun. 17; P. A. Galassi V f 385' — 1487 jan. 14; B. Biancolini A f 212 — 1491 maj 31; A. Fusconi I f 387 — 1521 okt. 22; ib. L f 41 — 1523 marec 5.

⁴¹ ASFa, lib. not. P. A. Galassi V f 220 — 1482 okt. 30; L. Vignatoli F f 292 — 1513 jan. 15.

⁴² ASFa, lib. not. G. Vanni — 1423 avg. 23; E. di Domenico D f 99' — 1465 sept. 7; ib. C f 405 — 1466 marec 6; P. A. Galassi F f 551' — 1470; ib. H f 376' — 1474 feb. 28; ib. I f 518' — 1474 jul. 4; P. Stati A f 178 — 1475 april 22; P. A. Galassi R f 260' in 281 — 1487 jun. 21 in jul. 10; ib. S f 425 in 31' — 1487 okt. 7 in dec. 20; G. Vici F f 81 — 1488 okt. 22; L. di Mastropaolo D f 81' — 1499 maj ?; N. Galassi B f 150' — 1519 avg. 17; ib. C f 174' — 1520 maj 6.

ranu.⁴³ V Pesaru in Anconi jih srečamo v dominikanskem samostanu.⁴⁴ Posamezni redovniki slovanskega izvora so postajali tudi predstojniki tamkajšnjih samostanov. Tako je bil leta 1475 gvardijan frančiškanskega samostana Krispold iz Ptuja (de Betouia), a prior dominikanskega samostana je bil ob istem času Jakob, sin Nikolaja iz Dubrovnika.⁴⁵ Leta 1482 je imel isto funkcijo v dominikanskem samostanu Marko, sin Pavla iz Dalmacije ? (de partibus Sclauonie).⁴⁶

Čeprav je bila menjava menihov med samostani istega reda tudi v tedanjih časih zelo v veljavi, vendar menimo, da je bil pojav slovanskih menihov v obravnavanih mestih tesno povezan tudi z doseljenim slovanskim prebivalstvom in so ti menihi odigrali pomembno, tudi ne samo versko vlogo v tamkajšnji slovanski sredini. Svojim sorojakom so bili priče pri raznih njihovih aktih, nastopali so v testamentih kot komisarji testaterjev ali kot nosilci volil in celo dediči, bili so zaupniki in tolažniki, spovedniki in izvrševalci dobrih del in verskih obredov za blagor njihovih duš.

V nič manjši ali pa morda še v večji meri gre ta vloga slovanski nesamoštanski duhovščini, ki je opravljala neposredne dušebrižniške dolžnosti v krajih z večjim številom Slovanov. Tako je bil npr. Jurij, sin Ivana iz Zadra že leta 1435 kaplan pri Marijini cerkvi v Sansepolcro.⁴⁷ V Fanu je bil leta 1502 duhovnik Jakob iz Dubrovnika, v Jesi pa leta 1540 Ivan Galić iz Paga.⁴⁸ Istega leta je bil v Montacuto blizu Ancone, kjer je bilo veliko doseljenih Slovanov, duhovnik Jakob Skorpić, prav tako iz Paga.⁴⁹ Zdi se, da je bila v tem času v tem kraju praksa slovanskih duhovnikov kar precej v veljavi, saj se leta 1544 kot kaplan tamkajšnje cerkve omenja Anton, sin Tomaža iz Šibenika.⁵⁰

Po vsem, kar smo rekli v tem pregledu oblik verskega življenja Slovanov, se nam kot najpomembnejše središče tega v Markah pokaže Pesaro. To dejstvo bi se morda ujemalo z gospodarsko vlogo mesta v prometu z jugoslovanskimi deželami. Zaradi tega je verjetno tudi povsem razumljivo, da je dal Mauro Orbin v Pesaru tiskati svoje znano delo *Il regno degli Slavi*. Seveda bo lahko podrobno proučevanje te problematike pokazalo tudi povsem drugačno sliko. Kakorkoli že bo, te in morda še druge neznane religiozne institucije in oblike vsakdanjega verskega izživljanja Slovanov v omenjenih (in seveda tudi v drugih) mestih in krajih v Markah kažejo na vlogo Slovanov v njih in na njihovo splošno kulturno življenje. Te institucije in oblike so, kakor smo že videli, obstajale tudi stoletja dolgo. Ohranjale so se vse dotlej, dokler je bil dotok novega slovanskega življa v kraj institucije še živ, oziroma, dokler ni proces stapljanja z domačim, italijanskim prebivalstvom toliko napredoval, da so postajale nepotrebne in odveč.

Naj na koncu samo kot dokaz obojestranskega vplivanja italijanskih in slovanskih dežel tudi na versko življenje na kratko orišem primer vpliva italijanske sredine na širjenje reformacije v slovenskih deželah. Najstarejši sedaj znani podatek o začetkih reformacije na Kranjskem je tesno povezovati

⁴³ Cfr. ASFa lib. not. E di Domenico C f 277 — 1466 jan. 5; P. A. Galassi V f 217' — 1482 okt. 7.

⁴⁴ ASP, lib. not. A. Milioni 60/10 f 288 in 229 — 1539 dec. 30; Archivio di Stato di Ancona (ASA), lib. not. G. Giustiniani 665 f 13 — 1534 jan. 40.

⁴⁵ ASFa, lib. not. P. Stati A f 225 in 241 — 1475 okt. 16 in nov. 7.

⁴⁶ ASFa, lib. not. P. A. Galassi O f 218' — 1482 avg. 11.

⁴⁷ ASFa, lib. not. Manfredi di Burgo Sepolcro f 100 — 1435 okt. 6.

⁴⁸ ASFa, lib. not. L. di Mastropaolo D f 244 — 1502 avg. 2; ASA, lib. not. J. B. Alberici 247 f 45 — 1540 avg. 28.

⁴⁹ ASA, lib. not. J. B. Alberici 247 f 45 — 1540 avg. 28.

⁵⁰ ASA, lib. not. J. B. Alberici 230 f 165 — 1544 maj 27.

z vplivi iz italijanskih dežel. Leta 1521 je namreč duhovnik Avguštin Prygl, ki se je šolal v Italiji, zagotavljal, ko je dobil v oskrbo faro v Moravčah, da se bo z vso oblastjo apostolskega sedeža bil proti lutrovskim naukom.⁵¹ Ni pozabiti pri tem, da se je Primož Trubar, slovenski Luther, šolal in dobil prve osnove protestantskih idej v Trstu pri škofu Bonomu. Prav tako ne, da so prihajale prve protestantske knjige na slovensko ozemlje v dvajsetih letih 16. stoletja iz Italije (Benetk) in so bili s tem povezani prvi deželnoknežji nastopi proti reformaciji, ki so veljali tudi za slovenske dežele. Italijanski vpliv v reformaciji je vsekakor tudi v tem, da so ljubljanski protestantski meščani, ko so zahtevali, naj se bere maša v slovenskem jeziku hkrati podarjali, da se bere protestantska maša tudi v nemščini in italijanščini.⁵² Vsekakor je dejstvo, da je iz samostana S. Ginesio v Ascoli Piceno, kamor so iz Nemčije od leta 1549 dalje prihajale protestantske knjige, zaradi suma protestantizma in preganjanja pribežal Matteo Gentile — verjetno pa tudi njegov brat Pankracij in drugi — v Ljubljano, da se je s tem izognil ječi. V Ljubljani je živel neko dobo, a po vrnitvi v Italijo je moral domovino zopet zapustiti in je leta 1590 umrl v Londonu.⁵³ Tudi nastanek ljubljanskih piskačev, glasbenega telesa reformacijske dobe ni samo posledica reformacije, marveč tudi posledica povezav slovenskih dežel z Markami. V Fanu je npr. že proti koncu 15. stoletja igral v tamkajšnjem mestnem orkestru tudi glasbenik iz Ljubljane. To obliko glasbenega življenja so nato ljubljanski protestantski meščani, povezani s trgovskimi stiki z Markami, prenesli v Ljubljano.⁵⁴ Kot zadnji neposredni vpliv Italije na razvoj reformacije na slovenskih tleh pa moramo imeti vlogo Petra Pavla Vergerija mlajšega pri uveljavitvi latinice (namesto gotice) v Trubarjevo in nato vse protestantsko knjižno delo na Slovenskem.

⁵¹ F. Gestrin, *Trgovina slovenskih dežel*, o. c., p. 107.

⁵² A. Svetina, *Protestantizem v Ljubljani*. Kulturnozgodovinske slike, *Drugi Trubarjev zbornik*, Ljubljana 1952, str. 161.

⁵³ G. Fabiani, *Ascoli nel Cinquecento*, I—II, Ascoli Piceno 1957/9, I str. 168 sl. in 179.

⁵⁴ F. Gestrin, *Piskač Andrej iz Ljubljane* (ok. leta 1472), *Muzikološki zbornik* 7 (1971), str. 5 sl.

Riassunto

VITA E ISTITUZIONI RELIGIOSE DEGLI SLAVI NELLE MARCHE
DAL XV AL XVII SECOLO

Gli oltre modo intensi legami delle terre jugoslave con l'Italia portarono nel periodo in oggetto a forti correnti migratorie degli Slavi verso l'Italia. Già dalla fine del Trecento gli Slavi si andarono fra l'altro insediando anche nei centri e nel contado marchigiani. In alcune di queste città relativamente alta fu la loro incidenza sulla popolazione urbana. Man mano che in taluni centri aumentava il loro numero e l'afflusso si faceva più costante, gli Slavi crearono proprie forme di vita sociale peculiari del tempo, specie in campo religioso. E appunto tali forme e istituzioni religiose costituiscono l'oggetto del presente scritto. Nelle città di Recanati, Fano, Pesaro, Fermo, Loreto e Ancona sorsero varie confraternite, congregazioni, nonché collegi slavi; nelle chiese gli Slavi ebbero propri altari attorno ai quali si raccoglievano per gli uffizi, eressero proprie cappelle ecc. Tali istituzioni si procacciarono per mezzo di donativi ma anche con acquisti vari beni mobili e immobili. Il più importante dei sodalizi in questione fu la confraternita di Pesaro che svolse la sua attività dalla fine del Medio evo fin dopo il 1656. Con la forte immigrazione delle popolazioni slave in Italia vi affluiva relativamente numeroso anche il clero, anzi tutto basso, sia regolare che secolare. A capo di varie case religiose di queste città si trovano temporaneamente monaci slavi e non di rado vediamo sacerdoti slavi svolgere attività pastorale in qualità di cappellani e parroci nelle località con forti colonie slave.

I sodalizi e le forme di vita religiosa che si è detto perdurarono in certi luoghi per vari secoli conservandosi fin tanto che relativamente forte continuò l'afflusso degli elementi slavi ovvero il processo di fusione con la popolazione italiana non fu tanto avanzato da renderli superflui provocandone quindi il declino e la successiva estinzione.

Komisija za ekonomsko zgodovino Jugoslavije pri Zvezi društev zgodovinarjev Jugoslavije je doslej izdala tri številke specializirane revije

ACTA HISTORICO-OECONOMICA IUGOSLAVIAE

Interesente vabimo, da jo naročijo pri Školski knjigi, 41000 Zagreb, Masarykova 28.

Prihodnja številka revije bo posvečena zgodovini prometa v jugoslovanskih pokrajinah in bo objavila gradivo jesenske ljubljanske okrogle mize jugoslovanskih ekonomskih zgodovinarjev.

slovenija

avto

ljubljana

**celovška 150,
telefon 557-351, p. p. 82
telex: 31-237 yu slavto**

**TEHNIČNA TRGOVINA,
IZVOZ – UVOZ IN SERVISI**

Darja Mihelič

KARANTANIJA V OČEH ZGODOVINARJEV OD KONCA 15. DO 18. STOLETJA

1. Uvod

Mnogo je bilo že napisanega o Karantaciji, o njeni zgodovinski resničnosti in o idejah glede njenega samostojnega, slovanskega značaja.¹ Te razprave so večinoma obravnavale objektivno preteklost (čeprav so vsaj nekatere med njimi² zelo verjetno izražale tudi neke avtorjeve subjektivne interese). Tokrat pa si ne postavljamo problema, kaj je in kaj ni zgodovinska resničnost same Karantacije. Zanima nas predvsem, koliko je bilo dejstvo obstoja Karantacije znano zgodovinarjem do Linharta, in če so ga poznali, kakšen značaj in pomen so mu pripisovali. Seveda se deli ta problem v večje število posameznih vprašanj. Mnogi izmed zgodovinarjev od XV. do XVIII. stoletja so precej radi posegali po svojih prednikih in dobesedno navajali njihovo besedilo, čeprav se različni citati ne skladajo niti popolnoma med seboj, pa tudi ne z lastnim avtorjevim izvajanjem o isti stvari (prim. Lazijev citat Piccolominijeve trditve o jeziku Korošcev pri opisu obreda ustoličevanja koroških vojvod). Pri naslovu, ki ga ima to delo, gre razumljivo predvsem za subjektivna mnenja in razumevanje avtorjev, ne pa toliko za vse gradivo in podatke (po virih in starejših delih, ki jih je kateri med njimi poznal), ki jih posamezni avtorji objavljajo v svojih delih, a jih razumejo drugače, kot jih razumemo danes. Posebno vprašanje je obravnavanje avtorjev, katerih besedilo o Karantaciji je sestavljeno bolj iz prepisovanja drugih, manj pa iz lastnega izvajanja.³ Na srečo pa so takšni pisci prisiljeni vsaj sem ter tja nakazati tudi svojo lastno opredelitev do navedenih mest. Seveda pa omogoča vsa količina zbranega gradiva, ki ga tak pisec ne razume, že s svojo objavo, da ga bo kak kasnejši avtor razumel in morda drugače upošteval. Misliti nam da tudi to, če kak avtor kako mesto iz vira prevede na samovoljen način⁴ — že samo to dejstvo nam lepo razkrije avtorjevo mišljenje in mnenje. Dokaj subjektivna poteza so govori, ki jih kak avtor⁵ polaga na jezik svojim junakom — a ti so, žal, navadno brez neposredne zveze z našo nalogo. Pri delu se javljajo tudi težave s kronološkimi razmejitvami obravnavanega obdobja. To je zve-

* Ta razprava je bila leta 1974 nagrajena s Prešernovo nagrado za študente ljubljanske univerze. Za pomoč in nasvete se najiskreneeje zahvaljujem svojemu mentorju dr. F. Zwitterju in prof. dr. B. Grafenauerju.

¹ Pregled tovrstne literature gl. B. Grafenauer, Ustoličevanje koroških vojvod in država karantanskih Slovencev, Ljubljana 1952, 9—68, B. Grafenauer, Deset let preučevanja ustoličevanja koroških vojvod, kosezov in države karantanskih Slovencev, ZČ XVI, 1962, 176—209.

² Prim.: W. Neumann, Wirklichkeit und Idee des »windischen« Erzherzogtums Kärnten, Sonderdruck aus Südosdeutsches Archiv III, München 1961, 141—168 (gl. oceno v ZČ XV, 1961, 219—223).

³ Prim. Christalnica oz. Megiserja v razmerju do Lazia, Bauerja do Christalnica oz. Megiserja, pa tudi Schönleba in Valvasorja.

⁴ Gl. napačno prevajanje mesta o postavitvi Gorazda tako pri Valvasorju kot pri Caesarju.

⁵ Prim. Christalnica oz. Megiserja; ta tehnika je nasploh značilna za humanistično historio-

zано s subjektivno predstavo posameznega pisca o Karantaciji. Čim manj je namreč razvidna pri posamezniku ta predstava, v tem širšem časovnem okviru moramo raziskovati njegovo mnenje, čeprav gre le za skromne omembe ali prebliske. Nekateri avtorji olajšujejo delo s tem, da sami vsaj nakažejo nekatere svoje predstave o zgodovinskih prelomnicah, zato pa drugi⁶ v svojih predstavah izenačujejo Karantacijo s Koroško in zametavajo nekatere bistvene poteze v razvoju.

Da bo obravnavana snov čim bolj pregledno razporejena, se mi je zdelo ob upoštevanju kronološkega zaporedja najbolj primerno razdeliti avtorje v štiri skupine, pri čemer sta mi služila kot merilo dva vidika: poznavanje vira *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*⁷ (ki je poglaviti vir za zgodovino Karantacije in Karantancev) in »etnični« značaj koncepcij raznih avtorjev. Pri piscih se omejujem na analizo glede pojmovanja narodnosti in glede obsega Karantacije, na vprašanje posredne ali neposredne uporabe Konverzije, od dogodkov pa upoštevam le tiste, ki so pomembni v tem smislu. Tako bodo v prvi skupini zajeti avtorji, pri katerih še ni usahnilo nepretrgano izročilo Konverzije. Druga skupina bo predstavila postanek in razvoj nemške in pan-germanske koncepcije karantanskega obdobja, njej vzporedna pa je bila panslovanska koncepcija slovenske zgodovine, ki sestavlja tretjo skupino. Novo rojstvo slovenske koncepcije ob vnovičnem odkritju in analizi Konverzije predstavljajo avtorji četrte skupine; analizo končujem pred prelomom v zgodovinopisju, ki ga pomeni Linhartovo delo.⁸ Linhart je v zgodovinopisju našel izhod iz ločenih deželnih koncepcij v skupni obravnavi slovenske zgodovine, njeno izhodišče pa mu je pomenila Karantacija.⁹ Poseben namen moje raziskave je pretres, na katere elemente v starejšem zgodovinopisju se je Linhart pri tem mogel opreti.

Zaradi boljše preglednosti snovi so — razen pri Hansizu — navedeni življenjepisi upoštevanih avtorjev, kolikor so potrebni, le v opombah.

Doslej sta nastala sicer že dva širša pregleda celotnega koroškega zgodovinopisja,¹⁰ vendar se ne dotikata teh koncepcij del o koroški zgodovini v nobenem pogledu.

2. Izročilo karantanske koncepcije v historiografiji konec XV. in v XVI. stoletju

V prvo skupino, ki obsega nadaljevanje zgodnjerednjeveškega pojmovanja o Karantaciji v zgodovinskih delih iz konca XV. in iz XVI. stoletja, sem uvrstila Jakoba Unresta s Koroško kroniko, Ladislava Sunthayma z njenim prevodom v latinščino, Paracelsa s Koroško kroniko in Matija Vlačiča.

⁶ To je značilnost zlasti deželnega zgodovinopisja od Christalnica do Caesarja. Na tako pojmovanje Karantacije naletimo še danes v koroškem zgodovinopisju, prim.: G. Moro, Zur politischen Stellung Karantiens im fränkischen und deutschen Reich, *SÖF XXII*, 1963, 78—96; zoper to prim. obrambo Hauptmannove koncepcije »karantanskega kraljestva« pri B. Grafenauer, Pomen Karantacije pri oblikovanju zgodnjerednjeveške skupnosti alpskih in panonskih Slovanov, *Koroški kulturni dnevi I*, Maribor 1973, 5—15.

⁷ M. Kos, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Razprave ZD v Ljubljani 11, Ljubljana 1936, 126—140; prva objava Konverzije: Flacius Illyricus, *Basileae 1536*, gl. op. 35.

⁸ F. Zwitter, Prva koncepcija slovenske zgodovine, *GMDS XX*, Ljubljana 1939, 355—372.

⁹ Prim.: F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 369—371, in B. Grafenauer, Poglavitne poteze slovenskega zgodovinskega razvoja in položaja, I. Karantacija in njena dvakratna vloga v oblikovanju slovenske narodne zavesti, *Kronika XVI*, 1968, 135—156.

¹⁰ E. Nußbaumer, *Geistiges Kärnten, Literatur und Geistesgeschichte des Landes*, Klagenfurt 1956; A. Wölger, *Die historische Literatur in und für Kärnten, Ein Versuch die Entwicklung der Landesgeschichtsschreibung in Kärnten darzustellen*, Wien 1950 (disertacija v ciklostilu).

Kakšno je izhodišče karantanske koncepcije slovenske zgodovine v IX. stoletju? »V 9. stoletju sta se torej razširili imeni Karantanija in Karantanci na vse alpske in panonske Slovane in njihovo ozemlje. Odtlej skozi nekaj stoletij pomenita ta dva izraza to, kar imenujemo danes Slovenija in Slovenci.«¹¹ V tem smislu ju kot prvi uporablja spis »o pokristjanjevanju Bavarcev in Karantancev«, ki je nastal 871 in je najpomembnejši vir za starejšo slovensko zgodovino. Očitno je, da gre pri imenu »Karantanci« v tem viru za etnično ime — za razlikovanje od »Bavarcev«. Tak smisel imen »Karantanija« in »Karantanci« je mogoče v zgodovinski dokumentaciji slediti kontinuirano do XIII. stoletja, potem pa se tok dokumentov te vrste pretrga in se pojavi vnovič v XV. in XVI. stoletju, z začetkom koroškega deželnega zgodovinopisja. To priča, da je bilo v zavesti ljudi na Koroškem tako pojmovanje živo ves čas, od konca XIII. stoletja pa ga je mogoče podpiral med 1286 in 1414 pogostnejši obred ustoličevanja koroških vojvod.¹²

Prvo delo posvečeno deželni zgodovini pri nas je Koroška kronika *Jakoba Unresta*.¹³ Delo ni preveč zanesljivo, obravnava pa zgodovino Koroške »v popolnoma svojski mešanici zgodovinske resnice, pripovedk in izmišljotin.«¹⁴ Posvečeno je deželnemu plemstvu, kot vir pa navaja »etliche Chroniken.«¹⁵ Delo je začelo nastajati po letu 1480, edino izdajo je doživelo 1724 v izdaji S. F. Hahna,¹⁶ v moderni kritični izdaji pa še ni na razpolago.

Prvo, kar takoj opazimo pri Unrestu, je izrazita podobnost obravnavanja karantanske zgodovine v VIII. in IX. stoletju s Konverzijo, po kateri so nekateri stavki kar dobesedno prevedeni. Po tem viru je povzeta vsa slovenska zgodovina od Sama preko Boruta, Gorazda, Hotimira in Valtunka do Inga, pa tudi zgodovina pokristjanjevanja do Metoda. Le delno navaja zgodovino Panonije, ki je v Konverziji obsežnejša. Dodaja pa opis obreda ustoličevanja koroških vojvod (v glavnem po »Kroniki 95 gospostev«,¹⁷ ki jo pa v nekaterih pogledih še dopolnjuje). Pomemben element, ki ga v Konverziji ni, je tudi podatek o pravicah (nad)vojvod na Koroškem: »Darnach habn die Hertzogn das Landt erblichn besessen, und so löblich gelebt, dass sy für ander Hertzogn gefreyt wurdn, und genannt Ertzhertzogn von Kernndten«¹⁸ (str. 482-3). Koroškim vojvodom torej pripisuje večje pravice, kot jih imajo drugi vojvode in jim že od IX. stoletja pripisuje tudi nadvojvodski naslov. Pripominja, da se v njegovem času imenujejo tako (Ertzhertzogn von Kernndten) po deželi in ne več po ljudstvu (Nation).

Na enem mestu razširi (ob Konverziji) koroško deželo do izliva Drave v Donavo (str. 483), torej na vso Panonijo, v drugem primeru pa govori (str. 487 — prav tako ob povzetku po Konverziji) o »windisch Landt«, ki jo sestavljata Quarantein in Panonija. To ni edini izraz slovenstva te dežele. Še večji poudarek daje Unrest takemu značaju Koroške v zvezi z ustoličevalnim obredom (str. 485). Ob opisu pravice vojvode do slovenskega jezika (windische

¹¹ B. Grafenauer, n. d., Kronika XVI, 1968, 132.

¹² B. Grafenauer, Ustoličevanje . . . , 312—316, in viri o tem, 82—115 in 140—143.

¹³ Jakob Unrest je bil rojen med 1420 in 1450 na Koroškem ali Bavarskem, deloval je od 1466 do 1500 kot duhovnik na Dholici nad Vrbskim jezerom. Obsežen življenjepis in oceno dela z vso starejšo literaturo (razen slovenske) podaja K. Großmann, Jakob Unrest, Österreichische Chronik, MGH, SS, n. s. XI, Weimar 1957, uvod XII—XLIX.

¹⁴ B. Grafenauer, Ustoličevanje . . . , 135 (po F. Kronesu).

¹⁵ Jakob Unrest, ed. S. Hahn, 479, za analizo virov prim.: K. Großmann, n. d., XIV—XV.

¹⁶ S. F. Hahn, Collectio monumentorum veterum et recentium ineditorum I, Brunsvigae 1724, Iacobi Unresti, Chronicon Carinthiacum, 479—536.

¹⁷ B. Grafenauer, Ustoličevanje . . . , 115—120 in 135—139.

¹⁸ »Potem so imeli vojvode deželo v dedni posesti in so živeli tako hvalevredno, da so imeli več svoboščin kot drugi vojvode in bili imenovani za koroške nadvojvode.«

Sprache) v zagovoru pred rimskim cesarjem ali kraljem poudarja (str. 485): »Darumb das Kerndten ain rechts Windisch Landt ist« (Zato je Koroška po pravu slovenska dežela).¹⁹ Zanimivo je tudi ime, ki ga daje Unrest na nekem mestu Avstriji (str. 492): »... das Hertzogthumb Corrodancia, yetzt Osterreich«. Mislim, da ni treba preveč domišljije, da se zdi to ime podobno besedi Karantanija, čeprav je morda povzeto po Carnuntumu.

Oddelki, ki jih povzema Unrest neposredno po Vita s. Virgillii oziroma po Konverziji,²⁰ so sicer daleč zanesljivejši od ostalega besedila njegove Koroške kronike, vendar so se mu tudi tu prikradle v tekst različne napake. Tu mislim na časovno neskladnost v razmerju Virgilija in Sama, ki naj bi bila sodobnika. Samu naj bi neposredno sledil Borut. Pri Unrestu najdemo nekatere posebnosti v knežjih imenih. Tu ne gre le za Inga (ki je preimenovan v Nigo morda le po slabem branju ali tiskarski napaki), ampak bi bilo zanimivo ugotoviti, kako je prišlo do preimenovanja Valtunka v Malchmuta.²¹ Sorazmerno točni karantanski zgodovini sledi pri Unrestu zelo zmedena zgodovina vojvod Koroške in sosednjih dežel, najpomembnejši in dovolj zanesljiv pa je sklepni pregled koroškega plemstva v njegovem času.

V isti vrsti z Unrestom velja na tem mestu omeniti tudi dunajskega kano-nika *Ladislava Sunthayma*,²² ki je sodil med zbiratelje genealogij iz kroga učenjakov v službi Maksimiljana I. Avstrijska Narodna knjižnica na Dunaju hrani zvezek različnih rokopisov Codex Vindobonensis Palatinus 7692. Gre za prepis Sunthaymovih konceptov gradiva iz časa okrog 1510. Ko se je ukvarjal s proučevanjem obreda ustoličevanja, je W. Stelzer²³ ugotovil, da se opis v omenjenem rokopisu, sicer pisanem v latinščini, sklada s tistim, ki nam ga daje Unrest v svoji nemško pisani Koroški kroniki. Podrobnejše preučevanje ga je privedlo do sklepa, da ne gre le za odlomek o ustoličevanju, ampak da latinski tekst zvesto sledi tudi drugim opisom v Unrestovi Koroški kroniki, ki so povzeti po Konverziji. Avtor latinskega teksta ni imel v rokah Konverzije ali Vita s. Virgillii, ampak je neposredno odvisen od Unresta. Stelzer kot posebnost latinskega prevoda omenja, da je latinski pisec prevedel »windischer Hertzog« kot »is... dux... utebatur lingua Sclavonica« (ta... knez... je uporabljal slovanski jezik), v prevodu »ain rechts Windisch Landt« kot »regnum Sclauonie« pa najde inačito izraza regnum Carentanum, na katerega da je naletel prevajalec. Zlasti prva posebnost prevoda, omejitve karakteristike vojvode, ki je po Unrestu slovenski, le na jezik, ki ga vojvoda uporablja, bi verjetno, če bi se zgodila danes, povedala o prevajalčevem stališču nekaj drugega, kot smemo sklepati o njem v začetku XVI. stoletja. Vsekakor pa drži vsaj to, da je pri nemškem avtorju (Unrestu) slovenska koncepcija Karantanije očitneje navzoča kot pri prevajalcu, zlasti ob vzporeditvi omenjenih posebnosti prevoda in predloge. V prevodu je tudi Sunthaym prevzel časovno ne-

¹⁹ Prim.: F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva od začetkov do Zoisove smrti, Ljubljana 1929–1958, 15.

²⁰ K. Großmann, n. d., XIV–XV.

²¹ Podobno varianto imena ima eden od rokopisov Konverzije (Madalhohum), prim.: M. Kos, *Conversio*..., 131.

²² Sunthaym je bil rojen 1440 v Ravensburgu na Švabskem. 1465 je na dunajski univerzi dosegel bakalaureat svobodnih umetnosti. Z objavo habenberškega rodovnika je opozoril nase Maksimiljana, da ga je sprejel v službo. Postal je dvorni historiograf, katerega glavna naloga je bilo proučevanje genealogije avstrijske vladarske hiše. Ko je 1513 umrl, je zapustil precej rokopisne ostaline, med njo tudi Codex Vindobonensis Palatinus 7692. Za življenjepis gl. F. Eheim, Ladislaus Sunthaym, MIOG 67, Graz–Köln 1959, 53–91.

²³ W. Stelzer, Jakob Unrest und Ladislaus Sunthaym, Der Bericht über die Herzogseinsetzung aus den Kollektaneen Sunthayms — eine lateinische Fassung der Kärntner Kronik Unrests, Carinthia I 163, 1973, 181–195.

skladje Samo — Borut, tujo nadoblast, pokristjanjevalne akcije in opisal ustoličevalni obred, pri čemer pa je legendo o Ingu izpustil.

Organsko nadaljevanje takega koncepta o nenemškem značaju Karantanije je izjava deželnega glavarja *Veita Welzerja* v uradnem pismu glede pravnega položaja posesti bamberške škofije na Koroškem, poslanem na Dunaj 4. VII. 1523, ki je hkrati izraz mnenja deželnega plemstva. Welzerjevo stališče se osupljivo ujema z Unrestovo formulacijo. Pravice koroške dežele in dolžnost bamberških podložnikov do sodelovanja pri plačevanju deželnih davkov opravičuje Welzer s trditvijo, da spada bamberška posest h koroški deželi, ker ni »unverborgen, daß Kärnten ein erzherzogtum, mit seinen grenitzen und marken und confinen umbfangen und von alter her von frembder und nicht teutscher nation komen, darzue mit sondern freihaiten und gepreuchen wider andere fürstentumb in teutscher nation begabt und begnad ist«. ²⁴ Bamberg ima v državi in Koroški posest »als in ainem windischen fürstentumb« (kot v slovenski kneževini). ²⁵

Paracelsova Koroška kronika (napisana 1538, prvič natisnjena 1564) ²⁶ vsebuje množico podatkov v nepovezani obliki in je kot zgodovinski spis za preučevanje koroške zgodovine skoraj neuporabna. Zato pa je napisana s hvalevrednim namenom avtorja, da bi si ustvaril posluš pri koroških deželnih stanovih in da bi mu bila dežela naklonjena, ²⁷ G. Moro pa meni, da je bila napisana tudi v hvalo deželi. ²⁸ Glede virov, ki jih je Paracelsus uporabljal pri pisanju tega spisa, se mnenja o podlagi nekaterih skupnih točk z Unrestom razhajajo (Liburnija je obema Gospa Sveta, določene podobnosti so pri opisu ustoličevalnega obreda, obe deli zajemata isti čas — do padca Koroške pod Habsbužane): nekateri trdijo, da je Paracelsus uporabljal neposredno Unrestovo Koroško kroniko, drugi (med njimi Moro) pa zagovarjajo mnenje, da sta imela oba le skupno predlogo. Vsekakor je najti v tekstu tudi za nas zanimive podatke, čeprav so precej raztreseni. Kljub nepovezanosti nam razkrije spis precej avtorjevih nazorov. Tu je najprej njegov odnos do »Sclavonen«. Te in Nemce izvaja od svetopisemskega Jafeta (str. 24), torej jim pripisuje isto poreklo, vendar ne prišteva prvih kar k drugim. Samo naj bi bil eden od Jafetovih otrok v deželi »Carynthiae«, na severu pa sta se naselila njegova brata Tuisco in Teuto (str. 24). Če je bilo to precej iluzorno, pa se zdi bolj realistično njegovo prepričanje, »dasz diese zwo Nation die ersten Germaniae gewesen sind« (da sta ta dva naroda bila prva v Germaniji — str. 24), da sta si torej oba naroda enakopravna. Kar zadeva Karantanijo samo, morda ni toliko važno izvajanje tega imena iz »caritas intima« (v nemščini okrajšano v Kärntden, »Windische« pa jo imenujejo »Quarenden«, str. 25), ampak se med vrsticami izrazi avtorjevo prepričanje o nekdanjem obsegu Koroške: Ko so izumrli Jafetovi otroci, so se dežele razdelile med dediče: Slavonia, Carniola, Istria itd. S tem je tudi Koroška izgubila svojo širino in obseg. ²⁹ Očitno torej avtor misli, da je v preteklosti vsebovala v svojem okviru tudi te dežele. Tudi Paracelsus opisuje obred ustoličevanja koroških vojvod. Vojvodsko čast pripisuje imenovanju Karla Velikega. Kako pride do nadvojvodine, ne pojasni, čeprav

²⁴ »...ker je dobro znano, da je koroška nadvojvodina, obdana s svojimi mejami in markami in sosedi in da je izšla iz davnine od tujega in ne od nemškega naroda, k temu povzdignjena v primeri z drugimi vojvodinami v nemškem narodu s posebnimi svoboščinami in običaji«.

²⁵ W. Neumann, n. d., Südostdeutsches Archiv III, 1961, 159–160.

²⁶ G. Moro, Die Kärntner Chronik des Paracelsus, Kärntner Museumschriften V, Klagenfurt 1955, 2–3.

²⁷ G. Moro, n. d., 23.

²⁸ G. Moro, n. d., 23.

imenuje Koroško tudi tako v zanimivi zvezi: »Weiter zeigen die Chroniken nichts mehr an, dann daß die Herzogen von Kärnten abgestorben und dem Haus von Österreich heimgefallen sind und also mitsamt ihren ersten Herkommen und Wappen das Erzherzogtum Kärnten dem österreichischen Herzog jetzt zugefügt ist, das ist so viel als in die Gehorsam der Herzogen von Österreich ergeben«²⁹ (str. 27). Konverzije Paracelsus gotovo ni poznal.

Od avtorjev, ki nadaljujejo to koncepcijo, moram omeniti še *Matijo Vlačiča-Ilirika*.³¹ Z zavestjo svojega izvora (o kateri nam priča že na prvi pogled njegov psevdonim Ilirik), svojo izrazito usmerjenostjo na jug in z vlogo Koroške v svojih nazorih in načrtih nekako nadaljuje idejo Karantanije s širšim pokrajinskim okvirom. »Ilirskemu« jeziku pripisuje veliko vlogo pri afirmaciji cerkve. Smer širjenja cerkve izvaja iz Male Azije, nato pa gre v Evropi razvoj »od Karantanije in Ilirika z ene strani, od Galije z druge strani, Ciril in Metod pa sta celo prišla iz Tesalije in Makedonije v Ilirik in Karantanijo«. ³² V zvezi s takimi nazori je tudi njegov načrt poskusa ustanovitve vseučilišča v Celovcu, od koder bi se lahko širila reformacija v alpske dežele Koroško, Štajersko, Kranjsko, na Hrvaško, v Istro, Dalmacijo in zgornjo Italijo. »Celovec naj bi bil drugo tako žarišče (protestantizma — poleg Regensburga, o. D. M.) na jugu za slovenske, hrvaške dežele in prodor v severno Italijo«. ³³ V zvezi s financiranjem hrvaških knjig je upal na koroške in kranjske stanove, pri čemer naj bi se po njegovih načrtih obe deželi politično združili. Posebna skrb za reformacijsko gibanje na Koroškem je obrodila sadove, saj je bila prav tu Vlačičeva smer protestantizma zelo močno zastopana. ³⁴ Glavni cilj njegovih spisov pa se precej razlikuje od našega raziskovanja. Njegov namen je bil dokazati rimskemu papežu, da nima pravice do cerkvenega primata. Tako tudi nikjer ne izraža osebnega mnenja o Karantaniji. V Katalogu prič resnice³⁵ (napisanem v Magdeburgu 1556, dopolnjena redakcija je iz leta 1562) razčlenjuje verske resnice in spodbija prvenstvo Rima s tem, da zbira mnenja cerkvenih mislecev, katerih načela so se razhajala z rimsko cerkvijo. Tako je našel tu svoj prostor tudi Metod³⁶ (str. 106—107). On naj bi najprej pridobil Dalmatince in ostale Ilire za opustitev latinskega jezika v bogoslužju, potem se namenil na Bavarsko z enakimi načrti, a bil od tod pregnan na Moravsko. Tudi pismo bavarskih škofov Ivanu VIII.³⁷ (str. 212—215) ni v neposredni zvezi z našo nalogo. Pač pa je v Katalogu našel prostor tudi opis, ki nas najbolj zanima, Konverzija

²⁹ »... nach Absterben der ersten Kinder Japhets die Länder nach den Erben geteilt sind worden: etlich in Sclavoniam, ander in Carniolam, ander in Istriam etc; damit auch Kärnten das Land in seiner Weite und Cirkel abgenommen« G. Moro, n. d., 24).

³⁰ »Naprej pa kronike ne pokažejo nič več kot to, da so koroški vojvode izumrli in pripadli nazaj avstrijski hiši, tako da je zdaj nadvojvodina Koroška skupaj s svojimi starimi običaji in grbom priključena avstrijskemu vojvodu, kar je toliko, kot da se je predala v poslušnost avstrijskih vojvod.«

³¹ Matija Vlačič-Ilirik je bil rojen v Labinu 1520, umrl pa je 1575; bil je glavni voditelj po njem imenovane »flacijanske« meščanske smeri protestantizma po Luthrovi smrti. Za življenjepis gl.: M. Mirković, Matija Vlačič-Ilirik, Djela JAZU 50, Zagreb 1960.

³² M. Mirković, n. d., 392.

³³ M. Mirković, n. d., 467, podrobneje o tem: M. Mirković, Pokušaj Matije Vlačiča-Ilirika da osnuje vseučilište u Regensburgu i u Celovcu, Rad JAZU 500, Zagreb 1954, 537—567.

³⁴ Za odmeve flacijanstva prim. poleg navedene Mirkovićeve razprave v Rad 300 še M. Rupel, Povabilo in odpoved Gašperju Melissandru, SR VIII, 1955, 209—224; J. Maßner, Der Villacher Katechismus Johann Hausers, zbornik 900 Jahre Villach, Villach 1960, 381—409; O. Sakrausky, Theologische Strömungen in der reformatorischen Literatur der Slowenen und Kroaten, zbornik Abhandlungen über die slowenische Reformation, München 1968, 135—151.

³⁵ Matthiae Flacii Illyrici, Catalogus testium veritatis, qui ante nostram aetatem pontifici Romano, et papismi erroribus reclamant, pugnantibusque sententiis scripserunt, Francofurti 1666.

³⁶ XCI. Methodius Illyricus.

³⁷ CXXXV. Epistola Episcoporum Bavariae ad Ioannem VIII., originalni tekst prim. pri P. Ratkoš, Pramená k dejinám Vel'kej Moravy, druga izdaja, Bratislava 1968, 436—439, regist pa ima tudi F. Kos, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II, 1906, št. 324.

(str. 165—173), čeprav v malce skrajšani obliki³⁸ in brez vsakega komentarja in poskusa večje krajevne in kronološke opredelitve, kot jo podaja neposredno samo besedilo vira. Predstavljena ni v spomin nekdanje razširjenosti Koroške in kot spomenik slovanstvu v Alpah, ampak kot primer, »da se pri spreobrnjenju tolikih narodov tako malo ali nič ne omenja papež«³⁹ (str. 164). Še boljši dokaz Vlačičevega neopredeljenega mnenja o tem viru pa je njegova lastna izjava: »Ne poudarjam posebno, da je ta kratki zgodovinski prikaz tudi drugače vreden, da ne propade«⁴⁰ (str. 165) v uvodu k tekstu Konverzije. Njeno koncepcijo je enostavno prevzel in karantanske dežele s soslednjimi do izliva Drave v Donavo enači v nadaljevanju s Slovani. Brez vsake kritične pripombe Vlačič v Katalogu sprejema in objavlja tudi pisanje kremsmünsterskega redovnika Bernarda o poreklu Bavarcev (str. 173—177). Tu je govora o poreklu Noričanov: ti naj bi se imenovali po Noriku, sinu Herakleja. Prišli naj bi z vzhoda in se naselili ob spodnji Donavi. Kasneje naj bi tudi alemanska plemena prejela od njih tevtonski jezik. Vlačič tudi ne komentira Bernardovega mnenja, da je bil Samov naslednik Borut, ki so mu sledili »Rarastus«, »Chemarnarus« in »Uvalthuns«. Za Karla Velikega in njegovih naslednikov imenuje kot kneze Karantancev »Primihlango«, »cemicasa Hpomara« in »Etgarja«, ki naj bi bili podrejeni grofom, ki so jih Karel in njegovi nasledniki po zmagi nad Huni postavili v vzhodni del Bavarske (Geroldus I., Goterammus II., Vuercharius III., Albricus IV., Gothfridus V., Arnoldus, za temi pa knezi Helinwinus, Albarius, Pado). Tu so spet opisane verske misije med Karantanci in nastop Metoda. Magdeburške centurije (cerkvena zgodovina po posameznih stoletjih, ki sega do vključno XIII. stoletja in je bila objavljena v Baslu 1559—1574), pa nimajo niti česa podobnega o naši temi, čeprav omenjajo kneza Ljudevita v IX. stoletju in opisujejo pot in delo Konstantina in Metoda.⁴¹

3. Nemška koncepcija zgodovine koroške dežele

Kot je bilo omenjeno že v uvodu, zastopa druga skupina avtorjev povsem drugačen koncept slovanske in karantanske zgodovine. Če že ne izenačuje Slovanov z Germani v smislu pangermanske koncepcije,⁴² jih pa v posledicah združuje v eno samo ljudstvo⁴³ z dvema jezikoma. Tu gre za deželne zgodovine, ki uvajajo ozko, pokrajinsko koncepcijo.⁴⁴ Čeprav se zavedajo obsega prostora, kjer je v uporabi slovanski jezik,⁴⁵ do katerega niso sovražni, pa ti avtorji opevajo slavo nemštva.⁴⁶ Pogosta so izvajanja izvora od Jafeta. Značilno je poudarjanje starega izvora, pa tudi avtohtonizma Bavarcev, katerih slavospev so večinoma ta dela.

³⁸ Dejansko gre tu za eno od izdaj Konverzije: M. Kos, *Conversio* . . . , 11; *Repertorium fontium historiae medii aevi* III, Roma 1970, 647.

³⁹ »... tantarum gentium conversionem adeo parum vel nihil Papae meminit, ...«

⁴⁰ »Taceo nunc, quod et alioqui est digna haec brevis historiola, quae non planè interest, ...«

⁴¹ M. Mirković, *Magdeburške centurije*, Rad JAZU 306, Zagreb 1955, 59—60.

⁴² To potezo opažamo zlasti pri Laziu.

⁴³ Glede Lazia, Megiserja, Schönlebna, Valvasorja, sta opozorila na to potezo že F. Kidrič, *Razvojna linija slovenskega preporoda v prvih razdobjih*, *Razprave ZDHV* 5—6, Ljubljana 1950, 72—78, isti, *Zgodovina slovenskega slovstva* . . . , 84, 89, 128, in F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 355—359.

⁴⁴ F. Kidrič, *Razvojna linija* . . . , 74—75, isti, *Zgodovina slovenskega slovstva* . . . , 127, F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 360.

⁴⁵ Megiser, *Anali* I, 568, Baučer, *Historia rerum Noricarum* . . . , 69, 87'; za Schönlebna in Valvasorja gl. F. Kidrič, *Razvojna linija* . . . , 75, 80—83, isti, *Zgodovina slovenskega slovstva* . . . , 128—129, F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 359.

⁴⁶ F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 360.

Prva avtorja, ki sta utemeljila to koncepcijo in z njo razširila Germane ali Nemce na račun vseh drugih narodov, sta izhajala iz bavarskega zgodovino-pisja in v zvezi z bavarsko zgodovino obravnavala tudi karantansko. Za vso skupino je poleg slavospeva dinastiji značilno neko poznanje Konverzije, a ne neposredno, kar je privedlo do nekaterih razhajanj in časovnih neskladij. V to skupino sem uvrstila Aventina, Lazia, Christalnicka in Megiserja, Baučerja (predvsem po poznavanju zgodovinskih dejstev, ne toliko po sami koncepciji), Schönlebna in Valvasorja.

Kot prvega in najstarejšega med naštetimi pisci moramo pretresti dela *Aventina*, avtorja Bavarskih analov (1554) in Bavarske kronike (1566).⁴⁷ Poteze obeh del so si močno podobne, čeprav so Anali pisani v latinščini, Kronika pa v nemščini. V okviru bavarske zgodovine govori Aventin precej tudi o Karantancih, ki jih imenuje z različnimi imeni: Windi, imenovani Charner, jim pravi v zvezi z avtohtonistično teorijo ali bolje s prvo selitvijo (Kronika, str. CCCII'), ko jih enači s starimi Karni. Die Kernter jih imenuje v zvezi s Huni (po naše Obri) in pokorivijo po Bavarcih (Kronika, str. CCCIII). Prav tu jih v isti zvezi imenuje enkrat die Winden, a že malo naprej spet razlikuje Winde in Kernter: »die Beyern... uberzogen die Winden und Kernter / brachtens zu gehorsam« (Bavarci... so napadli Vinde in Korošce in jih pokorili). Nova nejasnost je tudi v Dagobertovem ukazu Tasilu, naj pokori Winde in Sclaeu; tem vlada Scham, ki je »Windische Herzog« v »Kernten in Osterreich« (Kronika, str. CCCXII). V Analih pa uporablja latinska imena. Venedi in Sclaiu sta mu najširša izraza za Slovane (Anali, str. 8). Venedi Chariones proprie dicti se omenjajo ob naselitvi (Anali, str. 191), v zvezi s Huni se latinsko imenujejo Venedi (Anali, str. 191). Modest je poslan »ad Chariones«, Hotimir pa je »Charinorum dux« (Anali, str. 226). Pri opisovanju cerkvene (salzburške) zgodovine v drugem delu Analov pa prevzame (verjetno po predlogi) tudi ime Carentani (Anali, str. 3).

Kaj torej meni Aventin o etnični pripadnosti prebivalcev teh dežel? Vse Teutschen, Dennmärker in Winden (oder Wenden) izvaja od enega praočeta Tuitscha (Kronika, str. XIX), oz. pravi: »Germanorum genera sunt quatuor, Theutones, Venedi, Cimbri, Vgri« (Germanski rodovi so štirje: Tevtoni, Venedi, Kimbri, Ogri — Anali, str. 8). Zagovarja nekakšno tezo o dveh selitvah: Najprej so Windi, imenovani Charner, zavzeli deželo pod gorovjem, ki se imenuje Taurum, navzgor ob Dravi in Savi do Italije, Koroška pa je tedaj vsebovala še Štajersko, Kranjsko in sosednje dežele⁴⁸ (Kronika, str. CCCII'). V Analih pa piše takole: Theodo je 508 vključil »Hunnorum reliquias, Abares et Auaros, Angilos, Venedorum nationem, Charinos adhuc incertis sedibus vagantes« (ostanke Hunov, Abare in Avare, Angle, ljudstvo Venedov Karine, ki so se doslej selili brez stalnih bivališč — Anali, str. 185), ki pa so se zdaj očitno ustalili, o čemer priča tudi nadaljevanje: »Venedi Chariones proprie dicti« so osvojili oni del Norika, ki leži znotraj gore Taurum proti vzhodu, med izviri Mure, Drave, Save do Oglejskega polja⁴⁹ (Anali, str. 191). V obeh nadaljeva-

⁴⁷ Johannes Aventinus, s pravim imenom Turmair, je živel od 1477 do 1537. Za podatke o njegovem življenju prim.: Der Große Brockhaus 19, Leipzig 1934, geslo Turmair, 202, in A. Lhotsky, Österreichische Historiographie, München 1962, 65; originalna naslova omenjenih del sta: Io. Aventini, Annalium Boiorum libri VII, Basileae 1580, prva izdaja Ingolstadt 1554, in Johannis Aventini Des Hochgelerten weitberühmten Beyerischen Geschichtschreibers Chronica, Franckfurt am Mayn 1566.

⁴⁸ »Die Winden/ genannt die Charner/ namen die Land under dem Gebirg/ so man Taurum nennet/ heroben umb die Dra unnd Saww alle eyn/ biß gar an Italien/ habens noch inn/ Und Kernten/ als die alten Brieffe außweisen begreiffet under seinem namen auch die Steyermarck/ Crain/ und die anstosende Länder.«

⁴⁹ »... eam Norici portionem, quae infra Taurum montem Orientem spectat, inter fontes Murae, Draui, Sauu includitur, usque Aquileiensem agrum occuparunt, ...«

njih pa povzema po Pavlu Diakonu podatke o bojih pri Agutu proti koncu VI. in v začetku VII. stoletja (Kronika, str. CCCXI oz. Anali, str. 202), kar morda avtorju ne pomeni pravega preseljevanja, ampak le lokalne spopade.

Pri Aventinu pogosto naletimo na nerazumevanje etnične strukture Koroške. Zdi se, da po njegovi predstavi živi na koroškem področju eno ljudstvo z dvema jezikom: Ko so si Bavarci podredili »Windex«, so zasedli deželo in mesta in še v njegovem času se na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem v mestih govori »Teutsch und Beyerisch«, na deželi pa »Windisch«⁵⁰ (Kronika, str. CCCIII). Še izraziteje se kaže to pojmovanje v drugem primeru: nad Rabo do Petronela je cesar dal deželo Hunom (po hunski vojni), »hinab wohneten Winden / Beyern und Teutsche durcheinander« (spodaj pa so živeli Slovenci, Bavarci, Nemci pomešani med seboj), »kakor zdaj v mestih Nemci, Ogri, ponekod tudi Slovenci«⁵¹ (Kronika, str. CCCXXX'). Opis jezikovne razlike med mestom in vasjo najdemo tudi v Analih (str. 205).

V zvezi z bavarsko navzočnostjo smo spet pred problemom. V opisu razdelitve Norika (Kronika, str. CCCII', str. 191) imajo poleg »Windov« tu svojo deželo še Avari in Huni (pod Anizo), proti nižini od Donave do Italije pa Boji. Po ukazu frankovskih kraljev Hildeberta in Dagoberta so Bavarci pokorili Sama (Kronika, str. CCCIII: »Die Kernter und Haunen haben für sich selbs ire Land mit irem Fürsten regirt / seind frey gewesen biß die Beyern Christen wurden / da wurden sie und die Winden der sachen uneins / und die Beyern auß befehl der Könige von Franckreich / nemlich Hildebrechts deß andern / Degenbrecht deß ersten / uberzogen die Winden und Kernter / brachten zu gehorsam«).⁵² Ko pa si avtor zamisli ob smrti Tasila II. 650 delitev dežele med tri sinove (vse to je sicer brez zgodovinske osnove), ni pripisana ožja Karantanija nikomur in Aventin o tem območju sploh molči.

Kakšen je bil po njegovem mnenju nekdanji obseg Koroške sem omenila že zgoraj. Dežela, ki ji vlada Hotimir in ki naj bi spadala pod Bavarsko, obsega Koroško, Kranjsko, Štajersko in Slovensko marko — to je ustvaril po nesporazumu iz »marchia Winedorum« pod knezom Valukom za časa Sama (Kronika, str. CCCXXII). V Analih pa je to področje še razširil: Odilo naj bi dal Hotimira po ukazú kralja Pipina za kneza Venedom, ki žive v Noriku pod Turami in v zgornji Panoniji, v mejnem ozemlju Dalmacije, Liburnije, Ilirika do izvirov Drave in Save⁵³ (Anali, str. 222). Zanimiva je tudi čast vojvode Koroške, s katero je počaščen Gundakar ob izdaji Karlmana očetu (Kronika, str. CCCLII); Anali pišejo, da je dobil Gundakar ob tej priložnosti »ducatu Charinorum« (Anali, str. 324).

Pri Aventinu najdemo tudi mnogo elementov Konverzije, vendar so podani razdrobljeno in so podrejeni njegovi lastni zgodovinski koncepciji. Vojvodo (Kronika, str. CCCXII) oz. kralja (Anali, str. 205) Sama naj bi Tasilo po zmagi neposredno zamenjal z Borutom, ki se je spričo hunske nevarnosti z bavarskim posredovanjem podvrigel Frankom. Nekoliko je prikrojen podatek iz Konverzije, da je bavarski vojvoda Vtel po ukazú kralja Pipina Hotimira napravil

⁵⁰ »... wie es dennoch in Crain/ Kernten/ Steyer-marck in den Stetten/ Teutsch und Beyrisch redet/ auff dem Land aber Windisch«.

⁵¹ »... wie jetzt in den Stetten/ Teutsch und Ungerisch/ auch in etlichen Windisch«.

⁵² »Korošci in Huni so sami vladali deželo z lastnimi knezi in so bili svobodni, dokler se niso Bavarci pokristjanili; tedaj so bili ti in Windi glede tega neenotni in Bavarci so na ukaz frankovskih kraljev, namreč Hildeberta II., Dagoberta I. napadli Winde in jih pokorili.«

⁵³ »Ipse Vtilo iussu Pipini regis, Venedis, qui Noricum infra Taurum montem, et superiorem Pannoniam, in confinio Dalmatiae, Lyburniae, Illyrici ad fontes Draui, et Savi annium habitant, Chito marum, ... , ducem dedit.«

za kneza »in Kernten« (oz. nad širokim področjem, ki sem ga navedla že zgoraj). S Konverzijo se tudi ne ujema Tasilova intervencija, ki naj bi za časa Hotimira pokorila uporno »plemstvo«. Pri opisu organizacije mejnih krajin po vojni Karla Velikega proti Obrom povzema v nekoliko spremenjeni obliki imena iz Konverzije, karantanski slovanski knezi (»Primislaus, Cemicas, Stomarus, Otagerion« — Anali, str. 257) pa mu v smislu njegove koncepcije predstavljajo zastopnike nemške oblasti (oz. bavarskega plemstva) na področju med izviri Drave, Save in nad okoliškimi rodovi. V skladu s tem virom je podana seveda tudi cerkvena zgodovina, Ingova legenda, imena salzburških škofov oz. nadškofov ter njih pokrajinskih škofov med Venedi, ki poseljujejo Ilirik, Norik in Panonijo (Anali, str. 303). S Konverzijo se ujema opis moravske zgodovine ter nastop Metoda, ki pa je po avtorjevem mnenju prišel iz Dalmacije, kjer je že uspel z uvajanjem slovanskega jezika v cerkvenem obredu.

Lazius⁵⁴ je še izrazitejši zagovornik pangermanske koncepcije kot Aventin. Potomce Jafeta preprosto proglasi za Germane ali Tevtone (kot taki mu veljajo npr. Galci ali Kelti, s katerimi enači tudi Ilire). Glede izvora Venetov trdi, da so star rod ob Jadranu, ki izhaja iz Paflagonije in se samo po jeziku, po navadah in telesni lepoti pa ne, loči od Galcev. Na področju stare Japidiije so živeli Japodi, ko pa so se ti preselili, so prišli na njihovo mesto Carni in dežela se je preimenovala v »Crania et Carniola« (str. 156). Ob Ajnhardovem poročilu o vojni proti Ljudevitu Posavskemu in ob pokoritvi »Carniolensium« in dela »Carantanorum« pravi, da je na ta način treba razumeti slovansko provinco »Carnunto«, ki jo zdaj imenujejo »Crania«⁵⁵ (str. 157). Prav tako mu ni jasna razlika med krajem »Carnuntum« in deželo »Carnuntum, quod corrupte vocant Carantanum« (Carnuntum, ki ga napak imenujejo Carantanum — po Pavlu Diakonu — str. 150). Ta »slovanska provinca Carnunto, ki jo zdaj imenujejo Crania« oz. ta »Carniola« je iz davnine imela lastnega grofa, pravi Lazius in za dokaz resničnosti te trditve navaja listino Friderika II.

Glavno vlogo imajo v delu pravzaprav genealogije. V genealogiji karnskih knezov omenja na čelu Karnov in Bavarcev Tasila, po Pavlu Diakonu pa povzema njegove boje s »slovanskimi« Avari pri Aguntu (str. 158). Slovani so pred 567 osvojili Carnorum provinciam, v tem letu pa so se pri Aguntu spopadli s Tasilom (str. 237). »Od tedaj«, pravi Lazius, »so se namreč Slovani z nemškimi Karni postopoma zlili v eno ljudstvo: kakor tudi do danes vidimo Koroško poseljeno tako s Slovani kot z Germani«⁵⁶ (str. 158).

Dežele »Carantanorum« geografsko podrobneje ne opredeljuje, v zvezi z nastopom karnskih knezov iz rodu Frankov pa pravi, da so nastopili potem, ko so bili premagani Slovani »in Carantana«, kar je »v mediteranskem Noriku« (str. 159). Vse kaže, da ni opazil kakih posebnih razlik med Koroško in Karantanijo, saj ju obravnava, kot da sta istovetni. Omenja tudi koroški ali karantanski dukat, ki ga vleče daleč nazaj v čas, preden so Franki začeli osvajati področja znotraj rimskega cesarstva. Pravi, da je že tedaj obstajala povezava goriške grofije, Furlanije in koroškega dukata (str. 150).

Tudi pri njem srečamo posamezne elemente, ki izhajajo iz Konverzije, a so tako nepovezani in včasih tako po svoje prikrojeni, da očitno tega vira ni

⁵⁴ Wolfgang Lazius je živel od 1514 do 1565; leta 1549 je bil nekaj časa na Koroškem. Za podatke o njegovem življenju prim.: E. Nußbaumer, n. d., 157–158, A. Wölger, n. d., 29–31, A. Lhotsky, n. d., 85–86; naslov njegovega dela je: Wolfgangus Lazius, De gentium aliquot migrationibus, sedibus fixis, reliquiis, linguarumque initiis et immutatibus dialectis libri XII, Francofurti 1600.

⁵⁵ »De huiusmodi Slaunorum prouincia Carnunto, quam modo Craniam vocant, intelligendus est...«

⁵⁶ »Mixti enim ab eo tempore Slaui Carnis Teutonibus, in unam paulatim eandemque gentem coaluere: quemadmodum in hanc usque diem à Slauis aequae ac Germanis Carinthiam cultam videmus.«

uporabljal neposredno. Pri podatkih, ki jih posredno prevzema iz Konverzije, včasih navede vir »ut gentilitii Annales testantur« (npr. str. 159). Karnski knezi slovanskega rodu so zanj Samo (ki naj bi ga podjarmil Dagobert), Baruch (ki mu Franki vrnejo karantansko kraljestvo, ki so mu ga vzeli Avari) in Carastus, medtem ko naj bi bila Cetemarus in Waldcuno iz rodu Frankov. Tu je omenjen tudi Tasilo, ki je, kot povzema avtor po »starejših analih« »Carinthiam« iztrgal Slovanom. Karel Veliki je postavil na čelo Karantanije, »kot so tedaj rekli« (str. 159), frankovskega grofa Inga. V zvezi z njim omenja Lazius začetek navade postavljanja koroških knezov ter opiše obred ustoličevanja po Aeneju Silviju Piccolominiju; tega povsem slepo prevzame, saj se stavek »sunt enim ipsi Carinthiani Sclau« (sami Korošci so namreč Slovani — str. 159) prav nič ne ujema z njegovo lastno koncepcijo. Kot Ingove naslednike postavlja Codelacha, za njim Balderica in nato Ljudevita. Temu naj bi sledil Domitian (po legendi iz 13. stoletja),⁵⁷ ki mu pripiše za ženo Marijo Meransko, kot njegove naslednike pa našteva mejne grofe, ki so omenjeni v Konverziji. Znana so mu tudi imena salzburških škofov in v Karantanijo poslanih duhovnikov, ki jih omenja Konverzija.

Včasih citira kaj iz Aventina in dopolnjuje svojo vrsto vladarjev še z njegovimi podatki.

Kakor je odkril Großmann,⁵⁸ je delo *Chronica des Loeblichen Ertzhertzogthumbs Khaerndten*, Leipzig 1612, ki je izšlo pod imenom *Hieronyma Megiserja*, v glavnem plod življenjskega truda drugega moža, *Michaela Gotharda Christalnicka*, ki ga je spisal v drugi polovici XVI. stoletja.⁵⁹ Zaradi tega je nujno, da obravnavam oba avtorja skupaj. Christalnicku, ki je zasnoval delo v tej obliki, se pozna, da je rojen Korošec. Tega ne kaže le njegov pridevek Carinthus, ampak najbolje celotno delo, napisano v slavo in čast koroški deželi. Povečuje jo na vsakem koraku, celo za ceno izmišljanja nezgodovinskih podatkov. Konverzijo je poznal po Ammoniu Salassu, mnogo podatkov pa povzema po Aventinu in Laziu. Megiser⁶⁰ dela ni kaj prida obogatil. Res je sicer, da Christalnick ni vedel za knežji kamen; po drugi strani pa je Megiser oškodoval delo za uvod in za vse podatke o reformaciji (ki so ohranjeni le v Christalnickovem izvlečku), ko je v dobi protireformacije moral prikriti vse izraze protestantizma, ki jih je vseboval rokopis. Poleg tega je skoraj povsem prikriil resničnega avtorja (njegova *Collectanea* in *Historiam Carinthiacam* omenja le kot najpomembnejšo podlago za svoje lastno delo, ki pa se je omejevalo v glavnem le na jezikovno redakcijo!), s čigar delom se je okoristil in proslavil.

Kakor že poprej pri Laziu, srečamo tudi v Analih tezo poznega nemškega humanizma o germanskem izvoru slovanskega prebivalstva avstrijskih dežel. To nam odkrije že kar na začetku (I, str. 2): Korošci so »Teutsch und Windisch under einander« (Nemci in Slovenci pomešani med seboj), kljub raznovrstnim spremembam so bili v vsakem času Nemci,⁶¹ med katere so se sicer v vmesnem času pomešali »Windische und Slavonische Völcker«. Še do danes živijo na Koroškem oboji pomešani med seboj. Wendi in Windi izvirajo od

⁵⁷ R. Eisler, *Die Legende vom heiligen Karantenerherzog Domitianus*, *MIÖG* 28, 1907, 52–116.

⁵⁸ K. Großmann, *Megiser, Christalnick und die Annales Carinthiae*, *MIÖG* 57, 1949, 359–372.

⁵⁹ Michael Gothard Christalnick je bil rojen med 1530 in 1540, umrl pa je 1595. Za podatke o njegovem življenju gl. monografijo W. Neumann, *Michael Gothard Christalnick*, *Kärntner Museumschriften XIII*, Klagenfurt 1956.

⁶⁰ Hieronymus Megiser je živel od 1554 ali 1555 do 1619. Za življenjepis prim.: J. Logar, *SBL II*, 1953, 84–87, H. Doblinger, *Hieronymus Megisers Leben und Werke*, *MIÖG* 26, 1905, 451–478.

⁶¹ F. Kidrič, *Razvojnina linija . . .*, isti, *Zgodovina slovenskega slovstva . . .*, 89, F. Zwitter, n. d., *GMDS XX*, 1939, 355.

Jafeta in so »Teutschen« (I, str. 2). Ilirski Korošci in Bavarci so eno ljudstvo. Koroška se imenuje tudi Bavaria Interior (I, str. 340). Od tega časa so se (namreč) slovenski Korošci z Nemci na Koroškem tako močno združili in med seboj pomešali, da je iz obojih nastalo eno ljudstvo.⁶² Še v našem času vidimo, da je nadvojvodina Koroška poseljena obenem s Slovenci in Nemci. To se kaže v prastarih svoboščinah, da je koroški vojvoda investiran in postavljen v slovenskem jeziku in Aeneas Silvius Piccolomini opisuje, da se obtožbe pred rimskim cesarjem ni dolžan braniti v drugem kot v slovenskem jeziku. »... v mestih na Kranjskem, Koroškem in Štajerskem« (nadaljuje avtor) »še danes govore ljudje nemško in bavarsko, na deželi pa slovensko«⁶³ (I, str. 341).

Za to deželo uporablja različna imena, o katerih izvoru razpravlja. Izvor imena Khärndten izvaja iz »provincia Carnunti«, kakor se je dežela imenovala v rimskih časih (ta napaka je doma v resnici pri Pavlu Diakonu).⁶⁴ Ne pozabi omeniti tudi imen Carantana in Quarentein oz. Carentein. Prebivalci te dežele se nazivajo v času bavarskega kneza Dietha Khärner, Carini ali Carenteiner. O njihovi etnični pripadnosti se izrazi nehote in proti lastni konceptiji: Bavarski knez Dieth je pridobil... »Windischen, ki jih imenujejo Carndter ali Kärner in ki... niso imeli stalnega bivališča«⁶⁵ (I, str. 331); pri tem se je oprl na Aventina. Stari Winden, imenovani Khärner, od nekaterih pa tudi Carantaner ali Quarenteiner, so — kot pravi — slavni ilirski predniki sedanjih Korošcev in so posedovali deželo »pod gorovjem, ki se imenuje Thaur n navzgor ob Muri, Dravi, Savi do Italije«⁶⁶ (I, str. 340 — po Aventinu). Že prej je zapisal, da so včasih šteli h Koroški Tirolsko, Kranjsko, Celjsko grofijo, Štajersko, Creyburg ob Innu na Bavarskem, Goriško (I, str. 14), po osvojitvah pa tudi Slovensko marko, ki obsega po avtorjevem mnenju Dalmacijo in Liburnijo (I, str. 356), medtem ko se je pridružila Furlanija temu področju po isti sodbi že leta 800⁶⁷ (I, str. 511). Vse dežele mu veljajo kot priključene k tej skupini, dokler niso bile dvignjene v vojvodine. Šele takšen dvig mu pomeni čas njihove odcepitve od »stare Koroške«.

Pisec poroča o preseljevanju Slovanov s Češke in Koroške na Bavarsko, o bitki pri Aguntu, ki jo postavi v leto 605. Ni povsem jasno, ali mu pomeni ta selitev drugo selitev Slovanov ali le premike še neustaljenih prebivalcev.

Po zgledu Lazia našteva kneze, ki so vladali Koroški, kot jo že tedaj imenuje. Najprej pripisuje vodilno vlogo Bavarcem (ne Avarom!), a 622 pridejo na površje »die Windische«, ki naj bi do tega časa spoštovali frankovske kralje in bavarske vojvode kot svoje deželne kneze. Slovansko poreklo Samoisa je morda nehote podobno kot v Konverziji, delno pod vplivom Lazia, delno ker je Samo pač pogan, kar seveda Franki in Bavarci ne morejo biti. On je k deželi »zu Khärndten« pridobil še Avstrijo in »Slovensko deželo« (tak je torej po avtorjevem mnenju obseg Samove države). Tudi tu je prisotno časovno neskladje, saj je pisec prepričan, da je Borut neposredni Samov naslednik. V smislu Aventina napiše, da so Bavarci na ukaz Frankov naredili Slovincem

⁶² F. Kidrič, Razvojna linija..., 73.

⁶³ »Wir sehen auch solches noch zu unser zeit/ daß von den Windischen unnd Deutschen zu gleich das Erthertzogthumb Kärndten bewohnt wird... wie man denn noch/ in Crayn/ Khärndten/ und Steyermark in den Städten/ Deutsch und Beyerisch redet/ auff dem Land aber Windisch.«

⁶⁴ Pauli Diaconi Historia Langobardorum V, 22, prim.: F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 178.

⁶⁵ »... die man... Windischen/ die Carndter oder die Kärner nennet/ die noch damals hin und her gezogen/ kein stättige Wohnung hetten/ (Venedorum nationem, Charinos adhuc incerta sede vagantes)«.

⁶⁶ »... under dem Gebürge/ so man Thaur nennet/ heroben umb die Muer/ Traa unnd Saw alle ein/ biß gar an Italien/...«

⁶⁷ Furlanija se je dejansko priključila k tej skupini šele 952: gl. M. Kos, Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja, Ljubljana 1955, 167.

za vojvodo Carasta. V zvezi s »frankovskim« grofom (vpliv Lazia) Ingom omeni nadvojvodsko čast in obred ustoličevanja. Tega opiše po Aeneju Silviju Piccolominiu, pri čemer je toliko dosleden v svoji koncepciji, da prevede stavek »sunt enim ipsi Carinthiani Sclauī« v »dann die Khärndter reden guten theils auff dem Lande Windisch...« (kajti Korošci v dobršem delu na deželi govore slovensko — I, str. 478). Lazievemu vplivu gre pripisati dejstvo, da pisec za Domitianovo soprogo postavlja Marijo Meransko.

S Konverzijo se ujema v naštevanju duhovnikov, ki sodelujejo v pokristjanjevalni akciji, glede imen škofov in korepiskopov, v imenih mejnih grofov in knezov, čeprav le-tem včasih po svoje določi zgodovinsko vlogo. Ti podatki pa niso povzeti neposredno po Konverziji, ampak po Vita s. Virgili, Laziu in Aventinu.

Rokopisna kronika »Historia rerum Noricarum et Foroiuliensium«, ki jo je našel v arhivu goriškega kolegija 1773 Coronini, je delo goriškega jezuita *Martina Baučerja*,⁶⁸ prvega zgodovinarja slovenskega rodu.⁶⁹ Omenjena kronika po okviru te razprave, ki sicer zajema le tiskana dela, ne sodi vanjo; ker pa je njen rokopisni prepis lahko dostopen v Ljubljani v Narodni in univerzitetni knjižnici in se delo po načinu pisanja in poznavanju zgodovinskih dejstev (ki je širše od »Megiserjevega« in ožje od Schönlebnovega) smiselno uvršča med ostala tukaj obravnavana dela, se mi je zdelo potrebno avtorja upoštevati na tem mestu. Hkrati pa je treba poudariti, da se Baučer po svoji koncepciji razlikuje od splošno germanskih teorij piscev, obravnavanih v tej skupini, in da ostreje razlikuje Slovence in Nemce. V svoji zgodovini se Baučer precej naslanja na »Megiserjeve« *Annales Carinthiae* in dokaj zvesto sledi njihovim poglavjem. Kot je značilno za deželne zgodovino pisce, tudi on želi povzdigniti domačo Goriško s tem, da poudarja vlogo in pomen goriških grofov, ki imajo čast koroških palatinskih grofov. Ta naziv skuša potisniti čim dalj nazaj. Piše, da je že 452 Atila dal koroškemu palatinu področje, kjer je ta zgradil goriški grad, po katerem so goriški grofje prevzeli svoj naziv (str. 5).

Prvotni prebivalci področja, ki nas zanima, so bili po avtorjevem mnenju stari Carni, keltski ali galski rod, ki izvira od prednika Gomerusa Galla iz Babilonije. Na kasnejše germansko poreklo prebivalcev Norika namiguje njegova teza o genealogiji osvajalcev tega področja: Hercules Alemanus ali Germanicus je 2605 (sic!) prišel iz Egipta v Hispanijo, od tod pa v Germanijo. Imel je sinova Tusca in Norica. Drugi je pokoril »Carnorum seu Carinthorum (termina mu očitno pomenita isto, o. p.) ditionem« ter postal prvi kralj Karnov in Noričanov (str. 35). Naziv Carentani uporabljata Baučer že za čas 247 ab u. c. (506 pr. n. št.), češ da ima Brennus, kralj Karnov in Noričanov v vojski Galle in Carentane (str. 38). Ti torej niso galskega rodu, pa tudi ne isto kot Karni, katerih poreklo je po njegovem mišljenju galsko. Vende omenja Baučer 169 po n. št., šteje pa jih h Germanom: »Marcomani, Vendi, Quadi alii que Germanici populi...« (str. 53). Kasneje to trditev spremeni, ko zapiše, da se po 500 sin bojskega kralja Theodo vojskuje s Theodorikom Alamanom in je v vojaški zvezi z »Vendi seu Slavi«. Tu (str. 69) tudi našteva, kod vse se je razprostiralo njihovo kraljestvo.

Področje med Donavo, Anizo in Salzo je Rimljanom iztrgal Theodo Bavarski ob pomoči Vendov in Hunov. Baučer to osvojitvev postavlja v dvajseta

⁶⁸ Martinus Bauzer, latinski pisatelj in zgodovinar, je bil rojen 1595 v Solkanu. Bil je profesor sholastične filozofije na kolegiju v Gorici in na Ferdinandeu v Gradcu in rektor kolegija na Reki. Umrl je 1668 v Gorici. Za podatke o njegovem življenju prim.: J. Glonar, SBL I, Ljubljana 1925—1932, 28.

⁶⁹ F. Zwitter, ZNJ II, Ljubljana 1959, 781.

leta VI. stoletja. Rimljani so izpraznili Norik in Panonijo. V Panonijo so prišli Huni in Avari, mediteranski Norik in pokrajine »Danubio secundus Athesim in Italiam extentas, cum Septentrionali montosa Carinthiae parte« (ki se razprostirajo od Donave vzdolž Adiče s severnim, goratim delom Koroške) pa so ostale Bavarcem (severni del mediteranskega Norika) in Vendom (ostalo). Pri tem je nastala jezikovna sprememba »utraque natione suum idioma suae ditioni inferente Bavari Theutonicum et Vendi Slavicum« (ker je vsako ljudstvo v svojo deželo prineslo svoj govor, Bavarci nemškega in Vendi slovanškega — str. 70). Boji med Slovani in Bavarci sredi 6. stoletja imajo po Baučerjevem mnenju verski vzrok. Pisec trdi, da so se po prihodu Langobardov v Italijo 567 Slovani ustalili v delu Furlanije; tja naj bi verjetno prišli kot langobardski zavezniki v njihovi vojski.

Tasilu, od frankovskega kralja Hildeberta postavljeni kralj Bavarske in dux Koroške — kar kaže na njegovo podložnost Frankom — je 598 pokoril »Vendos, seu Slavos, Misniae, Poemiae, et Carinthiae incolae« (Vende ali Slovane, prebivalce Mišenske, Češke in Koroške — str. 73). Kot Megiser je tudi Baučer menil, da so se 628 koroški Slovani naveličali bavarskega jarma in si zato sklenili izbrati lastnega duxa »de suo populo«. Privilegij koroških knezov, da v cesarskih kurijah uporabljajo slovanski jezik je po Baučerjevem mnenju posledica sodstva v slovanskem jeziku za časa Sama. Tudi Baučer prevzema napake prejšnjih avtorjev, ki postavljajo Boruta za neposrednega Samevega naslednika, ter vztraja pri slovanski podrejenosti Bavarcem (čeprav mu je znan opis Pavla Diakona o Varnefridovem iskanju pomoči pri Slovanih, pripiše Borutovo postavitve za kneza Tasilu). Po Megiserju je tudi prevzeta razvrstitev vladarjev, ki slede Hotimiru: Valdungo, Tasilov sin Theodo in nato Frank Inguon. Pri zadnjem sta omenjena tudi nadvojvodska čast in po A. S. Piccolominiu opis ustoličenja, pri čemer se Baučer s trditvijo »sunt enim Carinthe Slavi« (Korošci so namreč Slovani — str. 81) ne oddalji od njega. Ljudevit Posavski je po avtorjevem mnenju združil v svojih rokah Panonijo in Koroško, za njim Balderik Furlanijo in Koroško, b. Domitianus (spet omenjen kot mož Marije Meranske) pa je k tema dvema osvojil še Moravsko. Po smrti cesarja Ludvika so se sicer ločile Kranjska, Slovenska marka, Istra in Dalmacija od koroških in bavarskih knezov, za časa Karlmana pa so se spet združile v enih rokah Bavarska, Češka, Moravska, Avstrija, Koroška, Kranjska, Slovenska marka in del Italije. Njemu je v Bavarskem in Koroškem dukatu sledil Arnulf. V XI. stoletju omenja Baučer štiri mejne grofe, ki varujejo Koroški dukat; njegovo širino skuša prikazati z obsegom škofij, ki so spadale vanj: millstattska, sekovska, krška, lavantinska, ljubljanska in tržaška (str. 107).

Sicer je res, da tudi pri Baučerju zasledimo imena duhovnikov in grofov, ki se skladajo s Konverzijo, vendar jih je prevzel posredno, prek Megiserja in Lazia, ki sta tudi sicer glavna podlaga njegove zgodovine.

Leta 1681 so izšli *Schönlebenovi Annales Carnioliae*.⁷⁰ Čeprav se v marsičem ne strinja z »Megiserjem« in ga močno kritizira, je v bistvu vendarle nadaljeval njegovo nemško koncepcijo.⁷¹ Bolj je kritičen glede koroške zgodovine, ker je pač on sam opeval slavo Kranjske. Mislim, da so prav zaradi tega njegov

⁷⁰ Janez Ludvik Schönleben je živel od 1618 do 1681, za življenjepis in delo prim.: M. Miklavčič, SBL III, Ljubljana 1960—1971, 237—240; originalni naslov njegovega dela je: Joannes Ludovicus Schönleben, Carniolia antiqua et nova, Labaci 1681.

⁷¹ F. Kidrič, Razvojna linija . . . , 73, isti, Zgodovina slovenskega slovstva . . . , 128—129, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 357.

dognanja v zvezi s Koroško bolj trezna, kakor so pač na drugi strani njegove trditve o Kranjski včasih imaginarne in napihnjene. Žal prepogosto citira starejše avtorje in skriva svoje mnenje za njihovimi besedami. Res pa je pogosto z novimi izsledki povzročil v zgodovinopisju neke spremembe, ki jih pri njegovih prednikih nisem zasledila, pač pa so jih prevzemali nasledniki.

Avtor že kmalu izrazi mnenje, da so stari Karni Germani, ker so pač galskega rodu, Galci ali Kelti pa so seveda Germani. V podkrepitev te teze navaja trditve starejših piscev, da so Celtus, Illyrius in Gala sinovi Polifema, pa da so Celtae, Belgae, Cimbri potomci Jafetovega sina Gomerusa Galla; starejši od naziva Kelti je ime Tuisconi, ki so tudi Germani⁷² in so potomci Tuisca, ki ga je oče Janus ali Noa poslal iz Babilona v Evropo za kralja Sarmatije. Po izvoru šteje h Germanom tudi Slovane (str. 44).⁷³ Na podlagi njihove prvotne domovine nekritično sklepa, da so nujno spadali h Germaniji (str. 202),⁷⁴ ker obsegajo to področje tudi moderne meje Germanije. Germanski izvor Vindov in Slovanov dokazuje tudi z njihovim imenom »sarmatski Venedi«. Nimajo pa z Germani skupnega vsega: po izvoru so Sarmati, po jeziku, običajih, navadah pa se od Germanov razlikujejo. Za Karantance je prepričan, da so se zlili skupaj iz alpskih Karnov in slovanskih prišlekov iz Dalmacije in Panonije (str. 332).⁷⁵ V smislu svojih interesov in deželnega zgodovinopisja večkrat poudarja razliko med Korošci in Kranjci.⁷⁶ To stori ob pokoritvi Karniolcev in Karantancev konec prvega pohoda proti Ljudevitu Posavskemu (str. 407). Omenja pa tudi nekatere skupne poteze obojih: Carinthe in Carnioli so, odkar so bili pregnani stari naseljenci, premešani iz Slovanov in Germanov oz. vsi »Germani sub duplici idiomate« (Germani dveh govornih načinov — str. 44).⁷⁷

Naselitev Slovanov pravilno postavlja v drugo polovico VI. stoletja; pri tem je kot prvi razjasnil vprašanje selitve, ki pri prejšnjih avtorjih ni bilo jasno. Vlogo Obrov pri naseljevanju je opisal kot prvotno tovarištvo, ki pa se je spremenilo v slovansko tributarno podložnost. Pravilno trdi, da so Slovani na Koroškem in v zgornjem delu Kranjske odvrgli obrski jarem in postavili lastnega kneza ali kralja, frankovskega trgovca Sama, kar se je zgodilo 624 ali 626 ali 630. Ta knez je vladal na Koroškem, Štajerskem in delu Kranjske (medtem ko naj bi spadal drugi del te dežele pod furlanske kneze, ki so imeli področje do regio Zellia — »Celje«), v Slovenski marki, Avstriji in verjetno Slavoniji; Schönleben še dodaja, da Pessina prišteva sem še Moravsko, Poljsko, Rusijo in Šlezijo (str. 350). Pisec prav tako kot prvi pravilno opozori, da je doživel Dagobert ob svojem nastopu proti Samu (dogodke postavlja v leto 634) z glavnino vojske neuspeh pri Wogastisburgu, toda Langobardi in Alamani so bili uspešni. Spoznal je, da Karantanci s Samom po tej vojni niso priznali Dagobertove oblasti. Kot prvi med obravnavanimi avtorji je tudi opozoril, da je »Marca Vindorum« področje pod vrhovno oblastjo Sama z lastnim knezom »Wallacom« (str. 345). Popravlil je pomoto, da naj bi Samu Borut nepo-

⁷² F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 357.

⁷³ F. Kidrič, Razvojni linija ..., 78, isti, Zgodovina slovenskega slovstva ..., 128—129, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 357.

⁷⁴ F. Kidrič, Razvojni linija ..., 78.

⁷⁵ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

⁷⁶ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

⁷⁷ F. Kidrič, Razvojni linija ..., 73, isti, Zgodovina slovenskega slovstva ..., 128, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

sredno sledil, kar je prej povzročalo različna časovna neskladja. Megiserju glede tega naravnost očita napako in sam precej natančno določa kronologijo nasledstva Boruta, Gorazda in Hotimira. Po Vita s. Virgiliu povzame podatke o Borutu, ki so ga ogrožali Huni ali Avari. Bavarci so Karantancem na prošnjo pomagali, jih podredili Frankom in odvedli s seboj talce. Schönlebnu je jasno, da so imeli pred tem Karantanci lastne kneze. Vira ne spreminja in nam po njem sporoča, da so po ukazu Frankov Bavarci Gorazda, ki je bil že kristjan, na prošnjo poslali nazaj istim Slovanom, ki so ga naredili za kneza⁷⁸ (str. 351).

Po Konverziji, ki mu je znana v Chesnerjevi (tu verjetno misli na Canisia) izdaji, opiše stanje krščanstva pred Ingom in nastop korepiskopa Teodorika, ki ima na skrbi Karantance do izliva Drave. Po istem viru tudi opiše preureditev dežele po avarski vojni. Na podlagi delitve dežel med Gerolda in Erika odreka Koroški lastne kneze in jo napak podreja furlanskemu mejnemu okraju; Koroška je bila namreč tedaj vključena v sklop Vzhodne prefekture. Ingov naslednik, ki je morda b. Domitianus, za njim pa Hroymar in Etgar (oba sta omenjena tudi v Konverziji, a prvo ime je tu spremenjeno), so bili po njegovem mnenju vsi podrejeni rektorju furlanskega mejnega okraja. Ko omenja delitev Furlanske marke, se nagiba k mnenju, da je razpadla na dvanajst in ne na štiri grofije (isto sta trdila že tudi Megiser in Baučér). 876 se je v »Karantanu« in Kranjski z nastopom Karlmana spremenila oblast (str. 427). Namig na to, da je vloga prefekta odvisna od posesti Karantanije, pa nam daje avtor, ko omeni, da je Gundakar za izdajo Karlmana imel obljubljen Karantansko prefekturo. Avtor meni, da se nato v prefekturi zvrstila Karlman in »Hezilo« (Kocelj), »Brunov« (Pribinov) sin. Temu je 878 na Koroškem in Kranjskem sledil Arnulf. Kdaj po njegovem mnenju preneha vezanost Kranjske na Koroško, ni znano, ker seže delo le do leta 1000.

Po svojem širokem prijemu je *Valvasorjeva*⁷⁹ Slava vojvodine Kranjske (1689) delo, ki nima primere v tistem času v nobeni od naših dežel, saj ne zajema le zgodovine, ampak tudi topografijo, prirodoopis, zlasti pa opis vsakdanjega življenja. Delo je bilo zamišljeno tako, da bi Schönleben obdelal zgodovinsko stran, ker pa je prezgodaj umrl, sta njegovo začetno delo dokončala ostala avtorja — Valvasor in *Francisci*. Pri tem je Franciscijevo delo obsegalo v prvem delu strani 3—96 (I. knjigo), v drugem pa strani 3—228 (V. knjigo).⁸⁰

Slava vojvodine Kranjske se pri zgodovini do leta 1000 močno naslanja na Schönlebnu, saj se interes vseh treh avtorjev ujema po namernem proslavljanju Kranjske. Delo je kritično do Megiserjevih napak, čeprav si samo na svojem področju privoščijo precej podobne (npr. pretiravanje starosti Emone). Kot je značilno za to skupino, vidi tudi to delo po izvoru povsod le Nemce ali Galce. Pomen nemštva poudarja zlasti del, ki ga je napisal Francisci, medtem ko Valvasor precejšnje pozornost posveti slovenskemu jeziku in se zaveda njegove razširjenosti na Kranjskem.⁸¹ Glede izvora, ki pomeni tem avtorjem

⁷⁸ »... Bavari Karastum Christianum factum petentibus iisdem Slavis remiserunt, et illi eum Ducem fecerunt: ...«

⁷⁹ Janez Weichard Valvasor je živel od 1641 do 1693. Najobsežnejši življenjepis podaja P. pl. Radics, Johann Weichard Valvasor, Ljubljana 1910, drugo literaturo prim. pri F. Zwitter, ZNJ II, Ljubljana 1959, 839, B. Reisp, Valvasors Zeit, Leben und Werk, Litterae Sloveniae X, München 1973, I—XXIX, J. Koruza, K problematiki slovenskega preroda, Jezik in slovstvo 21, 1975—76, 104—120; originalni naslov Valvasorjevega dela je: Johann Weichard Valvasor, die Ehre des Herzogthums Krain, Laybach — Nuernberg 1689.

⁸⁰ A. Kaspert, Valvasor als Historiker, MMK III, 1890, 13—14, 16, 18; za Franciscijevo življenje prim.: J. Glonar, SBL I, Ljubljana 1925—1932, 185.

⁸¹ J. Koruza, n. d., Jezik in slovstvo 21, 1975—76, 111.

odločilen kriterij pri določanju narodnosti,⁸² enači Francisci (II. del, str. 188) Slované z Wendi, ti naj bi bili isto kot Wandali, ki so seveda Germani. O starosti imena German pove isti avtor, da sega nazaj še v čas Jafetovih otrok (I. del, str. 11).

Korošci in Kranjci so, kot pravi Francisci (I. del, str. 38), po izgonu starih prebivalcev sestavljeni iz »Sclavoniern und Teutschen«, oziroma so čisti Nemci dveh govornih načinov,⁸³ ker avtor domneva, da so Sklavonci verjetno nemškega izvora. Enako poreklo pripisuje isti avtor tudi Carnom⁸⁴ in Carnutom (I. del, str. 63). Francisci prevzame po Schönlebnu tudi pojmovanje o času nasehitve Slovanov: prihajajo od srede VI. stoletja iz Dalmacije na Kranjsko in Koroško (II. del, str. 212). On pravi, da tudi za Karla Velikega ni nobene bistvene spremembe: navadno ljudstvo je iz »Sclavoniern«, plemstvo pa večinoma iz nemških Frankov⁸⁵ (II. del, str. 227—228). Valvasor tudi sam navaja Megiserjevo (ilirski Korošci s Štajerci in Kranjci vred so bili eno ljudstvo z Bavarci) in Lazijevo (slovenski Korošci so se z Nemci združili in povezali v eno ljudstvo) mnenje o poreklu Korošcev in Aventinovo o področju, kjer so živeli stari Windi, Carentaner ali Quarenteiner (pod Turami, navzgor ob Muri, Dravi in Savi; v svojem imenu Koroška vključuje Štajersko, Kranjsko in sosednje dežele). Povzame tudi Lazijev opis pokoritve Korošcev Frankom po posredovanju Bavarcev (III. del, str. 127—128). Glede velikosti Karantanije Francisci enači »Carantano« z Norikom (II. del, str. 213).

Pri nasledstvu in času raznih vladarjev se avtor — ki je za vse, kar od tod dalje opisujem Valvasor — opira na Schönlebna in v njegovem smislu zavrača Megiserjevo kronologijo, kot tudi njegove bavorske kneze pred Samom. Govori o vlogi Langobardov, ki so imeli pod seboj velik del Kranjske do Celja (prepričan je, da to pomeni »regio Zellia«), in Avarov. Opise dogodkov za časa kralja Sama, ki je bil prej frankovski trgovec, povzema po Schönlebnu, enako tudi razpored karantanskih vladarjev. Zanimivo je, da Valvasor iz Vita s. Virgilii odstavlja o nastopu Gorazda ne prevaja, da so ga Slovani po povratku »naredili« za kneza, ampak da so ga »izvolili« za kneza. Po Schönlebnu se zgleduje tudi tedaj, ko zapiše, da je po Ingovi smrti koroško področje prišlo pod Erika, ki je vladal Furlaniji. Podvomi v nadvojvodsko čast, ki naj bi jo dosegel Ing, ker ve, da je izvor teh trditev Megiser.

Po avtorju Konverzije hoče Valvasor opisati ureditev dežele za časa Karla Velikega, pa ne ve, kakšen je rang v Konverziji naštetih knezov, ali so vladali vsi hkrati ali so si sledili. Prvo se mu zdi verjetnejše. Ob opisu reforme Balderikove marke omeni njeno delitev med štiri ali dvanajst grofov in pove, kaj misli o tem Schönleben. V zvezi s Karlmanom ne pozabi napisati, da je Gundakar za nagrado, ko ga je izdal, prejel Koroško in Kranjsko.

Pokristjanjevalno delo Metoda širi pisec še v naše kraje in je prepričan, da Metod ni bil nadškof le na Češkem in v Panoniji, ampak tudi na Kranjskem in Koroškem. Na vprašanje, do kdaj je bila Kranjska združena s Koroško, navaja Megiserjev odgovor: ko se 1165 loči Štajerska vojvodina od Koroške, se pod nazivom nadvojvodina Koroška ne razume več področje Kranjske.

⁸² F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

⁸³ F. Kidrič, Razvojna linija ..., 73—74, isti, Zgodovina slovenskega slovstva ..., 128—129, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 357—358.

⁸⁴ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

⁸⁵ F. Kidrič, Razvojna linija ..., 73, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 358.

4. Slovanska avtohtonistična koncepcija

Vzporedno s to skupino pa nastopajo še zgodovinarji drugačnih nazorov. Ti niso opevalci in častilci germanskega sveta, ampak nasprotno — slovanškega. V svojih prizadevanjih prehajajo tako v drugo skrajnost in izražajo bodisi panslavistične ali pa avtohtonistične težnje, zmernejši pa ostajajo ljubitelji slovanstva, ki samo naštevajo, kje vse živijo Slovani, opevajo njihovo hrabrost in slavno preteklost.

Teorija o avtohtonizmu izvira iz Nestorjevega Kijevskega letopisa.⁸⁶ Začetek delitve človeškega rodu naj bi bil v Mezopotamiji, iz časa po potopu. Noetovi sinovi Sem, Ham in Jafet naj bi si tedaj razdelili zemljo. Nastalo je eno samo ljudstvo z istim jezikom, ki pa se je ob gradnji babilonskega stolpa razbilo na dvainšedemdeset skupin. Semova ljudstva so dobila vzhod, Hamova in Jafetova pa sever in zahod. Med Slovani, ki so prišli iz Mezopotamije na vzhod, omenja Nestor Ilire. Tudi Noričane prišteva k Slovanom Илюрик СЛОВЪНЕ in Нарци еже суть СЛОВЪНЕ.⁸⁷ Po cerkvenem izročilu se je to dopolnilo: krščanstvo naj bi južnim Slovanom prinesel apostol Pavel na Balkanski polotok (Nestor XX, pismo papeža Ivana X. Tomislavu in Mihaelu, ki pa je delen falsifikat). Vsaj do srede XIII. stoletja se razvije teorija o Hieronimu, ki je iznašel glagolico (pismo papeža Inocenca IV. 1248). V istem interesu je v XIII.⁸⁸ stoletju falsificiran privilegij Aleksandra Velikega na Slovane, datiran z letom 335 pred n. št., ki dodeljuje Slovanom zemljo, ki jo imajo. Ta tradicija se močno razširi v času husitov.⁸⁹ Od avtorjev, ki jih obravnavam v tej skupini, so Herberstein, Bohorič in Orbin poznali ta privilegij, v takem duhu pa pišejo še Pribojevič in protestanti, od katerih poleg Bohoriča navajam tu še Dalmatina.

To teorijo o avtohtonosti Slovanov so sprejeli na Poljskem Kadlubek, Mierzwa, Boguhval v XIII. stoletju, anonimni avtorji poljskih kronik XIV. stoletja, kronika poljskih knezov, nastala 1382—1398, v XV. stoletju Jan Długoš in še več avtorjev iz XVI. stoletja.⁹⁰

V Rusiji spada sem vrsta anonimnih kronik do Herbersteina, na Češkem kronika Dalimila, Marignola in Pulkava, vseh iz XIV. stoletja.

Niederle meni, da so poznali to teorijo tudi nekateri bizantinski avtorji vsaj v obliki, da so za slovanska ljudstva uporabljali imena iz antike. Radojčić to spodbija, češ da gre tu za antikiziranje terminologije, ki pa pri Slovanih podpira domneve o avtohtonizmu.⁹¹

O *Vinku Pribojeviću*⁹² je znanega bolj malo. Rojen je bil na Hvaru, bil je benediktinec. Njegov govor »De origine successibusque Slavorum« je bil tiskan v Benetkah 1532. Delo je zelo tendenčno, viri pripovedujejo le to, kar hoče avtor v njih videti. Slovane navezuje na stare narode, po katerih so v resnici prevzeli le ime. Vseslovanske ideje in poudarjanja enotnosti Slovanov se je —

⁸⁶ L. Niederle, *Slovanske starožitnosti II*, Praga 1906, 73, prim.: *Chronica Nestoris*, ed. F. Miklosich, Dunaj 1860, 1—3.

⁸⁷ L. Niederle, *SS I/1*, Praga 1902, 39.

⁸⁸ L. Niederle, *SS I/1*, Praga 1902, 335—36, prim.: P. Simoniti, »Dekret ali pričevanje Karla Velikega o Slovanih«, *CZN* n. v. 9. 1973, 225—235.

⁸⁹ L. Niederle, *SS I/2*, Praga 1904, 335—336.

⁹⁰ L. Niederle, *SS II/1*, Praga 1906, 73—74.

⁹¹ N. Radojčić, Pribojevič Vinko, O podrijetlu i zgodama Slavena, Zbornik Matice Srpske za književnost i jezik II, 1954, 234; prim.: N. Radojčić, Kako su nazivali Srbe i Hrvate vizantiski istorici XI. i XII. veka, *Glasnik Skopskog naučnog društva II*, 1926, 1—13.

⁹² O Vinku Pribojeviću in njegovem delu prim. uvod G. Novaka v izdajo Vinko Pribojevič, O podrijetlu i zgodama Slavena, JAZU, Hrvatski latinisti 1, Zagreb 1951, 9—47, na napake pa opozarja N. Radojčić v oceni, gl. op. 93.

kot pravi Radojičić⁹³ — navzel na Poljskem. Pribojević v govoru začenja slovanski rod po Noetu. Thyras, sedmi Jafetov sin je začetnik vsega slovanskega rodu. Pod njegovimi potomci so bile dežele Rusija, Kašubija, Pruska, Mazovija, Vandalija, Moskovijska, Poljska (Vandali so postali Poljaki), Šlezija, Moravska, Češka, Panonija, Kranjska, Istra, Liburnija, Hrvatska, Dalmacija, Bosna, Raška, Dardanija, Srbija, Mezija in Bolgarija (nekoč imenovana Makedonija). Kot Slovani so mu veljali sveti Hieronim in Aleksander Veliki, nekaj rimskih cesarjev in papežev. V tem slavospevu pa Koroška sploh ni omenjena.

Tudi *Sigismund Herberstein*, poznavalec Rusije, opisuje razširjenost slovanskega jezika.⁹⁴ Po Nestorju pozna Noričane ob Donavi. Korotance od Donave preženejo Vlahi, nato pridejo do Visle, dobe ime Lehi (to so Poljaki). Tudi on ne postavlja svoje koncepcije o Karantaciji, pozna pa Noričane in Korotance kot Slovane.

Tudi naši protestanti so pisali iz ljubezni do sorojakov.⁹⁵ *Dalmatin*⁹⁶ v uvodu k Bibliji piše o pomenu slovanskega jezika, ki ga ne razumejo le na Kranjskem, spodnjem Štajerskem, Koroškem in sosednjih deželah kot na Hrvaškem, v Dalmaciji in Slovenski marki, na Krasu, v Metliki in v Istri, ampak tudi Čehi, Poljaki, Ukrajinci, Bošnjaki, Vlahi, velik del ljudstev pod Turki in na turškem dvoru.⁹⁷

Enako usmerjen je tudi *Bohoričep*⁹⁸ uvod v *Arcticae horulae*. Ni mu sicer povsem jasna razlika med Kranjci, Slovenci in Slovani, v svesti si pa je, da so ti zelo številni.⁹⁹ Naštevava Slovane med Venedskim severnim zalivom in Venetskim jadranskim zalivom.

Edini v tej skupini, ki posveti pozornost karantanski zgodovini, je *Mauro Orbin*.¹⁰⁰ Zanimivo je, da jo obravnava ločeno od južnoslovanske. Pribojević mu je bil več kot zgled, čeprav ga med uporabljenimi avtorji ne naštevava. Ponekod ga kar dobesedno prepisuje. Tudi zanj so Slovani vsi in povsod.¹⁰¹ Pradomovino Slovanov postavlja v Skandinavijo. Njih biblično poreklo izvaja od Jafeta, Noetovega najstarejšega sina. Slovani naj bi pod imenom Goti 3790 od nastanka sveta oz. 1460 pred Kristusom prišli v »Evropsko Sarmatijo«, ki sega do Azova in Dona na vzhodu, Baltika na severu in Karpatov na jugu. Na novoosvojenem področju so pod različnimi poglavarji nastala različna ljudstva: Venedi, Slavi, Anti, Verli ali Eruli, Alani ali Massageti, Hyrri, Scyri, Sirbi, Emincleni, Daci, Suedi, Fenni ali Finni, Prussi, Vandali, Burgundioni, Gothi, Ostrogothi, Visigothi, Geti, Gepidi, Marcomanni, Quadi, Auari, Peucini, Bastarni, Rossolani ali Russi in Moscouiti, Poloni, Boemi, Slesi in Bulgari, ki so bili vsi iz slovanskega naroda (str. 7). Slovanski jezik ne prevladuje le pri tistih, ki žive v Dalmaciji, Iliriku, Istri in Karpatih, ampak ga govore tudi

⁹³ N. Radojičić, n. d., Zbornik Matice Srpske za književnost o jezik II, 1954, 253—255.

⁹⁴ Sigismund Herberstein, *Rerum Moscovitarum comentarii*, prva izdaja Dunaj, 1549, prev. Modest Golia, Ljubljana 1991, 8—10.

⁹⁵ F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* . . ., 133, F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 361.

⁹⁶ Slovenski tekst uvoda k bibliji gl.: M. Rupel, *Slovenski protestantski pisci*, Ljubljana 1954, 202—205; ustrezno nemško besedilo je objavljeno v I. Grafenauer, *Slovenska čitanka za višje razrede srednjih in njim sorodnih šol*, Ljubljana 1922, 37—39; Juriju Dalmatinu izraz »Windische« pomeni vse Slovane.

⁹⁷ To povzema po Herbersteinu, prim.: J. Glonar, *SBL I*, 1925—1932, 314, in J. Tadić, *ZNJ II*, 1959, 206—209.

⁹⁸ Adamus Bohorizh, *Arcticae horulae, Witebergae 1584*, uvod ni paginiran; razlikovanje med Slovani in Slovenci v Sovretovem slovenskem prevodu, objavljenem v Ruplovem n. d., 219—255, v originalu ni utemeljeno.

⁹⁹ F. Kidrič, *Zgodovina slovenskega slovstva* . . ., 84—86.

¹⁰⁰ Za podatke o življenju prim.: N. Radojičić, *Srpska istorija Mavra Orbina*, Beograd 1950, in F. Barišić, R. Samardžić, S. Čirković, *Mauro Orbin, Kraljevstvo Slovena*, Beograd 1968; originalni naslov Orbinovega dela je: *Il Regno de gli Slavi di don Mavro Orbini Ravseo, Pesaro 1601*.

¹⁰¹ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 361.

druga ljudstva: Bulgari, Rasij ali Rassiani, Serbi, Bosnesi, Croati, Petigorschi, Russi, Podolij, Polini, Moscouiti, et Cercassi, enako Pomerani in tisti, ki žive ob Baltiku in Labi. Ostanke teh se še danes imenujejo Germani Slavi in Vinde ali Vindi. Sem pa sodijo še Lusaci, Cassubij, Poloni, Lituani, Slesi et Boemi (str. 7—8).

Slovani so se uprli Aleksandru Velikemu, po spopadu z njim pa so se umaknili v Sarmatijo; od tod so prodrli do Baltika in zavzeli bregove Donave. To so prekoračili, dosegli so Jadran, osvojili so Ilirik, Dalmacijo in Istro. En del Slovanov se je naselil ob morju, drugi pa proti zgornji Panoniji (zahodni). Slovani pod Ceccom in Locom so prodrli v Morauio, Boemio in Polonio. Tisti, ki so prodrli v zgornjo Panonijo in spodnjo Bavarsko, so osvojili »la Stiria, Carinthia, i Carnioli« (str. 32). Orbin povzema po Aventinu novico o njihovem prihodu pod knezom Gisalonom okrog 580. Skupaj z Boji so pregnali Rimljane iz Mezije, Panonije in ostanka Norika. Slovani, ki so se zdaj prav imenovali Charioni, so v tem času osvojili del Norika med Turami proti vzhodu med Muro, Dravo in Savo do ozemlja Ogleja. Po osvojenem področju so si nadeli ime Carantani ali Carintani (str. 33). Karantanija torej po njegovem mnenju obsega omenjeno področje. Orbin poroča o bojih z Bavarci in o uporu proti Obrom. Spopad Sama z Dagobertom je povzel po dveh virih in ga časovno razdelil v dva spopada, katerih drugi naj bi bil šele po 650. Tudi Orbin kronološko napačno postavlja Boruta za neposrednega Samovega naslednika. »Po Borutovi smrti je vladal Slovanom Norika ali Carintie« (ta torej po njegovem mnenju obsega ves Norik, o. p.) »imenovani Chitimir in (po Laziu) Carasto« (str. 37). Iz tega ni jasno razvidno, ali je avtor menil, da je Hotimir vladal pred Gorazdom, ali pa sta oba vladala hkrati. Orbin napačno poroča o Tasilovi intervenciji ob uporu proti Hotimiru. V zvezi z Ingom povzame po Aeneju Silviju Piccolominiju opis obreda ustoličevanja.

S Konverzijo se ujemajo poročila o duhovnikih, ki pridigajo božjo besedo. V zvezi z njo je zanimiva tudi (po frankovskih analih povzeta) omemba kakanove prošnje na Karla Velikega, naj mu pusti prebivališča med Sabario in Carantanom, češ da ga v prvotnih naselbinah ogrožajo Slovani pod Primi-slauom, Cemico, Stomirom in Ottogerom (str. 41). Tudi Orbin pripisuje oblast nad »prouintia de Carantani« furlanskemu knezu (Balderiku). Ta je bil varuh meje Avarov s »prouincio Carentano«. Ko je bil odstranjen, je bil Balderik zamenjan s štirimi mejnimi grofi. Avtor nima jasnih pojmov o pokristjanjevalni akciji Cirila in Metoda; enkrat trdi, da je Metod sledil Cirilu (str. 45), drugič pa, da je bil Metod kasneje preimenovan v Cirila (str. 32).

Orbin je zanimiv zaradi tega, ker pozna velik del virov, ki jih uporablja današnja znanost za prikaz tedanje dobe;¹⁰² teh virov pa ne pretresa kritično, marveč jih navaja kljub neskladjem drugega ob drugem.

Zdi se, da Konverzije same ni poznal in uporabljal.

5. Hansizeva obnovev karantanske koncepcije slovenske zgodovine

S tem prehajam na četrto skupino avtorjev, katerih dela obnavljajo karantansko koncepcijo ob kritičnem pogledu na virov, brez pretiranih teženj bodisi v slovansko bodisi v germansko smer ter brez značilnosti deželne zgodovinopisja, ki išče in opeva le slavo ene dežele. Začetek in najvišji vzpon

¹⁰² Prim. Čirković, n. d., 379—428.

te skupine predstavlja koroški jezuit slovenskega rodu (s tem mislim na njegovo poreklo, ne pa na njegovo nacionalno zavest, saj se ob svojem objektivnem pisanju ne razkrije ne za Slovence ne za Nemca) *Marko Hansiz*.¹⁰³

Rojen je bil 23. IV. 1683 v kmečki hiši v Žerovnici v škocjanski fari v Junski dolini.¹⁰⁴ Stric Jernej, ki je bil župnik na zgornjem Koroškem, in sorodnik Jakob Rohrmeister, župnik v Celovcu, sta posredovala, da je šel v jezuitske šole v Celovcu. 1698 je s petnajstimi leti absolviral in stopil v jezuitski noviciat v Dobrli vasi. 1700 je šel na Dunaj in tam končal teološke in filozofske študije z doktoratom svobodnih umetnosti in filozofije. Pod vplivom dvornega bibliotekarja Gentilottija se je razvil v zgodovinarja. 1708 je bil posvečen za duhovnika in nato 1713 do 1717 poučeval filozofijo na kolegiju v Gradcu. Turška vojna 1716 do 1717 je vplivala nanj, da je napisal delo o vojni s Turki. Ko se je vrnil na Dunaj, je nadaljeval študij in dosegel še doktorat iz teologije. S privoljenjem predstojnikov se je posvetil zgodovini in raziskovanju arhivov. Ta čas je stanoval v noviciatni hiši jezuitov pri cerkvi svete Ane.

Francoski, italijanski in nemški katoliški znanstveniki so v prvi polovici XVIII. stoletja objavljali stare listine in pisce. V isto dobo sodi delo maurincev in bollandistov St. Marthe Gallia christiana, Whartonova Anglia sacra, Ughelijeva Italia sacra, Meichelbeckova Ecclesia Frisingensis, Schannatova Diocesis Fuldensis historia, dela benediktincev Bernharda in Hieronima Peza, kar vse je vplivalo na Hansisa enako kot na Gottharda Bessela in Magnusa Kleina pri njegovi ideji o Germanii sacri. Pobuda za delo mu je bil predgovor profesorja iz Halleja J. Petra von Ludewiga k nemcu od njegovih del, ki ugotavlja, da Nemčija nima celovite zgodovine niti Germaniae sacrae.

Hansiz je sprva hotel nadaljevati delo jezuita Brouwera († 1617) in Jakoba Masena († 1681) in se lotiti zgodovine Trierja. Belgijski hagiograf jezuit Solerius in bibliotekar Gentilotti pa sta ga od tega odvrnila. Tako se je lotil še povsem neproučene zgodovine škofije Lorch in škofije Passau. Sledili naj bi Salzburg, Regensburg in drugi starobavarski sufragani, nato pa pozneje nastale cerkve avstrijskega prostora, ki bi jim sledile še ostale nemške škofije. Oblikovno dela ni zasnoval po vzoru italijanskih in francoskih predhodnikov. Tu ni šlo le za zbirko dejstev, povezano s katalogom škofov, ampak za zgodovinsko predstavitev — analistično obdelavo zgodovine posameznih škofij, ki bi ji bili priključeni opisi samostanov in fara, celotno delo pa bi temeljilo zlasti na listinskih virih. Listine je Hansiz pogosto vključil v sam tekst.

Prvi del Germaniae sacrae je izšel 1727. Učenjaki, tudi protestantski, so ga naklonjeno sprejeli. Delo pa je imelo nekaj pomanjkljivosti: Eckhart je ugotovil že tedaj nezadovoljiv osebni vpogled v arhive, premalo sredstev za široko delo na virih in premajhno število sodelavcev. Problem so predstavljale tudi arhivalije sekulariziranih škofij. Hansiz se je moral v glavnem naslanjati sam nase. Na srečo sta mu dvorni bibliotekar Gentilotti in njegov naslednik Garelli rada pomagala. Gentilottijev brat, salzburški kancler, mu je omogočil, da je dobil v roke še vrsto virov za zgodovino Salzburga, ki jih je Hansiz uporabil v drugem delu Germaniae sacrae; ta je izšel 1729. O podrobnem poznavanju dela, ki se ga je lotil z Germanio sacro priča tudi njegova polemika z benediktincem Bernhardom Pezom glede življenja in dela svetega Ruperta in njegovega brata svetega Trudperta, ki ju je Hansiz v nasprotju s salz-

¹⁰³ Hansizev življenjepis povzeman po delih, naštetih pod op. 164, 165, 166, 167, 168, 169, 170.

¹⁰⁴ F. Erjavec, Koroški Slovenci 3, Celovec 1956, 343, meni, da je Hansizev pravi rojstni kraj Dračje v Tinjski župniji.

burško tradicijo postavil v čas okrog leta 700, medtem ko je Pez zastopal mišljenje, da Rupertov nastop sodi v VI. stoletje.

Po izidu drugega dela *Germaniae sacrae* je Hansiz odpotoval v Italijo, kjer se je osebno seznanil z modenskim bibliotekarjem in arhivarjem, zgodovinarjem Italije Muratorijem in polihistorjem Maffejem, ki sta bila oba zastopnika novega načina zgodovinpisja po maurinskem vzoru. Oba sta vplivala nanj, da si je zastavil preostalo delo širše in precizneje kot doslej.

V času 1713 do 1754 je objavil več anonimnih razprav o cerkvenopravnih, dogmatskih, teoloških zadevah, delal je na tretjem zvezku *Germaniae sacrae* (Regensburg), zbiral je gradivo za škofije Dunaj, Dunajsko Novo mesto, Seckau, Krko, Lavant. Osebno je obiskoval arhive v Dunajskem Novem mestu, Gradcu, Št. Andražu v Laboški dolini, Krki, Straßburgu in drugje. Veliko je delal zlasti na Dunaju, pogosto pa je bil tudi v Celovcu, kjer je bil njegov brat frančiškan. Dopisoval si je z učeno družbo v Leipzigu in s Prijatelji zgodovinskega muzeja v Göttingenu.

Celotne zgodovine Regensburga ni mogel zaključiti, ker je naletel na težave pri zbiranju gradiva ter zaradi problemov, ki so izhajali iz ponarejenih privilegijev samostana sv. Emmerama. Zašel je v učeno polemiko z opatom tega samostana Johannom Baptistom Krausom. Hansizevo mnenje o izvoru in starosti regensburške škofije je izzvalo nasprotovanja. Tako je od tretjega dela *Germaniae sacrae* lahko izdal 1754 le uvodni del.

Po 1756 ni več objavljial, še vedno pa je zbiral material in z nasveti podpiral sobrate v Celovcu in Gradcu, ki so se ukvarjali z zgodovino. V zadnjih letih je imel še stike z zgodovinarjem habsburške cesarske hiše Marquardom Hergottom, kakršnakoli zveza z Gutschmannom pa ni izkazana nikjer, Hansizevi stiki s Celovcem in Gradcem, ki so sicer obstajali, so bili drugačne narave in se niso dotikali kroga ljudi, ki so se tedaj narodnostno osveščali. Tudi če je ljudi iz tega kroga¹⁰⁵ srečal v Celovcu, Gradcu ali na Dunaju, pa jih je ločila tolikšna starostna razlika, da je vprašanje, koliko bi mogli vplivati nanj, to pa tem bolj, ker njihova dela te vrste padejo že v obdobje po Hansizevi smrti.

Ko je štiriinosemdesetleten 5. IX. 1766 na Dunaju umrl, sta njegov učenc Mathias Rieberer, bibliotekar dunajskega jezuitskega kolegija in Joseph Benedikt Heyrenbach, prefekt dvorne biblioteke, prevzela nadaljevanje njegovega dela, ki pa ni uspelo. Pfeilschifter¹⁰⁶ odklanja ustaljeno mnenje, da je Hansiz sam dal rokopis dunajske novomeške škofije opatu samostana St. Blasien, Martinu II. Gerbertu von Hornau (od koder je rokopis prešel v arhiv šentpavelskega samostana v Laboški dolini) v veri, da bodo tam nadaljevali njegov projekt *Germaniae sacrae*. M. Gerbert rokopisa ni dobil neposredno od Hansiza, ampak šele 1786 na Dunaju od ex-jezuita Hieronima Weinhoferja. V naslednjih letih je benediktinski samostan St. Blasien obnovil podjetje *Germania sacra*, Rieberer pa je bil pri tem sodelavec, ki je mogel posredno prenesti Hansizevo koncepcije na nadaljnje delo.

Hansizevo rokopisno zapuščino hranijo v glavnem na Dunaju v Narodni knjižnici (kolektanea za zgodovino škofije Trier, Regensburg, Dunajsko Novo mesto, Salzburg, Passau, Krko, Lavant, Seckau). *Historia episcopatus Neo-*

¹⁰⁵ Gl.: F. Kidrič, Dobrovsky in slovenski preporod njegove dobe, Razprave ZD 7, Ljubljana 1930, 7–9, 11, 16, 22, 25–36, isti, Zgodovina slovenskega slovstva . . ., 142, 148–151, 157–158, F. Erjavec, n. d., 3, 343–347, 350–355, 4, 525–544.

¹⁰⁶ G. Pfeilschifter, Die St. Blasiansche Germania sacra, Ein Beitrag zur Historiographie des 18. Jahrhunderts, Kempten 1921, 27 in dalje, prim. op. 164.

stadiensis je prišla v Št. Pavel v Laboški dolini, medtem ko je njegov rokopis — diplomatar krških listin ostal v zapuščinski zbirki gradiva opata Magnusa Kleina iz Göttweiga v samostanski knjižnici v Göttweigu. Možno je, da je dobil ta material direktno od Hansiza v letih 1765/66.¹⁰⁷ Del Hansizeve rokopisne ostaline hrani tudi JAZU v Zagrebu pod geslom Hansiz Marcus: Hinterlassenen Sammlungen zur ächten Historiae Kärntens s signaturo: III. d 29 (po obvestilu B. Otorepca). Zdi se, da Hansizeva rokopisna zapuščina ne skriva kakih posebnih novosti glede Hansizevih koncepcij in pojmovanj slovenske zgodovine.

Svoja dela je Hansiz v glavnem posvetil cerkveni zgodovini, pomemben pa je tudi za splošno zgodovino v deželnem zgodovinopisju. Njegova objavljena dela so:¹⁰⁸

Panegyricus ad exequias Leopoldi I. Caesaris, Viennae Austriae 1705,
Panegyricus in solemnes exequias Josephi I. Augusti, Viennae 1711,

Comentarii de ratione belli cum Turcis in Ungaria gerendi Raymundi Principis Montecuculi, Generales artis bellicae Aphorismi, I, Graecii 1716; II, Aphorismi eiusdem militares applicati ad rationem belli Turcici in Ungaria gerendi, Graecii 1717 (prevod iz italijanščine),

Quinquennium primum Imperii Romano Germanici Caroli VI., Graecii 1717,

Quinquennium secundum Imperii Romano Germanici Caroli VI., Viennae Austriae 1721,

Pallium Archiepiscopale celsiss. ac reverendissimi Principis Sigismundi C. a Collonitsch, Viennae 1723,

Apologeticus adversus umbras Oratii Melliti pro fama A. R. P. Gabrielis Hevenesi, Praegae 1723, Veronae 1723 (izšlo pod psevdonimom Modestus Taubengall),

Germaniae Sacrae I, Metropolis Lauriacensis cum episcopatu Pataviensi chronologice proposita, Auguste Vindelicorum 1727,

Germaniae Sacrae II, Archiepiscopatus Salisburgensis chronologice propositus, Augustae Vindelicorum 1729,

Responsio p. Marci Hansizii Soc. I. ad epistolam admodum reverendi et eruditissimi p. Bernardi Pezii benedictini et bibliotecarii Melicensis super vita S. Trutperti martyris in Brisgavia ex codice Zwifaltensi producta, Viennae Austriae 1731,

Analysis monitorum genealogicorum Palignesi, in Actis Eruditorum Lipsiensium mensis julii 1732, 310—321,

Germaniae Sacrae III, De episcopatu Ratisbonensi prodromus, Viennae Austriae 1754,

Illustratio apologetica Prodromi episcopatus Ratisbonensis contra quinque scripta adversus eundem edita, Viennae 1755,

Disquisitio de valore privilegiorum libertatis monasterii Emeranensis, Viennae 1755,

Documentum decisiorum litis de sede monastica olim Ratisbonae, Viennae 1756,

Oratio e superiorum voluntate facta latine in restauratione studiorum et Universitatis, Viennae 1756,

¹⁰⁷ Gl. op. 163, Hausmann, n. d., 209.

¹⁰⁸ H. Hermann, M. Hansiz literarische Werke: Neue Theologische Zeitschrift 7/1, Wien 1834, 161—182, navaja tudi nekatera dela, za katera obstoji le domneva, da je njihov avtor Hansiz.

Historia reformationis religionis in Styria, Carinthia et Carniolia excerpta ex M. Hansizii Germaniae Sacrae II, Clagenfurti 1769,

Trias epistolarum Marci Hansizii v. cl. de aetate S. Ruperti ad amicum Salisburgensem hactenus inedita, v L. Westenriederja Beyträgen zur vaterländischen Historie, Geographie und Statistik etc. II, München 1789, 30—50,

Analecta seu collectanea R. P. Marci Hansizii S. I. pro historia Carinthiae concinnanda (I, Clagenfurti 1782, I in II, Norimbergae 1793).

Od Hansizevih del sta za naš problem zanimivi predvsem obe knjigi Germaniae sacrae (I—II, 1727 in 1729) in *Analecta seu collectanea pro historia Carinthiae concinnanda*.

Po delu *Germania sacra* so povzemali Hansizeve podatke tudi ostali avtorji v tej skupini — Coronini, Froelich in Caesar. Pa tudi za Linharta ne velja le možnost, da bi to delo uporabljal, ampak ga tudi v resnici je: na Hansizevo *Germanio sacro* se namreč v svoji zgodovini večkrat sklicuje v opombah k obravnavanju slovenske zgodovine (gl. sp.). Iz Hansizevega dela se torej vnovič širi poznavanje Konverzije kot temeljnega vira za preučevanje slovenske zgodovine do IX. stoletja.

Drugo omenjeno delo je koroška zgodovina do IX. stoletja v dveh delih, izdanih že po avtorjevi smrti iz njegove rokopisne zapuščine. Prvi del, ki govori o naši tematiki manj, je izšel najprej posebej že 1782 v Celovcu, nato pa še enkrat skupaj z drugim delom v Nürnbergu 1793. Prvi del *Analekt* je Linhart poznal in se v prvi knjigi svoje zgodovine pogosto sklicuje nanj (gl. sp.), medtem ko je drugi del izšel prepozno, da bi mogel kakorkoli vplivati nanj; v tem pogledu gre torej za dve ločeni obravnavi karantanske zgodovine, ki sta nastali neodvisno druga od druge.

Hansiza nameravam obravnavati podrobneje kot druge avtorje: *Germanio sacro* zato, da bo razvidno, kaj je lahko iz nje spoznal Linhart, *Analekta* pa delno iz istega vzroka, pa tudi z namenom, da dam vsaj skromen vpogled v delo, ki je v našem zgodovinopisju doslej, žal, vse premalo raziskano in poznano.

Marku Hansizu se na vsakem koraku pozna kritičnost maurinske šole zgodovinopisja. Malce popustljivejši je morda le glede cerkvene zgodovine, pač zaradi svojega položaja kot jezuit. Iz vsega dela pa se odraža jasnost spoznanj, temeljito poznavanje virov in literature, preciznost v navajanju podatkov in njihovega izvora. Zdi se, da sta bili obe omenjeni Hansizevi deli med sodobniki na široko sprejeti.

Germania sacra je cerkvena zgodovina, ki naj bi obravnavala preteklost vseh škofij v nemški državi, vendar delo ni dokončano. Prva knjiga obravnava laureaško metropolo (*Lauriacum* — Lorch) in passausko škofijo. Ta del za nas ni tako važen, čeprav je tudi tu našel svoje mesto del karantanske zgodovine: v zvezi s prihodom sv. Amada med Slovane 627 (str. 103) opisuje avarski jarem, ki ga nosijo Slovani, 622 upor pod vodstvom Franka Sama, ki kot kralj vlada Slovanom še petintrideset let. Vira za raziskovanje vojn med Samom in Avari sta Hansizu *Fredegar* in *Aimoinus*. Sama imenuje Belgijca iz paga *Senonago* in — zaradi velikega števila njegovih žena — pogana. *Fredegar* mu je glavni vir tudi za spopad Sama z *Dagobertom* pri gradu *Vogastrense* ali *Vogastinense*, iz katerega je Samo izšel kot zmagovalec, pridružil pa se mu je še slovanski knez *Dervanus*; *Samovi federati* so tudi *Vinidi* na Če-

¹⁰⁰ Prim.: J. Glonar, SBL I, Ljubljana 1925—32, 291.

škem. Samo je iz Karantanije vpadal proti Frankom. Hansiz omenja vdore v Turingijo. Po Konverziji poroča o prihodu sv. Ruperta v Panonijo (str. 108). Omenja, da od vpada Avarov 664 v Italijo do Boruta Huni niso pustošili po Noriku in Panoniji. Po viru *Scriptores rerum Slavicarum* postavlja za Samovega naslednika Maravoda s sedežem v Panoniji, sledil pa naj bi mu 720 Suatosus. Tedaj šele nastopi Borut, ki je 732 doživel vpad Hunov v Panonijo. Spis učenca s. Eberharda (*Vita s. Virgilia* iz XII. stoletja) mu sporoča o pomoči Bavarcev in zmagi nad Huni (str. 109). Od nastopa Virgilija dalje je zgodovina Karantanije izpuščena do leta 795, ko sta nastopila Gerold kot prefekt »Vzhodnega limesa« in Erik kot furlanski knez. Razširjeni delokrog salzburškega nadškofa Arna je segal do izliva Drave. Avtor nato obravnava spor med Huni in Slovani za posest ozemlja med »Sabario« in »Carnuntom« po koncu frankovske vojne s Huni, upor Ljudevita Posavskega, vojno z Bolgari 827, upor Moravanov 845, Rastislavovo in Svetopolkovo vlado, 863 prihod Cirila in Metoda, ki ga navaja brez vsake osebne note navdušenja ali nasprotovanja.

Za nas je zanimivejši drugi del, ki opisuje zgodovino salzburške nadškofije. Glavni vir, ki se vleče kot rdeča nit skozi ves tekst do druge polovice IX. stoletja, je prav spis o spreobrnjenju Bavarcev in Karantancev, ki nas zanima že ves čas. Skoraj bi lahko rekli, da je delo tekstna kritika Konverzije, ki jo hoče avtor uskladiti v okvir že znanega in ki ji dodaja podatke iz drugih virov. Odstavki iz Konverzije, ki jo je poznal po več rokopisih,¹¹⁰ so razporejeni po poglavjih o posameznih škofih oziroma nadškofih.

Kot poglobilni vir za življenje in delo s. Ruperta, prvega salzburškega škofa, imenuje Hansiz življenjepis, ki ga je objavil Henricus Canisius in nosi naslov »*Quomodo Baioarii et Carantani facti sunt Christiani*« (str. 34). Nastanek tega spisa postavlja Hansiz v leto 872/3. Sledi še popis drugih virov, nato pa avtor zaporedoma analizira posamezne odstavke Konverzije, kolikor se nanašajo na imenovanega škofa. Kot prvi je pravilno domneval, da je bil Rupert sodobnik Hildeberta III., pač pa je podlegel tendenci Konverzije,¹¹¹ pri opisu njegove poti ob Donavi do Spodnje Panonije.

Prihod karantanskega apostola Virgilija in Dabda greka postavlja v leto 745. Kot njegovo naslavnejše delo imenuje apostolat in spreobrnitev Karantancev (str. 88). S tem prehaja na slovansko zgodovino na tem področju. Že od 568 so preplavljali južni Norik s hunskimi Avari zvezani Sclavini ali Winidi in se borili s Franki in Bavarci. Do 622 so bili v zvezi s Huni ali pod njihovim jarmom. Nastop Sama je opisan kot v prvem delu, za njegove naslednike pa tokrat trdi, da niso znani. Poudari, da je kraljestvo Slovanov v Karantaniji vztrajalo med sovražnostmi Hunov in Langobardov do »nekega« Boruta. Na podlagi slovanskih vpadov v Turingijo zavrača poročilo Konverzije, da bi bili Karantanci od kralja Dagoberta in njegove vojne s Samom (630) naprej podrejeni Frankom. Prošnjo do Bavarcev za pomoč in uspeh te pomoči postavlja v dobo Virgilija, ki je dobil salzburško škofijo 745. Borut je sprejel tujo nadoblast in oddal kot talca sina in nečaka. Po njegovi smrti je z dovoljenjem Frankov zavladal Cacatius oziroma Karastus, ki je umrl po treh letih. Na prošnjo je bil nato Karantancem po ukazu kralja Pipina predan Chettumarus — ki je bil že kristjan in je pripeljal s seboj Majorana —, »quem suscipientes eidem populi Ducatum illi dederunt« (ko ga je sprejelo, mu je isto ljudstvo

¹¹⁰ Gl. M. Kos, *Conversio* . . . , 11.

¹¹¹ Gl. M. Kos, *Conversio* . . . , 17–18.

dalo vojvodino — str. 89). Na njegovo prošnjo je Virgilius poslal Modesta, ki je posvetil cerkev Gospe Svete in cerkev v Liburniji, ki jo Hansiz pravilno postavlja na Lurnsko polje. Tudi po Modestovi smrti Virgilij ni hotel zaradi vstaje obiskati Karantanije, marveč je poslal Latina, po naslednji vstaji pa ga je zamenjal z drugim duhovnikom. Avtor je opisal vstajo po Hotimirovi smrti in Virgilijeva misijonska duhovniška poslanstva Waltinchu (Waltuncu, Walchuno-nu). Na vprašanje, zaradi česa je Tasilo 772 podvrigel Koroško, ko je bila vendar že od Boruta dalje pridružena klienteli frankovskih kraljev, odgovarja: verjetno so vstaje oslabile klientelo in krščansko vero, knezi pa so ostali zvesti krščanstvu. Tretjo vstajo po Hotimirovi smrti je zato udušil Tasilo in postavil za kneza Waltcuna.

Leta 784 je Virgiliju sledil Arno. Ko je bil Tasilo 788 v Ingelheimu od-stavljen, je postala Bavarska provinca pod prefekti. Po Konverziji in drugih virih opisuje Hansiz Karlovo vojno s Huni (gre za Obre) in razširjenje Arnove cerkvene jurisdikcije do izliva Drave v Donavo. Sledi zapis legende o Ingu (str. 104) ter avtorjevo mnenje, da od tod izvira običaj, da je dana čast investiranja novega kneza v roke kmečkemu plebsu, pri čemer v nekaj besedah nakaže ustoličevalni obred (str. 104). Po Konverziji našteva kneze »Briwizhlaugo«, »Cemicasa«, »Zhtymara« in »Etgarja«. Meni, da je Domitian identičen z Ingom, ter s tem podleže srednjeveški legendi (gl. zg. op. 57). Nadškof (od 798) Arno priporoči cesarju pokrajinskega škofa Teoderika in on dobi duhovno skrb za »regio Carantanorum« in sosede »zahodno« od Drave do nje-nega sotočja z Donavo.¹¹² Drava je določena kot meja med salzburškim in oglejskim področjem.

Karel Veliki naj bi tu postavil organizacijo petih mejnih grofov, ki so jim podrejeni domači knezi.¹¹³ Nato so bavarski »knezi« to deželo imeli kot svojo grofijo. Vse to, pa tudi prevzem obrambe meje po Ratbodu je prevzeto po Konverziji. Hansiz opiše razdelitev Furlanske marke po bolgarskem vpadu med štiri grofije. Na čelu Karantanije je po njegovem mnenju Frank Hebnwinus, nato Albigarius in Pabo, v Spodnji Panoniji pa Salacho; imeni ostalih dveh grofov proglasi za neznani. 861 je Karlman pregnal grofe panonskega in karantanskega mejnega okraja in marko uredil po svoje. Gundakar je za izdajstvo Karlmana dobil »Karantansko prefekturo«; vir za te dogodke so Hansizu Fuldski anali in Salzburška kronika.

Hansiz nato opiše prihod Pribine, vstajo Moravanov, nasledstva salzburških nadškofov in slovanskih pokrajinskih škofov, ki po Otonu in Oswaldu prenehajo. Pomembno je, da spadata od Teoderika dalje pod oblast pokrajinskih škofov tako Karantanija kot Panonija. Sledi opis nastopa Cirila in Metoda. 883 je Panonijo osvojil Svetopolk, kar pomeni konec karantanske dominacije na tem področju.

Drugo Hansizevo dela, *Analecta seu collectanea pro historia Carinthiae concinnanda*, je vrhunec njegovega kritičnega in nepristranskega obravnavanja karantanske zgodovine. Zato želim predstaviti to delo na tak način, da bo razvidno, katere Hansizeve teze so sprejete v zgodovinopisju še danes in katere je kasnejši čas razveljavil.

¹¹² Geografsko pravilno bi rekli »severno« od reke Drave, gl. M. Kos, *Conversio* . . . , 57—58.

¹¹³ Za resnično zgodovinsko ureditev prim.: M. Kos, *Conversio* . . . , 69—71, L. Hauptmann, *Postanek in razvoj frankovskih mark ob srednji Donavi*, *CJKZ* 2, 1920, 220—233, isti, *Mejna grofija spodnje-panonska*, *Razprave ZDHV* 1, Ljubljana 1923, 313—317, M. Mitterauer, *Karolingische Markgrafen im Südosten*, *Fränkische Reichsaristokratie und bayerischer Stammesadel im österreichischen Raum*, *AÖG* 123, Wien 1965, 1—7.

Pri opisu poteka naselitve (A. I, str. 181) se Hansiz naslanja na sinode, po katerih še danes določamo čas prihoda Slovanov v dežele, ki spadajo tedaj pod cerkveno jurisdikcijo Ogleja in med katerimi je tudi Norik. Točno postavi časovno razdelitev, ki velja še zdaj:¹¹⁴ do 579 v Noriku še ni sledu o Hunih in Slovanih, 588 in 591 pa Noričani in noriške cerkve niso več pod Oglejem, ampak so že pod Huni ali Avari (ta dva pojma danes nista istovetna) in Slovani, ki so prišli v tem času tja. Napak pa trdi, da so Huni in Slovani osvojili Norik v boju s Franki (A. I, str. 183). Obveljalo je mnenje, da je frankovska oblast tam propadla že pred njihovim prihodom.¹¹⁵

Glede staroselcev so mnenja, spet deljena: Danes imamo za pedslovanško prebivalstvo v Alpah Romane, romanizirane Ilire in Kelte,¹¹⁶ Hansiz pa imenuje kot staro prebivalstvo keltsko ljudstvo Karnov, ki jim pripíše germanski izvor (A. I, str. 9). Njihovo ime je podlaga za naziv Karantanije, ime novih došlecev pa za Sclauinia, kar sta imeni področja, ki ga zasedejo Slovani (A. I, str. 183).

Glede področja naselitve imenuje Hansiz porečji Drave in Zilje, omeni pa, da je največ slovanskih došlecev iz Panonije v Carniolii (A. I, str. 184). To seveda ni tako natančna geografska opredelitev, da bi mogla biti sporna. V drugem delu Analekt (A. II, str. 194) prav zapiše, da so onstran Anize Huni, medtem ko je Laureacum bavarski, t. j. pod frankovsko klientelo (tu tudi pravi, da leži Tiburnia ob sotočju Drave in Zilje namesto Drave in Möll — A. I, str. 184).

Pred prihodom Slovanov je bil pod Bavarci tisti del Norika, ki obsega današnjo zgornjo Koroško, zgornjo Avstrijo, področje Salzburga do Anize in pas v Karantaniji od sotočja Zilje do Agunta. Tu so se Slovani nekaj let borili, da bi spremenili razdelitev (A. II, str. 195). Tudi danes velja prepričanje, da je prodor Slovanov v Ziljsko in zgornjo Dravsko dolino nekaj let kasnejši od osvojitve ostalega področja, a ne zaradi prejšnjega razširjenja Bavarcev v ta prostor.¹¹⁷ Ime Dalmincev, ki po obliki spominja na Tolmince, je Hansiza zavedlo, da je skonstruiral poselitev Soške doline s severa, iz Germanije, izvedlo pa naj bi jo imenovano pleme (A. II, str. 195).

Po podatkih Pavla Diakona, ki jih upoštevamo še zdaj, poroča o spopadih Slovanov in Bavarcev na zgornjem Koroškem, najprej o zmagi Bavarcev, nato pa Slovanov, ki so osvojili Tiburnio in dolino do izvira Drave. Oba spopada postavlja v leto 595 (A. II, str. 196), danes pa je prvi datiran z letom 593.¹¹⁸

Pravilno omenja slovanske vdore s severa v Istro in Dalmacijo, ter zaveznitvo z Langobardi, ki ga z ozirom na današnje mnenje¹¹⁹ spet časovno podaljša za dve leti, do 604 (A. II, str. 198), nato pa opiše medsebojne sovražnosti. Po istem viru (Pavlu Diakonu) omeni k letu 613 osvojitve regionis Zelliae do Medarije po Langobardih (A. II, str. 200). Napak mu ta pokrajina pomeni sinonim za vallis Iulia do Möderndorfa — danes je to področje locirano v

¹¹⁴ B. Grafenauer, Naselitev Slovanov v Vzhodnih Alpah in vprašanje kontinuitete, Arheološki vestnik 21—22, 1970—71, 24—27.

¹¹⁵ F. Kos, Gradivo I, Ljubljana 1902, št. 102, M. Kos, Zgodovina Slovencev . . . , 47, isti, K poročilu Pavla Diakona o Slovincih, ČZN 26, 1951, 205.

¹¹⁶ B. Grafenauer, Die Kontinuitätsfragen in der Geschichte des altkarantanischen Raumes, Alpes Orientales 5, Ljubljana 1969, 55—86.

¹¹⁷ F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 102, B. Grafenauer, n. d., Arheološki vestnik 21—22, 1970, 26—27.

¹¹⁸ M. Kos, n. d., ČZN 26, 1951, 207—208.

¹¹⁹ B. Grafenauer, Ustoličevanje . . . , 430—435.

Kanalsko dolino in dolino Ziljice do Meglarij;¹²⁰ tokrat Hansiz kronološko zastaja kar za dvanajst let.¹²¹

Znana mu je podložnost Slovanov pod »Huni«. Sama ima — po Fredegarju — za Franka (A. II, str. 204); Samovo poreklo do danes ni razčiščeno, ker pač obstojata le dva vira (Fredegar in Konverzija), ki pa si glede njega nasprotujeta.¹²² V Analektih II je Hansiz letnico nastopa Sama potisnil za dve leti naprej (z ozirom na Germanio sacro), v leto 624, za nas pa velja kot leto Samovega nastopa leto 623.¹²³ Njegova vlada naj bi segala še v Zgornjo Panonijo, česar danes ne moremo trditi s tako gotovostjo.¹²⁴

Kot verjamemo še zdaj, je bil povod vojne z Dagobertom poboj Dagobertovih trgovcev. Pohod trojne frankovske, langobardske in alamanske vojske postavlja Hansiz v leto 630 (A. II, str. 206), mi pa v leto 631.¹²⁵ Pravilno opiše potek vojne, zmago Langobardov in Alamanov in poraz Avstrazijcev pri Vogastru, za katerega ne ve, kam bi ga lociral, kot tega z gotovostjo ne vemo niti zdaj.¹²⁶

Hansiz je napak prepričan, da je središče Samove države v Karantaniji, od koder naj bi Samo s svojo avtoriteto obvladoval tudi Čehe, Moravane in Sorabe (A. II, str. 209). Prevladalo je mnenje,¹²⁷ da je Samo zavladal pri severnih Slovanih in od tam obvladoval tudi osrčje Vzhodnih Alp, tako da razumemo tudi njegove vdore v Turingijo, ki so Hansizu nejasni (A. II, str. 209).

Ob begu Bolgarov v Marco Vinidorum k Wallacu okrog 630 se ne zaveda, da gre pri tem teritoriju za področje ožje Karantanije ob zgornji Dravi in Muri s središčem na Gosposvetskem polju,¹²⁸ ampak ga postavlja v zgornjo Štajersko ali nasproti Zgornji Avstriji, ter si tu zamišlja kot njene naseljence češke Vinide (A. II, str. 210—211).

Znano mu je, da Samo vlada petintrideset let, njegovih naslednikov pa (kot tudi mi¹²⁹) ne pozna, kot možnega omenja Marotusa. Opiše vdor Hunov čez spodnje kraje Karantanije do Italije po Samovi smrti in se zaveda, da so razdelili Alpe, če niso celo podvrgli Karantanije v celoti, a v drugo postavko niti sam ne verjame (A. II, str. 213); razdelitev alpskega prostora, ki jo omenja, je v skladu z danes znanim dejstvom o razkroju Samove plemenske zveze po Samovi smrti.¹³⁰ Kakor še zdaj utemeljujemo dejstvo samostojnosti Karantanije v tem času s samostojnimi slovenskimi posegi v Furlanijo,¹³¹ stori to tudi Hansiz, ki ob tem ugotavlja, da so karantanski Slovani živeli po svojem pravu, čeprav ožje kot pod Samom (A. II, str. 213); leto »hunskega« posega v Furlanijo je zanj 667, zdaj pa je uveljavljeno leto 664.¹³²

Carnuntum, kamor se zateče ogroženi Varnefrid, enači Hansiz s staro Karanijo (A. II, str. 214), za katero trdi, da je identična s Karantanijo. Sedaj je

¹²⁰ R. Egger, Frühchristliche Kirchenbauten im südlichen Norikum, 1916, 101, M. Kos, K zgodovini kralja Sama in njegove dobe, ČJKZ 7, 1928, 196—197.

¹²¹ M. Kos, n. d., ČZN 26, 1931, 213.

¹²² L. Hauptmann, Politische Umwälzungen unter den Slowenen vom Ende des sechsten Jahrhunderts bis zur Mitte des neunten, MIOG 36, 1915, 245—254, B. Grafenauer, Novejša literatura o Samu in njeni problemi, ZČ 4, 1950, 152—155.

¹²³ F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 154.

¹²⁴ G. Labuda, Pierwsze państwo slowiańskie, Państwo Samona, Poznań 1949, 124—147.

¹²⁵ F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 163.

¹²⁶ R. Grünwald, Wogastisburk, Vznik a počátky Slovanů II, Praga 1958, 99—120.

¹²⁷ G. Labuda, n. d., 124—147.

¹²⁸ B. Grafenauer, Ustoličevanje . . . , 474.

¹²⁹ F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 154.

¹³⁰ L. Hauptmann, n. d., MIOG 36, 1915, 257—259.

¹³¹ B. Grafenauer, Ustoličevanje . . . , 476—477.

¹³² F. Kos, Gradivo I, 1902, št. 177.

splošno sprejeta interpretacija, da gre pri Carnuntu Pavla Diakona prav za Karantanijo, ki pa se razlikuje od stare Karnije.¹³³

705 in 718 omenja Hansiz tudi nam poznane spopade na meji s Furlani (A. II, str. 227).

Hunski vpad 736 naj bi uničil imaginarni regnum Vindorum v Panoniji. Borut, ki ga tudi mi poznamo kot tedanjega kneza Karantanije, je zaradi hunske nevarnosti prisiljen prositi Bavarce za pomoč, kar je, kot vemo, imelo za posledico frankovsko klientelo. Hansizu je povsem jasno, da gre pri tem za izgubo dotedanje samostojnosti, ki je tudi odprla pot krščanstvu. Pokristjanjevalno akcijo logično argumentira: krščanstvo je bilo vez za zvestobo (A. II, str. 230). Ker je tudi on nadaljnjo zgodovino opisoval po Konverziji, je to storil v skladu z našimi predstavami: odpeljana sta oba talca, Borut 750 umre (tudi ta letnica je dve leti kasnejša od danes priznane¹³⁴). Opis postavitve kneza podaja in razume precizno in pravilno: Slovani so prosili za Gorazda, na ukaz Frankov je bil poslan nazaj in je od ljudstva sprejel principat (A. II, str. 238). Po treh letih, za vlade Pipina, sledi 752 (zdaj velja 751¹³⁵) nastop Hotimira. Na prošnjo mu je Virgiliij, salzburški škof, poslal pomožnega škofa Modesta s tovariši. Pri cerkvah, ki so bile ob tej priložnosti posvečene, se Hansiz ne znajde pri kraju ad Undrimas — čeprav domneva, da je na zgornjem Štajerskem. Danes sicer menimo, da gre tu za Ingering, a tudi to ni dokazano.¹³⁶ Rimsko kolonijo Flavio Solvensis povezuje z Mario in Solio in jo postavi na Gosposvetsko polje (A. II, str. 240) namesto na Štajersko.¹³⁷ Natanko opiše Modestov sedež v ecclesii Soliensi in njegov položaj korepiskopa. Pravilno domneva, da je tudi knežja prestolnica stala nedaleč od tod in jo prav postavlja v »Civitas Carantana«, ki je isto kot Carnburg (A. II, str. 243). Svoje mnenje utemeljuje z bližino knežjega kamna.

Omenja obe vstaji za Hotimira po Modestovi smrti in ob njima ne govori o kaki tuji intervenciji, ki je tudi ni bilo. Hotimirovo smrt za spremembo postavlja v leto prej kot je splošno priznana danes¹³⁸ in sicer v leto 768 namesto v 769. Pozna tudi tretjo vstajo po Hotimirovi smrti, ki jo je v resnici 772 uspelo ukrotiti šele Tasilu, ki je odvrgel frankovski jarem. Hansiz od tod zaključuje, da je karantanski dukat zdaj v klienteli Bavarcev, ne več Frankov, kar je še zdaj priznано dejstvo.¹³⁹ Upravičeno dvomi v Megiserjev opis upora 771, ki ni podprt z viri. Po Konverziji opiše nastop Valtunka in nadaljevanje salzburških cerkvenih misij. Kritični pomisleki so mu (upravičeno¹⁴⁰) vzbudili sum v resničnost potovanja škofa Virgilija do sotočja Drave in Donave (A. II, str. 252). Odstavitev Tasila je verjetno zaradi tiskovne napake postavljena v leto 778 namesto v 788.

Hansiz je napak legendo o Ingu¹⁴¹ (ki ga identificira s prav tako izmišljenim Domitianom (gl. op. 57), za katerega pa zavrača možnost poroke z Marijo Meransko, češ da sledi nastop Meranskih šele v XI. stoletju¹⁴²) sprejel kot zgodovinsko resničnost. Zapisal je, da pri Ingu mnogi iščejo začetek ustoličeval-

¹³³ F. Kos, *Gradivo I*, 1902, št. 178.

¹³⁴ B. Grafenauer, *Priključitev Karantanije na Zapad*, Čas 36, 1942, 17—40.

¹³⁵ Gl. prejšnjo opombo.

¹³⁶ M. Kos, *Conversio* . . . , 45—46.

¹³⁷ H. Pirchegger, *Geschichte der Steiermark bis 1282*, Graz, Wien, Leipzig 1956, 31—82.

¹³⁸ M. Kos, *Conversio* . . . , 37, gl. op. 134, 135.

¹³⁹ M. Kos, *Conversio* . . . , 37—38.

¹⁴⁰ F. Kos, *Gradivo I*, 1902, št. 264 s komentarjem.

¹⁴¹ M. Kos, *Conversio* . . . , 60—67, B. Grafenauer, *Ustoličevanje* . . . , 492—494.

¹⁴² L. Hauptmann, *Die Entstehung und Entwicklung Krains, Erläuterungen zur historischen Atlas der österreichischen Alpenländer*, I. Abt. 4/2, Wien 1929, 380—387.

nega obreda, ki ga tudi sam opisuje. Ob posebni pravici požiganja in košnje omeni še pravico ropanja,¹⁴³ ki naj bi bila dedna v družini Rauber (A. II, str. 260). Ta podatek ni resničen in se v literaturi pojavi šele od Hansiza dalje.¹⁴⁴ Vojvodski stol si je ogledal na lastne oči. Ko se trudi, da bi iz obreda izluščil prvotno bistvo, zaide na stranpot s trditvijo, da je pri ceremoniji navzočih dvanajst praporov zato, ker ima ves dukat pod Karolingi dvanajst grofov.¹⁴⁵ Avtor ve povedati tudi to, da so stanovi Koroške iz tega obreda izvajali poštanek statutih in privilegijev dežele. Izvor obreda postavlja v čas, ko so bili Karantanci brez voditelja in je zbrano ljudstvo enega izmed sebe oklicalo za kneza. Zahteva po krščanstvu je kasnejšega porekla. Ingo je ta obred le prevzel (A. II, str. 266). Ta preprosta trditev je gotovo verjetnejša od tistih pred Hansizem. Pravilno¹⁴⁶ je njegov mišljenje, da je naziv nadvojvodina mogla Koroška dobiti šele za Rudolfa IV. in ne v času Karla Velikega (A. I, str. 8).

Vojna Karla Velikega proti »Hunom«, kot vemo, začne 791. Hasiz je v dilemi, kam spada Vojnomir. Pravi, da bi mogel biti sin (imaginarnega!) Inga, a ga Konverzija ne omenja. Vprašanje Vojnomira še danes skriva določene nejasnosti,¹⁴⁷ seveda pa domneva o Ingovem potomcu odpade.

Pri natančnem obravnavanju cerkvene zgodovine Hansiz seveda ni pozabil, da je 798 salzburški škof Arno povzdignjen v nadškofa, Karantancem pa je poslal Teoderika — to so dejstva povzeta po Konverziji. Avtor prav poroča, da je Karel Veliki postavil mejo diece na Dravo;¹⁴⁸ kasneje opiše po Konverziji še pokristjanjevalno delo Metoda in slovansko bogoslužje (A. II, str. 308).

Pravilna¹⁴⁹ je tudi Hansizeva trditev, da Franki niso imeli navade eliminirati domačega plemstva in da jim je zadoščala klientela zlasti v času, ko so bili Karantanci njihovi zavezniki proti »Hunom« (A. II, str. 274—275). Tako tudi ocenjuje vse v Konverziji našete kneze (Privizlawga, Cemicas, Zhtoy-mar, Etgar) za Slovane in ob tem poudari (kar gotovo drži), da tuje ime še ne da sklepati na tuje poreklo. Čas vladanja po Konverziji imenovanih knezov v Karantaciji potegne do leta 828, današnje mnenje pa jim prisoja osem let manj,¹⁵⁰ ker se je status dežele zaradi upora Ljudevita Posavskega spremenil že okrog leta 820.

Hansiz le omeni Ljudevita, ki je imel pod seboj področje med Savo in Dravo in so njegovi boji s Franki trajali do leta 823 (A. II, str. 288). Ta krajevni in časovni podatek sta obveljala do danes.¹⁵¹

Zdi se, da Hansizu ni bila povsem jasna upravna razdelitev naših dežel po hunskih vojnah. Dokončno tezo o njej sta postavila šele Hauptmann in Mitterauer.¹⁵² Njegov pojem Vzhodne marke je širši, kot je uveljavljen sedaj, saj mu ta pomeni ves obmejni teritorij na vzhodu: na novo osvojeno Panonijo do sotočja Drave in Save, Karantanijo, »Sklavinijo« med Dravo in Savo, k temu pa še Furlanijo, Istro, Liburnijo in mediteransko Dalmacijo. To področje

¹⁴³ B. Grafenauer, *Ustoličevanje . . .*, 320.

¹⁴⁴ P. Puntchart, *Herzogseinsetzung und Huldigung in Kärnten*, Leipzig 1899, 250—251.

¹⁴⁵ M. Mitterauer, n. d., 1—7, L. Hauptmann, n. d., *CJKZ* 2, 1920, 210—250.

¹⁴⁶ W. Neumann, gl. op. 2.

¹⁴⁷ Hrvatje zagovarjajo njegovo hrvaško, Slovenci pa slovensko poreklo.

¹⁴⁸ M. Kos, *Conversio . . .*, 53—58.

¹⁴⁹ M. Kos, *Zgodovina Slovencev . . .*, 96—97.

¹⁵⁰ M. Kos, *Conversio . . .*, 71; Mitterauer jih še danes šteje do 828, n. d., 7; G. Moro, *Zur politischen Stellung Karantaniens im fränkischen und deutschen Reich*, *SOF* 22, 1963, 85—86.

¹⁵¹ F. Šišić, *Povijest Hrvata u vrijeme narodnih vladara*, Zagreb 1925, 310—316.

¹⁵² L. Hauptmann, n. d., *CJKZ* II, 1920, 210—233, isti, n. d., *Razprave ZDHV* I, 1923, 311—316, M. Mitterauer, n. d., 1—7.

naj bi zajemali tudi nazivi *limes Avaricus*, *Pannonicus*, *Carantanus* ter včasih *provincia Carantanorum*, kar so imena z različnimi ožjimi pomeni.

Ni mu neznano, da Fuldski anali na teritoriju, ki ga on imenuje Vzhodna marka, ločijo dve področji, katerih razlikovanje je začelo v »hunski« vojni (gre za področji Furlanske in Vzhodne marke, kot ju nazivamo danes), napak pa trdi, da je meja obeh Drava; severni del je v upravi Gerolda, južni pa Erika. Tu našteje, kaj spada v južni del: Furlanija, Carniolia, Istria, Liburnija s Spodnjo Panonijo in Dalmacijo. Erik je sicer res imel te dežele, a te niso na levem bregu Drave in Spodnja Panonija ni segala le do Drave (Hansiz jo namreč postavlja v Slavonijo), ampak se je razprostirala do Rabe.¹⁵³

Po smrti Gerolda in Erika leta 799 prav postavi kot naslednika Goteramma v Panonski limes (našo Vzhodno krajino) in Cadolaha v Karantanskega (naša Furlanska krajina). Tega Cadolaha napak¹⁵⁴ identificira s tistim, ki ga poznamo iz vojn z Ljudevitom Posavskim. Kot naslednike Goteramma imenuje Warnarija, Albrica, Godefrida (zadnja postavlja drugega za drugim, v resnici pa sta vladala hkrati) do 823, nato Gerolda in 828 Ratboda;¹⁵⁵ k zadnjemu se je, kot vemo, zatekel Pribina. Grofje Karantanskega ali Vindskega limesa pa so bili Erik, 798 Cadolaus (gl. zg.), 819 pa Baldricus.

Omenja, da sta bila 826 Gerold in Balderik varuha avarskega mejnega okraja v karantanski deželi; bolgarska nevarnost je povzročila razdelitev Balderikove marke med štiri grofe, kar vse drži,¹⁵⁶ enako kot njegovo opozorilo, da je napačno mnenje, da je bilo grofov dvanajst. Štiri mejne krajine pod omenjenimi grofi pa so: Furlanija, Istra, »marchia Vinidorum«, ki se včasih imenuje »marchia Carantanorum« in »marchia Carnioliae« (A. II, str. 303).¹⁵⁷ Tretjo postavlja med Savo in Dravo pač po prepričanju, da se naša Spodnja Panonija, ki se skriva pod tem imenom, nahaja južno od Drave. Vanjo postavi drugega za drugim Salachona,¹⁵⁸ okrog 840 Briuino, Hezila in Bratislava (Braslav), ki ga napak imenuje Pribinovega nečaka.¹⁵⁹

V ta čas sodi po njegovem mnenju konec domačih knezov v sami Karantaciji, zamenjajo jih navadni pokrajinski (ne mejni) grofje. Dejansko je do te spremembe prišlo že okrog leta 820.¹⁶⁰

Nadaljnji opisi uprave so povzeti po ločenih odstavkih in so silno nejasni.

V Analektih I zasledimo tudi poseg v kasnejšo zgodovino, ko Hansiz zapiše, da je Koroška včasih vsebovala ali imela kot dodatek še del Štajerske, Kranjsko z delom Istre in Furlanije (str. 6), pri čemer gre za sestavne dele tako imenovane Velike Karantanije.¹⁶¹ Našteje tudi koroške mejne grofe: marchiones Saanenses (kar naj bi bilo isto kot Cileenses — v resnici je ta naziv kasnejši — ali Vindici), marchiones Krayburgenses, marchiones Histriae, comites Murztallenses (A. I, str. 7). Gre za stanje, za katerega vemo,¹⁶² da nastane konec X. stoletja in ki je bilo Hansizu očitno znano.

¹⁵³ L. Hauptmann n. d., *Razprave ZDHV I*, 359—344.

¹⁵⁴ M. Mitterauer, n. d., 24.

¹⁵⁵ L. Hauptmann, n. d., *Razprave ZDHV I*, 313—316, M. Kos, *Conversio ...*, 70, M. Mitterauer, n. d., 85. Mitterauer se sicer sklicuje na Kosa, a tabelo daje drugačno (n. d., 7).

¹⁵⁶ F. Kos, *Gradivo II*, 1906, št. 96.

¹⁵⁷ L. Hauptmann, n. d., *CJKZ II*, 243. Hansiz očitno prenaša v IX. stoletje del političnih predstav in organizacijskih enot svojega časa.

¹⁵⁸ F. Kos, *Gradivo II*, 1906, št. 123, M. Mitterauer, n. d., 89, 90, 154, 156.

¹⁵⁹ F. Kos, *Gradivo II*, 1906, št. 268, 304, 313.

¹⁶⁰ Gl. op. 150.

¹⁶¹ M. Kos, *Zgodovina Slovencev ...*, 167—168.

¹⁶² L. Hauptmann, n. d., *Erläuterungen ...*, 371—379.

Za zaključek bi bilo morda tu zanimivo pogledati še to, koliko se s Hansizem ukvarja novejša historiografija. Najnovejši članek o njem je izšel v *Carinthia* I. 161, 1971, kjer je Hausmann objavil prispevek¹⁶³ k zgodovini krške škofije ob njeni devetstoletnici. Kot je razvidno že iz dejstva, da gre pri omenjenem zvezku *Carinthie* za jubilejno izdajo v čast krški škofiji, je omenjena razprava posvečena Hansizu predvsem kot avtorju *Germaniae sacrae*. Hausmann opiše Hansizevo življenje in delo in poudarja njegove kvalitete na zgodovinskem področju: njegovo poznavanje in marljivo proučevanje arhivskega in bibliotečnega gradiva. Povod razprave je bila najdba virov, ki jih je Hansiz zbral za zgodovino krške škofije, v zapuščini opata M. Kleina. Razpravi je dodan obsežen spisek literature o Hansizu. Večina omenjenih del¹⁶⁴ posveča Hansizu malo prostora; v glavnem gre za cerkvene leksikone in zgodovine, ki dajejo le najosnovnejše podatke o Hansizevem življenju in delu, seveda s poudarkom na Germanii sacri. Najobsežnejšo razpravo o Hansizu je še pred sredo XIX. stoletja napisal H. Hermann. V dvajsetih letih XX. stoletja mu je precejšnja pozornost posvetil Pfeilschifter, ki je prvi postavil trditev, da med Hansizem in opatom samostana St. Blaisen ni bilo neposrednih stikov in da je gradivo, ki ga je Hansiz zbral o dunajski novomeški škofiji prišlo do omenjenega opata posredno (gl. zg.). On je tudi največ pisal o zvezah Hansiza z različnimi ljudmi, kolikor so te dokumentirane ali kako drugače izpričane. A. Coreth zanima Hansiz predvsem kot zgodovinar, seveda s poudarkom na Germanii sacri, ki je bila pač Hansizevo življenjsko delo. Podobno bi lahko trdili tudi za Wölgerjevo disertacijo¹⁶⁵ in za omenjeno Hausmannovo razpravo.

Poleg del, ki jih citira Hausmann, pa je Hansiz omenjen še v nekaterih delih slovenskih avtorjev: tako pri I. Rozmanu,¹⁶⁶ F. Kaučiču,¹⁶⁷ v Slovenskem biografskem leksikonu,¹⁶⁸ pri F. Erjavcu¹⁶⁹ in v Zgodovini narodov Jugoslavije.¹⁷⁰

Nobeno delo od pregledane literature pa ne prikazuje Hansiza z vidika, ki ga skuša osvetliti ta razprava. Vsekakor menim, da moramo Hansizu v naši historiografiji dodeliti mesto, ki si ga zasluži kot prvi slovenski kritični zgodovinar.

¹⁶³ F. Hausmann, Ein verschollenes Diplomatar für Gurk und die »Germania sacra« des P. Marcus Hansiz S. J. und des Abtes Magnus Klein von Göttweig (Mit einem Anhang), *Carinthia* I 161, 1971, 197–212.

¹⁶⁴ Razen dveh izjem povzeman tu le dela, ki so izšla po l. 1900: H. Hermann, Biographien katholischer Gelehrten, 13. Marcus Hansiz aus der Gesellschaft Jesu, in M. Hansiz literarische Werke, Neue theologische Zeitschrift 7/1, Wien 1834, 13/33, 161–182, Schödl, Wetzler und Welte's Kirchenlexikon oder Encyclopädie der katholischen Theologie und ihrer Hülfswissenschaften 5, Freiburg im Breisgau 1888, 1497–1499, A. Zimmermann S. J., Kirchliches Handlexikon 1, München 1907, 1848, Nomenclator literarius theologiae catholicae theologos exhibens aetate, actione, disciplinis distinctos 5, Oeniponte 1911, 159–141, G. Pfeilschifter, n. d., 25–33, § 9, B. Duhr S. J., Geschichte der Jesuiten in der Ländern deutscher Zunge 4/2, Freiburg im Breisgau 1928, 143, F. Heidingsfelder, Lexikon für Theologie und Kirche, 2. neubearbeitete Auflage des kirchlichen Handlexikons, 4, Freiburg im Breisgau 1932, 820, L. Koch S. J., Jesuiten — Lexikon, Die Gesellschaft Jesu einst und jetzt, Paderborn 1934, 765, J. Wodka, Die St. Pöltner Bestände des ehemaligen Wiener Neustädter Bistumsarchivs, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs, Ergänzungsband II: Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-Hof- und Staatsarchivs 1, Wien 1949, 194, op. 6, A. Coreth, Österreichische Geschichtsschreibung in der Barockzeit (1620–1740), Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs 37, Wien 1950, 80, 104, 116–118, 120, 151, L. Santifaller, »Austria sacra«, Geschichte und Plan des Unternehmens, Forschungen und Vorarbeiten zur »Austria sacra« 1, Wien 1951, 44–46, E. Tomek, Kirchengeschichte Österreichs 3, Innsbruck — Wien — München 1959, 157, J. Wodka, Lexikon für Theologie und Kirche, druga izdaja 5, Freiburg im Breisgau 1960, 3, B. Schneider S. J., Neue Deutsche Biographie 7, Berlin 1966, 636, Brockhaus Enzyklopädie in zwanzig Bänden, 17. Auflage des Großen Brockhaus 8, Wiesbaden 1969, 168, J. Obersteiner, Die Bischöfe von Gurk 1072–1822, Forschung und Kunst 5, Klagenfurt 1969, 7.

¹⁶⁵ A. Wölger, n. d., 78–80.

¹⁶⁶ J. Rozman, Marko Hanzič, Jezuit in visoko učen Slovenec, Drobtnice, 1853, 133–139.

¹⁶⁷ F. Kaučič, Znameniti Slovenci št. 33, LZ 15, 1895, 350–353.

¹⁶⁸ J. Glonar, SBL I, 1925–32, 291–292.

¹⁶⁹ F. Erjavec, n. d. 3, 343–344.

¹⁷⁰ F. Zwitter, ZNJ II, 781–782.

Na *Io. Ch. Peslerja* me je opozorila ciklostirana disertacija A. Wölgerja (gl. op. 10, str. 74—76). Wölger ni objavil nobenih življenjepisnih podatkov o tem avtorju, ki je, kot se zdi, v historiografijah in enciklopedijah že pozabljen. Tako tudi jaz nisem uspela najti nobenih podatkov o njem.

Avtor v knjigi, ki je posvečena vrsti koroških knezov od IX. do XIV. stoletja¹⁷¹ in je sicer bogata na opombah, ne zajema dosti takega, kar nas v tem delu posebej zanima. V glavnem izhaja iz starejših piscev, primerja njihova mnenja med seboj, večkrat izrazi dvom glede te ali one trditve, včasih pa ob mnenjih drugih avtorjev zapiše tudi svojo lastno razlago o kakem problemu.

Pri vprašanju koroške vojvodine je kritičen do Megiserjevega mnenja, ki potiska vojvodino že v VI. stoletje, nadvojvodino pa v čas Karla Velikega, ter poudari, da Schönleben Megiserjevimi pričam ne zaupa. Proti trditvam, da je Koroška dobila naziv vojvodine tedaj, ko se je Bavarska razdelila na več delov in so se mejni grofje Avstrije, Štajerske in drugi, ki so bili doslej pod bojskimi knezi, osamosvojili, nastopi Pesler s pomislekom, da vojvodina Bavarska sploh nikdar ni vsebovala Koroške marke. Naziva Karantanske marke (ki mu očitno pomeni isto kot Koroška marka) namreč v zapisu *Chronicae Augustensis* med mejnimi grofi, podložnimi bavarskim knezom, ni našel (str. 4). Možno se mu zdi, da naziv Karantanske marke nadomeščata v tem viru imeni istrskega in štajerskega mejnega grofa. Prepričan je, da je knežje ime na Koroškem zelo staro in da ga ima dežela po lastnem pravu. Kot že mnogi pred njim, tudi Pesler verjame, da se je za Karla Velikega in Ludvika Poboznega Koroška pokoravala čedadjskim knezom. Da gre pri tej oblasti Čedadčanov v resnici za svet južno od Drave, Pesler, kot tudi drugi, ki so postavljali to trditev pred njim, ne ve. Omeni upor Ljudevita Posavskega in vlogo Karantancev in Karniolcev pri njem. Ob delitvi čedadjske vojvodine postavi pravilno število štirih mejnih grofov kot naslednikov.

Delo s Konverzijo nima stičnih točk, ker je usmerjeno v drugačno problematiko.

*Joan. Christophorus de Jordan*¹⁷² je avtor dela, ki govori o izvoru Slovanov. To delo je zlasti pomembno s svojimi vplivi na Linharta. Avtor pozna Hansiza in ga skuša do neke mere posnemati, saj sta zlasti tretji in četrti del v drugi knjigi pisana v nekaki obliki interpretacije virov in literature med samim tekstom, pri čemer se tiska citatov in Jordanovih misli razlikujeta. V tekstu, ki vsebuje tolikšen del citatov iz drugih avtorjev, nam ni jasno, če se avtor strinja z vsem tistim, česar ne obravnava posebej v opombah. Po tehtnosti kritike Jordan ne dosega Hansiza.

Pradomovino Slovanov, ki jih imenuje Sarmatski Venedi, postavlja Jordan med Don in Volgo, poudarja pa, da so tisti Sarmatski Venedi, ki jih Tacit in Ptolemej omenjata na obalah Baltika, germanske narodnosti. Našteva različna imena, pod katerimi je treba razumeti Slovane. Tu omenja postanek besede Hrvati — Chroatae od C(h)arni; Chroatae oziroma Charvatae pa je isto kot Charentani (I, str. 40, 86).¹⁷³ Ime Slovan izvaja od slava (IV, str. 101), navaja pa tudi Pulkavovo mnenje, da je naziv prišel od besede slovo. Ustavi se

¹⁷¹ *Series ducum Carinthiae saeculi IX, X, XI, XII, XIII et XIV e documentis prisci aevi concinnata, Vitebergae 1790.*

¹⁷² Jordan je bil moravski zgodovinar, ki je živel v prvi polovici XVIII. stoletja. Naslov omenjenega dela je: *Joan. Christophori de Jordan, De originibus Slavicis, Vindobonae 1745.*

¹⁷³ Izvor imena Hrvat je še danes sporen, prim. zadnji pregled navedene literature v EJ 4, 1960, 37—38.

pri slovanskem jeziku, njegovih oblikah, medsebojnih sorodnostih raznih besed pri različnih slovanskih jezikih ter po Jodocu Ludovicu Deciu¹⁷⁴ povzema: »Nulla enim in terris lingua, quàm Slavorum, major est, qua hodie utuntur Bulgari, Servii, Dalmatae, Croatae, Bosni, Bohemi, Poloni, Vindi, Rutheni, Lithuani, Moschi, maximi populi ad ignota usque loca«¹⁷⁵ (IV, str. 144). Opisuje delitev dialektov na delu južnoslovanskega prostora. Dialectus Venedica (I, str. 73—74) vsebuje mnogo germanizmov; ta govor je v uporabi med Muro in Dravo, seže preko Drave in se v Celjski grofiji sreča z drugim, imenovanim dialectus Carnica. Ta obsega vso Kranjsko in del Furlanije. Ta dva in hrvaški dialekt sta starejša od ostalih dveh govorov: dialectus Slavonica in dialectus Dalmatica. Prvi trije so presajeni sem že 334 in 454, zadnja dva pa šele po letu 550.

Prvo slovansko naselitev postavlja že v IV. stoletje; to so Sarmatae Limitantes,¹⁷⁶ ki naj bi se naselili leta 334 za časa Konstantina Velikega okrog Drave in Save. Drugi naselitveni val je sledil leta 454, v prvo desetletje VI. stoletja pa pade slovanska razširitev v Panonijo in Norik. Tako tezo o naselitvi Slovanov na našem področju postavlja kljub temu, da mu je znano Schönlebnovo mišljenje, da so prišli Slovani v omenjene dežele šele sredi VI. stoletja.

Staroselci na tem področju so Jordanu Charni; ti so sestavljeni iz potomcev Jafeta ali nečaka Cethima, ki jih lahko imenujemo kar Kelti, iz Carnutov (od tod ime Karni), ljudstva keltske Galije, ki so sodelovali pri preseljevanju pod Bellovesom (160 ab u. c.), tretja sestavina so morda Vandali, četrta pa leta 334 Slovani (III, str. 50—51).

Področje, ki so ga osvojili Slovani, sega od desnega brega Mure do izvira Mure, Drave, Save in do Oglejskega polja; to je del Štajerske na desnem bregu Mure, vse Koroško in Kranjsko (I, str. 176).

Spopade Slovanov in Bavarcev konec VI. stoletja povzema po Aventinu, dogodke v zvezi z uporom Slovanov, ki jih imenuje Vinidi Bifulci, proti Avaram in nastop Sama opiše po Fredegarju. Poudarja, da področje Samovega delovanja ne zajema Moravske in Češke, ampak le Karantanijo; Karantanski Venedi so po bitki pri Vogastisburgu imeli Koroško, Kranjsko in Istro in iz poznejše spodnje Štajerske vsaj del, ki ga oklepajo reke Mura, Drava in Sava in Slovensko marko razen Celjske grofije (IV, str. 238).

Ob dogodkih v naslednjem stoletju napačno citira Konverzijo, češ da so »Caratia« in »Chettamara« na ukaz Frankov Bavarci poslali in naredili za kneza. Pomisleke mu vzbuja Ingova vlada; vprašuje se, če ni morda področje njegove oblasti Dalmacija.

Pozna in uporabljaja Konverzijo v Freherjevi izdaji. Čas njenega nastanka postavlja v leto 865. Njen postanek razlaga z dejstvom, da je bila njena naloga podpreti stremljenja Salzburga za utrditev cerkvene jurisdikcije na področju, ki ga obravnava.

Po časovnem zaporedju sledi Jordanu *Rudolf S. R. I. comes Coroninus de Quischa* s svojim delom o goriških grofih.¹⁷⁷ V delu zajema le kasnejše ob-

¹⁷⁴ To je poljski kraljevski zgodovinar, ki je umrl 1545.

¹⁷⁵ »Na svetu ni namreč noben jezik večji od slovanskega, ki ga danes uporabljajo Bolgari, Srbi, Dalmatinci, Hrvati, Bosanci, Čehi, Poljaki, Vindi, Ruteni, Litvanci, Moskovci, zelo velika ljudstva tja do neznanih krajev«.

¹⁷⁶ To ime je povzeto po Peutingerjevi zemljepisni tabli.

¹⁷⁷ Coronini je živel od 1731 do 1791; je avtor dela Tentamen genealogico — chronologicum promovendae seriei comitum et rerum Goritiae, Viennae Austriae 1752. Za podatke o življenju in delu gl.: Rudolf Klinec, Primorski slovenski biografski leksikon 3, Gorica 1976, 196—197.

dobje. Opiše še upravno ureditev province Karantanije v prvem desetletju IX. stoletja. Po Ajnhardu povzema, da sta bila Balderik in Gerhold 826 varuha avarskega okraja v provinci Karantancev. Bolgarski vpad v Zgornjo Panonijo (sic!), ki je povzročil delitev Balderikove marke med štiri grofe, postavlja avtor v leto 828. Glede posesti, ki jo pripisuje tem grofom, se opira na Hansiza (*Germania sacra* II, str. 128): prvi ima Koroško, drugi Spodnjo Panonijo, tretji Furlanijo z Istro, četrti Kranjsko z Liburnijo. Na čelu Karantancev je bil Frank Hebnwinus, za njim Albigarius, nato Pabo. Spodnja Panonija je imela za prefekta grofa Salachona. Coronini se zaveda, da je vir teh informacij Konverzija. V zvezi s koroškimi palatinatom pisec pove, da dobijo goriški grofje to čast uradno šele v XIII. stoletju.¹⁷⁸

Delo *Erasma Frölicha*,¹⁷⁹ *Specimen archontologiae Carinthiae, Viennae — Pragae — Tergesti 1758*, obravnava kasnejše obdobje in se našega časa skoraj ne dotika. Tu ga omenjam le zaradi njegovega uvoda, kjer imenuje Fredegarja kot vir za zgodovino Sama, Franka po izvoru, ki je bil kralj Vinidov v Carentanu in je premagal Obre. Za poznavanje slovanskih knezov in krščanske vere na Koroškem pa omeni Libellus de conversione Bajoariorum et Carentanorum, ki ga je objavil Freher v zbirki *Rerum Bohemicarum scriptores*, predstavil pa ga je Marcus Hansiz v drugem delu *Germaniae sacrae*. Sledi še podrobnejši popis literature za koroško zgodovino, koroške vojvode pa začne obravnavati z letom 976.¹⁸⁰

S tem letom je zvezan tudi edini podatek, ki se v tekstu dotika vprašanja Karantanije (II, str. 174). Tedaj, pravi avtor, sta nastala ločena dukata na Bavarskem in v Karantaniji (Carentanus). Frölich meni, da je nastal v času, ko so imeli Carentani lastnega vojvodo, proti Ogrrom obrnjeni limes: Marcha, poznejša Štajerska, ščiti karantansko vojvodino proti Ogrski, od juga pa jo varujejo Istria, Carniola in morda še Marchia Vinidorum;¹⁸¹ Osterrichia pa varuje proti Ogrrom bavarsko mejo.

Zadnji, ki je našel svoje mesto v tej skupini, je *Aquilinus Julius Caesar*.¹⁸² Pri njem so spet splavale na površje tendence deželnega zgodovinopisja. V svojem delu *Annales ducatus Styriae, Graecii (T. I., II.), Viennae (T. III.) 1768—1777* neprestano poudarja neodvisnost Štajerske od Koroške v vseh obdobjih. Za vzgled si vsaj pri načinu pisanja ni vzel Hansiza, marveč prej Valvasorja, čeprav je pri opisovanju karantanskih knezov pogosto segel po Hansizevi *Germanii sacri*.

Pisec pripisuje Carnom neznano poreklo. Tudi starih prebivalcev Styriae, ki jih obravnava posebej, ne enači z Germani. Navaja, da je bil njihov jezik po Tacitu galski ali panonski (I, str. 11). Pač pa pozneje izjavi (I, str. 105), da je pristaš teorije o germanski krvi Štajercev, ki naj bi nastali iz Bavarcev.

Tudi v izjavah, po katerih bi mogli sklepati o njegovem mnenju glede nekdanjega obsega Karantanije, je kar se da nenatančen. Enkrat (I, str. 288) pravi, da ime Carentania nekdanj ni obsegalo le Koroške, ampak vso lastnino

¹⁷⁸ Za starejšo literaturo o vprašanju palatinata gl. B. Grafenauer, *Ustoličevanje...*, 292—303, L. Hauptmann, *Der Kärntnische Pfalzgraf* SOF XV, 1936, 108—123 in B. Grafenauer, *Deset let preučevanja...*, ZC XVI, 1962, 185—186, H. Dopsch, *Gewalthote und Pfalzgraf in Kärnten, Carinthia I*, 1975, 125—151.

¹⁷⁹ Erasmus Frölich je bil rojen 1700, umrl pa je 1758. Za podatke o življenju prim. A. Wölger, n. d., 76—78.

¹⁸⁰ Frölich torej v zgodovini Karantanije ne upošteva prejšnjega karantanskega kraljestva.

¹⁸¹ Opisana ureditev ne ustreza popolnoma ureditvi Velike Karantanije.

¹⁸² Aquilinus Julius Caesar je živel od 1720 do 1792, delno je epigon stare deželne historiografije, vendar pa uporablja kritično literaturo svojega časa. Za podatke o življenju prim.: V. Theiß, *Aquilinus Julius Caesar, Blätter für Heimatkunde* 6, 1928, 44—48.

karantanskih Slovanov v Avstriji in tudi na Štajerskem, kar pa drugič sam pobija, ko govori o Karantani in Kranjski, o Karantani in Štajerski ter o Koroški ali Karantani. Ob vsaki priložnosti se mu je zdelo potrebno poudariti, da Štajerska ni bila nikoli pod karantanskimi knezi ali koroškimi vojvodi, čeprav je bil del današnje Štajerske (skoraj vsa zgornja Štajerska, ptujška in celjska pokrajina) nekoč del Karantanije. Štajerska naj bi bila do 791 in Karlovih osvojitvev pod furlanskimi knezi, po 796 pod karantanskimi knezi, ki so bili podrejeni furlanskim, ko je bila odvzeta vlada furlanskim knezom, pa pod bavarskimi prefekti. Ko sta bili Karantani in Kranjska pod Karlmanom — pravi avtor — sta bili Štajerska in Avstrija posebej podrejeni Ludviku Nemškemu.

Že pri krajšem opisu cerkvene zgodovine — pri omembi sv. Amanda, sv. Ruperta, Virgilija, Arna in njegovega spora z Oglejem, kjer je bil tedaj patriarh Pavlin, in passauskega škofa Pilgrina — vidimo, da je avtor poznal Konverzijo.

V delu je podan tudi sistematičen opis slovenske zgodovine. Prihod Slovanov postavlja v leto 595, ko osvoje velik del Koroške in ozemlje do Aniže ter del spodnje Štajerske. Ko so Slovani odvrkli avarski jarem, si je Samo pokoril področje prek Donave do Sorabov. Po anonimnem avtorju Konverzije imenuje kot Samovega naslednika Boruta; zavladal naj bi 747 in sicer z bavarskim privoljenjem. Glede nasledstva po njegovi smrti citira na videz malo, pomensko pa bistveno spremenjeno Konverzijo: »Ko pa je umrl Borut, so Bavarci po ukazu Frankov poslali na prošnjo istim Slovanom nazaj Cacatia, že kristjana, in ga naredili za kneza«¹⁸³ (I, str. 303). V zvezi z Ingom opiše njegovo legendo in Hansizevo mnenje, da je identičen s sv. Domitianom. Na Hansiza se opre tudi pri opisu preureditve furlanske in karantanske mejne grofije leta 828. Za čas Karlmana pripomni, da ne on ne Gundakar nista bila prefekta na Štajerskem, ampak samo na Kranjskem in Koroškem. Oblast nad prvo je dobil šele Arnulf.

Karantansko politično in cerkveno zgodovino, naštevanje škofov, nadškofov in grofov do 861 opiše po Konverziji. Prikazal je tudi zgodovino Moravske, Cirila in Metoda. Omenja obred ustoličevanja koroških vojvod in pravice Portendorfov in Mordaxov pri njem.

6. Sklepni razmislek o pobudah za Linharta¹⁸⁴

V zvezi z zastavljenim ciljem je treba zdaj na kratko pogledati, kje lahko iščemo spodbude in ideje, ki bi mogle vplivati na Linhartovo postavitev nove koncepcije slovenske zgodovine na karantanskem temelju.¹⁸⁵ Glede na njegovo pojmovanje slovenske zgodovine lahko že na prvi pogled izločimo v tem oziru vplive druge skupine avtorjev, ki so pisali deželno zgodovino v smislu nemške ali germanske koncepcije.

¹⁸³ »Mortuo autem Boruth per jussionem Francorum, Bajoarii Cacatium (seu Carastum, antea in Bajoaria obsidem) jam Christianum factum, petentibus eisdem Sclavis remisunt, et illum Ducem fecerunt.«

¹⁸⁴ Anton Linhart, Versuch einer Geschichte von Krain und der übrigen suedlichen Slaven Oesterreichs I, Laibach 1788, Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der suedlichen Slaven Oesterreichs II, Laibach 1791.

¹⁸⁵ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1959, 363—372; isti, Anton Tomaž Linhart in njegovo zgodovinsko delo, Naša Sodobnost V, 1957, 1—13; A. Gspan, Anton Tomaž Linhart, Ta veseli dan ali Matiček se ženi, Maribor 1967, 235—253.

Prav tako moremo izločiti tretjo skupino piscev, ki jim ni bilo jasno, kaj so Slovenci, in govore o njih le kot o delu slovanstva, o Karantaniji pa razen Orbina sploh ne pišejo. Orbinovega dela Linhart verjetno ni poznal, ker ga ni bilo v Ljubljani, pa tudi citira ga ne.

Preostaneta le še prva in zadnja skupina avtorjev. Vlačičevih spisov zaradi njegove reformatorske dejavnosti v Ljubljani ni bilo dobiti in jih tudi danes skoraj ni v ljubljanskih knjižnicah (vsaj ne Magdeburških centurij in Kataloga prič resnice). Zdi se, da je bilo podobno s Paracelsovo kroniko, pa tudi z Unrestovo Koroško kroniko, katere prvi izvod je prišel v Ljubljano s knjižnico dr. F. Kosa.

Drugače pa je z zadnjo skupino piscev. Čeprav je med Linhartovimi opombami omenjen Caesar (II, str. 69), lahko tudi njega zaradi tendenc deželnega zgodovinopisja pri vplivu na Linharta zanemarimo. Drugo pa moremo trditvi glede Hansiza in Jordana.

Od Hansizevih del je Linhart poznal oba dela *Germaniae sacrae* in prvi del *Analekt*, ki je izšel že 1782. Trenutno se v Ljubljani nahajajo trije primerki Hansizevih *Analekt*, ki vsebujejo oba dela vezana v en zvezek in so izšla v Nürnbergu 1793, torej prepozno, da bi jih Linhart prebral pred izidom lastne knjige: ena so v knjižnici Slovenske akademije znanosti in umetnosti, kamor so prišla s knjižnico dr. Milka Kosa, dva izvoda pa sta v Narodni in univerzitetni knjižnici. Eden od obeh je iz Kopitarjeve knjižnice, od kod pa je drugi, mi ni znano. Sicer pa nas ta izdaja *Analekt* ne zanima. Pomembnejša sta dva izvoda prvega dela *Analekt*, ki sta ločeno od drugega dela izšla že 1782 v Celovcu in se nahajata v Ljubljani. Enega ima Narodni muzej, drugega pa Narodna in univerzitetna knjižnica. Prvi je prišel na sedanje mesto s knjižnico Zgodovinskega društva za Kranjsko. Zelo vabljiva bi bila možnost, da izvira drugi izvod iz knjižnice barona Zoisa, vendar pa v katalogu Zoisovih knjig, ki ga hrani Arhiv Slovenije, ni zabeležen noben izvod Hansizevega dela. Vprašanje, kje se je Linhart seznanil s prvim delom *Analekt*, torej ostaja odprto.

Analekta omenja Linhart v prvem delu svoje zgodovine kar osemkrat. To je gotovo znak, da je delo vzbudilo vso njegovo pozornost. Na Hansiza se prvič sklicuje, ko opisuje božanstva, ki so jih častili Rimljani, Ilirci in Galci (str. 124), nato zabeleži Hansizevo mnenje, da so Karnuntum ustanovili Karni (str. 241), nanj se sklicuje ob imenu Vallis junonia, ker je v *Analektih* zapisal, da so imeli Noričani Juno zelo v čisljih (str. 255), po njem navaja besedilo spomenika iz Virunuma (str. 326), omenja rimski napis v Lavantinski dolini na cerkvi sv. Andreja v Šentandražu (str. 364), na *Analekta* se opre, da podpre trditev, da so Celejci in Noviodunci v Panoniji, Loncii, Juvavijci v Noriku častili L. S. Severa in Karakalo (str. 372); po Hansizu povzema citat o poti Maximina čez Nauportus (str. 380—381), na *Analekta* se sklicuje pri trditvi, da je na Štajerskem na Lipniškem polju spomenik posvečen Konstantinu Velikemu (str. 406).

V drugem delu Linhartove zgodovine *Analekta* niso več izrecno imenovana, omenjena pa sta Hansiz in njegova *Germania sacra*. Gre za šest opomb: v zvezi s sv. Severinom (str. 71), pri lokaciji cerkve ad Undrimas očita Linhart Hansizu zmoto¹⁸⁶ (str. 162), v zvezi z zgodovino in posestjo samostanov Salzbürga (str. 163), Freisinga (str. 164) in Kremsmünstra (str. 165) za časa Tasila; trditev, da so bili z Bavarci podvrženi Frankom tudi Slovani na Koroškem,

¹⁸⁶ Hansiz je namreč mnenja, da tu sploh ne gre za krajevno ime, a tudi Linhartova krajevna identifikacija ni točna.

podpre Linhart po Germanii sacri z dejstvom, da je Karel leta 791 kot gospod teh Slovanov potrdil Tasilovo darovnico Kremsmünstru in po Hansizu tudi omenja nadaljnjo Karlovo pot v Regensburg (str. 171).

Seveda ni mogoče reči, da je Linhart uporabljal Hansiza le na mestih, kjer ga omenja, to pa tem bolj, ker je v uvodu k I. delu (str. X) sam zapisal: »Neuere Geschichtschreiber, die ich genüzet habe, nenne ich nicht allemal« (Novejših zgodovinopiscev, ki sem jih uporabljal, ne imenujem vselej).

Za ugotavljanje podobnosti Linhartovih interpretacij zgodovinskih dejstev s predhodniki je najbolje izvesti nekakšno primerjavo z avtorji, katerih dela so morda vplivala pri oblikovanju koncepcije Linhartove zgodovine.

Če začnemo s Hansizem, moramo priznati, da vzporejanje zgodovinskih podatkov pri Linhartu in Hansizu zadeva na nekaj težav. Hansizeva Germania sacra je pisana na drugačen način (vire obravnava med samim tekstom) kot Linhartova zgodovina (kjer so v tekstu le sklepi iz virov, ki so navedeni v opombah), pa tudi z drugim ciljem: pri njej gre v glavnem le za zgodovino škofij Passau in Salzburg, zgodovino Karantanije pa obravnava le kolikor je v zvezi z njima. Analekta I zajemajo predvsem predkarantansko obdobje, nakazujejo pa tudi avtorjevo poznavanje upravne ureditve slovenskih dežel v XI. stoletju, kar pa spet sega preko časovnega okvira, ki ga je zajel Linhart, tako da nam njegovo mnenje o stanju po razpadu tako imenovane Velike Karantanije (gl. op. 161) ostaja zakrito.

Preostaja nam torej samo primerjanje posameznih podatkov Hansizeve Germaniae sacrae I in II in Analekt I ter Linhartove zgodovine, ki pa se precej razlikujejo med seboj.

Hansiz misli, da so Karni galsko ljudstvo, torej »nedvomno« germanskega porekla (A. I, str. 9), Linhart pa omenja njihovo galsko poreklo, pri čemer je zanj galski jezik germanski dialekt (I, str. 156). Pri opisovanju naseljevanja se Hansiz kronološko opira na škofije, zastopane na sinodah v drugi polovici VI. stoletja in propadanje škofij povezuje s prodiranjem Slovanov (A. I, str. 181), Linhart pa deli prihod Slovanov v več faz: v letu 334 so prišli »Sarmaten Limiganten« in se do 449 izgubljali med Rimljani, tako da je treba po njegovem mišljenju pod Prokopovimi Karni razumeti kranjske ali pa morda karantanske Slované. Drugi val slovanskih hord pride med Donavo in Jadran v letih okrog 449, z doseljenci iz Dalmacije se do 551 ustale na meji Italije. Tretji val so Slovani ob Dravi, Savi in Muri, ki se naselijo med leti 551 in 624, tu pa pritiskajo nanje Langobardi, Avari in Franki (II, str. 186—187). Glede obsega področja, ki ga naselijo Slovani, imenuje Hansiz področje ob porečju Drave, Zilje in Carniolio (A. I, str. 184), Linhart pa ozemlje med Dravo, Savo, Muro, v Panoniji in Noriku (II, str. 101). Bojev z Bavarci konec VI. stoletja, odnosa do Langobardov, Avarov in Frankov Hansiz v omenjenih delih ne opisuje (marveč le v Analektih II), Linhart pa jih. Oba avtorja poročata o uporih Slovanov pod Samom proti Hunom (Hansiz) oziroma Avarom (Linhart). Prvi ga postavlja v leto 622 (v Analektih II, ki sicer tu ne pridejo v poštev, pa v leto 624) in trdi, da je Samo Belgijec iz kraja Senonago (po Fredegarju), drugi v leto 624, Samo pa je zanj Slovan. Središče upornikov je za Hansiza Karantanija (G. s. I, str. 104), za Linharta pa Češka (II, str. 134). Glede obsega Karantanije meni Hansiz, da je zajemala prostor med Huni in Langobardi. Če lahko tu navedemo Hansizevo mnenje o obsegu nekdanje Koroške in v njej iščemo pomen Karantanije, je ta zajemala poleg Koroške še del Štajerske, Kranjsko z delom Istre in Furlanije (A. I, str. 6). Linhartova Karantanija leži ob Savi, Dravi,

Muri do Aniže in Donave skozi Kranjsko, Koroško, Štajersko in Avstrijo, kjer se križajo Karnske in Noriške Alpe (II, str. 137). Linhartovo pojmovanje o obsegu Karantanije kaže tudi karta, ki je dodana kot priloga k drugemu delu njegove zgodovine, o njeni slovanskosti pa slovanske oblike imen na tej karti, kakor tudi izpeljava imena Karantanija od korena »gora« (II, str. 136—137).¹⁸⁷ Kar se tiče slovanstva te dežele, ji tako poreklo pripisuje tudi Hansiz. Po nazornem opisu poselitve tega področja s severa in vzhoda (A. I, str. 181—184) je zanj ta dežela slovanska. Ne da bi ga motila kasnejša politična razdelitev, imenuje v smislu Konverzije vse Slovane, naseljene v Karantaniji, preprosto Carantani. Opredelitev po deželi, ki je vsebovana v tem imenu, skupaj z zavestjo, da gre pri Karantancih za Slovane, daje temu terminu pomen Slovenci. V podrobnejše raziskave razlik med Slovenci in Slovani se Hansiz ni spuščal, tako tudi ni naletel na težave, ki jih je imel Linhart pri opredelitvi pojmov Kranjci — Karantanci za čas do izoblikovanja Karantancev v začetku VII. stoletja.¹⁸⁸ Da je Hansiz ime Karantancev v Konverziji prevzel kot ime posebnega slovanskega ljudstva, priča dejstvo, da razlikuje Karantance od Hrvatov (A. II, str. 312 omenja Slauos Carantanos et Croatos). Obseg Samove države po Hansizu zajema Karantanijo in ima češke Vinide za federate (G. s. I, str. 104), po Linhartu, kjer je središče Samove države Češka, pa Samo vlada tudi onstran Donave — v Karantaniji (II, str. 137) in karantanski vojvoda Slovenske marke (to je Kranjske: II, str. 139) je v njegovem varstvu. Oba avtorja poročata o spopadu Dagoberta in Sama in frankovskem porazu pri gradu Vogastinense (Vogastru), ki ga Linhart lokalizira v Voigtburg. Hansiz ne omenja bega Bolgarov, Slovanov kot zaveznikov Warnefrida, bojov v Furlaniji v začetku VIII. stoletja, konca tributarne odvisnosti »Karnielerslaven« od Langobardov za časa Rathisa, Linhart pa jih (II, str. 138, 142, 148—150, 153). Linhart tu omeni, da se je mala regio Zellia tedaj imenovala Karniola, kar pa ni isto kot Kranjska niti kot Karantanija; na zemljevidu s tem nazivom označi področje med Dravo in Ziljo. Oba pisca omenita avarsko nevarnost v VIII. stoletju, Borutovo prošnjo za pomoč, ki jo je sicer dosegel, a je s tem državo postavil pod frankovski jarem, oba talca Cacatia (Karastus) in Chettumara (Hansiz) oziroma Karaza in Ketumara (Linhart), Borutovo smrt, triletno vladno Gorazda in nastop Hotimira, pri čemer Hansiz citira Konverzijo v tekstu, Linhart pa jo navaja v opombah in odlomek o postavitvi kneza interpretira tako, da so frankovski kralji podelili fevd najprej Gorazdu in nato Hotimiru. Poročilo obeh avtorjev se ujema v zvezi s sv. Rupertom, s poslanstvom Virgilija, oba omenjata vse tri upore za Hotimira. Hansiz tu omeni Tasilovo intervencijo, osvojitve Koroške in postavitev Walteuna, Linhart pa navaja v svojem delu, da je bil Tasilo gospod Slovanov na Tirolskem, ob Aniži in delu Koroške ter se pri tem sklicuje na darovnice samostanom, ki jih je objavil Hansiz. O postavitvi Valdunga se ne opredeli, češ da kronike o tem molče. Oba pisca omenjata kazni, ki doleti Tasila v Ingelheimu 788, pri čemer Hansiz zapiše, da je Bavarska dobila status province pod prefekti (G. s. II, str. 100), Linhart pa omeni, da so obenem z Bavarci tudi Slovani v Karantaniji, deželi ob Aniži in

¹⁸⁷ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 368—371, isti, Naša sodobnost V, 1957, 8—12; Linhart je prvič izrazil koncepcijo povezanosti vseh Slovencev po jeziku že v spomenici o obnovitvi ljubljanskega filozofskega študija 1786, prim.: F. Zwitter, Višje šolstvo na Slovenskem do leta 1918, Petdeset let slovenske univerze v Ljubljani, Ljubljana 1969, 37, in Etnične in družbene osnove koroškega vprašanja, zbornik Koroški plebiscit, Ljubljana 1970, 9; isti koncept, razširjen še na zgodovino, je bil izražen v oglasu v Laibacher Zeitung 17. VIII. 1786, prim.: A. Gspan, Anton Tomaž Linhart, Zbrano delo I, Ljubljana 1950, 562—563.

¹⁸⁸ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 370, isti, Naša sodobnost V, 1957, 10.

na Tirolskem, ki so pripadali Tasilu, podvrženi frankovski kroni (II, str. 171). Leta 791 je začetek vojne Avarov in Frankov, oba opisa njenega poteka se le malo razlikujeta med seboj. Oba avtorja omenita razširitev Slovanov in Bavarcev v novoosvojeno področje. Obred ustoličevanja omenjata oba v precej skopem opisu, Linhart v opombi zapiše, da se je naslonil na Megiserja. Medtem ko Hansiz omeni Cirila in Metoda 863 v zvezi s cerkveno zgodovino in jurisdikcijo (G. s. I, str. 159, G. s. II, str. 134), pa je Linhartu Constantin, grški filozof, pomemben predvsem kot reformator glagolske pisave in iznajditelj cirilice, pri čemer omenja tudi slovansko bogoslužje (II, str. 354, 355); zgodovina tega časa pa pri Linhartu seveda ni več obravnavana.

Iz povedanega je razvidno, da Linhart pri teh osnovnih zgodovinskih podatkih ni posnemal Hansiza. Čeprav sta v glavnem prišla do istih zaključkov, so vendar formulirani precej različno. Linhart je raje iskal opore drugje — tu mislim zlasti na Jordana in Pelzla, medtem ko se zdi, da drugi tu obravnavani avtorji na Linhartovo zgodovinsko podobo te dobe niso bistveno vplivali.

Med Linhartom in Jordanom najdemo več stičnih točk. Kot Linhart tudi Jordan pripiše Karnom galsko poreklo, a jim dodaja še kasnejše primesi. Oba postavljata prihod »Sarmatarum Limigantium« v leto 334. Linhart dokazuje slovansko poreklo Sarmatov z nekaterimi jezikovnimi izrazi, glavna opora pa mu je samovoljna etimološka razlaga besede Kranjci (živel naj bi na kraju, torej na meji), ki jo spravlja v sklad s Sarmati »Limigantes«; ti naj bi se v svojem (slovanskem) jeziku imenovali »Kraini« (I, str. 414).¹⁸⁹ Naslednji slovanski došleci pridejo pri Jordanu v okolico Martene (»Maribor«) leta 454, kar je le nekaj let kasneje, kot datira ta naselitveni val Linhart. Glede obsega na novo poseljenega območja imenuje Jordan področje od desnega brega Mure do izvira Mure, Drave, Save, do Oglejskega polja, to je del Štajerske na desnem bregu Mure, vso Koroško in Kranjsko. Oba enako (a ne nujno odvisno) opisujeta odnose novodošli Slovanov do sosedov, pri čemer pa regio Zellia Linhartu ne pomeni Celja (kot Jordanu — gl. zg.). Nastop Sama oba postavljata v leto 624, čeprav se glede njegovega porekla, središča in obsega njegove države, avtorja razlikujeta — tu je namreč Linhart pristaš Pelzlovega mnenja in ne Jordanovega (Samo je Frank, njegov sedež je v Karantaniji, ki ni povezana v celoto s Češko in Moravsko). Glede obsega Karantanije pravi Jordan, da so Venedi imeli v posesti »Carinthiam, Carnioliam, et Histriam, atque ex moderna Styria inferiore saltem illam partem, quae Muro, Dravo, et Savo fluviiis includitur, et Marchiam Vinidorum, nec non comitatum Cileiae sub se comprehendit . . .«¹⁹⁰ (IV, str. 238). Oba avtorja enako poročata o spopadu Dagebertove vojske s Samovo in sta mnenja, da se je odvijal pri Voigtburgu. Čas vlade Boruta oba postavita v VIII. stoletje, njegovo smrt pa v leto 750. Jordan napak citira Konverzijo, da so Bavarci naredili Gorazda za kneza, Linhart pa omenja frankovsko ofevditev (gl. zg.). Nadaljnjo zgodovino oba opisujeta skladno in po Konverziji, povsem različni pa sta omembi Cirila in Metoda. Oba avtorja se ustavita pri naštevanju različnih nazivov, ki pomenijo Slovane (čeprav se ti nazivi pri obeh ne ujemajo), oba skušata najti izvirno besedo, iz katere je izpeljan naziv Slovan (kar so sicer pred Jordanom poskušali že tudi drugi, npr. Schönleben in Valvasor); Jordan meni, da je ta beseda slava, navaja pa tudi Pulkavovo mnenje, da gre za slovo, Linhart pa omenja besedi

¹⁸⁹ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 367, 369.

¹⁹⁰ » . . . Koroško, Kranjsko in Istro in iz sedanje spodnje Štajerske vsaj del, ki ga oklepajo reke Mura, Drava in Sava in Slovensko marko razen celjske grofije.«

selo (ki jo zagovarja Anton) in seliti se — to je njegova lastna teza. Oba se posvetita tudi slovanskim jezikom; medtem ko Linhart izraža lastno navdušenje, nad slovanstvom, pa Jordan po Jodocu Ludovicu Deciu povzema opis o razširjenosti slovanskega jezika (IV, str. 144). Jordan na Linharta ni vplival glede samega načina pisanja, pač pa je Linhart po njem povzel nekaj podatkov in morda nekaj misli, ki jih je nato v svoji zgodovini obdelal po svoje.

Razpravo F. M. Pelzla¹⁹¹ o Samu omenja Linhart na straneh (II) 131, 132, 134. Verjel je Pelzlovemu dokazovanju o Samovem slovanskem poreklu, češ da pravilen podatek o tem dajeta Konverzija in Vita s. Virgilii in interpretaciji Fredegarja glede Samovega izvora in poklica. Sedež Samove države Pelzel postavlja na Češko, od koder je Samo mogel vladati sosedom: Sorabom, Lužičanom, Moravanom in Koroščem. Tudi on omenja, da je bil spopad Sama s frankovsko vojsko pri Voigtsbergu. Zabeleži podatek o begu Bolgarov k Slovanom in o tributarni odvisnosti regionis Zelliae od Langobardov. Pelzel kot že mnogi avtorji pred njim in kot tudi za njim Linhart poudari isti pomen pojmov Slavi in Wenden. Podobno kot kasneje Linhart ime Karantanija (II, str. 136—137), tudi Pelzel besedo Kärnthner razlaga iz Korytan, Gorytan (str. 242). S Pelzlovo zgodovino Čehov¹⁹² Linhart skoraj nima stičnih točk. Napisana je v obliki genealogije, splošna so le tri poglavja: uvodno, ki govori o imenu Čeh, poglavje, ki govori o Slovanih nasploh in tisto o husitih. Samova vlada je tu omenjena dosti manj izčrpno kot v zgoraj omenjeni razpravi. Sorodnosti z Linhartom so v trditvi, da so Slovane v začetku imenovali Sarmati, kasneje pa Srbi (to drugo Linhart povzema po Antonu: II, str. 184—185, 187—190). Imena različnih slovanskih rodov izvaja Pelzel iz pokrajinskih značilnosti (npr. Chorwat od Gorwat: I, str. XIX). Ostale sorodnosti so zanemarljive in pri vplivu na Linharta niso bistvene.

Čeprav smo mogli opaziti soodvisne vsebinske podobnosti Linhartove zgodovine le z Jordanom in Pelzлом, pa vendar ne smemo zanikati možnosti Hansizevega vpliva: ta se ne izraža v posameznih podrobnostih, ampak je moglo biti Hansizevo delo pobuda za Linhartovo slovensko zgodovinsko koncepcijo v dveh pogledih: z opozorilom na Konverzijo¹⁹³ in po njej povzeto uporabo pojmov Carantania in Carantani ter s Hansizevo značilno težnjo po neprestanem povezovanju zgodovine Slovanov v Vzhodnih Alpah, Posočju, Posavju in tudi Panoniji v skupno zgodovino Karantancev in Karantanije. Ne moremo namreč mimo dejstva, da je Hansiz že pred Linhartom prešel ozke, deželne koncepte starejše historiografije.

Za vse druge poteze nove Linhartove zgodovinske koncepcije slovenske zgodovine, ki skuša prenesti težišče zgodovinskega raziskovanja na zgodovino civilizacije,¹⁹⁴ pa so prihajale pobude od drugod, predvsem iz tedanje francoske racionalistične historiografije ter glede uporabe jezika in etnografije kot

¹⁹¹ Franz Martin Pelzel, avtor razprave Abhandlung über Samo, König der Slawen, Abhandlungen einer Privatgesellschaft in Böhmen zur Aufnahme der Matematik der vaterländischen Geschichte und der Naturgeschichte I, Praga 1775, 222—242, je bil češki historik, ki je živel od leta 1734 do 1801.

¹⁹² Franz Martin Pelzels Geschichte der Boehmen, von den ältesten bis auf die neuesten Zeiten I, II, Prag—Wien 1782 (tretja izdaja).

¹⁹³ Na tem mestu bi bilo zanimivo pogledati še to, koliko se je Linhart sam naravnost skliceval na Konverzijo in Vita s. Virgilii. Oba vira citira v opombi ob omembi poboja frankovskih poslancev (II, str. 132), Konverzijo citira pri opisu posledic Vogastisburga (II, str. 135), z opisom iz nje pospremi vlado Boruta (II, str. 157—158), Vita s. Virgilii omenja pri različicah imen Gorazda in Hotimira (II, str. 158). Iz Konverzije povzame v opombi citat o nastavitvi obeh Borutovih naslednikov (II, str. 159), o prihodu Hotimira z Maiovanom (II, str. 160), o prošnji na Virgilija in o cerkveni misiji (II, str. 160—161), o novi prošnji po smrti Modesta, uporu, Hotimirovi smrti, nastopu Valtunga (II, str. 162—165), o Pipinovi osvojitvi avarskega ringa (II, str. 176) ter o naseljevanju Slovanov in Bavarcev v deželi, od koder so bili pregnani Huni (II, str. 177).

¹⁹⁴ F. Zwitter, n. d., GMDS XX, 1939, 363, isti, Naša sodobnost V, 1957, 9—10, V. Novak, Anton Tomaž Linhart o kulturi starih Slovencev, Traditiones 2, Ljubljana 1973, 35—62.

virov za slovansko civilizacijo od Antona.¹⁹⁵ Linhart se je mogel okoristiti z izsledki Hansizeve eruditske kritike, sam pa ni bil njen privrženec.

Zusammenfassung

KARANTANIEN AUS DER SICHT DER GESCHICHTSSCHREIBUNG VOM ENDE DES 15. BIS ZUM 18. JAHRHUNDERT

A. T. Linhart bedeutet eine Wende in der slowenischen Geschichtsschreibung, weil er eine neue Konzeption der slowenischen Geschichtsschreibung auf der karantanischen Grundlage aufstellt und enge Landesbegrenzungen aufgibt.

In der Abhandlung hat die Verfasserin versucht festzustellen, welche Anregungen für das Verständnis der Begriffe »Karantani« und »Karantaner« im Sinn von Slowenien und Slowenen er bei früheren Verfassern erhalten haben konnte. Um bei der Besprechung der einzelnen Autoren eine Wiederholung von Ereignissen zu umgehen, hat die Verfasserin als Maßstab zwei Gesichtspunkte gewählt: erstens die Kenntnis der Quelle *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* und die slawische bzw. nicht slawische Konzeption der einzelnen Autoren. Außer bei Baučer wurde bei allen Autoren nur in ihren gedruckten Schriften analysiert, wie sie die Nationalität und den Umfang von Karantani aufpassen, und inwieweit sie das *Conversio* mittelbar und unmittelbar verwendet haben, von den Ereignissen aber wurden nur die in dem Sinne bedeutenden berücksichtigt. Um eine leichtere Uebersicht des behandelten Stoffes zu erreichen, hat die Verfasserin unter Berücksichtigung der chronologischen Folge alle Verfasser nach den beiden erwähnten Gesichtspunkten in vier Gruppen unterteilt. So hat sie der ersten Gruppe jene Verfasser zugeordnet, bei denen die ununterbrochene Ueberlieferung des *Conversio* noch weiterlebt (Unrest, Sunthaym, Paracelsus und Vlačić), der zweiten jene Verfasser, die Landesgeschichten im Sinne der deutschen und pangermanischen Konzeption der karantanischen Zeit geschrieben haben (Aventin, Lazius, Christalnick und Megiser, Baučer, Schönleben und Valvasor bzw. Francisci). Parallel zu der zweiten steht die dritte Gruppe, nämlich die Verfasser, die die slowenische Geschichte im Sinne des Pan-slawismus behandeln, wobei ihnen jedoch nicht klar ist, was Slowenen sind, und sie von ihnen nur als von einem Teil der Slawen sprechen (Pribojevič, Herberstein, Dalmatin, Bohonič und Orbin). Eine Wiederaufleben der slowenischen Konzeption durch die erneute Entdeckung und Analyse des *Conversio* bedeutet die vierte Gruppe, zu der Hansiz, Pesler, Jordan, Coronini, Frölich und Caesar gezählt worden sind.

Besondere Aufmerksamkeit schenkte die Verfasserin dem Werk des Kärntner Jesuiten Mark Hansiz, eines gebürtigen Slowenen, das zugleich den Anfang und den Höhepunkt der vierten Verfassergruppe darstellt, was die Erneuerung der karantanischen Konzeption bei kritischer Betrachtung der Quellen betrifft, ohne daß dabei ein übertriebener Hang entweder in die slowenische oder in die germanische Richtung zu verzeichnen wäre und ohne die Eigenheiten einer Geschichtsschreibung, deren Hauptanliegen es ist, den Ruhm des Landes zu singen. Durch das Werk von Hansiz wurde erneut die Kenntnis des *Conversio* als der Grundquelle für die Erforschung der slowenischen Geschichte bis zum neunten Jahrhundert verbreitet. Im gesamten Gebiet der Ostalpen und von Pannonien sieht er eine geschichtliche Einheit, die er immer auch zu einem politischen Ganzen verbunden hat.

Linhart hat sich auf das Werk von Hansiz in zweierlei Hinsicht stützen können: auf den Hinweis auf das *Conversio* und seine Verwendung der Begriffe »Carantania« und »Carantani« im Sinne von Slowenien und Slowenen und auf sein charakteristisches Bestreben, die Geschichte der Slawen in den Ostalpen, in den Tälern von Soča und Sava und auch in Pannonien laufend zu einer gemeinsamen Geschichte Karantanien und der Karantaner zu verbinden. Eher als auf Hansiz hat sich Linhart, was die einzelnen Ereignisse betrifft, auf Jordan (bei der Beschreibung der Einwanderung der Slawen) und Pelzl (bei seinen Äußerungen über der Staat von Samo) gestützt; andere Anregungen für seine neue Konzeption der slawischen Geschichte hat er aus anderen Quellen erhalten, vor allem aus der damaligen französischen rationalistischen Historiographie, was den Sprachgebrauch als Quelle für die slowenische Zivilisation betrifft, jedoch von Anton.

¹⁹⁵ A. Gspan, Pisma A. T. Linharta gornjeluziškemu preroditelju dr. Karlu Gottlobu Antonu, Dokumenti Slovenskega gledališkega muzeja VIII–IX, Ljubljana 1966, 153–166; tu naj omenim še Antonovo delo Erste Linien eines Versuches ueber die alten Slawen Ursprung, Sitten, Gebraueche, Meinungen und Kenntnisse, I, Leipzig 1783, II, Leipzig 1789.

Vlado Valenčič

SLOVENŠČINA V URADIH IN V URADNI PUBLICISTIKI
OD SREDE 18. DO SREDE 19. STOLETJA

I

Do srede 18. stoletja se avstrijska državna oblast ni ukvarjala z vprašanjem uradnega jezika oziroma z vprašanjem, v katerem jeziku naj državni organi občujejo z ljudstvom. Uprava in sodstvo sta bila v rokah deželnih stanov, mestnih avtonomij in zemljiških gospodov, ki so jezikovna vprašanja reševali pragmatično po lokalnih razmerah in potrebah ter po svojem predudarku. Razmere so se spremenile z upravnimi in sodnimi reformami Marije Terezije, s katerimi so bila uvedena za upravo dežel nova državna oblastva, za sodstvo pa je država organizirala nove sodne organe kot glavne sodne instance v deželah. Istočasno so bila uvedena tudi okrožna glavarstva (kresije) kot vmesni državni upravni uradi med reprezentanco in komoro, ki je bila državni organ za območje dežele, ter med zemljiškimi gospodvi oziroma mestnimi avtonomijami kot krajevnimi gospodvi.¹ Naloga okrožnih glavarstev, ki so bila organizirana po vzoru takih uradov na Češkem in Moravskem, je prvotno bila uprava vojaških, davčnih in katedralnih zadev (militare, contributionale, camerale) na njihovem območju. V njihovo področje je sodilo tudi reševanje podložniških pritožb zoper svojevoljne in neupravičene obremenitve s strani zemljiških gospodstev. Skrbela so za izvajanje predpisov višjih državnih oblastev, za vzdrževanje javne varnosti in za splošno blaginjo. Ker so se reforme pozneje razširile na šolstvo, ceste, trgovino, obrt, kmetijstvo, podložniške zadeve, cerkev itd., se je dejavnost okrožnih glavarjev sčasoma raztegnila na vsa glavna upravna področja.² Kot državni organi prve stopnje so imela okrožna glavarstva v uradnem poslovanju neposreden stik s prebivalstvom.

Na Kranjskem, Štajerskem, Koroškem in Goriškem so bila okrožna glavarstva uvedena v letih 1748 in 1749. Kranjsko je bilo razdeljeno na tri okrožja z okrožnimi glavarstvi v Kranju, Novem mestu in Postojni; okrožno glavarstvo za Gorenjsko je bilo po dobrem letu preneseno iz Kranja v Ljubljano. Štajerska je imela pet okrožij, v slovenskem delu dežele sta bili okrožni glavarstvi v Mariboru in Celju. Koroška je prvotno imela okrožna glavarstva v Beljaku, Celovcu in Velikovcu; glavarstvo v Velikovcu je bilo pozneje ukinjeno. Na Goriškem sta bili ustanovljeni okrožni glavarstvi v Gorici in Gradški, kjer pa je bilo kmalu opuščeno in je ostalo le v Gorici.³

¹ S. Vilfan, *Pravna zgodovina Slovencev*, Ljubljana 1961, str. 367 sl.; *Zgodovina narodov Jugoslavije*. Druga knjiga. Ljubljana 1959, str. 800 sl.

² AS, *Reprezentanca in komora*, *Knjiga resolucij 1748*, fol. 11' in 67'; B. Rieger, *Kreisverfassung in Böhmen (geschichtlich)*, *Oesterreichisches Staatswörterbuch*, Zweiter Band, erste Hälfte, Wien 1896, str. 475 sl.; A. Luschin von Ebengreuth, *Grundriss der österreichischen Reichsgeschichte*, Bamberg 1899, str. 518; A. Huber, *Oesterreichische Reichsgeschichte*, Wien 1895, str. 190 sl.

³ AS, *Reprezentanca in komora*, *Knjige resolucij*, *Registraturne glavne knjige*, *Repertoriji k registraturnim glavnim knjigam 1748 sl.* — Vilfan, n. o. m. str. 376.

Večina okrožnih glavarjev na Kranjskem je izšla — sodeč po njihovih imenih — iz vrst deželnega plemstva in deželanov, zlasti v začetni dobi teh državnih organov.⁴ V sosednih deželah ni bilo drugače. Na Češkem so nekaj časa mogli tudi komisarji pri okrožnih glavarstvih postati le pripadniki gosposkega in viteškega stanu s češkim inkolatom, mesta adjunktov, ki niso bila vezana na komisarska mesta, pa so smeli zasesti nižji plemiči in meščani. Prvotno menda ni bilo posebnih predpisov glede strokovne usposobljenosti okrožnih glavarjev in komisarjev. Nekateri izmed okrožnih glavarjev na Kranjskem so pred vstopom v upravno službo bili v vojaški službi. Pri kompetentu za mesto kresijskega adjunkta leta 1764 je omenjeno, da je študiral pravo. Po cesarski resoluciji iz leta 1766 je kandidat za službo pri okrožnem glavarstvu moral imeti izpit iz policijskih in kameralnih znanosti.^{4a} Ob reorganizaciji okrožnih glavarstev pod Jožefom II. je bila odpravljena predprava deželnih stanov in plemstva za mesta okrožnih glavarjev in komisarjev; vrata uradov so bila načeloma odprta za vse državljane. Tedaj so bili postavljeni tudi kvalifikacijski pogoji za okrožne glavarje. Od leta 1784 naprej je bil potreben dokaz o dovrstitvi pravnega študija.⁵

Reprezentanca in komora, takratno državno oblastvo za vso Kranjsko, ni imela neposrednega stika s prebivalstvom, temveč je z njim občevala s posredovanjem okrožnih glavarstev. Za njeno vodilno uradništvo se sicer ni postavljalo vprašanje znanja slovenščine, vendar je občutila potrebo, da ima med uradniki tudi take z znanjem slovenskega jezika. Predsednik reprezentance in komore je leta 1750 dvornim oblastem predlagal povišanje plač uradnikov tudi z utemeljitvijo, da jih je v Ljubljani težje dobiti, ker morajo razen nemščine in latinščine biti večji italijanščine in pogosto še deželnega jezika, to je slovenščine. Nekateri uradniki najvišjega državnega oblastva v deželi so torej morali znati slovenščino, ki je v pismenem uradovanju niso uporabljali, vsaj v govoru. Drugače je bilo z italijanščino. Ker je bila v območju kranjske reprezentance in komore Goriška z Gradiščansko ter avstrijska Istra, od koder je prihajalo mnogo italijanskih spisov, je bilo uradnikom potrebno znanje italijanščine. Zdi se, da so znanje italijanščine in slovenščine pričakovali predvsem od pisarniškega ne pa vodilnega uradništva. V predlogu za nastavitev koncipista, regulatorja, adjunkta in zapisnikarja pri svetu reprezentance in komore je njen predsednik poudarjal zlasti, da je kompetent zmožen vseh jezikov, ki so potrebni, posebno pa italijanščine.^{5a}

Okrožni glavarji in drugi uradniki, ki so bili domačini, so običajno poznali jezik ljudstva. V deželah, naseljenih s slovenskim prebivalstvom, bi morali poznati slovenski jezik. Brez znanja slovenščine se uradništvo okrožnih glavarstev ne bi moglo sporazumevati s prebivalstvom, ki ni poznalo nemškega jezika. Takratnim razmeram je gotovo zadostovala možnost ustnega sporazumevanja, za katero ni bilo potrebno, da bi uradništvo do popolnosti obvladalo jezik ljudstva. Zato glede njihove jezikovne usposobljenosti najbrž niso postavljali posebnih zahtev. Verjetno se višjim oblastem, ki so izbirale

⁴ A. Globočnik, Uebersicht der Verwaltungs- und Rechtsgeschichte des Landes Krain, Ljubljana 1893, str. 12, op. 1 vsebuje imena okrožnih glavarjev v Ljubljani, Novem mestu in Postojni, ter str. 129 sl., kranjsko plemstvo in deželane.

^{4a} AS, Deželno glavarstvo, škatla 8, Lit. C-No. 1.

⁵ Rieger, n. o. m. str. 486 sl.

^{5a} AS, Reprezentanca in komora, škatla 169, Herbersteinova poročila 1750, II. del, 11. 11. 1750; škatla 171, Herbersteinova poročila 1752, I. del, 30. 1. 1752.

okrožne uradnike, niti ni zdelo potrebno, da bi v deželah naseljenih s Slovenci vsi okrožni uradniki poznali slovenščino. Zadovoljile so se že, ako so bili pri vsakem okrožnem glavarstvu na voljo tudi uradniki z znanjem slovenščine za opravljanje uradnih poslov s strankami, ki niso razumele nemščine. Zato se je dogajalo, da okrožni glavarji in njihovi namestniki včasih niso znali slovenščine. Leta 1761 je gorenjskega okrožnega glavarja nadomestoval pl. Clafenau, ki je pozneje postal okrožni glavar. Po izjavi reprezentance in komore je bil slovenščine popolnoma nevešč in zato nezmožen za uradovanje s strankami. Bilo je potrebno, da je imel za pomočnika uradnika z znanjem slovenščine, kajti pri velikem delu uradnih poslov okrožnega glavarstva je imel opravka z meščani in podložniki, ki niso poznali nobenega drugega jezika; tudi največ zasliševanj je potekalo v slovenščini. Kljub pomanjkanju sposobnosti za opravljanje službe v slovenskem okrožju je reprezentanca in komora leto pozneje predlagala cesarici, naj pl. Clafenau imenuje za okrožnega glavarja. Ob tej priliki je poudarjala njegovo petletno brezplačno službovanje in neutrudljivo pridnost, neznanje slovenščine ni bilo omenjeno. Ne manjka pa tudi primerov, ko so prizadeta državna oblastva pokazala, da se zavedajo potrebe znanja slovenščine pri uradništvu okrožnih glavarstev. Leta 1767 je deželno glavarstvo priporočalo nastavitve kompetenta, ki je imel potrebno usposobljenost v policijskih, kameralnih in finančnih znanostih, kot adjunkta pri gorenjskem okrožnem glavarstvu tudi zato, ker je kot deželni domačin bil več za to službo tako potrebnega kranjskega jezika. Za uradnika gorenjskega okrožnega urada je bil leta 1773 nastavljen nadporočnik, ki je imel pravne študije in je popolnoma obvladal kranjski, hrvaški, latinski in italijanski jezik. Izmed treh kompetentov za uradnika pa je okrožno glavarstvo v Postojni predlagalo prosilca, ki je bil več v notranjskem okrožju običajnega ilirskega in italijanskega jezika (okrožje je obsegalo tudi del Istre) in bi bil zato sposoben opravljati pogosta zasliševanja. V prošnji je navajal, da popolnoma obvlada kranjski, hrvaški, ilirski in italijanski jezik.⁶

Na Češkem so v drugi polovici 18. stoletja načeloma zahtevali znanje obeh deželnih jezikov, nemščine in češčine, toda dopuščali so nekatere izjeme v nemških oziroma pretežno nemških okrožjih.^{6a} V teh so neznanje češkega jezika radi spregledali. Čeprav je s centralizacijo državne uprave germanizacija državnih uradov napredovala, je prosvetljeni absolutizem moral upoštevati jezik ljudstva, potem ko si je postavil za nalogo, da pospešuje njegovo gmotno in kulturno blaginjo. Dokler so postavljali za okrožne glavarje in komisarje predvsem domačine, najbrž ni primanjkovalo uradnikov, ki so poznali jezik prebivalstva. To se je spremenilo z drugačno prakso pri nastavljanju uradništva. Ko so deželni stanovi izgubili predpravo, da se okrožno uradništvo izbira iz njihovih vrst, je vladar vztrajal pri zahtevi, da ne smejo biti iz okrožij, kjer so službovali.⁷ Taka zahteva za Kranjsko in morebiti za Goriško ni imela neugodnih posledic, ker so kranjski in goriški uradniki več ali manj znali slovensko. Drugače je bilo na Štajerskem ali Koroškem, kjer so nastavljali uradnike iz nemškega dela dežele, ki jim je bil slovenski jezik tuj. Zato se je večkrat dogajalo, da pri tamkajšnjih okrožnih uradih ni bilo vedno dovolj uradnikov z znanjem slovenščine.

⁶ AS, Reprezentanca in komora, škatla 14 (fasc. VII); Deželno glavarstvo, škatla 9, Lit. C-No. 1.

^{6a} Rieger, n. o. m. str. 486.

⁷ Rieger, n. o. m. str. 488.

Proti koncu 18. stoletja se je z izgradnjo birokratskega sistema in pomnožitvijo nalog državne uprave povečala aktivnost političnih oblasti. Toda okrožna glavarstva še pod Jožefom II. v mnogih političnih zadevah niso imela pristojnosti odločanja, temveč so morala skrbeti predvsem, da preprečijo, kar bi izrecno nasprotovalo zakonom in naredbam, ter v nujnih neodložljivih zadevah ukrepejo začasno, kar je bilo potrebno. Sicer je bila njihova naloga, da važnejše zadeve ugotovijo in preiščejo ter o tem poročajo deželni vladi oziroma zahtevajo njena navodila. Sčasoma se je obseg njihove pristojnosti spremenil, pravica okrožnih glavarjev za odločanje in kaznovanje je bila razširjena, razširjene so bile njihove pravice za izdajanje dovoljenj, pristankov in spregledov. Za razliko od drugih političnih poslov so bila okrožna glavarstva od začetka vlade Jožefa II. naprej odločilno oblastvo v podložniških zadevah. Njihovi uradni posli s podložniki so se pomnožili po uveljavitvi patentov o odpravi nevoljništva in o kaznovanju podložnikov, z novo davčno in urbarnalno regulacijo ter z vzpostavitvijo katastrskih oziroma davčnih občin. Razen tega so se pomnožili uradni posli z razširitvijo nalog države zlasti v cerkvenih, zdravstvenih in šolskih zadevah ter na gospodarskem področju.⁸ Številnih zadev iz te obsežne pristojnosti glede na njihov značaj ni bilo mogoče obravnavati brez zasliševanja in sporazumevanja s prizadetimi strankami. Uporaba nemškega uradnega jezika ni bila mogoča pri prebivalstvu, ki mu je bila nemščina tuja. Le uradniki, ki so se sporazumeli s strankami v njihovem jeziku, so mogli uspešno opravljati uradne posle. Višja državna oblastva, ki so za okrožne glavarje in komisarje v okrožjih s slovenskim prebivalstvom postavljala uradnike z znanjem slovenščine, tega niso delala v želji, da bi uvajala slovensko uradovanje in priznavala slovenščini kakšno veljavo. Hotela so le zagotoviti, da bi bilo uradno poslovanje okrožnih glavarstev uspešno in tako doseženi nameni zakonov in drugih predpisov, katerih izvajanje je bilo njihova naloga.

II

Ko se je državna uprava z organizacijo novih oblastev v deželah in okrožjih približala ljudstvu, se je pokazalo, da ni dovolj, če so se mogli posamezni uradniki pri opravljanju uradnih poslov sporazumeti z njim v njegovem jeziku. Potrebno je bilo prebivalstvo seznaniti z vsebino vsaj tistih cesarskih patentov in vladnih naredb, katerih vsebino je moralo poznati vse prebivalstvo, če naj bi se res izvajali in tako dosegli svoj namen. Dokler so bili objavljeni v nemškem jeziku, jih je v drugojezičnih deželah mogoč razumeti le majhen del prebivalstva. Da bi jih pa vendar spoznali, so — po nalogu državnih oblasti — duhovniki in uradniki zemljiških gospostev po potrebi tolmačili njihovo vsebino. Seveda je bil tak način seznanjanja prebivalstva z novimi predpisi pomanjkljiv, edini izhod je bila objava v jeziku ljudstva. Do tega spoznanja je prišla avstrijska državna oblast tudi v slovenskih deželah. Po dosedanjih ugotovitvah je bil kot prvi v slovenskem prevodu objavljen cesarski patent od 10. marca 1754, objavila ga je reprezentanca in komora na

⁸ Rieger, n. o. m. str. 488 sl.; Vilfan, n. o. m. str. 387 sl.

Koroškem. Bil je v zvezi z odpravo nekaterih praznikov, ki jo je predpisal breve papeža Benedikta IV. Na Kranjskem je bil ta patent objavljen le v nemškem jeziku. Najbrž je pobudo za prevod in objavo v slovenščini dalo najvišje državno oblastvo na Koroškem. Najstarejši na Kranjskem s prevodom v slovenščini objavljeni patent je bil od 6. julija 1758 o zagotovitvi preskrbe vojaških invalidov in njihovih otrok. Verjetno je bilo v zvezi s tem patentom naročilo reprezentance in komore v Ljubljani okrožnim glavarstvom, naj v nemškem in kranjskem jeziku objavijo, da se bo vojaškim invalidom izplačevala predpisana invalidnina. Tretji znani uradni razglas v slovenskem prevodu je bil red za čolnarje in vožnjo po Savi, ki je bil izdan 23. marca 1766.⁹ Tudi v naslednjih desetletjih do konca stoletja se omenjajo le posamezni uradni razglasi v slovenskem jeziku. Glede na veliko število izdanih patentov v drugi polovici 18. stoletja je število slovenskih prevodov zelo skromno, saj po dosedanjih omembah v literaturi ne bi doseglo niti dvajset.¹⁰ Pripomniti pa je treba, da so znani predvsem slovenski prevodi patentov, ki so bili objavljeni v Ljubljani. O prevodih, ki so jih morebiti objavila državna oblastva v drugih deželah s slovenskim prebivalstvom, smo le pomanjkljivo poučeni.

Razloga za majhno število slovenskih prevodov širšim slojem prebivalstva namenjenih pravnih predpisov ne smemo iskati vedno v brezbriznosti državnih oblastev ali njihovem podcenjevanju jezika, ki ga je ljudstvo uporabljalo. Bili so primeri, ko je najvišje državno oblastvo, ki je predpise izdalo, zahtevalo, naj se prevedejo v deželni jezik. Tako je bilo pri kranjskem gozdnem redu od 23. novembra 1771, ki je poleg gozdnopolijskih predpisov vseboval tudi poljuden pouk o gospodarstvu z gozdovi. Deželno glavarstvo je dobilo tedaj od dunajske vlade nalog, naj natisne in objavi gozdni red v nemškem in v deželnem jeziku. Toda kljub prizadevanju ni bilo mogoče dobiti prevajalca za slovenščino. Šest oseb je to delo zavrnilo, deloma zato, ker je bilo preobširno, deloma zaradi nepoznavanja strokovnih izrazov in pomanjkanja primernih slovarjev. Dunajska vlada je nato pristala, da je bil gozdni red natisnjen le v nemščini. Naročila pa je, naj uradniki zemljiških gospostev raztolmačijo vsebino podložnikom in naj se to ponavlja vsako leto ob času, ko gospodstva urejajo svoje posle s podložniki. Gozdni red iz leta 1771 je ostal v veljavi do srede 19. stoletja. Bil je po preteku pol stoletja še toliko aktualen za tiste, ki so imeli opravka z gozdarstvom, da ga je gubernij dal leta 1824 Fr. Metelku prevesti v slovenščino in ga je ponovno objavil. Leta 1849 je Bleiweis 37 členov gozdnega reda ponatisnil v »Novicah«, ker je vseboval toliko lepih in koristnih naukov o gozdarstvu ter da bi bil slovenskim prevajalcem za vzgled, kako naj prevajajo iz nemščine v slovenščino, da bo prevod v duhu narodnega jezika in lahko umljiv. Menil je namreč, da je bil prevod iz časa, ko je bil gozdni red izdan in je z zadovoljstvom zapisal, »kakó čisto in gladko je tekel slovenski jezik že v letu 1771 memo nemškiga«.¹¹ Omenjajo

⁹ B. Reisp, O najstarejših tiskanih uradnih razglasih v slovenščini, Kronika, časopis za slovensko krajevno zgodovino XV/1967, str. 91, s fotokopijo patenta; AS, RK, Registraturna glavna knjiga 1758, št. 143, fol. 168, nalog od 7. 9. 1758 o izplačilu invalidnine; V. Suyer, Starejši slovenski prevodi patentov (tipkopis, ki mi ga je avtor dal v uporabo, za kar se mu tudi na tem mestu zahvaljujem). Dr. V. Suyer je podatke o slovenskih prevodih patentov in drugih uradnih razglasov do leta 1850 zbral za etimološko-onomastipno sekcijo SAŽU, ki hrani kartoteko o tem gradivu.

¹⁰ F. Kidrič, Zgodovina slovenskega slovstva, Ljubljana 1929—1958, str. 147, 156, 279, 359; Reisp, n. o. m.; Suyer, n. o. m.

¹¹ V. Valenčič, O gozdarski politiki osemnajstega stoletja, Gozdarski vestnik XV/1957, str. 282 sl.; Suyer, n. o. m.

se tudi drugi taki primeri, ko so šele v začetku 19. stoletja poslovenili in objavili patente, izdane več desetletij prej.

Večji praktični pomen so najvišje državne oblasti konec 18. stoletja pripisovale slovenskim prevodom predvsem tistih predpisov, ki so urejevali odnose med zemljiškimi gospodi in podložniki. Patenta Jožefa II. o odpravi nevoljništva na Kranjskem ter o ureditvi lastninskih razmer na kmetijah sta bila objavljena tudi v slovenščini, da bi jih kmečko prebivalstvo prav razumelo brez nezanesljivih tolmačev. Pokazalo se je namreč, da med podložniki na Kranjskem ni bilo zanimanja ter se je čutil celo odpor zoper prevedbo zakupnih kmetij v kupne po cesarskem sklepu iz leta 1770. Kmečko prebivalstvo so z vsebino predpisov, ki so bili v nemškem jeziku, seznanili razni razlagalci. Nekatera oblastva so dolžila zakotne pisarje, da so napačno poučevali podložnike. Da pospeši prevedbo zakupnih kmetij v kupne, je cesar Jožef II. sklenil izdati patent, v katerem so bile združene dotedanje naredbe o tej zadevi. Patent naj bi bil objavljen tudi v deželnem jeziku. Gubernij je dobil nalogo, naj pripravi osnutek patenta in oskrbi slovenski prevod, nato pa osnutek predloži vladarju v potrditev. Slovenski prevod naj bi zagotovil, da bi podložniki patent pravilno razumeli. Razprave o patentu so trajale več let in so bile združene z mnogimi težavami, težave je povzročal tudi prevod. Osnutek, ki ga je pripravil stanovski odbor, je bil poslan v prevod cerkvenemu pisatelju in jezikoslovcu Juriju Japlju, tedaj župniku v Škocijanju pri Mokronogu, ker v Ljubljani niso našli sposobnega prevajalca. Na Dunaju je bil osnutek predelan in ga je bilo treba na novo prevesti. To delo je verjetno opravil Anton Linhart, ki je tedaj prevajal za ljubljanski gubernij.¹²

Objavljanje cesarskih patentov in uradnih razglasov v slovenskem jeziku je do začetka 19. stoletja sodilo med izjeme. Jezikovna politika avstrijske države se je v tem pogledu spremenila šele med vojnami s Francozi pod Napoleonom. Tedaj so bili izdani predpisi in razglasi v zvezi z vojno; državnim oblastem se je zdelo potrebno, da seznanijo z njimi tudi preprosto ljudstvo. Zato so jih objavljali v njegovem jeziku. Najbrž so hoteli s tem krepiti tudi državotvorno zavest in odporno silo vseh narodov v državi. Rezultat spremenjene jezikovne politike se je kmalu pokazal v številnejših slovenskih prevodih uradnih razglasov, med katerimi naj bi nekateri popularizirali vojno in njene cilje.¹³ Pred letom 1805 so bili objavljani letno le posamezni uradni razglasi s slovenskim prevodom. V letih 1805—1809 je Valentin Vodnik prevedel okrog 40 razglasov. Tudi v času francoske Ilirije je bilo poslovenjenih precejšnje število uradnih razglasov. Za leta 1809—1813 je ugotovljenih nad 50, med temi jih je bilo nekaj objavljenih v Gradcu in na Dunaju za slovenske dežele, ki so ostale v Avstriji. Po obnovitvi avstrijske oblasti v ilirskih deželah se je število slovenskih prevodov še pomnožilo, ugotovljenih je nad sto, več kot 90 je bilo Vodnikovih. Nekaj slovenskih prevodov uradnih razglasov sta objavila gubernija v Trstu in v Gradcu.¹⁴

Na Kranjskem so državna oblastva začela v večjem obsegu objavljati patente, uredbe in druge uradne razglase v slovenskem prevodu šele tedaj, ko je Vodnik prevzel prevajanje. Ker je število takih prevodov naraščalo, je gubernij uvedel mesto uradnega prevajalca, ki je bilo leta 1809 podeljeno

¹² J. Polec, Prevedba zakupnih kmetij v kupne na Kranjskem ob koncu 18. stoletja, Zbornik znanstvenih razprav XIII 1936—37, Ljubljana 1937, str. 180 sl.

¹³ Kidrič, n. o. m. str. 364 sl., 414, 444, 457.

¹⁴ V. Suyer, Vodnik — prevajalec (tipkopis avtorja); Kidrič, n. o. m. str. 524 sl. in 630.

Vodniku. Verjetno je bil stalni prevajalec sprejet z namenom, da se bodo vsi javnosti namenjeni zakoni in upravni predpisi razglašali na področju gubernija tudi v slovenskem jeziku. Po vsebini se prevedeni predpisi nanašajo na razna področja državne uprave. Posebno številni so bili poslovenjeni predpisi o davkih, carinah, denarju, državnih dolgovih in drugih finančnih zadevah. Kmečko prebivalstvo so zadevali prevodi predpisov o urejanju razmerja med zemljiškimi gospodi in podložniki, o razdelitvi skupnih zemljišč, mlinski red, pouk o varovanju domače živine, požarni red na podeželju, predpisi o preprečevanju škode s pašo živine in drugi o raznih podobnih zadevah. Posamezni prevedeni predpisi so se nanašali na vojaštvo in državno obrambo, izvoz in uvoz itd., v zasebno pravo so posegali predpisi o testamentih.¹⁵

Kljub uradnemu prevajalcu se je dogajalo, da marsikateri, zlasti obširnejši, predpisi niso bili objavljeni v slovenskem jeziku. Krivda ni bila le pri državnih oblasteh, ker niso dosledno skrbele za slovenske prevode, temveč je bila včasih pri prevajalcu, ki ni bil kos svoji nalogi. Franc Metelko, profesor slovenščine na ljubljanskem liceju, ki je nasledil Vodnika kot uradni prevajalec gubernija, je leta 1835 dobil nalogo, da prevede kazenska določila glede prestopkov pri posrednih davkih. Ta zakonik je obsegal nad 600 strani. Metelko je prevajanje odklonil, češ da je za priznano letno nagrado dolžan prevajati le patente najvišjih oblastev in gubernijske okrožnice. Prevod bi glede na velik obseg zakonika zahteval najmanj eno leto dela. Velike težave bi povzročalo izrazoslovje, zaradi pomanjkanja slovarjev je iskanje primernih izrazov zamudno in naporno. Potem ko kameralna uprava posrednih davkov ni vztrajala pri slovenskem prevodu, je centralna oblast to zahtevo opustila.¹⁶ Metelko je imel pomisleke tudi zoper prevod poštnega zakona od 5. novembra 1837. Dvorna komora je naročila guberniju, naj se poštni zakon prevede v deželni jezik in objavi. Metelko, ki mu je bil zakon izročen, da ga prevede, je prevedel le patent o cesarski sankciji zakona, glede poštnega zakona pa je menil, da ga ni mogoče razumljivo prevesti, ker kranjski jezik ne pozna izrazov o poslovanju, ki ga zakon obravnava. Gubernij tega opravičila ni sprejel, izjavil je, da ga od prevoda ne more odvezati. Svetoval mu je, naj izrazom, ki bi bili nerazumljivi za pojme uradnih odnosov in manipulacij, doda za take pojme izraze, ki se zanje uporabljajo običajno v ljudski govorici. Glede dvomljivih mest naj se tudi posvetuje z okrožnim komisarjem Karlom Ks. Raabom, ki dobro obvlada deželni jezik in bo mogel prevod poštnega zakona redigirati v duhu kranjskega jezika. Nato je bil poštni zakon preveden; bil pa ni niti posebno obsežen, zavzemal je skupno 12 strani nemškega in slovenskega besedila.¹⁷ Že ta dva primera odkrivata, kaj vse je oviralo uvajanje slovenskega jezika v uradno publicistiko še eno desetletje pred marčno revolucijo. Počasno in nepopolno uveljavljanje pisane slovenščine v javnem življenju ni bila le posledica premajhnega prizadevanja državnih oblastev za tako akcijo, temveč tudi premajhne pripravljenosti takratnih slovenskih izobražencev. Seveda se pri tem postavlja vprašanje, kje je treba iskati glavni vzrok za nepovoljne razmere. Gotovo so k temu pripomogli tako državni sistem z odločujočim nemškim jezikom v upravi, sodstvu in šolstvu kakor tudi družbene razmere, v katerih so živeli Slovenci kot narod brez višjih socialnih razredov.

¹⁵ Suyer, Vodnik — prevajalec, n. o. m.

¹⁶ V. Suyer, Metelko — prevajalec uradnih razglasov (tipkopis avtorja).

¹⁷ AS, Gubernijski arhiv fasc. 7 (1837–8), ref. 28; MALJ, Reg. I fasc. 456, fol. 148 sl., poštna postave. — Karel Ksav. Raab je leta 1846 nasledil kot prevajalec Franca Metelka in je ta posel opravljal dve leti. (Suyer, Metelko — prevajalec uradnih razglasov).

Obseg uradne publicistike v slovenskem jeziku se je povečal po marčni revoluciji, ko so nenemški avstrijski narodi zahtevali več jezikovnih pravic. Tedaj so tudi kranjski deželni stanovi prosili vladarja, naj se v bodoče v deželni jezik prevajajo in objavljajo v slovenskem časopisu kot uradnem listu vse javne objave podrejenih oblastev in ne le vladni zakoni. Potrebo objav v slovenščini so deželni stanovi utemeljevali z dvema razlogoma. Podeželsko prebivalstvo pozna povečini le svoj materin jezik in zato ni neupravičena zahteva, da je v tako važni zadevi v skozi in skozi slovanski deželi slovenski jezik vsaj izenačen z nemškim. Predlog deželnih stanov, da se na Kranjskem vsi zakoni, uredbe in razglasi objavljajo v deželnem jeziku, je priznalo notranje ministrstvo kot upravičeno. Dalo je nalog guberniju, naj ga izvede na primeren način.¹⁸ Gubernij je nato naročil okrožnim glavarstvom, da morajo vse njihove okrožnice vsebovati kranjski prevod tako gubernijskih razpisov kot tudi lastnih naredb. Ako pri glavarstvu ni prevajanja zmožne osebe, sme glavarstvo prevod poveriti jezika večji osebi proti primernemu honorarju, ki ga bo gubernij odobril. O uvedbi obveznih slovenskih uradnih razglasov sta bila obveščena policijska direkcija in deželni stanovski odbor. Ob tej priliki je prišlo do odločitve, da se pri guberniju nastavi slovenski prevajalec kot poseben uradnik, do tedaj je bilo prevajanje postransko opravilo že drugje zaposlenih oseb. Izmed več kandidatov je bil po razpisnem konkurzu za prevajalca sprejet Franc Malavašič.¹⁹

Čeprav je dunajska vlada priznavala upravičenost zahteve po uporabi slovenščine v uradnih razglasih, je pokazal ljubljanski gubernij za to dosti manj razumevanja. Notranje ministrstvo je guvernerju poslalo večje število nemških izvodov proglasa državnega zbora v zvezi s cesarjevim odhodom z Dunaja in adrese parlamenta na cesarja s pozivom, naj se vrne, ter je naročilo, naj se oba razglasa prevedeta v slovenščino in razpošljeta občinam. Guverner je razposlal le prejete nemške izvode, ministrstvu pa je sporočil, da se mu prevod v slovenščino ni zdel več umesten, ker sta bila medtem že oba dokumenta objavljena v deželnih časopisih in sta torej že znana tistim, ki se zanimajo za politične dogodke. Za preprostega človeka, ki skrbi le za svoje gnotne koristi, nima pa nobenih višjih ciljev, bi bili ti posamezni akti brez pomena. Do njih bi prišli šele po daljšem času, medtem pa se je že marsikaj spremenilo. Notranje ministrstvo se ni strinjalo z guvernerjevimi razlogi. Opozorilo je, da bi proglas in adresa morala biti objavljena v uradnem listu v jezikih, ki so razširjeni v deželi. Če dokumenta nista bila objavljena tudi v slovenskem jeziku, je bilo to zgrešeno. Guverner je bil opozorjen, da v bodoče vsak sklep državnega zbora objavi na način, kot mu je rečeno, vsak odstop v tem pogledu bo združen s strogo odgovornostjo.²⁰

Podrejeni državni uradi so različno presojali možnost in potrebo po uporabi slovenščine v uradnih razglasih. Policijska direkcija se je pokazala za širokosrčnejšo kot gubernij. Po njenih izkušnjah so imele kaj malo uspeha objave v nemškem jeziku z opisi oseb, ki jih je izsledovala, ali z opisom

¹⁸ AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847–8), ref. 57, vloga deželnih stanov od 12. aprila 1848. — Poročilo o seji zbora deželnih stanov 6. aprila 1848, ki je bil razširjen z več novimi člani meščanstva, nekaterimi profesorji, pravniki in neplemiškimi graščaki, je bilo objavljeno v Laibacher Zeitung 1848, št. 45. Vsebovalo je sklepe v zvezi s spremenjenimi političnimi razmerami, med temi tudi o potrebi uvedbe slovenščine v šole in urade ter njene uporabe v uradnih razglasih. — O jezikovnem vprašanju ob marčni revoluciji je razpravljal J. Mal, Zgodovina slovenskega naroda, Celje 1928–1939, str. 788 sl.

¹⁹ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Laibacher Gouvernements-Gebiet im Königreiche Illyrien, Jahr 1848, 50. Band, Laibach 1855, str. 483; Suyer, Metelko — prevajalec uradnih razglasov; J. Mal, n. o. m. str. 807.

²⁰ AS, Deželno predsedstvo 1848, fasc. IX, spisa 2578 in 2650; Mal, n. o. m. str. 810.

stvari, ki so bile ukradene in za katerimi je poizvedovala. Prebivalstvo nemških razglasov ni razumelo in jih ni upoštevalo. Zato je vprašala gubernij, ali ne bi bilo morda umestno, da bi dala natisniti opise oseb in stvari za Kranjsko le v kranjskem jeziku, druge pa v nemščini. Na ta način bi se prihranilo na papirju, pri tiskarskih stroških in pri poštnini. Guberniju je bila taka sprememba jezikovne prakse v uradnem poslovanju preradikalna, odločil je, da morajo opisi biti natisnjeni v obeh jezikih. Bolj ozkosrčno glede uporabe slovenščine pri svojih razglasih kot policijska direkcija je bilo ljubljansko okrožno glavarstvo. Guberniju, ki mu je naročil, da okrožnice z odredbami namenjenimi javnosti objavlja v nemškem in kranjskem jeziku, je odgovorilo, da daje tiskati največ opise oseb in stvari, včasih tudi predpise za okrajne gosposke in zdravstveno osebje. Želelo je od gubernija pojasnilo, ali naj vse okrožnice objavlja v nemščini in kranjščini, ali le tiste, ki jih morajo kot predpise poznati tako oblastva in njihovi organi ter — glede na tedanje ustavne razmere — tudi podložniki. Okrožno glavarstvo je menilo, da bi bilo treba objavljati v obeh jezikih le okrožnice namenjene tudi podložnikom, okrožnice z opisi oseb in stvari pa le v nemščini, ker prebivalstvo itak ne sodeluje pri izsledovanju, ki ga prepušča oblastem in njihovim organom. Gubernij je prepustil preudarku okrožnega glavarstva, kakšne okrožnice bo objavljalo v obeh jezikih. V splošnem naj bi veljalo načelo, da pridejo za objavo v deželnem jeziku v pošte predvsem odredbe, ki naj se dajo na znanje javnosti, torej tudi podeželskega prebivalstva. Opisi oseb in stvari sodijo med take objave.²¹ Pri guberniju je torej prevladovala želja, da se raba slovenščine v uradnih razglasih omeji le na stike z ljudstvom, ki ni znalo drugega jezika. Zato je zavračal misel, da bi slovenski jezik uporabljali v okrožnicah, ki so jih državna oblastva pošiljala kot navodila ali informacijo podrejenim uradom in organom. Nasprotovanje rabi slovenščine v uradnih objavah je gubernij pokazal tudi pri sodstvu, ki sicer ni bilo v njegovem področju.

Snežniško okrajno sodišče je 11. novembra 1848 objavilo v uradnem listu oglas o prisilni prodaji nepremičnin in sicer le v slovenskem jeziku. Po marčni revoluciji je uradni list prinašal razglase gubernija v slovenskem jeziku toda za nemškim besedilom. Oglas snežniškega okrajnega sodišča pa je bil prvi razglas v uradnem listu samo v slovenščini. Policijska direkcija je, še preden je bil oglas natisnjen in prišel v javnost, o tem obvestila gubernij, ta pa apelacijsko sodišče v Celovcu s pripombo, da bi smel biti objavljen v kranjskem jeziku le poleg nemškega, ker je nemščina uradni jezik.²² Celovško apelacijsko sodišče je stališču gubernija seveda pritrdilo; snežniškemu okrajnemu sodišču je naročilo, da vse sodne sklepe izstavlja v nemščini, dovoliti se more le, da oglase objavlja tudi v kranjščini. Ob tej priliki je apelacijsko sodišče poslalo guberniju besedilo okrožnice, ki naj bi jo objavilo. Sklicujoč se na razpis pravosodnega ministrstva od 26. junija 1848, ki je bilo izdano glede uporabe »windisch« jezika pri sodiščih v mariborskem in celjskem okrožju, naj bi okrožnica naročila okrajnim sodiščem na Kranjskem, da izdajajo vse sodne sklepe v nemškem jeziku, da pa morajo strankam na zahtevo izročiti brezplačno slovenski prevod. Tudi bi morale vse sodne oblasti na Kranjskem listine, ki bi jih sestavile za stranke, na zahtevo izstaviti v

²¹ AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847—8), ref. 57; Novice 1848, št. 26, Ambrož, Kako bi se naš jezik v šole in kanclije vpeljal?

²² Intelligenzblatt zur Laibacher Zeitung 1848, št. 136; AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847—8), ref. 57; Mal, n. o. m. str. 807.

kranjskem jeziku. Čeprav je pravosodno ministrstvo dovolilo pri sodiščih na Spodnjem Štajerskem rabo slovenskega jezika le v zelo omejenem obsegu, je imel gubernij pomisleke zoper uvedbo v istem obsegu tudi na Kranjskem. Gubernijskega predloga glede rabe slovenščine pri oblasteh in uradnih obravnava, ki je bil napravljen na osnovi prošnje deželnih stanov za pospeševanje slovenskega jezika, ministrstvo še ni rešilo. Zato se guberniju ni zdelo primerno, da bi kaj ukrenilo glede rabe slovenščine pri sodiščih, dokler ni rešeno to vprašanje za politična oblastva. Po mnenju gubernija bi bilo zaželeno, da se glede rabe slovenščine ukrene enako za politična kot za sodna oblastva. Gubernij ni soglašal s predloženo okrožnico apelacijskega sodišča tudi zato, ker je šla dlje od njegovih predlogov za rabo slovenščine v političnih uradih.²³ Ljubljanski gubernij ni pokazal v nobenem primeru pripravljenosti, da bi se slovenščina v večji meri upoštevala v uradnem poslovanju. Tako je bil edini rezultat prizadevanj za uveljavljanje slovenščine objavljanje nemških in slovenskih gubernijskih razglasov v uradnem listu, deloma so bili ti razglasi tudi v »Novicah«, ki so jih prinašale le v slovenščini. Ker pa tudi dunajski vladi po zatrti revoluciji ni bilo več na tem, da bi se slovenski jezik širil v uradih, je ostal predlog kranjskega stanovskega zbora večinoma neizveden, saj se tudi sam ni več zanimal za njegovo rešitev.

O uvajanju slovenščine v državne urade so razpravljali tudi v drugih deželah, kjer so živeli Slovenci. Za to so se zavzemali posamezniki in slovenska društva, ki so bila ustanovljena, da bi zastopala slovenske narodne zahteve v političnem življenju. Na Štajerskem je deželni zbor sklenil, naj deželni uradi na slovenske vloge izdajajo slovenske rešitve ter naj se poslovenijo za Spodnjo Štajersko deželnozborske obravnave. Sprejeto je bilo tudi načelo, naj bodo sodni okraji narodnostno enotni, da bo mogoč sodni postopek v enem jeziku. Ministrstvo notranjih zadev je štajerskemu guberniju naročilo, naj se pri uradnem poslovanju s slovenskimi strankami na Spodnjem Štajerskem uporablja slovenščina. Razpis pravosodnega ministrstva je dovolil sodiščem v mariborskem in celjskem okrožju, da na zahtevo izročajo strankam prevode nemških sodnih sklepov ter izstavljajo slovenske listine. V koroškem deželnem zboru so slovenski poslanci zahtevali, da morajo uradniki znati slovensko, slovenščina naj dobi svoje mesto v šolah in na sodiščih, sodni okraji naj zaradi enotnega poslovanja obsegajo le občine istega jezika. Slovensko bralno društvo v Gorici je zahtevalo, da se vsi zakoni in razglasi namenjeni ljudstvu objavljajo v njegovem jeziku. Slovensko društvo v Barkovljah pa je zahtevalo od tržaškega magistrata, sodišča, deželne vlade in škofije, da s Slovenci občejejo pismeno v slovenskem jeziku.²⁴

Po marčni revoluciji se je slovenščina v uradnih razglasih in uradnem poslovanju s strankami v posameznih deželah različno uveljavila. Saj npr. predpisi, ki jih je dunajska vlada izdala za spodnještajerske sodne okraje zaradi odpora gubernija niso bili razširjeni na Kranjsko. Doseženi rezultati so bili na splošno skromni, zlasti v deželah, kjer so slovenskim zahtevam nasprotovali Nemci ali Italijani. Sicer tudi med samimi Slovenci ni bilo soglasja, v kakšnem obsegu naj se uporablja slovenščina v uradih. Niso bili redki, ki so bili le za počasno postopno uvajanje, češ da je treba prej oskr-

²³ AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847—8), ref. 57; Mal, n. o. m. str. 806 sl.; Novice 1849, str. 17.

²⁴ Mal, n. o. m. str. 793 sl., 796 sl., 806, 810; Novice 1849, str. 16.

beti slovenska besedila državljankega in kazenskega zakonika ter drugih zakonov.²⁵

Nove zakone in uredbe je dunajska vlada dajala prevajati tudi v slovenščino in jih je objavljala v slovenski izdaji občega državnega zakonika in vladnega lista za avstrijsko cesarstvo. Ta pa je z letom 1852 prenehala in je bila obnovljena šele leta 1870. Leta 1849 je začel izhajati v slovenščini deželni zakonik in vladni list za kranjsko kronovino, leto pozneje pa tudi za Štajersko, Koroško in Primorsko. Slovenske izdaje deželnih zakonikov in vladnih listov so se obdržale skozi dobo reakcije in absolutizma.²⁶

Po oktroiranju ustave v marcu 1849 se je vladi zdelo potrebno, da ima na Kranjskem oficialen organ v slovenskem jeziku, ki bi zastopal njeno politiko; minister Bach je zahteval od guvernerja, naj mu sporoči svoj predlog. Guverner Welserheimb je predlagal, naj se za slovenski oficialni list sprejmejo »Novice«, kar je Bach z zadovoljstvom sprejel na znanje. Ni pa se strinjal z zahtevo Bleiweisa, da bi kot prevajalca pritegnil Mateja Cigaleta, ki je bil določen za sodelovanje pri redakciji državnega zakonika. Zahteval je tudi, da morajo »Novice« izhajati dvakrat tedensko in ne le enkrat. Toda medtem je gubernij spremenil mnenje o umestnosti dr. Bleiweisa kot urednika vladnega lista. Mogoče je bilo to tudi v zvezi s spremembo na položaju šefa deželne vlade. Dne 8. decembra 1849 je bil guverner Welserheimb upokojen, za državnega namestnika (Statthalter) je bil imenovan grof Chorinsky. V pismu 12. decembra 1849 je dvorni svetnik pri guberniju grof Hohenwart sporočil ministru Bachu, da »Novice« z urednikom Bleiweisom ne pridejo v poštev za oficialni list. Vzrok je bila Bleiweisova protivladna politika. Hohenwart jo je takole opisal: Dr. Bleiweis igra kot predsednik Slovenskega društva vlogo ultra Slovencev. Pod njegovim podžigajočim vplivom je nastal in se nadaljeval utopičen sen, da bi se Kranjska s priključitvijo slovenskih delov sosednih dežel spremenila v jugoslovansko kraljestvo. Pri njem ima izvor in hrano poželenje po slovenski univerzi v Ljubljani, ki izhaja iz istih nagibov. To je toliko bolj nevarno, ker se Bleiweis prizadeva, da bi mladino, ki študira, ogrel za svoje politične nazore. »Novice«, namenjene poučevanju podeželskega ljudstva, je spremenil v opozicijsko glasilo. V zasledovanju svojih ultraslovenskih tendenc sumniči dobro mišljene ukrepe ministrstva. To je pokazal s člankom, v katerem je nastopil zoper prenos kirurških štipendij za kranjske študente v Gradec in v poročilu o vladnem slovenskem zakoniku. Opozicijska usmeritev »Novic« je tembolj vredna upoštevanja, ker prihajajo v najnižje ljudske plasti. Pričakovanje, da bo dr. Bleiweis porabil priliko, ki se mu je ponudila z oficialnim slovenskim listom, ter da se bo spreobrnil in stvar krone ter ministrstva sprejel za svojo, ne da bi se odrekel razumnemu zastopanju narodnih potreb dežele, se je izkazalo kot zmotno. Dr. Bleiweis zasleduje še naprej antiministerialno smer in hoče izrabljati »Novice« za svoje ne ravno čiste namene. Njegovemu vplivu je treba pripisati tudi izvolitev Fidelisa Trpinca za predsednika Kmetijske družbe. Vse to bi se dalo preprečiti, če bi Bleiweisa kot profesorja predstavili v kakšno neslovensko deželo, npr. na Tirolsko, in bi bilo tako ultraslovenstvo ločeno od svoje glave in svojega strastnega propagatorja. Zaradi Bleiweisovega političnega zadržanja je gubernij opustil misel, da bi se še naprej pogajal z njim glede oficialnega organa v slo-

²⁵ Mal, n. o. m. str. 798 sl.

²⁶ J. Šlebinger, Slovenski časniki in časopisi. Bibliografski pregled od 1797—1936. Razstava slovenskega novinarstva v Ljubljani 1937, str. 7 sl.

venščini ter je notranjemu ministrstvu predlagal izdajanje novega časopisa, ki bi ga urejal Franc Malavašič. V odgovoru je minister Bach državnega namestnika Chorinskega opozoril, da se z ustanovitvijo oficialnega slovenskega lista ne more več odlašati. Za izvedbo novega državnega organizma so potrebna javna občila v vseh deželnih jezikih, zlasti ker se opozicija prizadeva, da bi se polastila slovenskega elementa na Kranjskem. Toda Malavašič se Bachu ni zdel primeren za urednika, na Chorinskyjev nasvet je bil zato določen za urednika šentviški župnik Blaž Potočnik. Končno je v aprilu 1850 začel izhajati Ljubljanski časnik kot slovenski uradni organ z uradnim listom kot prilogo, v kateri so politična in sodna oblastva objavljala razglase v slovenščini. Kmalu so se pri listu pojavile težave. V začetku je Ljubljanski časnik imel 322 naročnikov, njihovo število je potem od četrletja do četrletja vedno bolj nazadovalo. Po preteku enega leta je tiskar Blaznik odpovedal pogodbo za založbo in tisk, ker je imel pri časopisu izgubo. Karel Melzer, ki je kot urednik nasledil Potočnika, pa se je odpovedal uredništvu. Namestnik Chorinsky se je pri ministru Bachu kljub vsem težavam zavzemal za ohranitev Ljubljanskega časnika, da ne bi le »Novice« vplivale na podeželsko ljudstvo. Tudi Bach je bil iz političnih razlogov za nadaljnji obstoj lista, zato je mislil, da bi bilo mogoče Ljubljanski časnik uporabiti kot uradni list za slovenske objave državnih oblastev vseh dežel, v katerih so živeli Slovenci, torej ne le na Kranjskem, ampak tudi na Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Ko pa se je izkazalo, da Ljubljanski časnik pri Slovencih zunaj Kranjske ni imel bralcev, je to misel opustil. Višje deželno sodišče v Celovcu je tedaj predlagalo, naj bi se morebitni slovenski uradni razglasi objavljali v deželnih uradnih listih obenem z nemškimi oziroma italijanskimi. Ker finančni minister ni pristal na večjo denarno podporo Ljubljanskemu časniku, je minister Bach odločil, naj s koncem leta 1851 preneha izhajati. Pripomnil je, da so prejšnji politični razlogi za izdajanje oficialnega organa stopili v ozadje po objavi cesarske naredbe o tisku od 6. julija 1851. Po tej naredbi je bila dana deželni vladi možnost, da začasno ali za stalno ustavi izhajanje opozicijskih listov, ki so nasprotovali vladni politiki. Bach je obenem z ustanovitvijo Ljubljanskega časnika odklonil predlog namestnika Chorinskega, da bi se slovenski uradni razglasi objavljali v »Novicah« ter je naročil, naj se objavljajo v Laibacher Zeitung. Pripomnil je, da je Laibacher Zeitung kot vladni organ za uradne objave bolj primerna kot »Novice«, ki bi mogle najti kak povod za napad na vlado. Državna oblast bi sicer temu naknadno lahko odpomogla (po naredbi o tisku), to pa bi se slabo skladalo z listom, ki bi imel zaradi uradnih objav služben značaj.²⁷ Nastanek Ljubljanskega časnika je bil torej kaj malo v zvezi s prizadevanji za uveljavitev slovenskega jezika v uradnem poslovanju državnih oblastev. Kumovala mu je želja vlade, da bi z njim vplivala na politično razpoloženje Slovencev. Tega namena ni dosegel, ni pa tudi izpolnjeval naloge, ki mu jo je določil pravosodni minister. Slovenski razglasi sodišč v deželah s Slovenci, torej ne le na Kranjskem, bi se morali objavljati v Ljubljanskem časniku. Dejansko so v njem objavljala slovenske razglase upravna in druga državna oblastva na Kranjskem, tako državno namestništvo, nekatera okrajna glavarstva, okrajni tehnični uradi (raz-

²⁷ AS, Deželno predsedstvo 1849: št. 1820, 2558, 2738; 1850: št. 27, 82, 94, 246; 1851: št. 1345, 1611, 2307. Drag. Lončar (Dr. Janez Bleiweis in njegova doba, Bleiweisov zbornik, Ljubljana 1909, str. 168 sl.) je navedel odklonitev dr. Bleiweisa kot razlog, da niso »Novice« pod njegovim uredništvom postale vladni list. Kot pa kažejo spisi deželnega predsedstva, so bili odločilnejši drugi razlogi.

pisih raznih cestnih del), davčna direkcija in rudarski komisariat. Sorazmerno veliko objav je bilo od poštnih direkcij, največ od ljubljanske, nekaj pa tudi od tržaške in celovške. Sodnih objav ni bilo veliko. Leta 1851 so jih objavila od kranjskih sodišč le okrajna sodišča Ljubljana-okolica, Kamnik, Senožeče, Trzič in Žužemberk. Nekaj obvestil sta objavili deželni sodišči v Ljubljani in Novem mestu. Na Kranjskem je bilo tedaj 32 okrajnih sodišč; ker ni verjetno, da ne bi večina sodišč vse leto izdala nobenega oklica v kakšni dražbeni ali drugi zadevi, je mogoče le zaključek, da jih niso izdajala in objavljala v slovenščini. Od sodnih organov zunaj Kranjske je bilo nekaj objav višjega deželnega sodišča v Celovcu, porotnega sodišča v Celju ter okrajnega sodišča v Slovenjem Gradcu. Raba slovenščine je bila, sodeč po objavah v uradnem listu, pri sodiščih na vsem slovenskem ozemlju tedaj še zelo omejena. V *Laibacher Zeitung* iz leta 1852, kjer naj bi se po ukinitvi Ljubljanskega časnika objavljali slovenski uradni razglasi za Kranjsko, naletimo nanje izjemoma. Cesarske in ministrske naredbe v uradnem delu časopisa so bile objavljene le v nemščini, sem in tja je kakšno državno oblastvo objavilo v uradnem listu razglase tudi v slovenščini. Nemški so bili tudi razglasi sodišč, prvi razglas v slovenščini, seveda za nemškim besedilom (bil je to poziv dedičem) je dalo objaviti sodišče v Mariboru.

III

Dokler so uradnike za državna oblastva izbirali predvsem med kandidati iz domače dežele, so povečini vsaj toliko poznali jezik ljudstva, da so se mogli s strankami za silo sporazumeti. Najbrž so pri uradnikih, ki so bili po poreklu iz dežele, v kateri so službovali, predpostavljali, da poznajo v deželi razširjene jezike. Ni nobenih vesti, da bi bilo za namestitev pri okrožnih glavarstvih v deželah naseljenih s Slovenci zahtevano znanje slovenščine ali da bi nastavljeni uradniki dokazovali znanje tega jezika. Vprašanje jezikovne usposobljenosti uradništva pri okrožnih glavarstvih je bilo odločneje postavljeno šele v prvih desetletjih prejšnjega stoletja. Deloma je bilo to v zvezi s pogostejšim nastavljanjem uradnikov, ki so prihajali iz drugih dežel, deloma pa z razdelitvijo slovenskega ozemlja med Francijo in Avstrijo.

Na slovenskem Štajerskem so nastavljali, ako ni bilo sposobnih domačinov, uradnike iz Kranjske pri uradih, kjer je bilo za uradovanje s podložniki potrebno znanje slovenščine. V času, ko je deželi ločila državna meja, so toliko bolj občutili pomanjkanje slovenščine zmožnih uradnikov, ker jih iz Kranjske ni bilo mogoče dobiti. Zato je iz uradnih krogov izšla pobuda za ustanovitev stolice za slovenski jezik v Gradcu, kjer bi si bodoči uradniki pridobili potrebno znanje. Ta pobuda je bila zaključena z uspehom, leta 1812 je bil imenovan prvi učitelj slovenščine na graškem liceju. Na ljubljanskem liceju je bila stolica za slovenski jezik ustanovljena šele leta 1817. V odloku, s katerim je bil postavljen prvi profesor slovenščine na ljubljanskem liceju, je bilo zapisano, da bodo v javnih službah imeli prednost tisti, ki bodo večji deželnega jezika. Toda vse kaže, da stolici v Ljubljani in Gradcu nista dosti pripomogli k povečanju znanja slovenščine med uradništvom.²⁸

Baron Lattermann, ki je po obnovitvi avstrijske oblasti v ilirskih deželah postal guverner, je zatrjeval, da je od okrožnih glavarjev na Kranjskem zah-

²⁸ Mal, n. o. m. str. 230 sl., 424 sl.; Kidrič, n. o. m. str. 513 sl., 595 sl.

teval znanje slovenščine. Pri nameščanju okrožnih komisarjev pa je gledal, da je bil pri vsakem glavarstvu vsaj eden izmed komisarjev, ki je znal deželni jezik. Zdi se, da je Lattermann prikazoval stanje glede jezikovne usposobljenosti ugodneje, kot je bilo v resnici. Saj se omenja npr. v Novem mestu okrajni komisar, ki ni bil zmožen slovenščine; pozneje so ga zaradi tega prestavili k okrožnemu glavarstvu v Ljubljani, kjer je gotovo bilo znanje slovenščine tudi potrebno. Bili so pa tudi taki uradniki, ki so imeli le pomankljivo znanje jezika, dasi so si pridobili po odredbi dvorne pisarne predpisano spričevalo o jezikovni usposobljenosti. Leta 1832 je dvorna pisarna zahtevala od gubernija poročilo, kateri okrožni glavarji in komisarji na njegovem področju, to je na Kranjskem in Koroškem, sploh niso zmožni slovenskega jezika (der krainischen oder windischen Sprache) ali pa ga niso zmožni v toliki meri, da bi lahko vodili v tem jeziku obravnave brez pomoči tolmača. Gubernij je tedaj odgovoril, da so popolnoma nevešči slovenščine okrožni glavar v Celovcu ter trije komisarji tega okrožja. Nekoliko so poznali slovenski jezik, toda pri večjih obravnavaš so potrebovali tolmača, okrožna glavarja v Beljaku in Postojni ter en komisar v Celovcu in dva v Novem mestu. Eden od okrožnih komisarjev v Novem mestu, ki je le nekoliko obvladal slovenščino, je bil Anton Salomon, prej je bil okrožni komisar beljaškega okrožja v Naborjetu. Leta 1827 se je podvrnil predpisanemu izpitu. Moral je v navzočnosti beljaškega okrožnega glavarja voditi komisijsko obravnavo s slovenskimi (windischen) pooblaščenci občine. Ker je glavar že 26 let živel zunaj Kranjske in ni uporabljal svojega materinega jezika, ga ni bil dovolj vešč, zato je pritegnil k obravnavi še dva uradnika, ki sta bila tudi iz Kranjske, eden je bil okrožni, drugi pa okrajni komisar. Salomon je postavljajl pooblaščenecem občine vprašanja v »kranjskem« jeziku, nato pa je njihove »windischen« odgovore zabeležil nemško v zapisniku.²⁹ Kljub uspešno opravljenem izpitu, o katerem je bila obveščena dvorna pisarna, se je Salomon pozneje kot komisar v Novem mestu posluževal pri obravnavaš pomoči tolmača. Salomon pa ni bil edini primer okrožnega komisarja, ki je z opravljenim izpitom in spričevalom dokazoval jezikovno sposobnost, ki je dejansko ni imel.

Bolj kot gubernij je bila dvorna pisarna pozorna na pomankljivo jezikovno znanje uradništva okrožnih glavarstev na slovenskem ozemlju. Leta 1827 je sporočila guvernerju vladarjevo odločitev, da deželne vlade ne smejo za okrožne komisarje predlagati oseb, ki poleg drugih potrebnih sposobnosti ne obvladajo dovršeno tudi deželnega jezika. Temu sporočilu so sledila navodila dvorne pisarne, da se smejo predlagati za okrožne komisarje v Iliriji, to je na Kranjskem in Koroškem, tisti kompetenti, za katere je znano, da so popolnoma zmožni slovenskega jezika (der krainischen oder windischen Sprache) kot svojega materinega jezika ali kot jezika, ki so ga že uporabljali pri uradnem poslovanju. Vsi drugi bi se morali predhodno podvreči izpitu in sicer tako, da bi v prisotnosti okrožnega glavarja, ki je vešč slovenskega jezika, vodili ustno obravnavo s strankami v tem jeziku. Ob tej priliki so bili tedanji okrožni komisarji tudi opozorjeni, da ne bodo mogli napredovati v višji razred brez znanja slovenščine. Guverner je naročil njim in vsem konceptnim praktikantom, ki še niso bili zmožni slovenščine, da se je na-

²⁹ AS, Gub. arhiv fasc. 3 (1827-8), ref. 15; Mal. n. o. m. str. 230 sl.

učijo, ker si bodo morali sami sebi pripisati, ako jih ne bodo upoštevali pri napredovanjih.³⁰

Gubernij pa najbrž ni imel volje, da bi poskrbel za izvajanje svojih naročil. Leta 1832 je moral dvorni pisarni poročati, da več okrožnih glavarjev in okrožnih komisarjev njegovega področja ni bilo zmožnih slovenščine ali pa so jo le pomanjkljivo obvladali. Leta 1833 je cesar obnovil sklep, da morajo biti imenovani na taka mesta le kompetenti s popolnim znanjem jezika, ki se uporablja v deželi in v okrožju, kjer službujejo. Da bi se zagotovila potrebna jezikovna usposobljenost, je cesar odločil, naj se že pri sprejemanju praktikantov v posameznih deželah monarhije upošteva znanje posebnih deželnih jezikov, kot je to veljalo za uradnike. Leto pozneje so v dvorni pisarni zopet obravnavali primer uradnika s pomanjkljivim jezikovnim znanjem. Tedaj je vladar ponovno odločil, da morajo biti uradniki okrožnih glavarstev, ki uradno občujejo neposredno s podeželskim ljudstvom, popolnoma večči deželnega jezika. Pri personalnih predlogih se nadrejena oblastva ne smejo zanašati le na trditve kompetentov. Neposredni predstojniki morajo izrecno zagotoviti, da je izjava o popolnem znanju deželnega jezika tudi pravilna. V zvezi s to cesarjevo odločitvijo je dvorna pisarna naročila, naj v bodoče pri predlogih glede osebja pri okrožnih glavarstvih deželni šef izrecno pripomni, da po njegovem prepričanju predlagani kompetenti popolnoma obvladajo deželni jezik in so sposobni v njem voditi komisijske obravnave.³¹

Najvišje državno oblastvo je sicer vztrajno pritiskalo na ljubljanski gubernij z zahtevo, naj se pri okrožnih glavarstvih nastavlja uradništvo, ki je zmožno z ljudstvom uradovati v slovenskem jeziku. Gubernij pa zadostni jezikovni usposobljenosti okrožnih uradnikov ni pripisoval takega pomena. Zadovoljeval se je tudi s pomankljivim jezikovnim znanjem ter je večkrat opravičeval neznanje slovenščine posameznih uradnikov v popolnoma slovenskih okrožjih z izgovorom, da opravljajo posle, pri katerih je ne potrebujejo. Zadostovalo mu je, da so znali slovensko le nekateri izmed uradnikov. Guvernerji se niso zavedali potrebe, da bi državni uradniki poznali jezik ljudstva, med katerim so opravljali službo. Ponajveč so bili tujci, ki so prišli od drugod, tudi višji gubernijski uradniki so bili dostikrat iz drugih dežel. Tako uradništvo se ni poglobljalo v jezikovna vprašanja dežele, ki mu je bila tuja. Krivda za to stanje pri vodilnem uradništvu gubernija pa je bila pri dunajski vladi in centralistično urejeni upravi, ki ni bila voljna dosledno upoštevati različne razmere v posameznih deželah. To se je pokazalo tudi ob organizaciji državne uprave po obnovitvi avstrijske oblasti v prejšnji francoski Iliriji. Leta 1814 se je razpravljalo, ali naj bi se Kranjska morebiti priključila graškemu guberniju. Tedaj je dvorni organizacijski komisar grof Saurau svetoval cesarju, naj v primeru, da Kranjski dovoli posebno deželno vlado, tajno sklene, da se za mesta predstojnikov, svetnikov in tajnikov domačini brez izjeme izključijo. Po njegovem mnenju so imeli premajhni guberniji napako, da so postali preveč provincialni in so se oddaljili od duha vlade. Prejšnji guberniji na Kranjskem in svojčas na Goriškem so delovali bolj kranjsko in goriško nego avstrijsko.³² Domačini sicer niso bili izključeni od višjih

³⁰ Sammlung der politischen Gesetze und Verordnungen für das Gouvernements-Gebiet im Königreiche Illyrien, Jahr 1827, 9. Band, Laibach 1850, str. 78 in 312; AS, Deželno predsedstvo fasc. IX-1827, št. 2541; Gub. arhiv fasc. 3 (1827-8), ref. 19.

³¹ Sammlung der politischen Gesetze . . . , Jahr 1833, 15. Band, Laibach 1834, str. 16; Jahr 1834, 16. Band, Laibach 1835, str. 28; AS, Deželno predsedstvo 1834, fasc. 1, št. 171; fasc. IX, št. 2656.

³² J. Polec, Kraljestvo Ilirija, Ljubljana 1925, str. 78.

mest pri guberniju, toda dvorni pisarni, kjer je marsikdo imel iste nazore kot grof Saurau, se ni zdelo potrebno, da bi od njih zahtevala vsaj tako jezikovno usposobljenost kot od okrožnih uradnikov. Zdi se, da med gubernijskimi višjimi uradniki običajno ni bilo nobenega, ki bi slovenščino toliko obvladal, da bi mogel uradnemu prevajalcu pri prevajanju zakonov pomagati z nasveti glede strokovne terminologije. Ko je imel Metelko težave s prevodom poštnega zakona, mu je gubernij naročil, naj se v tem pogledu posvetuje s takratnim okrožnim komisarjem Karlom Raabom. Raab je bil sin ljubljanskega obrtnika, slovenščina je bila najbrž njegov materin jezik. Verjetno si je znanje jezika razširil z lastnim prizadevanjem, kajti v njegovi mladosti slovenščina še ni imela svojega mesta v ljubljanskih šolah. Leta 1840 je Raab postal tajnik gubernija; potem ko je bil Metelko razrešen prevajalstva, je nekaj časa opravljal ta posel.³³

V začetku prejšnjega stoletja so dobila konkretnjšo obliko prizadevanja države za organizacijo uprave in sodstva po okrajih. Opravljanje upravnih in sodnih funkcij je bilo v nekaterih okrajih poverjeno enemu izmed večjih zemljiških gospostev, ki se je označevalo kot delegirana ali okrajna gosposka. V okrajih, kjer ni nobeno zemljiško gospostvo prevzelo te naloge, so oblastne funkcije opravljali okrajni komisariati z državnimi uradniki. V področje okrajnih oblastev so sodile splošne upravne zadeve, davčne zadeve, opravljanje naborov ter civilno sodstvo in sodstvo o prestopkih.³⁴ Okrajna oblastva, ki so bila pod nadzorstvom okrožnih glavarstev, so postala tedaj tisti državni organi, ki so imeli neposreden stik s podeželskim prebivalstvom. Za uspešno opravljanje poslov je bilo potrebno, da so pri njih zaposleni uradniki znali slovenščino. Država je sicer določila, kakšno strokovno usposobljenost morajo imeti uradniki za opravljanje upravnih in sodnih poslov pri okrajnih uradih. Ni pa se dalo ugotoviti, ali so bile postavljene tedaj kakšne zahteve glede njihovega jezikovnega znanja. Ker so pri okrajnih uradih službovali največ domačini, vsaj na Kranjskem v tem oziru ni bilo večjih problemov. Na Štajerskem in Koroškem pa je slovenščine zmožnih uradnikov med domačini primanjkovalo, zato naletimo v tamkajšnjih slovenskih okrajih večkrat na uradnike iz Kranjskega. Znanje deželnega jezika je povečini med pogoji v razpisih služb pri okrajnih gosposkah, ki so bili objavljeni v ljubljanskem uradnem listu. Razpisi so se nanašali na okraje večjega dela slovenskega ozemlja in kažejo na splošno, kakšne so bile zahteve glede jezikovne usposobljenosti okrajnega uradništva. Ker bodo razpisi državnih in tudi drugih služb, pri katerih je bilo med pogoji znanje deželnega jezika pozneje podrobneje obravnavani, naj bo na tem mestu omenjeno, kaj so v tem pogledu zahtevali od okrajnega uradništva. Sodeč po razpisih je dostikrat zadostovalo, da so uradniški kompetenti za silo razumeli jezik ljudstva, s katerim so bili v uradnih stikih. Razpis za mesto okrajnega komisarja v Velesovem je predpisoval, naj kandidat obvlada kranjski ali pa sorodni slovanski jezik. Od okrajnih komisarjev in sodnikov na Goriškem so zahtevali znanje kranjskega ali drugega v deželi običajnega slovanskega jezika, včasih je bil naveden le slovanski jezik. Na Štajerskem in Koroškem je bil največkrat zahtevan »windisch« ali pa kranjski jezik. Večkrat so se torej pri okrajnih uradnikih zadovoljili z znanjem kakšnega slovenščini sorodnega jezika, kar seveda ni moglo zagotoviti pravega sporazumevanja s prebivalstvom. Na splošno je bila jezikovna uspo-

³³ Slovenski biografski leksikon, Raab Karel Ksav.

³⁴ Polec, n. o. m. str. 127 sl.; Vilfan, n. o. m. str. 379.

sobljenost uradništva, ki je imelo stik z ljudstvom, pomanjkljiva. Sicer pa tudi drugače uradništvo, zlasti pri okrajnih gosposkah, večkrat ni bilo zadostno usposobljeno. Zemljiška gospostva, ki jim je bilo delegirano opravljanje političnih in sodnih poslov, niso gledala toliko na sposobnost, kolikor na višino plače, ki jo je zahteval kompetent za mesto komisarja ali sodnika.³⁵

Po marčni revoluciji je bila ena izmed slovenskih zahtev, da se slovenščina uporablja v uradovanju in se za uradnike v slovenskih krajih nastavlja uporablja je bil Mihael Ambrož. Bil je okrajni komisar in sodnik v več okrajih in je dobro poznal težave in nesporazume, ki so nastajali tam, kjer uradništvo ni dobro poznalo jezika prebivalstva. Zato se je zavzemal zlasti, da bi se v slovenščini sestavljale poravnave, dolžna pisma in zakupne pogodbe ter odloki, razsodbe, prisvojitelne listine, sploh vsi spisi, ki jih dobi v roke kmet v dokazilo svoje posesti in svojih pravic. Slovenski naj bodo tudi vsi sodni razglasi ter razne objave, ki so namenjene javnosti. Ambrož je bil prepričan, da bi se take zahteve dale takoj uresničiti s količkaj dobre volje.³⁶ To se je dejansko tudi izkazalo, ko so nekatera okrajna sodišča začela izdajati sklepe in oklice v slovenščini, kar pa je naletelo na odpor višjih državnih oblastev. Če pa taka uveljavitev slovenskega jezika v letih po marčni revoluciji ni bila mogoča pri vseh državnih uradih na slovenskem ozemlju, je bil vzrok v nastavljanju jezika nezmožnih uradnikov.³⁷

Ko so kranjski deželni stanovci po sklepu zbora 6. aprila 1848 na pobudo Slovencev (slovenske zahteve je predlagal dr. Bleiweis) prosili cesarja, naj se v deželi nastavlja slovenščina zmožni uradniki, so nazorno opisali, kakšno je bilo v tem pogledu tedanje stanje. Opis je toliko bolj zanimiv in verodostojen, ker je bila večina članov deželnih stanov nemškega rodu. V vlogi vladarju navajajo, da je le malo uradnikov, ki so dnevno občevali z ljudstvom, razumelo deželni jezik. V važnih zadevah so se morali pogosto posluževati tolmačev, ki so večkrat popačili resnico. Najbolj žalostne so take ugotovitve za okrajne urade, za deželno in tudi za apelacijsko sodišče. Gubernijski praktikanti bi se morali po predpisih izkazati z znanjem deželnega jezika, vendar komaj dobra polovica ga nekač razume. Oblastva so se zadovoljila s tem, da je bil kandidat kranjski domačin, četudi brez znanja materinega jezika. Sicer pa je bilo lahko dobiti spričevala, ki so potrjevala, da prosilec zna slovensko. Skoraj nikjer se ne izstavlja listine v slovenščini in kmet pogosto podpisuje spise, ki jih ne razume. Uradno občevanje z ljudstvom v jeziku, ki ga ne razume, je vzrok nezaupanja do vlade. Zato je potrebno, da uradniki vseh državnih oblastev popolnoma obvladajo deželni jezik v govoru, čitanju in pisavi. Dunajska vlada je priznala utemeljenost zahteve po znanju slovenščine za kranjsko uradništvo, guberniju pa se je zdela sodba deželnih stanov preveč neugodna in zahteve pretirane. Da bi mogel prikazati dunajski vladi jezikovno vprašanje v lepši luči in dati predlog za njegovo reševanje, je poizvedel za mnenje okrožnih glavarstev in apelacijskega sodišča. Okrožni glavarstvi v Novem mestu in Postojni sta zatrjevali, da uradniki tistih oblastev, ki so največ in neposredno občevala s podeželskim ljudstvom, obvladajo deželni jezik tako, da morejo razpravljati s strankami. Priznali pa sta, da jih je le malo, čeprav so bili skoraj vsi domačini, ki bi znali deželni jezik brati, še

³⁵ Polec, n. o. m. str. 186 sl.

³⁶ Mal, n. o. m. str. 788 sl.; Slov. biogr. leksikon, Ambrož Mihael.

³⁷ J. Apih, Slovenci in 1848. leto, Ljubljana 1888, str. 295.

manj pa pisati oziroma koncipirati spise. Krivda je pač na pomanjkljivem šolskem pouku deželnega jezika. Najprej bi bilo treba pouk izboljšati, potem bo mogoče sčasoma uvesti deželni jezik tudi kot uradni jezik. Dokler zna le majhen del prebivalstva brati ali celo pisati v kranjskem jeziku, ne preostane drugega kot obdržati nemščino za uradni jezik in nastavljeni le take uradnike, ki bodo toliko zmožni deželnega jezika, da bodo neovirano občevali in uradovale v tem jeziku. Apelacijsko sodišče je odkrito pokazalo nerazpoloženje zoper kakšne bistvenejše jezikovne spremembe v sodnem poslovanju. Najsvečanejše je zavrnilo podtikanje, da bi bili vsaj pri okrajnih komisariatih nastavljeni deželnega jezika nezmožni uradniki, kolikor je pač apelacijsko sodišče vplivalo na njihovo nastavljanje. Pri kranjskem mestnem in deželnem sodišču je bil le en svetnik, ki ni obvladal deželnega jezika, bil pa je popolnoma zaposlen s strankami, ki so govorile nemško. Tudi pri apelacijskem sodišču je bilo kot svetnikov več deželnega jezika večjih Kranjcev, kakor pa je bilo potrebno glede na število spisov, ki so prihajali iz Kranjske. Za neresnično je označilo trditev, da ima apelacijsko sodišče opravka neposredno s strankami in da mora sprejemati slovenske spise. Apelacija je bila z njimi v zvezi le s posredovanjem sodišč prve stopnje. Če so kranjskega jezika zmožni le tisti, ki ga znajo brati in pisati, bo izbira še manjša, zlasti ob trditvi, da niti kranjski svetniki pri mestnem in deželnem sodišču niso tega zmožni. Ker za sporazumevanje v jeziku ni potrebno znanje branja in pisanja, se zdi, da je namen zahteve po popolnem znanju deželnega jezika pri sodiščih doseči proglasitev kranjsčine za uradni jezik. To pa bi bilo pre nagljeno, ker zna po priznanju deželnih stanov le malo izobraženih Kranjcev svoj jezik brati in pisati ter je le malo listin v kranjskem jeziku, čeprav je izstavljanje dano na voljo. Zahtevi po uporabi slovenščine je bilo apelacijsko sodišče pripravljeno ugoditi le v eni točki. Strankam naj bi se na zahtevo listine izstavljale v kranjskem jeziku, toda z opozorilom, da bodo morale na svoje stroške preskrbeti nemški sodni prevod v primeru, ako bi se uporabile v sodnem postopku. Sodbe in sodni sklepi naj bi se kot do tedaj izdajali v nemščini, strankam pa bi se morali na zahtevo izročiti prevodi v kranjskem jeziku. Potem ko je gubernij dobil mnenja okrožnih glavarstev in apelacijskega sodišča, je sporočil ministrstvu svoj predlog glede možnosti slovenščine pri uradovanju. Uvodoma je opozoril ministrstvo, da le okrajni komisariati občujejo in razpravljajo predvsem s podeželskim prebivalstvom, okrožna glavarstva imajo šele v drugi vrsti z njim opravka. Z malimi izjemami so okrajni uradniki deželni domačini in zmožni kranjskega jezika. Maloštevilni tujci so koroški ali štajerski Vendi, ki se jim pa prav tako ne more odrekati znanje deželnega jezika kakor Kranjcem, ki služijo v slovanskem (prvotno je bilo v konceptu zapisano »slovenskem«, bilo pa je prečrtano in popravljeno v »slovanskem«) delu Koroške ali Štajerske. Glede okrajnih uradnikov in glede sodnikov je treba ugovarjati trditvi deželnih stanov, da ne razumejo deželnega jezika, ako je pri tem mišljeno ustno sporazumevanje s podeželskim ljudstvom. Ako pa gre pri tem za znanje branja in pisanja, more gubernij potrditi, da imajo le malokateri to znanje tudi med domačini. Z dobro vestjo je mogoče trditi, da zna le najmanjši del kranjskih prebivalcev brati svoj jezik, kaj šele pisati. Pri takem stanju je neznanje branja in pisanja pri uradnikih brez posebne škode za podeželsko ljudstvo. Zahteva deželnih stanov, da bi gubernijski in okrožni konceptni praktikanti morali izkazati znanje deželnega jezika, se guberniju ni zdela utemeljena, ker je gubernijsko območje obsegalo

tudi Koroško, kjer sta bili dve tretjini čistih Nemcev. Glede možnosti uvedbe deželnega kot uradnega jezika je bil gubernij enakega mnenja kot apelacijsko sodišče. Pri tedanjem stanju splošne izobrazbe še ni bil čas za to. Treba pa je upoštevati obstoječe predpise o nastavljanju takih uradnikov pri okrajnih in okrožnih uradih, ki morejo z ljudstvom občevati v njegovem jeziku, ne zahteva pa se še znanje branja in pisanja. Gubernij se je strinjal, da bi se na Kranjskem dovolilo, kar je bilo priznано prebivalstvu mariborskega in celjskega okrožja pri sodnem poslovanju. Tudi v upravnem poslovanju naj bi bilo dovoljeno strankam na zahtevo izdati kranjski prevod nemške rešitve. Okrajni uradi naj bi pisali v deželnem jeziku pozive in naročila občinskim predstojništvom ter posameznikom, ki ne znajo nemško brati in pisati. Po mnenju gubernija bi predlagani ukrepi pri tedanjih razmerah zadostovali.³⁸

Precej izčrpno so povzeta izvajanja državnih organov, ki so obravnavali vprašanje uporabe slovenščine pri uradnem poslovanju. Preseneča, da so tako prostodušno priznavali pomanjkljivo jezikovno usposobljenost uradništva, ki je imelo posla s slovenskim prebivalstvom. Zdelo se jim je samoumevno, da večina ni znała slovenščine brati in pisati, čeprav so bili rojeni Slovenci. Apelacijsko sodišče je krivdo za tako stanje pripisovalo pomanjkljivemu pouku slovenskega jezika. Res je bilo za učenje slovenščine takrat slabo preskrbljeno, dve stolici za slovenski jezik nista mogli zagotoviti bogvedi kakšnega jezikovnega znanja. Toda tako slabo, kot sta hotela prikazati gubernij in apelacijsko sodišče, s slovenščino pri uradništvu ni bilo. Saj so bili leta 1848 okrajni komisarji in sodniki, ki so začeli v omejenem obsegu uradovati slovensko, pa so jih nadrejena oblastva pri tem zavrla. Zdi se, da je gubernij s pretiravanjem opisa za Slovence nepovoljnih jezikovnih razmer hotel podkrepiti svoje stališče o neizvedljivosti takojšnjega uvajanja slovenščine v urade. Tudi ni želel, da bi prišlo kmalu do uvedbe, zato je svetoval, naj se od uradnikov še ne zahteva; da bi znali slovenščino brati in pisati. Ker je dunajska vlada — še pod vtisom zahtev po enakopravnosti vseh narodov, ki jih je proglašalo revolucionarno gibanje — bila pripravljena dati več pravic slovenskemu jeziku v državnih uradih, bi se leta 1848 dala razširiti njegova uporaba v večji meri, če ne bi temu nasprotovala državna oblastva v posameznih deželah.

IV

Več kot predpisi o jezikovni usposobljenosti državnega uradništva povejo o službenih mestih, za katera je bilo potrebno znanje slovenščine, razpisi takih služb s pogoji, ki so jih morali kompetenti izpolnjevati. Državni organi in zavodi so pogosto objavljali v ljubljanskem uradnem listu (*Laibacher Zeitung*) razpise za prosta službena mesta. Pri teh razpisih je bilo običajno navedeno tudi potrebno znanje jezikov. Razpisana mesta niso bila le na Kranjskem. V ljubljanskem uradnem listu so priobčevala razpise državna oblastva, katerih področja so obsegala vse slovenske dežele, razpisana mesta so bila tudi na Štajerskem, Koroškem in Primorskem. Pogosto so razpisovali službena mesta državni in drugi javni organi iz sosednjih dežel, zlasti ako so potrebovali uslužbenca z znanjem slovenskega jezika. Tako je bilo z razpisi za službena mesta v ljubljanskem uradnem listu zajeto vse slovensko ozemlje v tedanji

³⁸ AS, Gub. arhiv fasc. 1 (1847-8), ref. 57; Mal, n. o. m. str. 802 sl.

Avstriji. Niso pa bila zajeta službena mesta v vseh deželah v enakem obsegu. Razpisi državnih organov na področju ljubljanskega gubernija, to je na Kranjskem in Koroškem, so sodili v ljubljanski uradni list, graški in tržaški gubernij sta imela svoja uradna lista, v katerih so bili predvsem objavljeni razpisi iz njihovih področij.

Podatki o službah, za katera je bilo po razpisnih pogojih potrebno znanje slovenščine, so zbrani iz 25 letnikov ljubljanskega lista (od 1830 do 1855). Navedeni so po nekdanjih deželah in razporejeni po skupinah, ki zajemajo ali enaka oblastva, npr. okrožna glavarstva, okrajne urade, ali pa uslužbenice iste ali sorodne stroke. V ljubljanskem listu je bilo objavljenih nekaj oglasov zasebnikov iz Koroške in Štajerske, ki so iskali uslužbenice večje slovenščine. Čeprav ne sodijo v ta prikaz, ki obravnava slovenščino v uradih, so tudi upoštevani v ilustracijo tedanjih jezikovnih razmer.

Prevladovali so seveda razpisi za službena mesta na Kranjskem. Okrožna glavarstva so razpisovala le podrejena službena mesta, npr. za kontrolorja in pisarja okrožne blagajne ter okrožne sluga in sle. Za kontrolorja okrožne blagajne v Novem mestu je bilo zahtevano znanje deželnega jezika, kar je pomenilo slovenščino. Pisar okrožne blagajne bi moral znati nemški in slovanški jezik; slugam in slom je bilo potrebno znanje nemškega in kranjskega ali pa drugega oziroma sorodnega slovanskega jezika. Sel okrožnega glavarstva bi moral znati nemško brati in pisati, za kranjski jezik te zahteve ni bilo.³⁹ Kameralna uprava posrednih davkov (Camerale-Gefällen-Verwaltung) prvotno v Ljubljani, pozneje v Gradcu za Štajersko, Koroško, Kranjsko in Primorsko, ki je upravljala zemljiška gospostva v državni posesti, je večkrat razpisovala službena mesta pri delegiranih okrajnih gosposkah. Pri deželno-knežjih okrajnih komisariatih so službe razpisovali gubernij in okrožna glavarstva. V razpisih se na Kranjskem omenjajo okrajne gosposke oziroma komisariati Bistra na Vrhniki, Boštanj, Kostanjevica, Loka, Mokronog, Postojna, Prem v Bistrici, Trebnje in Velesovo. Razpisane so bile službe okrajnih komisarjev, sodnikov, aktuarjev, davkarjev, pisarjev in drugih uslužbencev. Na splošno je bilo za vsa ta mesta zahtevano poleg nemščine znanje kranjskega jezika, včasih je bilo dopustno tudi znanje sorodnega slovanskega jezika. V razpisu službe za sodnega aktuarja v Loki je bil pogoj znanje kranjskega ali vsaj »windisch« jezika v takem narečju, ki se govori v delih dežel ob meji s Kranjsko in ga Kranjci razumejo. Razpisi gubernija in okrožnih glavarstev so zahtevali od okrajnih uradnikov popolno znanje kranjskega jezika. Službo okrajnega komisarja in sodnika ter sodnega in političnega aktuarja je razpisovala uprava fidejkomisnega in okrajnega gospostva Lanthierija v Vipavi. Za komisarja in sodnika je bilo potrebno znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika, za aktuarja pa znanje slovenskega jezika. Ob reorganizaciji upravne službe na Kranjskem leta 1853 je deželna organizacijska komisija razpisala vsa službena mesta pri novih okrajnih uradih. Glede jezikovne usposobljenosti je bila postavljena zahteva po popolnem znanju nemščine in

³⁹ »Laibacher Zeitung« je poleg časopisnega dela imela dve prilogi, »Intelligenz-Blatt« ter »Amts-Blatt«. Vsak del je bil zase oštevilčen. Uradni razpisi so bili največ v prilogi »Amts-Blatt«, manj v »Intelligenz-Blatt«, le bolj izjemoma v časopisnem delu, ki je imel kot druga dva dela včasih še »Anhang« z uradnimi objavami. V opombah so navedeni deli časopisa, v katerih so bili obravnavani razpisi objavljeni, okrajšano kot Laib. Ztg., Amtsbl. in Int. Bl. z datumom in tekočo številko. Int. Bl. 2. 1. 1830, št. 1; Amtsbl. 20. 5. 1830, št. 60; Amtsbl. 26. 7. 1842, št. 1842, št. 89; Amtsbl. 9. 11. 1844, št. 135; Amtsbl. 22. 3. 1849, št. 35.

zadostnem znanju slovenščine.⁴⁰ Kameralna uprava posrednih davkov je objavljala tudi razpise služb pri upravah državnih zemljiških gospostev za pisarje, gozdarje in lovce. Potrebno znanje jezika je bilo v razpisih različno označeno. Pisar v Loki naj bi znal slovanski jezik, gozdar v Kostanjevici in Postojni ter pisar v Stični kranjski ali temu soroden slovanski jezik, logar in lovec v Kostanjevici pa nemško in kranjsko. Za gozdarskega adjunkta v Kostanjevici je bilo predpisano popolno obvladanje kranjskega jezika ali pa »windisch«. Fidejkomisno gospostvo Vipava je zahtevalo od gozdarja in gozdnih hlapcev znanje slovanskega jezika. Za gozdarja pri idrijskem rudniku — službo je razpisala rudarska in gozdna direkcija v Gradcu — je bilo znanje kranjsčine le zaželeno. Višji rudarski urad v Celovcu, ki je razpisal mesto fužinskega nadzornika v Idriji, pa je med pogoje postavil znanje kranjskega ali »windisch« jezika. Okrožno glavarstvo je od mestnega in špitalskega blagajnika v Kamniku zahtevalo, da je popolnoma več deželneje jezika. Za mesto občinskega sluga v Čatežu je okrajna gosposka v Kostanjevici določila kot pogoj znanje nemškega in kranjskega ali »windisch« jezika.⁴¹ Gubernij je razpisoval službena mesta v deželni kaznilnici na ljubljanskem gradu. Bila so to mesta upravnika, paznikov in paznic ter ječarjev. Običajno so razpisi zahtevali znanje nemškega in kranjskega ali »windisch« jezika. Za službo upravnega adjunkta pri kaznilnici in prisilni delavnici je leta 1854 deželna vlada določila kot pogoj, da kompetent razume tudi kranjski jezik. Leta 1850, ko je bilo sodstvo na prvi stopnji ločeno od uprave, je deželno sodišče v Novem mestu razpisalo asesorsko mesto pri kolegialnem sodišču v Trebnjem in mesta adjunktov v Novem mestu, Krškem, Žužemberku, Velikih Laščah in Šmartnem pri Litiji. Zahtevano je bilo popolno znanje nemščine in slovenščine. Med pogoji za službi pisarjev in slug pri državnih pravdnihstvih v Ljubljani in Postojni (razpisoval jih je generalni prokurator za Koroško in Kranjsko v Celovcu) je bilo znanje kranjskega jezika. V zvezi s pravnimi poklici naj bo omenjen tudi razpis zagrebške pravne akademije. Leta 1850 je razpisala učno stolico za avstrijsko civilno in kazensko pravo, pogoj je bil, da mora biti prosilec popolnoma zmožen ilirskega ali vsaj slovanskega jezika.⁴² V področju kameralne uprave posrednih davkov je bila carinska služba. Ob meji s Hrvaško je bilo več carinskih uradov; za razpisana mesta prejemnikov in kontrolorjev pri teh uradih je bil pogoj največkrat znanje nemščine in kranjskega jezika, pri nekaterih tudi hrvaščine. Carinski inšpektor v Ljubljani je moral popolnoma obvladati slovansko narečje in italijanski jezik, uslužbenec navigacijskega urada v Zalogu nemško in kranjsko ali drug slovanski jezik, uslužbenec skladiščnega urada na Vrhniki pa nemško in kranjsko. V razpisu več mest za pisarje je bila pripomba, da je za Kranjsko potrebno popolno znanje kranjskega ali »windisch« jezika. Neizogiben pogoj za mesto prejemnika pri nižjem uradu posrednih davkov je bil dokaz znanja kranjskega jezika. Okrajna kameralna uprava v Ljubljani je v razpisu 20 mest za finančne paznike

⁴⁰ Amtsbl. 7. 11. 1833, št. 134; Amtsbl. Anhang 6. 9. 1838, št. 107; 27. 9. 1838, št. 116; Int. Bl. 12. 1. 1841, št. 5; Amtsbl. 21. 1. 1843, št. 9; 4. 7. 1843, št. 79; 11. 7. 1843, št. 82; Int. Bl. 11. 3. 1845, št. 50; Amtsbl. 18. 7. 1846, str. 86; Laib. Ztg. 12. 12. 1846, št. 149; Laib. Ztg. 6. 1. 1848, št. 5; Amtsbl. 27. 6. 1848, št. 77; Amtsbl. 23. 7. 1853, št. 165.

⁴¹ Amtsbl. 5. 1. 1850, št. 2; Amtsbl. 25. 1. 1840, št. 11; 25. 8. 1840, št. 102; Int. Bl. 9. 5. 1843, št. 53; Amtsbl. 29. 7. 1843, št. 90; Int. Bl. 25. 1. 1844, št. 10; Amtsbl. 20. 2. 1844, št. 22; Amtsbl. 13. 5. 1848, št. 58; Int. Bl. 10. 6. 1848, št. 70; Amtsbl. 16. 11. 1848, št. 138; Amtsbl. 21. 9. 1852, št. 216; Amtsbl. 6. 5. 1853, št. 101; Amtsbl. 24. 8. 1853, št. 191; 3. 10. 1853, št. 224.

⁴² Amtsbl. 7. 1. 1830, št. 3; 1. 7. 1830, št. 78; Amtsbl. 15. 3. 1831, št. 52; Amtsbl. 26. 1. 1839, št. 12; Amtsbl. 12. 7. 1842, št. 85; Amtsbl. 16. 3. 1844, št. 53; Amtsbl. 26. 11. 1846, št. 142; 24. 12. 1846, št. 154; Amtsbl. 12. 10. 1850, št. 235; 19. 10. 1850, št. 241; Amtsbl. 17. 6. 1851, št. 137; 23. 12. 1851, št. 294; Amtsbl. 3. 11. 1852, št. 232.

zahtevala, da znajo deželni ali sorodni jezik, na vsak način pa so morali biti zmožni tudi nemščine. Deželna finančna direkcija za Štajersko, Koroško in Kranjsko v Gradcu, ki je nasledila kameralno upravo, je od kontrolorja kameralne okrajne blagajne v Novem mestu zahtevala znanje nemščine in enega slovanskega jezika.⁴³ Za adjunkte pri cenitvah zemljiškega donosa je gubernij postavil pogoj, da morajo biti popolnoma večči kranjskega ali »windisch« jezika, za gozdne cenilne komisarje pri katastrskih cenilnih operacijah v Iliriji je bilo zlasti dobrodošlo znanje kranjščine oziroma »windisch« ali vsaj enega slovanskega narečja.⁴⁴ Kompetent za kreditnega likvidatorja pri vojnem plačilnem uradu v Ljubljani se je moral izkazati glede znanja jezikov, predvsem kranjskega, tudi od pisarja pri kameralni okrožni blagajni v Ljubljani so zahtevali dokaze o znanju jezikov, med temi vsaj enega slovanskega. Za računovodjo pri deželni gradbeni direkciji je bilo znanje kranjskega ali drugega slovanskega jezika neizogibno. Rudarsko glavarstvo v Celovcu je v razpisu mesta uradnega sluga pri rudarskem komisariatu v Ljubljani zahtevalo znanje nemškega in kranjskega jezika.⁴⁵ Tehnične službe sta razpisovala gubernij in gradbena direkcija. Pogoj za tehničnega praktikanta pri gradbeni direkciji je bilo znanje kranjskega ali vsaj drugega slovanskega jezika, isto je veljalo za mesto cestnega komisarja. Pri okrožnem inženirju v Postojni je bilo namesto kranjskega dopustno znanje slovanskega jezika, ki je s kranjskim v bližnjem sorodstvu. Za cestnega gradbenega asistenta je bil postavljen pogoj kranjski ali »windisch« jezik.⁴⁶ Zahteva po znanju jezika, ki ga je uporabljalo ljudstvo, je bila menda redno postavljena v razpisih za mesta zdravstvenega osebja. Službe so razpisovali gubernij in okrajni uradi oziroma glavarstva. Med pogoji za zdravnika mestnih revežev v Ljubljani je bilo popolno znanje kranjskega ali »windisch« jezika. V razpisu stolice za porodništvo na ljubljanskem liceju, ki je skrbela tudi za pouk babic v kranjskem jeziku, je bilo navedeno, da je znanje tega jezika neizogibno. Ko je leta 1854 deželna vlada razpisala na porodniškem učnem zavodu mesto asistenta, je zahtevala znanje kranjskega ali enega temu sorodnega slovanskega (!) jezika. Okrajni ranočelniki v Postojni, na Planini ter v Železnikih so morali imeti popolno znanje kranjskega in nemškega jezika, za babico na Dolskem je bil pogoj kranjski jezik.⁴⁷ Za službe v šolstvu je na voljo le malo razpisov. Dva se nanašata na ljubljansko normalko. Od risarskega pomočnika so zahtevali znanje kranjskega ali drugega sorodnega slovanskega jezika, za mesto učitelja je bilo znanje kranjščine neizogibno. Za učno mesto pastoralne teologije na ljubljanskem liceju je bilo potrebno popolno znanje deželnega jezika, ker so bila predavanja v kranjščini in se je tudi ustni konkurzni izpit opravljal v istem jeziku. Gimnazijski adjunkt je moral biti popolnoma večč kranjskega jezika. Škofijski konzistorij, ki je razpisal službo obrtne učiteljice v Idriji, verjetno

⁴³ Amtsbl. 5. 1. 1850, št. 2; Int. Bl. 15. 12. 1855, št. 150; Int. Bl. 12. 8. 1845, št. 96; Amtsbl. 8. 1. 1846, št. 4; Amtsbl. 31. 8. 1848, št. 105; 30. 9. 1848, št. 118; 16. 11. 1848, št. 138; 25. 11. 1848, št. 142; Int. Bl. 13. 12. 1849, št. 149; Laib. Ztg. 4. 1. 1850, št. 3; Amtsbl. 30. 1. 1850, št. 25; Laib. Ztg. 27. 2. 1850, št. 48, Anhang; 15. 4. 1850, št. 85, Anhang; Amtsbl. 27. 4. 1850, št. 96; Amtsbl. 15. 4. 1851, št. 86.

⁴⁴ Amtsbl. 20. 5. 1850, št. 34; 2. 9. 1850, št. 106

⁴⁵ Amtsbl. 17. 12. 1855, št. 151; Amtsbl. 19. 5. 1846, št. 60; 22. 10. 1846, št. 127; Laib. Ztg. 10. 7. 1854, št. 153.

⁴⁶ Amtsbl. 21. 6. 1838, št. 74; 4. 12. 1838, št. 145; Amtsbl. 24. 6. 1843, št. 75; Amtsbl. 16. 9. 1845, št. 111.

⁴⁷ Amtsbl. 27. 2. 1850, št. 25; Amtsbl. 15. 7. 1854, št. 84; Amtsbl. 8. 12. 1835, št. 147; Amtsbl. 5. 2. 1851, št. 29; Amtsbl. 12. 8. 1852, št. 183; Amtsbl. 24. 10. 1855, št. 242; Amtsbl. 11. 12. 1854, št. 285.

je bila učiteljica ženskih ročnih del, je postavil za pogoj, da je kompetentinja popolnoma zmožna nemškega in kranjskega jezika.⁴⁸

V razpisih državnih služb na Goriškem so prevladovala mesta pri okrajnih uradih. Mesta aktuarjev je gubernij razpisal pri deželnokežjih okrajnih komisariatih za goriško okolico, Sežano in Bovec. Med pogoji za namestitve je bilo znanje nemškega, italijanskega in enega v deželi običajnega slovanskega jezika. Ob razpisu mest za okrajne komisarje, sodnike, sodnike, aktuarje in davčne prejemnike pri okrajnih uradih v Korminu, Tržiču, Gorici z okolico, Sežani in Ajdovščini je bilo zahtevano popolno znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika ali pa enega v deželi običajnega slovanskega narečja. Ravno tak pogoj je bil postavljen v razpisu navedenih uradniških mest pri okrajnih uradih v Tolminu in Kanalu, ko sta bila okraja prevzeta od zasebnih zemljiških gospostev v državno upravo. Okrajni komisar v Červinjanu je moral poleg nemščine in italijanščine znati en slovanski jezik. Zemljiška gospostva, ki so upravljala okrajne urade v Kanalu, Braniku (Rihemberku) in Devinu so glede jezikovne usposobljenosti določile nekoliko drugačne pogoje. Po razpisu zemljiškega gospostva v Kanalu bi morali biti okrajni komisar, sodnik in rentni prejemnik popolnoma večči nemškega, kranjskega in morebiti tudi italijanskega jezika. Fidejkomisno gospostvo grofa Lanthierija v Braniku je za okrajnega komisarja in sodnika leta 1838 zahtevalo znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika, leta 1843 pa bi se poleg nemščine in kranjščine zadovoljilo z vsaj nekoliko znanja italijanščine. Devinsko gospostvo je za enako mesto postavilo pogoj popolno znanje nemškega, slovanskega in vsaj nekoliko znanja italijanskega jezika.⁴⁹ Apelacijsko sodišče v Celovcu je od svetnika pri mestnem in deželnem sodišču v Gorici zahtevalo znanje italijanščine in nemščine. Pri razpisu mesta advokata v Tolminu je civilni tribunal v Gorici leta 1831 predpisal znanje italijanskega, nemškega in slovanskega jezika, leta 1843 pa se je zahteva glasila za italijanski kakor tudi za kranjski in nemški jezik. Mesta kaznilnice v Gradiški je razpisoval tržaški gubernij. Od upravnika je zahteval znanje italijanščine, nemščine in kranjščine, od kontrolorjev pa poleg omenjenih jezikov še ilirščino. Upravnik deželne prisilne delavnice v Gorici je moral znati italijanski, nemški in kranjski jezik.⁵⁰ Za mesto pisarja pri državnem zemljiškem gospostvu v Bovcu je kameralna uprava zahtevala znanje nemškega, kranjskega in morebiti tudi italijanskega jezika. Zemljiško gospostvo v Braniku je za rentnega prejemnika postavilo pogoj, da zna nemški in kranjski jezik, znanje italijanščine je bilo zaželeno.⁵¹ Ko je tržaški gubernij razpisal mesto okrožnega inženirja za Oglej, je v razpisu zahteval, da kompetent popolnoma obvlada italijanski in nemški jezik ter tudi eno slovansko narečje.⁵² Ravnatelj normalke v Gorici je moral znati nemško, italijansko, kranjsko, po možnosti še furlansko, tehnični učitelj goriške realke pa nemško in italijansko, če mogoče, tudi slovensko.⁵³ Razpisi za okrajne zdravnike in ranocelnike so na splošno vsebovali tudi pogoje glede jezikovnega znanja. Zdravnik v Kobaridu naj bi znal nemško in en slovanski

⁴⁸ Amtsbl. 23. 10. 1841, št. 127; Amtsbl. 13. 12. 1845, št. 149; Amtsbl. 13. 4. 1848, št. 45; 25. 7. 1848, št. 89; Amtsbl. 23. 11. 1852, št. 269.

⁴⁹ Int. Bl. 19. 8. 1834, št. 99; Amtsbl. 27. 9. 1838, št. 116; Int. Bl. 23. 9. 1841, št. 144; Amtsbl. 23. 8. 1842, št. 101; Laib. Ztg. 27. 12. 1842, št. 104; Amtsbl. 12. 12. 1843, št. 148; Amtsbl. 17. 10. 1844, št. 125; 19. 11. 1844, št. 139; Amtsbl. 4. 6. 1846, št. 67; Amtsbl. 18. 3. 1847, št. 33; 28. 12. 1847, št. 155.

⁵⁰ Amtsbl. 22. 7. 1830, št. 86; Amtsbl. 13. 12. 1831, št. 149; Amtsbl. 11. 2. 1845, št. 18; 5. 8. 1843, št. 93; Laib. Ztg. 12. 1. 1847, št. 5; Amtsbl. 30. 3. 1847, št. 38; 28. 8. 1847, št. 103.

⁵¹ Amtsbl. 1. 12. 1855, št. 144; Amtsbl. 16. 8. 1845, št. 98.

⁵² Amtsbl. 14. 5. 1844, št. 58.

⁵³ Amtsbl. 1. 5. 1847, št. 52; Amtsbl. 1. 6. 1853, št. 121.

jezik, v Ogleju nemško, italijansko in kranjsko, v Braniku nemško, nato pa kranjsko ali pa drug slovanski jezik, ter ranocelnik v Kanalu kranjsko. Mestni magistrat v Gorici je zagotavljal za mesto živinozdravnika mestnega okraja prednost kompetentu z znanjem tam običajnih jezikov, to je italijanskega, nemškega in kranjskega.⁵⁴

Za mesto sodnika (svetnika) pri sodišču v Trstu je apelacijsko sodišče v Celovcu zahtevalo znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika.⁵⁵ Fiskalni adjunkt pri komorni prokuraturi v Trstu naj bi po možnosti znal tudi kakšno ilirsko narečje.⁵⁶ Kameralna uprava je med razpisnimi pogoji za kontrolorja pri prodaji soli predpisala znanje nemškega, italijanskega in ilirskega jezika. Prejemnik pri carinskem uradu v Grljanu je moral biti zmožen nemškega, italijanskega in kranjskega ali drugega slovanskega jezika, višji oficial pri glavnem carinskem uradu v Trstu naj bi po možnosti poleg nemščine in italijanščine znal še slovanski jezik, za ravnatelja istega urada je bilo zaželeno znanje kranjskega ali drugega slovanskega jezika. Mesti pri glavnem carinskem uradu je razpisala deželna finančna direkcija v Gradcu, v njenem področju so bile Štajerska, Koroška, Kranjska in Primorska.⁵⁷ Od kompetentov za mesto cestnega asistenta je tržaški gubernij zahteval, da obvlada nemški, italijanski in en slovanski jezik.⁵⁸ Znanje nemškega, italijanskega in enega slovanskega jezika je bil po razpisu gubernija pogoj za ravnatelja civilne bolnišnice in z njo združenih dobrodelnih zavodov. Tržaški magistrat pa je razpisal mesti upravitelja in kontrolorja pri tej bolnišnici in pridruženih zavodih; kompetenta naj bi bila zmožna nemščine, italijanščine, kranjščine ali pa drugega slovanskega jezika.⁵⁹

Pri okrajnih komisariatih v Istri so bila največkrat razpisana mesta aktuarjev, razpisoval jih je tržaški gubernij. Za aktuarje pri okrajnih komisariatih v Voloskem in Pulju je bilo zahtevano popolno znanje nemškega, italijanskega in kranjskega jezika. V enem razpisu za aktuarja v Kopru je bila postavljena enaka zahteva, v dveh drugih pa je bilo namesto kranjskega jezika zahtevano eno izmed v deželi običajnih slovanskih narečij. Eno izmed v deželi običajnih slovanskih narečij je bil, poleg nemščine in italijanščine, pogoj za aktuarje v Vodnjanu, Buzetu in Piranu. Ravno tako zahtevo je postavila kameralna uprava za rentnega prejemnika pri okrajnem komisariatu v Kopru.⁶⁰ Več razpisov se je nanašalo na službe kaznilnice v Kopru. Upravitelj naj bi obvladal nemški, italijanski in kranjski jezik, pri kontrolorju je bila možna kranjščina ali ilirščina. Za mesto delovodje v delavnici je bilo neizogibno znanje nemškega, italijanskega in slovanskega jezika. Od paznikov so zahtevali popolno znanje italijanskega, ilirskega, dalmatinskega in nemškega jezika.⁶¹ Kameralna uprava posrednih davkov je razpisala mesto pisarja v komercialnem uradu Sv. Matej pri Kastvu ter mesto prejemnika pri obmejnem carinskem uradu v Matuljih. Za mesto pisarja je bil pogoj zlasti

⁵⁴ Amtsbl. 20. 7. 1830, št. 86; 12. 10. 1830, št. 123; Amtsbl. 21. 6. 1838, št. 74; Amtsbl. 9. 10. 1847, št. 121; Int. Bl. 5. 4. 1849, št. 41.

⁵⁵ Amtsbl. 17. 8. 1830, št. 99.

⁵⁶ Amtsbl. 18. 2. 1832, št. 21; Amtsbl. 4. 4. 1840, št. 41; Amtsbl. 20. 12. 1842, št. 152.

⁵⁷ Laib. Ztg. 6. 12. 1849, št. 146; Amtsbl. 24. 8. 1854, št. 194; Amtsbl. 26. 8. 1854, št. 96; 31. 10. 1854, št. 250.

⁵⁸ Amtsbl. 29. 10. 1842, št. 130.

⁵⁹ Amtsbl. 4. 7. 1846, št. 80; 23. 7. 1846, št. 88.

⁶⁰ Amtsbl. 4. 11. 1841, št. 132; Amtsbl. 24. 9. 1842, št. 115; Amtsbl. 11. 2. 1843, št. 18; 27. 5. 1845, št. 65; 30. 5. 1845, št. 64; 16. 12. 1845, št. 150; Amtsbl. 18. 11. 1847, št. 138.

⁶¹ Amtsbl. 13. 12. 1842, št. 149; Amtsbl. 7. 11. 1846, št. 134; Amtsbl. 22. 5. 1847, št. 61; Amtsbl. 4. 11. 1848, št. 133; Amtsbl. 17. 1. 1854, št. 13.

znanje kranjskega jezika in po možnosti tudi italijanskega, za mesto prejemnika je bila italijanščina na prvem mestu, na drugem pa kranjščina.⁶²

Nekaj razpisov se je nanašalo na službena mesta v vsej Primorski. Štajersko-ilirsko-primorska uprava carine in posrednih davkov v Gradcu je razpisala leta 1830 službe mejnih stražarjev na Primorskem. Kompetenti bi morali znati nemško, en slovanski jezik in italijansko. Primorsko-dalmatinska katedralna uprava posrednih davkov je z razpisom iskala mejne lovce in finančne paznike z znanjem nemščine ali italijanščine s pripombo, da je posebno priporočljivo znanje kakšnega slovanskega jezika. Leta 1851 je višje deželno sodišče v Trstu za svoje področje razpisalo štiri sistemizirana mesta avskultantov. Kot pogoj je bilo postavljeno znanje nemškega in italijanskega ter po možnosti slovenskega ali ilirskega jezika.⁶³

Med okrajnimi uradi, za katere so bila razpisana službena mesta v ljubljanskem listu, sta bila le dva iz Spodnje Štajerske, pri zemljiških gospodstvih v Gornjem gradu in Jurkloštru. Gornji grad je bil v posesti in upravi ljubljanske škofije, Jurklošter pa v posesti verskega zaklada in je bil v katedralni upravi. Za gospodstvo Gornji grad je bilo ponovno razpisano mesto političnega in sodnega aktuarja, med postavljenimi pogoji je bilo običajno znanje »windisch« jezika, le leta 1835 je bil zahtevan slovenski jezik. Menda je bil tedaj v razpisih prvič uporabljen ta izraz, verjetno je bilo besedilo razpisa napravljeno pri ordinariatu v Ljubljani, druge razpise z izrazom »windisch« pa je najbrž koncipiral upravni urad v Gornjem gradu. Za gospodstvo Jurklošter je razpisala katedralna uprava posrednih davkov v Gradcu mesto upravnika, okrajnega komisarja in sodnika s pripombo, da je zanj neizogibno potrebno znanje kranjskega ali »windisch« jezika.⁶⁴ V razpisu za mesto adjunkta pri komorni prokuraturi v Gradcu je štajerski gubernij zahteval znanje italijanskega in »windisch« jezika. Leta 1854 je višje deželno sodišče v Gradcu ob razpisu odvetniških mest v Celju, Brežicah, Slovenjem Gradcu in Ljutomeru navedlo kot pogoj znanje nemškega in »windisch« jezika. Notar na Vranskem je iskal uradnika, ki bi popolnoma obvladal »windisch«.⁶⁵ Katedralna uprava za Štajersko in Ilirijo v Gradcu je potrebovala gremialnega svetnika z znanjem kranjskega ali vsaj »windisch« jezika. Za mesto prejemnikov pri carinskih uradih v Ormožu in Ljutomeru je zahtevala znanje »windisch«, za mesto kontrolorja v Zavrču pa nemški in slovenski jezik.⁶⁶ Ob novi organizaciji davčne službe so bila razpisana mesta davčnih inšpektorjev. Med pogoji je bilo znanje deželnih jezikov, to je nemščine in »windisch« ali kranjščine. Znanje slovenskega jezika sicer ni bilo brezpogojno potrebno, toda pri sicer enakih sposobnostih bi imeli prednost kompetenti, ki bi ga bili večji. Razpis mest uradnih slug pri davčnih uradih je za Marenberg vseboval pogoj, da je treba izkazati morebitno znanje »windisch«, za Rogatec je moral prosilec izkazati znanje »windisch« ali drugega slovanskega jezika. Zlasti znanje »windisch« je bilo zahtevano za več davčnih uradov, tako za mesto oficiale v Kozjem, prejemnika v Gornjem gradu, kontrolorja v Gornji Radgoni in v Konjicah. Tudi ko je bilo razpisanih več mest za oficiale in asistente pri davčnih uradih na Štajerskem, so bili kompetenti opozorjeni, naj izkažejo

⁶² Int. Bl. 28. 6. 1838, št. 77; Int. Bl. 21. 8. 1838, št. 100, Anhang.

⁶³ Amtsbl. 27. 5. 1830, št. 37; Int. Bl. 5. 2. 1842, št. 16; Amtsbl. 26. 6. 1851, št. 144.

⁶⁴ Amtsbl. 5. 1. 1830, št. 2; Amtsbl. 29. 11. 1832, št. 143; Amtsbl. 17. 12. 1835, št. 138; Laib. Ztg. 30. 1. 1838, št. 9, Anhang; Int. Bl. 9. 8. 1843, št. 95.

⁶⁵ Amtsbl. 1. 9. 1840, št. 105; Amtsbl. 12. 10. 1852, št. 234; Amtsbl. 8. 7. 1854, št. 154

⁶⁶ Amtsbl. 29. 12. 1846, št. 155; Amtsbl. 31. 8. 1848, št. 105; Amtsbl. 22. 5. 1849, št. 61; Amtsbl. 27. 4. 1850, št. 96.

znanje »windisch« jezika.⁶⁷ Za šolstvo je primer samo nižja realka v Celju. Po razpisih za mesto tehničnega učitelja, poučeval naj bi risanje, so morali kompetenti izkazati morebitno znanje kakšnega slovanskega jezika.⁶⁸ Znanje »windisch« jezika sta morala imeti okrajni fizik v Slovenjem Gradcu in rano-celnik v Gornjem gradu.⁶⁹ Več zemljiških gospostev je z razpisi iskalo uslužbence zmožne jezika, ki ga je uporabljalo prebivalstvo njihovih okolišev. Kameralna uprava posrednih davkov je za upravni urad Jurklošter ponovno razpisala službo pisarja z znanjem nemškega in »windisch« jezika. Leta 1854 pa je bila za Jurklošter dvakrat razpisana služba gozdarja. V prvem razpisu je bilo zahtevano znanje kranjskega, v drugem pa slovanskega jezika, obkraj je bilo dodano »ali temu sorodnega jezika«. Zemljiško okrajno in dežel-skosodno gospodstvo Šoštanj in Forhtenek je objavilo, da sprejme v službo praktikanta, ki bi bil popolnoma več »windisch« jezika. Gospodstvo na Spodnjem Štajerskem je iskalo izprašanega uradnika z znanjem kranjskega jezika ali drugega slovanskega narečja, gospodstvo v Novem Celju pa gospodarskega uradnika, ki bi bil zmožen »windisch« ali pa kranjščine. Nekaj let pozneje je gospodstvo Novo Celje objavilo, da sprejme teoretično in praktično izučenega fužinarja za svoje rudarsko podjetje, več je moral biti slovenščine. V razpisu za upravnika škofijskih posestev v Gornjem gradu je bil pogoj, da mora biti zmožen »windisch« jezika, leto pozneje so od gozdarja zahtevali znanje slovenščine in nemščine.⁷⁰ Poštna postaja na Vranskem je za sprejem vrtnarja ali lovca postavila kot pogoj znanje »windisch« jezika, enak pogoj je bil za namestitev poštnega ekspeditorja v Ljutomeru.⁷¹ Magistrat v Celju je od dveh policijskih uslužbencev, ki bi jih sprejel v službo, zahteval znanje nemščine in »windisch« jezika.⁷² Tudi posamezni zasebniki so za sprejem v službo postavljali pogoj jezikovne usposobljenosti. Trgovina z manufakturnim blagom v okrožnem mestu Štajerske je bila pripravljena sprejeti praktikanta z znanjem »windisch« jezika. Lekarna v Ptujju pa je iskala farmacevta zmožnega slovanskega jezika.⁷³

Za Koroško, ki je bila v območju ljubljanskega gubernija, je bilo v ljubljanskem listu objavljenih precejšnje število razpisov. Okrožno glavarstvo v Beljaku je razpisalo mesto pisarja z znanjem »windisch« ali kranjskega jezika. V gubernijskem razpisu za mesta okrajnega komisarja, sodnika in drugih uradnikov pri okrajnem komisariatu za Beljak in Vajskro je bilo rečeno, da bodo prednostno upoštevani kompetenti, ki se bodo mogli izkazati, da znajo »windisch« ali kranjski jezik. Nekaj let pozneje je bilo za okrajnega aktuarja v Beljaku zahtevano popolno znanje nemškega in kranjskega jezika. Aktuar s sodniškim dekretom pri deželnoknežjem okrajnem komisariatu v Spittalu je moral imeti popolno znanje nemškega in »windisch« jezika. Po razpisu kameralne uprave posrednih davkov v Gradcu je bil pogoj za sprejem na mesto kontrolorja in davčnega prejelnika pri kameralnem gospodstvu Gospe Svete znanje nemškega in kranjskega jezika. V poznejšem razpisu

⁶⁷ Amtsbl. 1. 5. 1851, št. 99; 7. 5. 1851, št. 104; Amtsbl. 3. 5. 1852, št. 100; 6. 8. 1852, št. 178; 4. 11. 1852, št. 253; 26. 11. 1852, št. 272; Amtsbl. 10. 3. 1853, št. 56; Laib. Ztg. 30. 3. 1853, št. 71.

⁶⁸ Amtsbl. 24. 12. 1850, št. 296; Amtsbl. 16. 4. 1852, št. 86.

⁶⁹ Amtsbl. 24. 12. 1851, št. 154; Int. Bl. 4. 12. 1858, št. 145.

⁷⁰ Laib. Ztg. 21. 10. 1843, št. 84; Amtsbl. 21. 10. 1843, št. 126; Int. Bl. 10. 5. 1845, št. 56; Laib. Ztg. 26. 8. 1845, št. 68; Int. Bl. 6. 7. 1847, št. 80; Amtsbl. 13. 5. 1848, št. 58; Amtsbl. 23. 5. 1850, št. 116; Laib. Ztg. 21. 3. 1851, št. 66; Laib. Ztg. 24. 1. 1852, št. 19; Laib. Ztg. 3. 2. 1854, št. 27; Amtsbl. 15. 11. 1854, št. 262.

⁷¹ Int. Bl. 15. 4. 1847, št. 45; Amtsbl. 24. 2. 1851, št. 45.

⁷² Int. Bl. 9. 3. 1847, št. 29.

⁷³ Int. Bl. 6. 6. 1853, št. 68; Laib. Ztg. 2. 5. 1853, št. 49.

službe upravitelja in komisarja pri Gospej Sveti je bil kot potreben naveden »windisch« jezik. Tudi od sodnega sluge so pri tem gospodstvu zahtevali znanje »windisch«. Več razpisov se je nanašalo na uradniška mesta okrajnega urada pri verskozakladnem gospodstvu Podklošter, ki je bilo pod kameralno upravo. Okrajni sodnik podkloštrskega gospodstva je moral po prvem razpisu znati kranjsko ali »windisch«. V poznejšem razpisu je bil pogoj za upravitelja, ki je bil obenem okrajni komisar, ter za sodnika, davčnega prejemnika in aktuarja zlasti popolno znanje kranjskega jezika. Leta 1847 je bilo za navedene uradnike predpisano popolno znanje nemškega in »windisch« jezika. Okrajni urad v Podkloštru je imel svoj izpostavljeni urad v Trbižu. Od kompetentov za namestnika okrajnega komisarja in aktuarja pri tem uradu je bilo zahtevano le, da izkažejo jezikovno znanje, določen jezik ni bil naveden. Pač pa je leta 1848 aktuar v Trbižu moral znati nemško in »windisch« ali pa kranjsko. Ko so bila leta 1845 pri državnem gospodstvu Osoje razpisana mesta okrajnega komisarja in drugih uradnikov, ni bilo zanje nikakega pogoja glede jezikovnega znanja, dasi je bila za enaka mesta pri gospodstvih Postojna in Podklošter v istem razpisu postavljena zahteva po znanju kranjskega jezika. Leta 1848 ob razpisu službe okrajnega sodnika verskozakladnega gospodstva Osoje v Trgu (Feldkirchen) pa je bil pogoj popolno znanje nemškega in »windisch« ali kranjskega jezika.⁷⁴ Mesta upravnih in sodnih uradnikov pri magistratih deželno knežjih mest in trgov je razpisovalo okrožno glavarstvo. Magistrata v Pliberku in Guštanju sta imela skupnega sindika, ki je opravljal tudi dolžnost okrajnega komisarja in sodnika. Po razpisnih pogojih celovškega okrožnega glavarstva je bilo leta 1842 za to mesto potrebno znanje »windisch«, leta 1843 razen nemščine tudi »windisch« ali kranjskega jezika. Prvi magistratni svetnik v Velikovcu, ki je bil usposobljen za civilno in kazensko poslovanje, za politično upravo in za sodnika pri težkih policijskih prestopkih, je moral znati »windisch«. Razpis za sindika pri trškem magistratu v Železni Kapli, ki je moral biti usposobljen za mesto okrajnega komisarja in sodnika, je zahteval znanje nemščine ter »windisch« ali kranjskega jezika, za davčne prejemnike pa je bil pogoj kranjsko ali »windisch«.⁷⁵ Koroško mestno in deželno sodišče je ob razpisu dveh mest za kazenske aktuarje zahtevalo, da kompetenti popolnoma obvladajo »windisch« ali kranjsko, enako je veljalo za sodnega zapisnikarja. Kompetent za mesto četrtega ječarja je moral biti zmožen »windisch« jezika. Leta 1851 je koroško deželno sodišče po novi organizaciji sodstva razpisalo mesta za dva asesorja pri okrajnih kolegialnih sodiščih v Beljaku in Velikovcu ter mesto adjunkta pri sodišču v Železni Kapli. Za razpisana mesta je bilo potrebno znanje slovenskega jezika. Istega leta je višje deželno sodišče za Koroško in Kranjsko razpisalo notarska mesta v Celovcu, Borovljah, Pliberku, Rožeku in Železni Kapli s pripombo, da je poleg znanja nemščine potrebno tudi popolno znanje slovenščine. V razpisu za mesto adjunkta pri fiskalnem uradu v Celovcu je ljubljanski gubernij postavil kot pogoj znanje »windisch« ali kranjskega jezika.⁷⁶ Kameralna uprava posrednih davkov je objavila več razpisov za službe s pogojem jezikovne

⁷⁴ Int. Bl. 4. 5. 1830, št. 53; Amtsbl. 16. 10. 1834, št. 124; Amtsbl. 3. 12. 1839, št. 145; Amtsbl. 22. 7. 1841, št. 87; Amtsbl. 17. 5. 1842, št. 59; 25. 6. 1842, št. 76; 30. 8. 1842, št. 104; Amtsbl. 14. 2. 1843, št. 19; 30. 12. 1843, št. 155; Int. Bl. 11. 3. 1845, št. 30; Amtsbl. 13. 7. 1847, št. 83; 2. 10. 1847, št. 118; Amtsbl. 15. 2. 1848, št. 20; Amtsbl. 16. 3. 1848, št. 33.

⁷⁵ Amtsbl. 31. 12. 1842, št. 157; Amtsbl. 4. 2. 1843, št. 15; 11. 11. 1843, št. 133; Amtsbl. 11. 4. 1844, št. 44; 23. 7. 1844, št. 88.

⁷⁶ Amtsbl. 17. 3. 1835, št. 33; 17. 11. 1835, št. 138; Amtsbl. 19. 9. 1840, št. 113; Amtsbl. 12. 10. 1841, št. 122; Amtsbl. 6. 6. 1851, št. 129; 5. 12. 1851, št. 280.

usposobljenosti pri državnih zemljiških gospodvih. Za pisarja v upravnem uradu podkloštrskega državnega oziroma verskozakladnega gospodarstva je zahtevala prvič znanje kranjskega ali sorodnega narečja, drugič pa »windisch«, za gozdarja pa nemškega in »windisch« ali drugega slovanskega jezika. Za logarja pri gospodarstvu študijskega zaklada v Millstattu je bil pogoj, da zna nemško in tudi »windisch«, za logarja pri kameralnem in verskozakladnem gospodarstvu Št. Andraž pa nemščino in »windisch« ali drug slovanski jezik. Višja uprava posestev in podjetij kneza Friderika Lichtensteina v Vetrinju pri Celovcu je iskala lovca, ki bi bil popolnoma več nemškega in enega slovanskega jezika.⁷⁷ Za šolstvo je na uporabo le en primer. Po razpisu gubernija za mesto učitelja prvega razreda na celovski normalki so morali kompetenti navesti jezikovno znanje, zlasti glede »windisch« jezika, usposobljeni so morali biti za pouk na normalkah.⁷⁸ Na potrebo jezikovnega znanja opozarjajo razpisi zdravstvenih služb. Višji rudarski urad je razpisal mesto rudarskega ranocelnika v Plajberku pri Beljaku s pripombo, da se bo posebej oziral na morebitno znanje »windisch« ali sorodnega slovanskega jezika. Od okrajnih zdravnikov v Velikovcu in Podkloštru so zahtevali, da sta večša slovanskega jezika. Znanje »windisch« jezika je potreboval kompetent za učno stolec teoretičnega in praktičnega porodništva v celovski babiški šoli, ker je bil pouk v tem jeziku.⁷⁹ Tudi celovski trgovci so včasih iskali učence, praktikante in pomočnike, ki so bili večči kranjskega ali »windisch« jezika. Potrebo po takem osebju so imele zlasti manufakturne in modne trgovine.⁸⁰

Razen razpisov za krajevno določena službena mesta so posamezni državni organi razpisovali nekatere kategorije služb za svoja področja na splošno. Tako so delali zlasti državni organi, katerih področje je obsegalo več dežel. Ilirska združena kameralna uprava posrednih davkov v Ljubljani je za službena mesta na Kranjskem, Koroškem in Primorskem postavila kot pogoj znanje »windisch«, kranjskega ali italijanskega jezika. Štajersko-ilirska kameralna uprava posrednih davkov v Gradcu, ki je zajemala vse štiri dežele s slovenskim prebivalstvom, je v razpisu za mesta prejemnikov in kontrolorjev v svojem področju zahtevala, da kompetenti navedejo morebitno znanje slovanskega jezika. V naslednjem razpisu je bil kranjski jezik nezogibno potreben za mesto prejemnika. V poznejših razpisih za prejemnike in kontrolorje je bil pogoj jezikovne usposobljenosti še drugače določen. Potrebno je bilo obvladanje »windisch« in kranjskega jezika, nato je bilo posebno priporočljivo znanje kranjskega ali vsaj kakšnega drugega slovanskega jezika in končno je moral kompetent izkazati, da je več kranjskega ali drugega sorodnega slovanskega jezika. Leta 1854 je štajersko-ilirsko-primorska finančna deželna direkcija v Gradcu razpisala mesta davčnih inšpektorjev, ki bi bili zmožni nemščine, »windisch« in kranjščine s pripombo, da slovanski jezik ni nujno potreben.⁸¹ Za svoje področje je istega leta razpisalo združeno

⁷⁷ Int. Bl. 7. 11. 1840, št. 134; Amtsbl. 9. 12. 1845, št. 147; Int. Bl. 25. 3. 1847, št. 35; Amtsbl. 19. 6. 1847, št. 75; 28. 10. 1847, št. 129; Amtsbl. 12. 4. 1853, št. 81.

⁷⁸ Amtsbl. 13. 4. 1848, št. 45.

⁷⁹ Amtsbl. 8. 3. 1831, št. 28; Amtsbl. 25. 1. 1838, št. 11; Int. Bl. 22. 1. 1842, št. 10; Amtsbl. 20. 4. 1850, št. 90.

⁸⁰ Amtsbl. 7. 5. 1835, št. 55; Laib. Ztg. 10. 4. 1849, št. 45; Laib. Ztg. 11. 7. 1850, št. 156; Amtsbl. 29. 5. 1852, št. 122.

⁸¹ Amtsbl. 12. 5. 1831, št. 57; Int. Bl. 12. 8. 1843, št. 96; Int. Bl. 13. 2. 1844, št. 19; Amtsbl. 17. 5. 1845, št. 59; 18. 11. 1845, št. 158; Amtsbl. 30. 9. 1848, št. 118; Amtsbl. 26. 10. 1854, št. 246.

višje deželno sodišče za Štajersko, Koroško in Kranjsko v Gradcu mesta avskulantov. V razpisu je pozvalo kompetente, naj navedejo, ali so poleg nemščine zmožni še drugih jezikov, zlasti slovenščine.⁸²

V

V stoletni dobi od srede 18. stoletja pa do časa po marčni revoluciji se uradna jezikovna praksa ni bistveno spremenila. Rezultati, ki jih je slovenski jezik dosegel na tem področju, so bili več kot skromni, ako jih primerjamo z rezultati, doseženimi v splošnem kulturnem razvoju v dobi narodnega preporoda, npr. v slovstvu, publicistiki, šolstvu. Še največ napredka je bilo pri objavljanju patentov in drugih uradnih predpisov v slovenskih prevodih, ki je zavzelo večji obseg šele po francoskih vojnah. Redno objavlanje vseh zakonov in uredb v slovenskem jeziku pa je bilo uvedeno po revoluciji leta 1848, ko je država priznala načelo enakosti pravic za vse narode in jezike v habsburški monarhiji.⁸³ Tedaj je začel izhajati državni zakonik v slovenskem jeziku in tudi dežele s slovenskim prebivalstvom so začele izdajati deželne zakonike v slovenskem prevodu. Toda slovenska izdaja državnega zakonika je že leta 1852 prenehala in je bila obnovljena šele leta 1870. Slabše je bilo z uradnimi objavami državnih organov tako upravnih kot sodnih. Ker je bil uradni jezik nemški, so ti organi javnosti namenjene razglase izdajali v nemškem jeziku. Po marčni revoluciji je bila sicer tudi slovenščina priznana kot zunanji jezik uprave in sodišč, to je, da so jo uradi mogli uporabljati za občevanje s prebivalstvom. Vendar je uporaba slovenščine kot zunanjega uradnega jezika ostala omejena le na ustno občevanje. Vzrok takega stanja je bila slaba jezikovna usposobljenost uradništva pri državnih uradih na vsem slovenskem ozemlju. Leta 1848 so upravna in sodna oblastva celo na Kranjskem, ki je bilo v celoti slovenska dežela, nasprotovala uvajanju slovenščine v urade. Kot glavni razlog za svoje stališče so navajala, da se večina uradnikov, ki so imeli opravka s slovenskimi strankami, sicer more z njimi ustno sporazumeti, da pa ne obvladajo slovenščine v branju in pisavi. Od njih ni bilo mogoče pričakovati, da bi koncipirali slovenske akte. Le manjše število uradnikov je bilo zmožnih slovenskega koncepta, zato so upravna oblastva in sodišča le izjemoma izdajala uradne rešitve, ki so morale biti objavljene, tudi v slovenskem jeziku. To dokazujejo redki slovenski razglasi v uradnih listih, ki so razen kratkodobnega Ljubljanskega časnika, izhajali v nemškem oziroma italijanskem jeziku. Eden izmed vzrokov je bila tudi še nadalje pre-majhna jezikovna usposobljenost uradništva, te pa ni bilo mogoče izboljšati, ker nemški birokratski aparat ni bil voljan postaviti kot pogoj za nastavitvev uradništva med Slovenci popolno znanje slovenskega jezika, torej ne le v govoru, temveč tudi v branju in pisanju. Leta 1853 ob novi organizaciji okrajnih uradov na Kranjskem so bila razpisana uradniška mesta. Med razpisnimi pogoji je bila zahteva po popolnem (volle) znanjem nemškega in le zadostnem (hinlängliche) znanju slovenskega jezika.⁸⁴ Že s tako formulacijo je bilo slovenščini tedaj odkazano skromno in podrejeno mesto celo v tistih uradih, ki so bili s prebivalstvom v najbližjem stiku. Razen tega je bil pojem za-

⁸² Amtsbl. 23. 11. 1854, št. 269.

⁸³ O jezikovni politiki v nekdanji Avstriji gl. F. Zwitter, Nacionalni problemi v habsburški monarhiji, Ljubljana 1962, str. 47 sl., 111 sl.

⁸⁴ Amtsbl. 23. 7. 1853, št. 165.

dostnega znanja premalo določen in so ga različno presojali. Bilo je največkrat dovolj, da se je uradnik mogel za silo sporazumeti s stranko v slovenskem jeziku.

V nekaterih razpisih služb za okrajne komisarje, sodnike in druge uradnike je bilo zahtevano popolno znanje kranjskega ali »windisch« jezika. Največkrat je bil tak pogoj postavljen obenem z zahtevo po popolnem obvladanju nemščine. Jezikovna popolnost je bila tedaj mišljena gotovo predvsem za nemščino in je le mimogrede zajela slovenski jezik, ne da bi razpis namegal zanj zahtevati večjo usposobljenost, kot je bila običajna pri takratni uradni jezikovni praksi. Ni dvoma, da tudi, ko je razpis glede jezikovne usposobljenosti zahteval le popolno znanje kranjskega ali »windisch« jezika, nemščina pa ni bila omenjena, niso pričakovali, da bi bili kompetentni zmožni slovenskega koncepta. Saj so bili razpisi s takim pogojem objavljeni za okrajne uradnike ne le na Kranjskem, temveč tudi na Koroškem, kjer gotovo niso od njih zahtevali, da so zmožni slovenščine v govoru, branju in pisavi, ko takega pogoja niso postavljali niti na Kranjskem.

Pred letom 1848 je bil v razpisih za slovenščino na splošno uporabljen izraz »kranjski« ali pa »windisch« jezik; kot kranjski so označevali slovenščino na Kranjskem in Primorskem, kot »windisch« pa na Štajerskem in Koroškem. Skoraj v vseh primerih za službena mesta na Štajerskem in Koroškem, za katera je bilo zahtevano znanje »windisch« jezika, je bilo dodano tudi »ali kranjskega«. Bili so pa tudi razpisi s kranjščino na prvem mestu ali celo brez »windisch«. Na Štajerskem in Koroškem je namreč primanjkovalo uradnikov z znanjem slovenščine, zato so jih iskali na Kranjskem in so temu prilagodili razpisne pogoje. Kolikor so razpisi za uradnike pri okrajnih komisariatih oziroma gospostvih vsebovali pogoj glede usposobljenosti v jeziku prebivalstva, je bilo — razen na Primorskem — zahtevano znanje slovenščine (kranjskega ali »windisch« jezika). Na Goriškem in v slovenskem delu Istre pa je bil namesto kranjskega jezika večkrat zahtevan tudi drug v deželi običajen slovanski jezik, to je hrvaški. Zahteva po znanju slovanskega jezika namesto slovenskega je bila v vseh štirih deželah pogostejša v razpisih za uradniške službe posebnih strok, npr. finančne, gozdarske, zdravstvene, tehnične itd. Domačih uradnikov s tako strokovno usposobljenostjo je primanjkovalo in jih je bilo treba sprejemati tudi iz drugih dežel. Uradniki, ki so bili zmožni kakšnega slovanskega jezika, so se mogli vsaj za silo sporazumeti s slovenskim prebivalstvom in so se tudi hitreje priučili nekoliko slovenščine. V tej želji je bil ponekod postavljen pogoj, naj bi bili kompetentni večji takega slovanskega jezika, ki je bližji slovenskemu. Tako tudi ti razpisi pričajo, da so bili pogoji glede jezikovne usposobljenosti zelo relativni tako tedaj, ko je šlo za znanje kranjskega ali »windisch«, ali pa znanje kakšnega slovanskega jezika. Zahtevano ni bilo popolno obvladanje jezika prebivalstva, temveč je bila mišljena le možnost ustnega sporazumevanja, pa tudi ta le v skromnem obsegu. Pri tako pomanjkljivi jezikovni usposobljenosti uradništva se slovenščina ni mogla uveljaviti, kljub priznanemu načelu o enakosti jezikov, kot zunanji uradni jezik v pismenem občevarju oblastnih organov s prebivalstvom ter je ostala omejena le na ustno občevarje.

Razpisi služb, ki so bili objavljeni v Laibacher Zeitung, dajejo le približen prikaz uradniških mest, za katera je bilo potrebno znanje slovenščine, ker niso bila vsa mesta razpisana in tudi ni bilo zajeto glede upravnih in

sodnih oblastev vse slovensko ozemlje. Vendar moremo iz njih posneti, katera državna oblastva in institucije so imele potrebo po uradništvu, ki bi bilo zmožno poleg uradnega nemškega jezika tudi jezika, ki ga je govorilo prebivalstvo v deželi. Obenem pa razpisi opozarjajo na posamezna teritorialna območja, kjer je bilo takrat potrebno uradništvo z znanjem slovenščine. Razen območij, ki so še sedaj slovenska, se v razpisih omenjajo kraji in okoliši, ki so zunaj sedanjega slovenskega ozemlja. Taki kraji in okoliši so bili na Koroškem, kjer so razpisi zahtevali od uradniških kompetentov znanje slovenščine v nekaterih okrajih, ki so bili že onstran takratne narodnostne meje. Tudi posamezna kameralna zemljiška gospostva na nemškem območju so za nastavitev uslužbencev postavljala kot pogoj znanje slovenščine.

Zusammenfassung

DIE SLOWENISCHE SPRACHE BEI DEN BEHÖRDEN UND IN DER AMTLICHEN PUBLIZISTIK VON DER MITTE DES 18. BIS ZUR MITTE DES 19. JAHRHUNDERTS

Die im Jahre 1748 als staatliche Verwaltungsbehörden erster Instanz eingeführten Kreisämter hatten ihre Amtshandlungen unmittelbar mit den Bürgern und Untertanen zu verrichten. Da diese der deutschen Sprache nicht kundig waren, war es nötig bei den Kreisämtern Beamten mit der Kenntnis der landesüblichen Sprache anzustellen. Zu Kreishauptleuten und Kreiskommissären wurden anfangs Angehörige des im Lande ansässigen Adels bestellt. Im allgemeinen waren sie im Stande sich mit dem Volke in slowenischer Sprache zu verständigen, doch es gab auch solche, die der Landessprache gänzlich unkundig waren. In solchen Fällen wurden ihnen der slowenischen Sprache mächtige Beamten zugeteilt. Vom Josef II. wurde der Zutritt zu den Stellen der Kreishauptleute und Kreiskommissäre allen Staatsbürgern, welche den Qualifikationserfordernissen entsprochen haben, eingeräumt. Nach der Entschließung seines Nachfolgers durften sie nicht im selben Kreise ansässig sein. Wegen dieser Begrenzung ihrer Auswahl und bei der fortschreitenden Germanisierung der Bureaukratie mehrten sich die Anstellungen der Landessprache unkundiger Beamten bei den Kreisämtern. Unter dem Kaiser Franz I. sah sich die Hofkanzlei mehrmals gezwungen die Landesregierungen anzuweisen, für die Kreishauptmanns- und Kreiskommissarsstellen nur solche Kompetenten in Vorschlag zu bringen, welche sich im Besitze der vollständigen Kenntnis der Sprache des Landes und des Kreises, wo sie den Dienst leisten werden, befinden.

Auch bei der Veröffentlichung der Patente und der Regierungsverordnungen erwies sich die Rücksichtnahme auf die Landessprache als im Interesse der geistlichen Verwaltungstätigkeit. Im Jahre 1754 wurde das erste kaiserliche Patent in slowenischer Übersetzung bekannt gemacht. Bis zum Anfang des 19. Jh. wurden nur wenige Patente ins Slowenische übersetzt und veröffentlicht. Es handelte sich besonders um solche, die für die Untertanen von Bedeutung waren. Während der Franzosenkriege wuchs die Zahl der amtlichen Kundmachungen in slowenischer Sprache an. Es waren nicht nur Regierungsverordnungen sondern auch Proklamationen, welche die patriotische Besinnung und die Widerstandskraft der Völker in der Habsburger Monarchie stärken sollten. Nach der Wiederherstellung der österreichischen Herrschaft in den illyrischen Provinzen vermehrte sich weiter die Zahl der slowenischen Übersetzungen von Patenten und Verordnungen. Trotzdem wurde nur ein Teil der erlassenen gesetzlichen Vorschriften in slowenischer Sprache bekannt gemacht. Die Schuld war bei der Regierung, die an Sorge dafür fehlen ließ, und bei den Übersetzern, die ihrer Aufgabe wegen der terminologischen Schwierigkeiten nicht immer gewachsen waren. Nach der Revolution im Jahre 1848 wurden die Gesetze und Verordnungen in der slowenischen Ausgabe des allgemeinen Reichsgesetz- und Regierungsblattes veröffentlicht. Die Länder mit der slowenischen Bevölkerung, Krain, Steiermark, Kärnten und Küstenland, gaben die Landesgesetz- und Regierungsblätter auch in der slowenischen Übersetzung heraus.

Als im Jahre 1848 Österreichs Völker den Anspruch auf nationale Gleichberechtigung erhoben haben, wurde die Frage der Einführung der slowenischen Sprache als Amtssprache bei den Behörden auf die Tagesordnung gesetzt. Die Landstände von Krain ersuchten den Kaiser zu beschließen, daß die Kenntnis der slowenischen Sprache für die Beamten in Krain gesetzlich ausgesprochen werde. Auch in der Vormärzzeit gab es Amtsstellen bei den Staatsbehörden, für welche die Kenntnis der Landessprache erforderlich war. Es handelte sich um Behörden, welche unmittelbar mit Bürgern und Untertanen verkehrten. Im allgemeinen waren die Sprachenkenntnisse der Beamten bescheiden. Sie konnten sich mit den Parteien zwar nötigenfalls mündlich verständigen, doch sie waren des Lesens und des Schreibens in dieser Sprache nicht fähig. Das illyrische Gubernium und die Kreisämter in Krain widersetzten sich dem Verlangen höhere Anforderungen für slowenische Sprachkenntnisse der Beamten zu stellen. Auch die Zentralregierung hatte nach der unterdrückten Revolution und der Einführung des Absolutismus kein Interesse mehr den Gebrauch der slowenischen Sprache bei den Behörden zu erweitern. Das geht auch aus der Konkursausschreibung der Beamtenstellen bei den im Jahre 1853 neu organisierten Bezirksämtern in Krain hervor. Als Bedingung für die Anstellung wurde die volle Kenntnis der deutschen und nur hinlängliche Kenntnisse der slowenischen Sprache verlangt.

Tone Zorn

IZ DELOVANJA DRUŽBE SV. CIRILA IN METODA NA KOROŠKEM PRED PRVO SVETOVNO VOJNO

I

Leta 1975 je poteklo 90 let od odobritve pravil slovenske narodnoobrambene šolske Družbe sv. Cirila in Metoda (CMD).¹ Kot neposredno pobudo za ustanovitev družbe takratna dokumentacija označuje delovanje Nemškega šolskega društva (Deutscher Schulverein) na Slovenskem (in še zlasti na Kranjskem, v Ljubljani in Trziču). Sama ustanovitev Družbe pa pada v leto slovesnosti ob tisočletnici solunskih bratov Cirila in Metoda. Iz poziva za ustanovitev slovenskega narodnoobrambnega društva, ki ga je objavil Slovenski narod 28. novembra 1884, lahko razberemo sugestijo, po kateri naj bi društvo imelo svoj neposredni vzor v češki Ustredni matici školski (Osrednja šolska matica), ustanovljeno naj bi bilo na verski podlagi, na čast Cirilu in Metodu pa naj bi nosilo njuno ime.² Dejansko so priprave na ustanovitev društva med tem že tekle; v njegovem ustanovnem odboru pa so bili naslednji slovenski politiki ter delavci: Luka Svetec (predsednik), Ivan Hribar, Ivan Murnik, dr. Josip Vošnjak in Tomo Zupan. Oblasti so odobrile pravila novega društva dne 9. aprila 1885.³

Po njih naj bi CMD delovala na vsem slovenskem narodnem prostoru na območju Cislajtanije. Sedež družbe naj bi bila Ljubljana. V pravilih beremo, da je namen družbe »vsestransko podpirati in pospeševati slovensko šolstvo na katoliško-narodni podlagi«. To naj bi družba dosegla z ustanavljanjem in vzdrževanjem šol in otroških vrtcev za slovenske otroke, z nastavljanjem učiteljev, s podporami in nagradami ter z izdajanjem primernih spisov in knjig. Pravila so omogočala ustanavljanje podružnic v vsakem kraju z najmanj 20 člani (»podružniki«). V večjih krajih (mestih) je lahko delovalo tudi po več podružnic. Pravila so določala vsakoletni sklic tako imenovane »velike skupščine«. V kolikor bi oblasti družbo razpustile, bi njeno premoženje pripadlo Slovenski matici, v nasprotnem primeru pa bi o usodi premoženja odločila velika skupščina. Določeno je še bilo, da v kolikor kaka podružnica preneha delovati (se »razide ali razpusti«), potem pripade njeno premoženje osrednji družbi.⁴

Iz poročila, danega na prvi veliki skupščini 5. julija 1886, je videti, da je do tega časa že delovalo več podružnic narodnoobrambene družbe. Ob tej priložnosti so našli dve podružnici v Gradcu (Graz), po eno v Celovcu in Go-

¹ Kratak pregled delovanja CMD na Koroškem prinaša članek Anton Beg, Družba sv. Cirila in Metoda na Koroškem. Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani za . . . leto 1913, Ljubljana 1912, 35—46. Celotna dejavnost pa je orisana v knjižici Pogled na prvo četrtletje Družbe sv. Cirila in Metoda v Ljubljani, Ljubljana 1910.

² Po poročilu v Vestniku šolske Družbe sv. Cirila in Metoda, I, 1887 (v nad. Vestnik . . .).

³ Prav tam, 4.

⁴ Pravila Družbe sv. Cirila in Metoda. Arhiv Slovenije, fond CMD, f. 1886/I.

rici, tri v Ljubljani. Videti je tudi, da je bilo v tem času največ družbenih udov v Trstu.

Med razpravo so na skupščini govorili tudi o ustanovitvi otroškega vrtca pri Sv. Jakobu v Trstu. Predlagana je bila tudi podpora za tri goriške šole v Dolenjem, Ločniku in na Stari gori. »Tem občinam — je poudaril razpravljalec — naj bi se kako pomagalo, da se razslovenjenje prepreči«. O Koroški je govoril Gregor Einspieler. Po njegovi oceni je znašalo število koroških Slovencev 120.000 do 130.000, kljub temu pa ni bila v deželi niti ene slovenske šole. »Vse prošnje, resolucije in pritožbe — je nadaljeval — bile so doslej zaman in drugače ne bode boljše, kakor da glavna družba priskrbi in plača spretnega odvetnika, ki bode slovenskim občinam po Koroškem izvojeval slovenske šole«. Za Štajersko je bila predlagana ustanovitev dijaške kuhinje v Ptujju ter poudarjeno dejstvo, da je v Sevnici uspelo skrciti tamkajšnjo tri-razredno šulferajnsko šolo v dvorazredno ob istočasnem skrcenju števila učencev (od 80 na 20).

Videti je, da je vodstvo CMD v tem času razmišljalo o ustanovitvi slovenske šole v danes kanalski Beli peči, vendar je načelstvo kranjskogorske podružnice menilo, da bi bilo bolje z nagrado podpreti tamkajšnjega učitelja Golmajerja, ki bi dodatno poučeval slovenščino.⁵ Značilno je tudi, da je odbor celovške Mohorjeve družbe prav v tem času odklonil javno podpreti narodnoobrambno društvo ter to pojasnjeval s splošnimi političnimi razmerami v deželi. Videti je še, da se je celovška bratovščina bala postavljanja »političnih stališč« ter se pri tem sklicevala na negativen odnos koroškega nemškega liberalnega meščanstva do Družbe sv. Mohorja. O vplivnosti tega meščanstva v dopisu celovške bratovščine CMD beremo, da koroški liberalci vsako leto »prerešetujejo« mohorjanske knjige ter »stikujejo po najnedolžnejših vrsticah, celo po besedah, da bi družbo proti vladi ali v časopisih ali celo v deželnem zboru ovadili češ, da se odbor (Mohorjeve družbe) ne ravna po njenih (svojih) pravilih, da bratovščina politikuje in draži ‚deželni mir‘ itd.« Mohorjeva družba je poudarjala, da ji to nalaga dolžnost, da »ravna povsem previdno in varuje družbin obstanek proti tako zvitemu rogoviljenju«. Pač pa bi bil odbor Mohorjeve družbe pripravljen sodelovati z CMD, v kolikor bi ta očistila svoj tisk »političnih stvari« (šlo je za spis CMD »Zakaj smo ustanovili društvo sv. Cirila in Metoda«).⁶

Zanimivo je tudi mnenje Filipa Haderlapa, ki je ob zamisli ustanavljanja otroških vrtcev menil, da vrtec »ne bi nič koristil, ako mu ne sledi slovenska šola, do česar je pa zdaj malo upanja, ker (CMD) družba nima toliko podpore, da bi na svoje stroške vzdrževala šole«. Menil je, da bi v Celovcu ne dobili dovolj otrok »ne za vrt, ne za šolo; prej v Železni Kapli, Borovljah, Pliberku ali Velikovcu«. V imenu celovškega odbora CMD je še pisal, da bi za sedaj najbolj kazalo podpreti tiste učitelje, »ki ščitijo še največ slovenskega in pa take učence, ki so v slovenščini najpridnejši«.⁷

Medtem ko je imela CMD v prvem letu delovanja 25 podružnic s 25 pokrovitelji, 516 ustanovnimi člani, 2530 udi, 871 podpornimi člani ter enim častnim članom (to je bil Andrej Einspieler), je to število do srede leta 1887 naraslo na 64 podružnic s 4180 člani. Poleg Ljubljane (šest podružnic) je 23 podružnic odpadlo na Kranjsko, 18 na Štajersko (od tega dve na Gradec),

⁵ Dopis z dne 18. avgusta 1886, f. isti.

⁶ Dopis L. Einspielerja, f. isti.

⁷ Dopis z dne 5. oktobra 1886, f. isti.

16 na Primorsko (od tega dve na Trst) ter dve na Koroško (Celovec, Beljak). V tem času je društvo tudi odprlo vrtec v Celju (odprt 20. decembra 1886), ki je bil povezan s tamkajšnjo slovensko dekliško šolo. 3. januarja je sledila ustanovitev otroškega vrtca pri Sv. Jakobu v Trstu. Poleg tega je družba »podprla sedem šol na nemško-italijanski (furlanski) jezikovni meji, v krajih »raznarodovanju jako izpostavljenih«. Razposlano je bilo tudi več sto knjig namenjenih šolski mladini.⁸

Za beljaško podružnico CMD vemo, da je konec leta 1887 prosila osrednji odbor družbe za knjige kot protiakcijo Nemškemu šolskemu društvu, ki »vsiljuje v okraju svoje knjige«. Prošnjo je osrednji odbor priporočil odboru Slovenske matice.⁹ Za spoznavanje položaja slovenskega jezika na južnokoroških šolah pa je še posebej zanimivo pismo Andreja Einspielerja o prizadevanjih za pouk slovenskega jezika v Slovenjem Plajberku. Izvemo, da je plajberški krajevni šolski svet še leta 1884 prosil celovške šolske oblasti, da bi se učenci tamkajšnje utrakvistične poučevali v »čisti slovenščini in šele nato v nemškem jeziku (pobudnik te akcije je bil pač sam Einspieler kot nekdanji plajberški župnik). Oblasti so to pobudo zavrnilo. V odgovoru koroškega deželnega šolskega sveta beremo, da se ta po določbah 6. člena državnega zakona o ljudski šoli in po poizvedbi želja koroškega deželnega odbora ne vidi vzroka, da bi doslej posebno jezikovno ureditev ljudske šole v Slovenjem Plajberku spremenil (»des Landesschulrat findet sich aus Grund des ins Besinnungen des § 6 Reichsvolksschulgesetzes und nach Einholung der Wünsche des Kärnt. Landesausschusses nicht veranlast, den bisher besonderen sprachlichen Einrichtung des Volksschule zu Windisch Bleiberg zu ändern«). Za položaj slovenskega koroškega življa je v Einspielerjevem pismu zanimiva misel, po kateri je kmet, če nima previdnega in umnega voditelja, »preveč omahljiv in nestanoviten in vrh tega pri vsej svoji ljubezni do maternega jezika le prerad vidi, da naj se njegovi otroci tudi naučijo nemškega jezika, ki ga, misli... bolj ali manj vselej potrebuje v dotiku z nemškimi uradniki in fužinarsko gospodo in pri vsjakih«. Ko je tako orisal narodno in socialno podrejenost Slovencev, je Einspieler podčrtal, da je edini, na katerega se da zanesti rodoljuben duhovnik, vendar kaj more po njegovem on opraviti? Pisal je še, da se je večkrat zgodilo, da so rodoljubni kmetje kljub obljubi pustili duhovnika samega. Zgodilo se je tudi, da je »marsikatera šolska občina terjala za svoje otroke pouk v maternem jeziku«, vendar pa je popustila pred predstavniki oblasti.¹⁰ Po Einspielerjevi smrti so celovški bogoslovci sporočili vodstvu CMD, da so se želeli oddolžiti pokojniku, vendar pa jim to (»kakor si lahko mislite«) ni bilo mogoče. Iz poročila razberemo, da za to oviro ni stal celovški ordinariat, ampak napadalnost nemškega koroškega meščanstva. Bogoslovci so ob tem poudarjali, da se je Einspieler zanimal za CMD, še posebej zanimiva pa je nadslovnost, da se je pokojnik nekaj tednov pred smrtjo pesimistično izrekel o prihodnjem položaju koroških Slovencev (po pismu: »da je pač prav malo upanja, da bi se kdaj obrnilo /pač v narodnostnem oziru/ na boljše«). Bogoslovci so opozarjali na Einspielerjevo prizadevanje po razširitvi CMD po Koroški, vendar pa ta prizadevanja po pismu niso bila uspešna. Pač pa se je sedaj po mnenju bogoslovcev obrnilo nekoliko na bolje. V spomin na pokojnika so bogoslovci izročili CMD denarno podporo, vendar s

⁸ Vestnik I, 15—37.

⁹ Dopis z dne 5. julija 1887, f. 1887/I.

¹⁰ Pismo Andreja Einspielerja iz l. 1887, f. isti.

prošnjo, da bi o tem ne izvedela javnost, ker bi jim ta denar »utegnil škoditi, kajti na Koroškem je vse mogoče«. Pri tem so se bali morebitnih posledic za akademijo slovenskih bogoslovcev, ali kot pravi pismo, »za našo slovensko akademijo, katero smo predlanskim z velikim trudom ustanovili«.¹¹

Zanimiva je še ocena delovanja CMD, dana na veliki skupščini leta 1888. Ob tej priložnosti so poudarili, da je najbolj težka naloga družbe na »slovenskem Gorotanu, kateri že toliko časa brezuspešno kliče po slovenski šoli«. O možnosti ustanovitve slovenske šole na Koroškem v poročilu družbinega tajnika beremo, da bo taka ustanovitev mogoča le v primeru, če se tamkajšnji »rodoljubi zavzamejo ter se ljudstvo vzdrami, mogoče izbojevati slovensko šolo, da bo ugajala koroško-slovenskim razmeram« (!). Dalje izvemo, da je avgusta 1887 predsednik CMD obiskal krškega knezoškofa dr. Jos. Kahna ter mu ob tej priložnosti pojasnil »razmere slovenskih šol ter priporočal družbo v blagohotno pospeševanje«. O uspešnosti obiska beremo, da »ima tudi ta korak svoje dobre posledice, pričajo nam deloma i podružnice, ki so nikle na koroških tleh«.¹²

O šolskem vprašanju so razpravljali na XVII. seji vodstva CMD dne 7. marca 1888. Tajnik Anton Žolger je na njej menil, da je nujno potrebno, da družba precizira svoje stališče do tega vprašanja, »ker (da) se to pričakuje in želi od mnogih strani«. Po njegovem bi morala biti šola katoliška (»saj so vsi Slovenci brez izjeme katoliki«). Med razpravo je Gregor Einspieler poudaril, da je za Koroško potrebna sočasna verska in narodna šola. »Le če se za obojno potegnemo — je nadaljeval — mogoče nam je na Koroškem, kjer je izzvemivši nekaj rodoljubnih duhovnikov (vse) zoper nas, nekoliko doseči«. Nato je pribil, da hoče le v tem smislu delovati na Koroškem. Iz nadaljnje razprave naj povzamemo nekaj najvažnejših opozoril. Matej Močnik je zahteval, da se v zadevno peticijo o šolskem vprašanju (šlo je za peticijo k predlogu Liechtensteinovega šolskega zakona) postavi določilo o materinščini kot učnem jeziku na vsem Slovenskem, da bi se tako izognili vsiljevanju drugega deželnega jezika. Značilno je, da se je Ivan Hribar z vso odločnostjo izrekel proti Liechtensteinovemu predlogu, ker da je kvaren ter silno nevaren za izvenkranjske Slovence (po tem predlogu bi dežele namreč dobile avtonomijo na šolskem področju). V kolikor pa bi njegov predlog ne prodril, je Hribar zahteval, da se vstavi v zapisnik opozorilo: »Prošnjo za konfesionalno šolo bi bil pripravljen podpirati, a Liechtensteinov predlog ne, ker našo peticijo bodo smatrali za njegov načrt.« Na seji je bila izrečena misel, da se hoče s peticijo slovenske »poslance vsaj opozoriti, da pri prvem branju šolsko-zakonski načrt (v parlamentu) a limine nene zavržejo«.¹³ Vodstvo CMD je z izjemo Ivana Hribarja tekst peticije tudi sprejelo ter sklenilo poslati peticijo dunajskemu parlamentu. Peticija je vsebinsko zahtevala versko-narodno šolo z materinščino kot učnim jezikom na vseh javnih šolah, kjer živijo Slovenci ter istočasno prosila oblasti za izvedbo tistih resolucij, ki jih je državna zbornica že ponovno sprejela v prid slovenščine na šolskem področju.¹⁴

Na seji so dalje razpravljali o prošnji Andreja Einspielerja za družbino podporo pri gradnji slovenjeplajberške šole. Na očitno zahtevo vodstva CMD,

¹¹ Pismo slovenskih bogoslovcev z dne 16. decembra 1889, f. 1889/I.

¹² Takih podružnic je bilo leta 1888 pet. Ob celovški in beljaški še Bistrica na Zilji, Kotmara vas in okolica, Pliberk in okolica, Apače in Skocijan.

¹³ Zapisnik XVII. seje vodstva CMD z dne 7. marca 1888. AS, fond CMD, fasc. sejnih zapisnikov.

¹⁴ Prim. Vestnik II, Ljubljana 1888, 9—10.

da bodi šola slovenska, je Einspieler pisal, da bi »se tega pogoja strogo ne zahtevalo«, češ, da se župani »spreminjajo, in dokaj homatij lahko nastane« v nasprotnem primeru (po povzetku pisma v zapisniku). Ivan Hribar je k prošnji poudaril, da CMD ne more odstopiti od prejšnjih zahtev, »ker sicer ne pridemo nikoli do glavnega smotra pri koroških šolah«. »Ako se vsled občinskega sklepa — je nadaljeval — kaj vtakne okrajni šolski svet in druge instance, vsaj imamo odprto pravno pot, katero moramo prej ali slej nastopiti«. Zato je predlagal, da naj Einspieler doseže zahtevo šolske občine po čisto slovenski šoli. Izplača naj se tudi 1000 fl., vendar kot pogoj za slovensko šolo, v nasprotnem primeru pa je treba posojilo vrniti. V kolikor pa bi kaka višja inštanca ovrгла zahtevo po slovenski šoli, pa bi po Hribarju nastopila pravna pot. Oba predloga je vodstvo CMD osvojilo.¹⁵

Zahtevo po konfesionalni narodni šoli je vsekakor pogojevalo vplivnost koroškega nemškega liberalnega učiteljstva. Po oceni tajnika CMD bi izguba slovenstva pomenila na Koroškem tudi izgubo vere.¹⁶ Še posebej pa naj opozorimo na predlog, dan na četrti redni veliki skupščini, po katerem naj bi po tržaškem vzoru (mišljena je bila slovenska štirirazrednica pri sv. Jakobu) postavili »vsaj eno slovensko šolo za vzgled na Koroškem«, in to v okolici Velikovca.¹⁷ Iz tega časa je tudi znano, da je pristojna oblast zavrnila prošnjo za slovensko šolo v Št. Lenartu pri sedmih studencih; ustrezno prošnjo je podpisalo 46 občanov. Značilno pa je, da je zavrnitev prošnje odvrnila od beljaške podružnice CMD več njenih članov.¹⁸

V tem času je imela CMD na Koroškem štirinajst podružnic. Te so bile: za Celovec in okolico (ust. l. 1886), Beljak in okolico (1886), za Ziljsko dolino in župnijo Vrata (dejansko ust. l. 1887), Kotmaro vas in okolico (1890), Pliberk in okolico (1888), Apače (1888), Škocijan in okolico (1888), Tolsti vrh in okolico (1888), Št. Janž v Rožu (1888), Haber pri Medgorjah (1888), Črno in okolico (1889), Št. Štefan na Zilji (1890), Priblo vas in okolico (1890) ter za Libeliče (1891). Celotno število koroškega članstva je znašalo 1990 udov (1 pokrovitelj [Andrej Einspieler], 52 ustanovnikov, 553 rednih ter 1384 podpornih članov). V primerjavo: na Kranjskem je bilo v tem času 49 podružnic (ena je bila v »nastajanju«), 25 na Štajerskem, 13 na Goriškem, 4 v Trstu in okolici ter 1 v Istri. Skupno število članov je znašalo nekako 8217. Družba je imela po en otroški vrtec v Celju, Sv. Jakobu in Rojanu v Trstu, v Pevmi in Podgori na Goriškem, ter štirirazredno osnovno šolo pri sv. Jakobu v Trstu, na Koroškem pa ni imela nobene lastne ustanove.¹⁹ Iz tega časa je tudi znano prizadevanje koroških oblasti po omejevanju delovanja tamkajšnjih CMD podružnic.

Tako je beljaški okrajni glavar črtal iz programa zbora CMD v Bistrici na Zilji vse točke, ki niso bile strogo upravnega značaja. Proti temu se je beljaška podružnica narodnoobrambnega društva pritožila najprej pri koroški deželni vladi ter zatem še na Dunaju, vendar s pritožbo ni uspela. Pač pa je dunajsko notranje ministrstvo naročilo beljaškemu okrajnemu glavarstvu, da mora reševati slovenske vloge CMD v slovenskem jeziku. Po drugi

¹⁵ Gl. op. 13.

¹⁶ Vestnik III, Ljubljana 1889, 14.

¹⁷ Prav tam, 22.

¹⁸ Poročilo beljaške podružnice CMD z dne 11. januarja 1890, Arhiv CMD, f. 1890/I.

¹⁹ Vestnik V, Ljubljana 1891, 41–56.

strani pa je sodna oblast razsodila, da so beljaški podružnici CMD oblasti zakrivile krivico.²⁰

Na pobudo prirediteljev prvega slovenskega katoliškega shoda v Ljubljani je 11. maja 1892 razpravljalo vodstvo CMD o morebitni ustanovitvi slovenskega učiteljskega v Ljubljani. Šlo je za pobudo pripravljalnega odbora katoliškega shoda, po kateri naj bi vodstvo CMD izjavilo, »ali in primeroma kako bi mogla Družba podpisati osnovanje in vzdrževanje nameravanega učiteljskega semenišča?« Iz zapisnika se je videti, da je vodstvo CMD ustanovitev slovenskega učiteljskega pozdravilo, ker da taka ustanovitev »popolnoma ustreza namenu naše družbe«. Glede vzdrževanja učiteljskega pa se je vodstvo omejilo na podporo »s štipendijami za gojence, in to posebej iz Koroške«, pa tudi »sicer na primeren način, kakor bo še prihodnost dopustila«. Na pobudo Gregorja Einspielerja so na seji razpravljali tudi o ustanavljanju slovenskih knjižnic na Koroškem.²¹

Dne 13. novembra 1892 je bilo v Celovcu posebno posvetovanje o vprašanju slovenskega šolstva. Kot prvo je bilo na posvetovanju postavljeno vprašanje ustanovitve slovenske šole v Glinjah. Iz poročila je videti, da so udeleženci zborovanja to pobudo zavrnil kot »neumestno«, češ da naj se slovenska šola postavi le tam, kjer je »uspeh gotov«. Prej bi bili pripravljene pristati na Prevalje, kamor je tamkajšnji župnik Müller nameraval poklicati slovenske šolske sestre iz Maribora. Obenem pa so predvidevali, da bodo »fabrikantje grozno terorizirali delavce, da ne pošljejo otrok v slovensko šolo«. Udeleženci posveta so menili, da bi bilo še najvarneje ustanoviti šolo za velikovško okolico; kjer nameravajo tamkajšnji župnik in posestniki kupiti poslopje za slovensko šolo in posojilnico. Zadnji predlog je podprlo tudi vodstvo CMD. Nadalje so razpravljali o »ponavljalnih tečajih« za mladino, ki ne hodi več v šolo. Značilno je, da so bili udeleženci posveta mnenja, da je uvedba takih tečajev »v sedanjih« koroških razmerah neuresničljiva, ker je deželni šolski svet »upeljal svoje ponavljalne šole, ki pa bodo še več škodoval slovensčini, nego ljudske, ker se bode uspešno raznarodovalo že pri razvitih fantih in deklicah, česar otroci še toliko ne umevajo«. Nasprotno pa naj bi raje ustanavljali slovenska bralna društva. Slovenske duhovnike naj se tudi zaprosi, da bi — proti nagradi — poučevali odraslo mladino v predmetih ponavljalne šole. V tem smislu bi tudi bilo treba spremeniti pravila podružnic CMD (ali pa izdelati nova) za bralna društva, da bi bila ta upravičena ustanavljati ljudske knjižnice ter sklicevati »poučne« shode. Med sklepi posvetovanja je bila še pobuda za ustanovitev posebnega podpornega društva za slovenske koroške dijake.²²

Ostalo pa ni le pri načrtih. Značilna je notica o iskanju primernega poslopja za velikovško šolo. Po njej je stavbo, primerno za šolsko poslopje, takoj odkupil tamkajšnji Nemeč, »sluteč, da bi si jo prisvojili Slovenci«. Radi neprimernosti je odpadel odkup hiše velikovškega prošta Serajnika, stvar pa se je končno uredila z nakupom zemljišča, ki ga je v Št. Rupertu pri Velikovcu kupil v imenu CMD Ivan Hribar.²³ Skupaj z nakupom so šla tudi razmišljanja o nastavitvi primernih učnih moči na predvideno šolo. Pri tem je vodstvo CMD opozarjalo, da bi bilo med Korošci težko dobiti primerne »laič-

²⁰ Vestnik VI, 1892, 25–26.

²¹ Zapisnik LVI, vodstvene seje CMD z dne 11. maja 1891, AS, fond CMD.

²² Zapisnik LXIV, seje z dne 4. januarja 1895, prav tam. S koroške strani so se posveta udeležili Gregor Einspieler, dr. J. Sket, prof. Scheinigg, Ferjančič, Legat ter vodja Mohorjeve tiskarne Janežič.

²³ Vestnik VIII, Ljubljana 1891, 31; gl. tudi op. 22.

ne učitelje, enako pa tudi drugod učitelje, ki »bi hoteli hoditi mučeništvo mej neprijaznimi Nemci«. Zato je vodstvo CMD sklenilo povabiti v Velikovec slovenske šolske sestre iz Maribora.²⁴ Vendar z nakupom zemljišča težav še ni bilo konec. Po prodaji je namreč prodajalec zahteval preklic kupoprodajne pogodbe, do česar pa končno vendarle ni prišlo. Med poročanjem o zapletu je Ivan Hribar menil, da so prodajalca naščuvali slovenski nasprotniki.

Ob vprašanju ureditve velikovške šole je vodstvo CMD na Hribarjev predlog sklenilo, da ne bo prevzelo v svojo režijo predvidenega internata na tej šoli, pač pa si je pridržalo nad njim nadzorstvo. CMD je tudi zahtevala slovenščino kot učni in občevalni jezik v internatu. Po drugi strani je CMD internatu prepuščala potrebne prostore ter drugo opravo.²⁵

O odnosu koroških oblasti do CMD zgovorno priča primer šmihelskega občinskega tajnika Filipa Kanduta, ki ga je koroški deželni odbor zaradi njegove privrženosti narodnoobrambni družbi vrgel na cesto.²⁶ V tem času je bil tudi viden poskus slovenskih nasprotnikov, da bi spremenili slovenski osnovni šoli v Šmihelu in v Globasnici v utrakvistični, vendar jim je slovenska stran to namero preprečila. Za leto 1895 je znano, da je Franc Grafenauer pripravil posebno okrožnico, namenjeno pobudnikom nove šole v Maloščah. Z njo jih je opozarjal, naj zahtevajo triletni slovenski pouk, medtem ko naj se od tretjega razreda dalje poučuje nemščina na podlagi slovenščine. Pobudnikom maloške šole je še naročal, naj se za denarno pomoč obrnejo na CMD. V odgovoru na Grafenauerjevo pismo je vodstvo CMD 20. februarja odgovorilo, da pobude ne more podpreti, ker da je dalo glavnino denarja za CMD šoli v Trstu in v Velikovcu.²⁷ Posebej naj še omenimo, da je leta 1889 izšla v Ljubljani knjižica Pouk kako si moremo pretvoriti slovenskih šol na Koroškem s predlogi, kakšne naj bodo vloge z zahtevo po slovenski šoli in pouku.

Očitno je, da gre CMD v primerjavi z ostalimi slovenskimi deželami na Koroškem posebno mesto, pogojeno s specifičnim položajem tamkajšnje slovenske skupnosti. Tako naj bi mela družba na Koroškem ne le šolsko dejavnost, ampak tudi skrb za dviganje slovenske narodne zavesti v krajih brez slovenskih društev. Tako ni slučaj, da so bili v tem obdobju shodi koroških podružnic CMD najbolje obiskani na Slovenskem. Po drugi strani pa je bilo opaziti, da v deželi ni ženskih podružnic narodnoobrambne družbe. To so v krogih CMD pojasnjevali s tem, da »Korošci nimajo prebujenega ženstva«. CMD je upala, da se bo s pričetkom pouka na velikovski šoli položaj izboljšal.²⁸

Kot je znano, je bila slovenska privatna šola v Velikovcu odprta dne 25. oktobra 1896. Zaenkrat je bila dvorazredna. Zanimivo je, da je CMD še pred tem prosila celovškega škofa, da ne bi delal ovir pri prehodu šole v roke mariborskih šolskih sester.²⁹ O obisku šole priča podatek, da jo je v šolskem letu 1897/8 obiskovalo 112 otrok, že prihodnje leto pa je njihovo število naraslo na 160. V tem času (1. novembra 1899) se je Narodna šola že razširila v trirazredno ter zaprosila pristojne za pravico javnosti.³⁰ 4. marca

²⁴ Gl. op. 22.

²⁵ Zapisnik LXXIV. vodstvene seje CMD z dne 8. februarja 1894, AS, fond CMD.

²⁶ Pismo Josipa Lendovška z dne 12. oktobra 1894, fond CMD, 7. 1894/1.

²⁷ Odgovor CMD z dne 20. februarja 1896, f. 1896/1.

²⁸ Vestnik X—XI, Ljubljana 1902, 15.

²⁹ Podatek v f. 1896/1.

³⁰ Vestnik XX—XV, Ljubljana 1902, 15.

1900 je postal vodja šole velikovski župnik Franc Treiber; po poročilu Vestnika CMD pa je bivalo v njenem internatu »do 20 deklic«. ³¹

Že prihodnje leto izvemo, da so deželni zakoni glede pravice javnosti za zasebne zavode na Koroškem in Štajerskem »nekoliko bolj obteževalni (kot na Kranjskem), (ter) imelo je družbino vodstvo težkoče, a trdno nado, da jih bo slednjič premagalo«. ³² Poleg tega je dejstvo, da je bila velikovška šola dejansko v rokah šolskih sester zbudilo nasprotje ne le nemških, ampak tudi slovenskih liberalcev. Drugače ne bi Ivan Tavčar na veliki skupščini CMD avgusta 1901 prosil pojasnilo glede zemljiške vknjižbe družbenega premoženja v Št. Rupertu in na Muti. Po zapisniku je dejal, da »pojasnila ne želi sam za-se, ker ve, da je vknjižba omenjenih poslopij izvršena na družbino ime, nego le zato, da družba s svojo izjavo uniči govornice, kakor da bi bili šolski vknjižbi na korist šolskim sestram«. ³³

Otvoritev velikovške šole pomeni vrh delovanja CMD na Koroškem. Opozarja tudi, da slovensko narodnoobrambno delo na Koroškem še zdaleka ni bilo tako močno kot delovanje nemškonacionalnih organizacij na Slovenskem, kar se je med drugim kazalo v počasni rasti števila podružnic CMD, saj je njihovo število v desetletju 1890—1900 naraslo le za tri (za Pokrče in okolico [ust. l. 1897], Rožek in okolico [1893] ter za Velikovec in okolico [1893]). V nasprotju s tem pa je naraslo število podružnic na Kranjskem na 63, Štajerskem 64, Goriškem 21, Trstu na 5, medtem ko je imela Istra še nadalje eno podružnico v Podgradu. In članstvo? V tem času je CMD imela 9220 članov, od tega 283 pokroviteljev, 1177 ustanovnikov, 5276 rednih udov ter 2484 podpornih članov. Od tega so odpadli na Koroško 4 pokrovitelji, 59 ustanovnikov, 809 rednih članov (»letnikov«) ter 945 podpornih članov. Podatki kažejo, da je na Koroškem upadlo v primerjavi z letom 1891 število članov za 195 (to velja zlasti za podporne člane, medtem ko se je število rednih članov dvignilo). Pač pa je v prihodnjem obdobju skupno število celotne CMD nekoliko upadlo. Leta 1903 je štela družba 148 podružnic (80 mešanih, 31 moških in 37 ženskih) z 8328 člani (1 častni član, 356 pokroviteljev, 1208 ustanovnikov, 5491 rednih ter 1267 podpornih članov). Za Koroško pa dobimo naslednjo sliko: 17 podružnic s 6 pokrovitelji, 60 ustanovniki, 180 rednimi ter 377 podpornimi člani (skupaj 623). ³⁴

II

Čakati je bilo treba več kot deset let, da so koroški Slovenci dobili novo zasebno šolo v Št. Jakobu v Rožu, pobudo zanjo pa je dalo ravnanje koroškega deželnega šolskega sveta leta 1903, ki je do tedaj enotno slovensko ljudsko šolo razdelilo na dva zavoda: na »slovensko-nemško« (utraktivistično) ter na slovensko. Odlok šolskih oblasti je tudi nadrobneje opredeljeval jezikovni pouk na tako razdeljeni šoli: za utraktivistično je na primer naročal zakonitim zastopnikom šoloobveznih otrok dati izjavo, po kateri njihovi otroci od tretjega razreda dalje ne bodo obiskovali pouka slovenskega jezika. ³⁵ Pri-

³¹ Prav tam, 69.

³² Prav tam, 99.

³³ Prav tam, 85.

³⁴ Koledar Družbe sv. Cirila in Metoda za navadno leto 1903, Ljubljana 1904, 120 (v nad. Koledar ... za leto ...).

³⁵ Matej Ražun, V boj za slovensko šolo! Celovec 1904, 37—40; o historiatu šentjakobske šole gl. knjižico Katoliško-političnega društva za Slovence na Koroškem Die Gemeinde St. Jakob im Rosenthale im Kampfe um die slovenische Volksschule, Celovec 1891 (?).

hodnje leto je pobudnik nove Narodne šole, šentjakobski župnik Matej Ražun opozarjal, da bo imel sklep koroškega deželnega šolskega sveta prej ali slej za posledico združitve šentjakobske slovenske trirazrednice z novoustanovljeno utrakvistično, ali kot jo je imenoval »nemčursko šolo«. Menil je, da bi Slovenci z zgraditvijo Narodne šole pritegnili k slovenskemu pouku učenca utrakvistične šole ter je upal, da bo na ta način razdeljena ljudska šola znova postala »slovenska petrazrednica«. ³⁶ To, da je zamisel šentjakobske narodne šole pogojil omenjeni sklep koroškega deželnega šolskega sveta, so potrdili tudi na veliki skupščini CMD tega leta. ³⁷ Ražunova misel pa je segala še dalje, saj je želel v okviru nove šole tudi posebno gospodinjsko šolo za slovenska dekleta, poleg tega pa je predlagal ustanovitev vsaj še dveh slovenskih narodnih šol »kje blizu Prevalj« ter v Ziljski dolini. ³⁸

Omenimo naj tudi, da so na občnem zboru celovške podružnice CMD sprejeli pobudo monsignorja Valentina Podgorca, po kateri naj bi vsaj enkrat letno sklicali občni zbor vseh koroških podružnic. Na njem naj bi razpravljali o koroškem šolskem vprašanju. Istočasno bi sestanki te vrste predstavljali »nekako« zvezo koroških CMD podružnic; na njih bi se tudi pogovorili o govornikih za posamezne družbene prireditve. ³⁹

Ražun je zamisel šentjakobske šole navedenega opredelil v pismu, poslanem maja 1905 vodstvu CMD. Sporočal je, da ima zagotovljenih 10.000 kron brezobrestnega posojila (za nedoločen čas) ob pogoju, da bo posojilo vknjiženo na šolo. O značaju šole pa je pisal naslednje: »rad bi zidal ne le ljudsko šolo, ampak čisto popolno gospodinjsko šolo za dekleta, nekako tako kot so kmetijske šole za fante. Zdi se mi neobhodno potrebno napraviti tako gospodinjsko šolo ne samo za Koroško, ampak tudi za Gorenjsko, da vzgojimo narodne in verske gospodinje ter se tako stavimo v bran obema svojima sovražnikoma i nemčizmu i liberalizmu. Seve bi gospodinjska šola morala imeti tudi vrednjo kmetijo ... in vsled tega tega (bi) tudi mnogo več stala. A jaz sem uverjen, da s primerno argumentacijo tudi na Kranjskem in po vsem Slovenskem dobimo vsako potrebno vsoto.« ⁴⁰

Tako zastavljen predlog pri vodstvu CMD ni našel pričakovanega odmeva. Kaj več je o tem javnost izvedela na veliki CMD skupščini prihodnje leto, ko je eden odbornikov osrednjega vodstva pojasnil, da »je taka šola, kakor si jo za enkrat želijo glasovi iz Št. Jakoba, izven družbenih pravil. Bila pa bi že razen tega nemogoča, ker družba nima za to potrebnega denarja«. ⁴¹

Dokumentacija opozarja, da je bilo zaenkrat glavno nesoglasje v tem, ali naj bo prihodnja šola tri ali štirirazredna (prvo misel je zagovarjala CMD, medtem ko je bil Ražun zagovornik druge). ⁴² Kljub nesoglasju je vodstvo CMD 10. septembra 1905 odobrilo prepis že kupljenega zemljišča namenjenega šoli na ime Družbe sv. Cirila in Metoda. ⁴³

S tem pa nesoglasij še ni bilo konec. Čez nekaj dni je Ražun tožil, da je vodstvo narodnoobrambne organizacije odklonilo gradnjo šentjakobske šole, češ, da se ni ravnal po poprejšnjem dogovoru glede izbire gradbenika, ki naj bi izdelal načrt za šolsko poslopje. Ražun je odgovarjal, da pomeni načrt (»med drugim«) kopijo šentrupertske šole, zatem pa očital vodstvu CMD,

³⁶ Isti, Bodoča narodna in gospodinjska šola v Št. Jakobu v Rožu na Koroškem, 1905, 4—5.

³⁷ Koledar . . . za leto 1906, Ljubljana 1905, 60.

³⁸ Gl. op. 36, 3.

³⁹ Poročilo o občnem zboru, AS, fond CMD, f. 1905.

⁴⁰ Ražunovo pismo z dne 15. maja 1905, f. 1905.

⁴¹ Koledar . . . za leto 1907, Ljubljana 1906, 101-2.

»da je na Kranjskem nesrečni liberalizem razjedel tudi že družbo sv. Cirila in Metoda«, in to v tolikšni meri, »da celo njeni odborniki eden drugemu ne zaupajo«, tako da v njej prevladuje duh, nasproten duhu obeh slovanskih blagovestnikov, trditev, ki kaže, da je treba nesoglasja okrog šentjakobske šole iskati tudi drugod. V nadaljevanju je Ražun poudaril, da je glavni namen šentjakobske pobude ustanovitev gospodinjske šole, medtem ko naj bi bila Narodna šola »ljudska šola le toliko časa in le s tolikimi razredi, dokler si ne pridobimo nazaj naše ljudske šole, kar se utegne zgoditi tekem 5—8 let; pri tem se naj (šola) polagoma spremeni v gospodinjsko šolo«. Značilno je v pismu Ražunovo odklanjanje posvetnih učiteljev ker da »kranjskih razmer, katere bi svetni učitelji brez dvoma skušali vsejati tudi pri nas, ne maramo — in bi jih ne mogli prenesti!«. Ražun je zagrozil, da bo mimo CMD »nastopil lastno pot« pri gradnji šole. Svoj načrt mora izpolniti — je pisal — saj bi bil v nasprotnem primeru »poražen in politično zavsem uničen ... tako, da mi v Št. Jakobu ni obstanka in je poražen in narodno za vselej pokopan Št. Jakob tako, da že pri prihodnjih občinskih volitvah pade, za vselej pade slovenska občina šentjakobska — in kot neogibna posledica tega bode malosrčnost, ki se bode polastila koroških Slovencev, ki še sedaj pravijo: če se že v Št. Jakobu ne morete držati, kaj pa naj počnemo mi — in pa krohot nemčurjev in njih zmagoslavno veselje nad popolnim porazom najmočnejše slovenske trdnjave na Koroškem«.44

Ražun je pisal, da bo pri delu za šentjakobsko šolo sodeloval z vsemi rodoljubi, kar jih je na Koroškem. To kaže, da je imel spor globlje korenine in jih je iskati v takratnem slovenskem političnem življenju. Dokumentacija tudi dokazuje, da sta za Ražunom stala Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem ter celovška Mohorjeva družba. V pismu slednji je CMD septembra 1905 zavračala vrsto Ražunovih pritožb, predvsem pa naj iz pisma povzamemo opozorilo, da narodnoobrambna organizacija »do sedaj šentjakobske ljudske šole ni odklonila«, pač pa da pričakuje zadevni finančni predračun in drugo, kajti družba se ne more spuščati v akcije, katerih finančna stran ni jasna in dognana. CMD je še sporočala, da glede na razpoložljiva denarna sredstva ne more sprejeti v svoj proračun gospodinjske šole.45

Sredi leta se je v imenu pobudnika šentjakobske šole oglasil dr. Janko Brejc. CMD je sporočal, da je Družba sv. Mohorja pripravljena dati šentjakobski šoli brezobrestno posojilo 60.000 kron ter jo tudi v prihodnje podpirati. Vendar pa stavlja pogoj, da se ji »glede uredbe nameravanega zavoda kakor tudi glede naporov v svrhu dosege njegovih ciljev prizna odločilna beseda«. Po Brejčevem pismu je bila ta zahteva upravičena, saj je smatrati Mohorjevo družbo »za prvič ustanoviteljico tega zavoda in drugič, ker odbor družbe tukajšnje razmere izvrstno dobro pozna in ni dvoma, da bo stremel vedno za tem, kar je ... za koroške Slovence najnujnejše in najkoristnejše«. Pač pa so po pismu ponujali CMD, da prevzame šentjakobsko šolo v svojo oskrbo.46

V odgovoru je CMD predlagal Koroščem, naj v kolikor so uverjeni v potrebo nove šole, ustanovijo v Celovcu posebno društvo, ki bi prevzelo skrb

42 Ražunovo pismo z dne 5. septembra 1905, f. 1905/II.

43 Prav tam.

44 Ražunovo pismo z dne 23. septembra 1905, prav tam.

45 Koncept pisma z dne 16. septembra 1905, prav tam.

46 Brejčevo pismo z dne 4. avgusta 1906, f. 1906.

za njeno gradnjo in oskrbo. Vodstvo CMD je tudi zagotavljalo, da bi v tem primeru »to podjetje podpiralo po svojih najboljših močeh«. ⁴⁷

Na stališča vodstva CMD do gradnje šentjakobske šole so v tem času vplivala še nesoglasja okrog šentrupertske Narodne šole. Po eni strani je šlo za dograditev šolskega poslopja (telovadnice), po drugi pa vprašanje vsakoletne podpore Mohorjeve družbe temu šolskemu zavodu. Iz zapisnika ene sej CMD leta 1906 razberemo, da so v zadnjem času »nastala nespornostna ljenja med družbenim vodstvom in koroškimi krogi, osobito odborom družbe sv. Mohorja v Celovcu« ter da je Mohorjeva ustavila vsakoletno denarno podporo velikovski šoli. Dokumentacija opozarja, da je bila Mohorjeva družba še dalje pripravljena s 1000 kronami podpirati velikovsko šolo, vendar ob pogoju, da sama določi učni načrt za četrti razred te šole. Videti je, da je CMD predlog sprejela, vendar pa ga je pogojila s svojim pristankom na učni načrt. ⁴⁸

Temeljni kamen za novo šolo je bil končno vzidan 14. julija 1907. ⁴⁹ Še pred tem pa sta bila na Koroškem odbornika CMD Ivan Šubic in Aleksander Hudovernik. O rezultatu obiska sta poročala na seji gospodarskega in šolskega odseka narodnoobrambne družbe dne 27. marca 1907. Poročala sta, da sta na koroškem »občevala z odvetnikom dr. Brejcem in profesorjem Apihom in se prepričala, da je slovenska šola (v Št. Jakobu) res potrebna, ker je sedanja utrakvistična, učitelji pa po mišljenju Nemci. Župnik Ražun — nadaljuje zapisnik — je razkazal svet, ki je kupljen za novo stavbo. Sveta je čez dva orala, cena 1800 K načrti so krasni. To šolo postavijo koroški Slovenci na svoje stroške. Družba sv. Mohorja je določila 80.000 K. Lastnik bode 'Družba sv. Cirila in Metoda' sonadzorstvo si pridrži 'Družba sv. Mohorja'. Poročevalca sta tudi poudarila, da je šentjakobska šola nujno potrebna. ⁵⁰ Zatem so na 180. vodstveni seji CMD 2. aprila 1907 soglasno sklenili prevzeti »šolo v svojo oskrbo za letne stroške ca. 2200 K« vendar na »podlagi pogodbe, ki naj se sestavi z interesenti«. ⁵¹ S tem pa spor ni bil končan, saj je Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem 1. februarja 1908 sporočilo, da je zadevni sklep narodnoobrambne družbe »sedaj brezpredmeten«, ker prihodnja šentjakobska šola ne bo vezana na CMD, ampak na novonastalo Slovensko šolsko društvo v Celovcu. ⁵²

Ostalo pa ni le pri tem, ampak je spor prišel tudi v javnost. V tajniškem poročilu na veliki skupščini CMD leta 1909 beremo: »Ob tej priliki moramo pojasniti razpor radi 'Slovenskega šolskega društva'. Družba sv. Cirila in Metoda je že od nekdaj bila pozorna na Gorotan, saj je v veliki meri zanj ustanovljena. Delovala je v sporazumu s tedanjim vodstvom koroških Slovencev, kateremu je načeloval nepozabni Andrej Einspieler. Bilo bi krivično tajiti, da se je od družbene strani mnogo storilo za prebuditev koroških Slovencev. Nešteti podružnični shodi in veselice so se prirejale, kjer so govorili govorniki iz centrale poslani. V času, ko je imela družba še prav malo dohodkov, se je lotila ustanovitve šole v Velikovcu. Vse to po incijativi in v sporazumu s tedanjim celovskim odborom. Izza kakih 9 let pa je to propagandno delo naenkrat nehalo. Podružnice so začele pešati, nič več ni bilo v njih tištega navdušenega in požrtovalnega dela. Tačas je prišlo politično vodstvo

⁴⁷ Koncept pisma z dne 9. novembra 1906, prav tam.

⁴⁸ Zapisnik prve seje šolskega odseka CMD z dne 24. oktobra 1906, fond CMD.

⁴⁹ Prim. zapisnik 187. vodstvene seje CMD z dne 27. decembra 1907, prav tam.

⁵⁰ Koledar . . . za leto 1908, Ljubljana 1907, 87.

⁵¹ Zapisnik vodstvene seje CMD z dne 6. septembra 1907, f. 1907—14.

⁵² Zapisnik dvanajste seje gospodarskega odseka CMD z dne 9. oktobra 1909, prav tam.

na Koroškem v druge roke. Družba pa se je še vedno držala starih tradicij ter v vsem svojem delovanju bila odvisna od te politične centrale. V vseh zadevah je čakala nje nasveta pa tudi njene inicijative. To vodstvo si je želelo ‚skrb in delo‘, kakor tudi sedaj poudarja, družba pa naj bi financirala. V resnici so bila to leta, v katerih ni prišlo nič inicijative iz Koroške. Le župnik Ražun se je trudil krog šentjakobskega vprašanja. Končno smo prišli do prepričanja, da tako stagniranje ni več vzdržljivo, podružnice večidel in vse podobno je spalo«. To naj bi bil vzrok, da je CMD leta 1908 sklenila postaviti posebnega potujočega učitelja Anteja Bega. Iz poročila vidimo, da je bilo po postavitvi velikovške šole vse pripravljeno za ustanovitev nove šole (kraj ni omenjen), vendar je njeno postavitev preprečil celovski ordinariat. CMD je še obveščala javnost, da je Katoliško politično in gospodarsko društvo za Slovence na Koroškem »odvezalo« CMD podpirati šentjakobsko šolo, kljub temu pa — nadaljuje poročilo — družba pripravlja ustanovitev nekaterih manjših šol, izpolnitev velikovške, podporo slovenski šoli in »vse, kar je z njimi v zvezi«. ⁵³

Iz poročila izvemo še nekaj nadržbnosti. Po ustanovitvi je po poročilu Slovensko šolsko društvo (SŠD) obvestilo CMD, da vidi svojo nalogo v zastopanju koroških Slovencev pred oblastmi na šolskem področju, poleg tega pa šentjakobska šola potrebuje določeno pravno zaslombo. SŠD je tudi sporočalo namen ustanavljati lastne podružnice. Nezadovoljstvo narodnoobrambne organizacije je očitno zbudila zahteva celovškega društva, po kateri CMD ne bi smela na Koroškem ustanavljati novih podružnic, temu pa se narodnoobrambna organizacija ni hotela odreči, pač pa je bila pripravljena sodelovati z novim društvom. V ta namen je skupaj z Matejem Ražunom julija 1909 pripravila predlog posebne »resolucije« (dogovora) o sodelovanju obeh organizacij. Po verziji narodnoobrambne organizacije je celovsko društvo dogovor odklonilo ter zahtevalo, da se CMD odreče vsakemu delu »na šolskem in izobraževalnem področju na Koroškem« ter ustanavljanju lastnih podružnic. To zahtevo je CMD po poročilu odklonila ter znova poudarila, da »vztraja na opetovano izraženem stališču, da se ne more odreči nobeni vrsti narodnega delovanja na Koroškem, ki jej je po pravilih dovoljeno. Ne smatra pa le za pravico, da deluje na Koroškem, temveč sploh za najznamenitejšo dolžnost, katero jej je izročil slovenski narod. Zdi pa se jej pri tej priliki potrebno ponovno zagotoviti, da ni in ne bode delala nikdar ovir delovanju kake narodne organizacije in seveda tudi ne delovanja Vašega cenjenega društva (SŠD) ... Saj je dela za nas dovolj, osobito imate Vi v veliki nalogi boja za ustanovitev javnih manjšinskih slovenskih šol na podlagi šolskega zakona v tozadavnem pouku slovenskega naroda na Koroškem ... obsežen delokrog ...« Poročilo navaja odgovor SŠD na citirano pismo, po katerem naj bi se SŠD »skrbno izogibalo vsakega nasprotovanja družbi Sv. C. in M.«.

Iz poročila CMD je videti, da je imel v SŠD odločilno vlogo dr. Janko Brejc in skupaj z njim tudi njegova strankarska opredeljenost. V debati se je v obrambo stališč oglašil župnik dr. Arnejc. Dejal je, da so koroški Slovenci — pri tem je meril na Slovensko šolsko društvo — organizirani tako, da ne potrebujejo vzporedne organizacije (CMD). Po njegovem je dr. Brejc voditelj koroških Slovencev; menil je tudi, da je Brejc storil vse, kar je mogel storiti za koroške Slovence. Za liberalno-klerikalna nasprotja, ki so se pri-

⁵³ Koledar . . . za leto 1910, Ljubljana 1909, 109—117—121—129.

čela kazati med CMD in Slovenskim šolskim društvom, pa je dejal, da je Brejc »prinesel (na Koroško) nov duh, katerega družba sv. Cirila in Metoda noče podpirati, ker je nasprotna koroškim Slovencem«. Arnejcu se je pridružil Fr. Smodej s pojasnilom, da so prišli Korošci na skupščino s pojasnilom, da ugotovijo, ali je možno skupno delovanje. Kot pogoj za »združitev« (sodelovanje) obeh šolskih društev je Smodej postavil zahtevo, da CMD sprejme celovške pogoje. Tretji koroški diskutant je bil Matej Ražun, ki je pripisal vzrok spora CMD ter ji očital, da se ne drži dogovorjenega. — Kot je videti, je skupščina CMD sklenila še naprej delovati na Koroškem in to v »pomnoženi meri«.

Več nadrobnosti o sporu nudijo ob sočasnem tisku⁵⁴ zapisniki sej vodstva CMD. Iz njih je videti, da je bil v začetku leta 1909 vodja velikovške šole Treiber proti temu, da bi SŠD ustanovljalo lastne podružnice. Pač pa je očital potovalnemu učitelju Anteju Begu, da ni »objavljal shodov«, od njega je tudi zahteval, da »se oglašja pri rodoljubih duhovniškega in posvetnega stanu za informacije«. Seje ožjega odbora CMD dne 19. februarja 1909 se je udeležil tudi Matej Ražun, ki je kot krivca za nastali položaj označil list Slovenski narod, CMD pa očital, da o postavitvi potujočega učitelja ni obvestila Celovca. Ko je govoril o šentjakovski šoli je dejal, da šola potrebuje lastnika ter ob tem opozoril, da Mohorjeva družba ni hotela prevzeti lastništva, pač pa bi ustanavljanje podružnic SŠD zaneslo med prebivalstvo zanimanje za to šolo.

Iz obsežne diskusije naj povzamemo stališče Aleksandra Hudovernika, da je bilo SŠD ustanovljeno proti narodnoobrambni organizaciji. Dejal je, da ima »družba za Koroško svoje načrte, katerih pa objaviti ne sme, ker bi to zgrabili takoj Nemci«. Na seji so tudi poudarili, da ima potovalni učitelj nalogo izogibati se vseh strankarsko-političnih vprašanj, saj je njegova naloga zbujanje narodne zavesti. Končno so na seji sprejeli predlog dr. Gregorja Žerjava, po katerem bi CMD z denarjem in potujočim učiteljem podpirala Korošce, seveda ob pogoju, da SŠD ne bo ustanovljalo lastnih podružnic, kar pa je SŠD zavrnilo.⁵⁵ Iz zapisnika 196. vodstvene seje CMD je tudi videti, da so udeleženci sklenili o tem vprašanju nadaljevati »osebne dogovore s koroškimi veljaki«.

III

Posledice spora nazorno kaže tajniško poročilo CMD za leto 1911. V njem beremo, da je na Koroškem »odrevenilo« (upadlo) zanimanje za narodnoobrambno družbo. Značilna je pripomba, da so CMD ostali zvesti »razumnitvo po mestih in posamezni, samostojno misleči rodoljubi«. Po poročilu naj bi obstojale ali pa bile »vsaj nekoliko dejavne« le še naslednje podružnice: Beljak, Blače-Loče, Borovlje, Celovec, Glinje, Kotmara vas in Tolsti vrh.⁵⁶ Koroških članov družbe naj bi bilo tedaj 464,⁵⁷ o ostali društveni dejavnosti pa izvemo, da je CMD ob velikovski šoli podpirala še pet otroških vrtcev.⁵⁸

Videti je tudi, da se je CMD v tem času prizadevala zgraditi še eno šolo na Koroškem v Vodičji vasi, vendar moremo v tajniškem poročilu za leto

⁵⁴ Na primer takratni tisk in še zlasti list Mir.

⁵⁵ Gl. zapisnik 196. vodstvene seje CMD iz l. 1910, f. 1907—1914.

⁵⁶ Koledar . . . za leto 1912, Ljubljana 1911, 73.

⁵⁷ Koledar . . . za leto 1911, Ljubljana 1910, 84.

⁵⁸ Prav tam.

1912 brati, da na »Koroškem do sedaj nismo mogli doseči z vsemi pritožbami pri upravnem sodišču in ministrstvu, da bi župan razpisal komisijonalni ogled za dotično šolo«. ⁵⁹ Dalje izvemo, da je bila CMD pod določenimi pogoji pripravljena prepustiti šentrupertsko šolo SSD v oskrbo, odkup ali v najem, kar pa je celovško društvo zavrnilo, pripravljeno pa je bilo prevzeti velikovško šolo v trajno last.

Zusammenfassung

AUS DER TÄTIGKEIT DES VEREINS »DRUŽBA SV. CIRILA IN METODA« IN KÄRNTEN VOR DEM ERSTEN WELTKRIEG

Der Artikel behandelt die Arbeit dieser Organisation für den Schutz der slowenischen Nationalität in Kärnten seit ihrer Gründung im Jahr 1885. Dieser Verein wurde in der Absicht gegründet, mit seiner Arbeit im gesamten slowenischen nationalen Raum des österreichischen Teils der Habsburgermonarchie zum Schutz der slowenischen Nationalität zu wirken. Seinen Tätigkeitsbereich sah der Verein vorwiegend im Schulwesen, in der Gründung und Unterstützung slowenischer Kindergärten und Schulen. Der Verein scheint auf dem Gebiet des slowenischen Küstenlandes (Primorje) und von Triest (Trst) noch besonders aktiv gewesen zu sein, er wird aber in Kärnten auf unzählige Schwierigkeiten gestoßen sein; an erster Stelle wäre hier der Widerstand des herrschenden deutschen Bürgertums gegen jegliches kulturelles oder sonstiges Auftreten der Kärntner Slowenen zu erwähnen.

Trotzdem wurde auch in Kärnten eine Reihe von Zweigstellen dieses Vereins gegründet. Als einer der Höhepunkte seiner Tätigkeit kann die Eröffnung der slowenischen Privatschule in St. Rupert pri Velikovcu (St. Ruprecht bei Völkermarkt) angesehen werden. Es ist Matej Razuns Verdienst, daß die Kärntner Slowenen in der Zeit nach der Jahrhundertwende noch eine zweite Privatschule bekommen haben — in St. Jakob v Rožu (St. Jakob i. R.). Es werden in diesem Zusammenhang auch die Gründe für diese Schulgründung erwähnt und es wird darauf hingewiesen, daß die politische Differenzierung unter den Slowenen auch verschiedene Ansichten betreffs der Gründung dieser Schule verursacht hat; eine Tatsache, die damals auch auf die Tätigkeit des Kyrill-Method-Vereins in Kärnten eingewirkt hat.

⁵⁹ Koledar . . . za leto 1913, Ljubljana 1912, 79.

IN MEMORIAM

SREČKO VILHAR
(1907—1976)

V začetku oktobra lanskega leta je po hudi in neozdravljivi bolezni umrl Srečko Vilhar, primorski revolucionar in borec, družbenopolitični in prosvetni delavec, ki je skoraj tri desetletja delal v Kopru, vedno neumoren, živahen, poln načrtov in idej.

Rodil se je v Kromberku pri Novi Gorici v znani učiteljski družini in je tudi sam postal učitelj. Vendar je na pedagoškem področju deloval samo nekaj let svojega plodnega življenja, ko je v petdesetih letih poučeval tudi zgodovino na italijanski in slovenski gimnaziji v Kopru. Njegova naprednost in zavednost pripadnosti slovenskemu narodu ter ilegalno delo še v času, ko je študiral na učiteljski v Gorici in Tolminu, so mu nakopali nad glavo italijansko fašistično policijo. Pred njo se je umaknil v Jugoslavijo, kjer je nadaljeval šolanje, a se hkrati povezoval in vse bolj vključeval v vrste komunistov in njihovo dejavnost v boju za pravice delavskega razreda in proti osvoženim režimom stare Jugoslavije. To ga je proti koncu leta 1952 pripeljalo v ječo in po obsodbi na šest let robije je kazen prestajal v beograjski Glavnjači in kaznilnici v Sremskih Karlovcih. Tu je bil skupaj s tedaj zaprtimi komunisti in si je pridobil poglobljeno znanje iz marksizma. Po prestani kazni pa ga je jugoslovanska policija izročila italijanski in je Srečko Vilhar nato še pod Italijo trpel v konfinaciji in zaporih vse do kapitulacije Italije.

Sele po tem času, ko je bil že dozorel mož, se je začelo njegovo življenjsko delovno obdobje. Vključil se je v narodnoosvobodilni boj v okviru prekomorskih brigad, bil z njimi na dalmatinskih otokih, bil v Drvarju v Bosni, jeseni leta 1944 pa je prišel v Slovenijo. Tu je bil najprej zadolžen za organizacijo italijanske brigade »Fontanot« in bil nekaj časa njen komisar. Spomladi leta 1945 je postal upravnik partijske šole pri CK KPS. Po končani vojni se je vrnil na Primorsko, delal je v Trstu in opravljal razne odgovorne funkcije. Pred zavezniki oblastmi in zaradi situacije, ki je nastala v Trstu po resoluciji Informbiroja, se je moral iz Trsta umakniti in se je preselil v Koper. Tu je do smrti neutrudno kot mravlja marljivo delal na različnih službenih mestih in v družbenopolitičnih organizacijah in, kakor že rečeno, nekaj časa poučeval tudi na šolskih ustanovah. Leta 1958 pa je postal ravnatelj Študijske knjižnice v Kopru, kjer je do upokojitve, v dobrem desetletju dela, povzdignil to kulturno strokovno ustanovo na sedanjo raven, to je do priznane in pomembne institucije tudi v širšem okolju, ki služi potrebam izobraževanja, kulture, vzgoje in razvedrila, a tudi potrebam strokovnega in znanstveno raziskovalnega dela.

Na to življenjsko obdobje je v veliki meri vezano publicistično in strokovno delo Srečka Vilharja, ki je posegalo med drugim tudi na področje zgodovine. Pisal je razne članke in tudi razprave znanstvene vrednosti iz zgodovine Trsta, Gorice, Kopra oziroma Primorske sploh, o položaju Slovencev pod Italijo in o njihovem

* Naj tu opozorimo na njegova najvažnejša dela: S. Vilhar, Prerez zgodovine slovenskih knjižnic in knjižničarstva na Primorskem, Študijska knjižnica v Kopru 1951—1961, v Kopru 1961, str. 5—24; S. Vilhar, Prispevki k dvigu pomorstva na Jadranu (Odlomki iz naše gospodarske zgodovine) in Morje v slovenski kulturi, v Slovenski pomorski literaturi Študijske knjižnice v Kopru, v O morju in pomorstvu, Koper 1967, str. 5—85; S. Vilhar — A. Klun, Narodnoosvobodilni boj Primorcev in Istranov na Sardiniji, Korziki in v Južni Franciji, Knjižnica NOV in POS, št. 36, Nova Gorica 1969; S. Vilhar — A. Klun, Narodnoosvobodilni boj Primorcev in Istranov v Afriki, Knjižnica NOV in POS, št. 38, Ljubljana 1970; S. Vilhar — A. Klun, Primorci in Istrani od pregnanstva do prekomorskih brigad, Knjižnica NOV in POS, št. 41, Ljubljana 1973; S. Vilhar — A. Klun, Po poteh Sardincev, Koper 1973. Stevilni so prispevki Srečka Vilharja v Jadranskem koledarju, kjer je bil stalni sodelavec zlasti od leta 1955 dalje do smrti. (Prim. Jadranski koledar 1977, Trst 1977, str. 78—82).

boju proti fašizmu, posvečal se je pomorski zgodovini Slovencev in v zadnjem obdobju življenja zlasti zgodovini NOB in deležu prekomorskih brigad oziroma Primorskih Slovencev in Istranov v njih.* Čeprav samouk na področju zgodovinske vede, je njegov delež slovenskemu zgodovinopisju toliko pomemben, da ga tu lahko posebej poudarimo in bo moral njegove prispevke upoštevati vsak, ki bo proučeval zgoraj omenjene probleme.

Ferdo Gestrin

OCENE IN POROČILA

Josip Broz Tito, *Sabrana djela I—IV*, Beograd 1977.

Z izidom prvih štirih knjig zbranih del Josipa Broza Tita v srbohrvaščini maja letos, je Inštitut za sodobno zgodovino v Beogradu začel izpolnjevati doslej eno največjih in najzahtevnejših nalog pri izdajanju virov za najnovejšo zgodovino narodov in narodnosti Jugoslavije ter zlasti za razvoj in vlogo partije v obdobju med vojnama, v NOB in v povojni socialistični graditvi, kajti zlasti od srede tridesetih let po Titovem prihodu na čelo KPJ so njegova dela izjemen in nepogrešljiv vir za pomembna dogajanja in procese v celotnem družbenopolitičnem življenju in posebej v revolucionarnem delavskem gibanju, hkrati pa so zakladnice marksistične misli in etičnih vrednot.

Pobudo za izdajo Titovih del je dalo pred petimi leti ob njegovem osemdesetem življenjskem jubileju predsedstvo centralnega komiteja ZKJ, ki je imenovalo odbor in redakcijo za izvedbo te naloge, pripravo edicije pa je zaupalo Inštitutu za sodobno zgodovino v Beogradu, njegov direktor dr. Pero Damjanović pa je prevzel nalogo njenega glavnega in odgovornega urednika. Ob tem je bila posebno pomembna odločitev za znanstveno kritično izdajo Titovih del iz časopisja in različnih publikacij, govorov na radiu in televiziji ter rokopisnega gradiva iz arhivov. To je velik korak v primerjavi z dosedanjimi izdajami Titovih del, ki so vsebovala le izbor člankov in govorov, opremljene pa so bile v glavnem le s kratkimi pojasnili o datumih in mestu objav oziroma o oddajah na RTV. Gre torej za kvantitativno in kvalitativno novo edicijo, ki naj bi omogočila njeno široko uporabnost v vzgojnoizobraževalnem in raziskovalnem pogledu.

Spričo takšne zasnove sta imela Inštitut za sodobno zgodovino in redakcija pri izdaji Titovih zbranih del zelo zahtevne naloge pri zbiranju in obdelavi tekstov ter pri izdelavi znanstveno-informativnega aparata. Na prve probleme so raziskovalci naleteli že v prizadevanjih, da bi zbrali vsa Titova dela, od člankov, poročil, depeš, pisem, zapiskov do nekaterih resolucij proglasov in drugih dokumentov, ki so sicer kolektivna dela, toda nastala po Titovih napolitih, tezah in načrtih, torej z njegovim najtesnejšim sodelovanjem. Raziskovalci pa so hkrati z zbiranjem različnih vrst Titovih del odbirali za priloge tudi dokumente, ki ilustrirajo Titovo dejavnost po posameznih obdobjih (npr. za predvojno obdobje policijska poročila o Brozovih aretacijah, sodbe in akte o njegovi robiji, zapisnike s sej, na katerih je imel referate, oziroma je na njih razpravljajal ali pa so mu na njih zaupali pomembne naloge, pisma funkcionarjev KPJ o Brozovi aktivnosti itd., za kasnejša obdobja pa nekatere pomembne Titove izjave v razgovorih s tujimi državniki in partijskimi voditelji itd.). Okoliščine, v katerih je Josip Broz Tito ustvarjal, pa so vplivale na ohranjenost, obseg in značaj njegovih del. Zato npr. ne bo mogoče v celoti uveljaviti istih kriterijev pri objavi Titovih del iz predvojnega in povojnega obdobja. Delovanje v pogojih ilegale je zahtevalo uporabo psevdonimov in njegovo pogosto spreminjanje. Medtem ko je psevdonim Tito postal sestavni del njegovega imena, uporabljal pa ga je vedno pogosteje od srede 1934, pa so raziskovalci v člankih in dokumentih ugotovili še nad 20 različnih psevdonimov. Stevilna njegova dela tudi niso bila podpisana. Vse to je terjalo velike napore pri njihovem iskanju, oziroma pri ugotavljanju avtorstva. Raziskovalci so pri zbiranju člankov pregledali nad sto jugoslovanskih in inozemskih časnikov in časopisov. Zaradi neurejenosti, nepopolnosti, slabe ohranjenosti oziroma nedostopnosti nekaterih arhivskih fondov v domačih in inozemskih arhivih, pa so bile tudi velike težave pri iskanju Titovega rokopisnega gradiva. Kljub dolgotrajnemu raziskovalnemu delu bo zaradi objektivnih okoliščin treba za iskanjem nekaterih Titovih del nadaljevati, hkrati pa moramo poudariti, da so njegova zbrana dela že v sedanjem obsegu izjemen opus. O tem pričajo že zgolj kvantitativni podatki, saj redakcija načrtuje za predvojno obdobje 6 knjig, za čas NOB 13 do 14 knjig, kar skoraj dve tretjini knjig pa naj bi prikazovalo Titovo ustvarjalnost v obdobju socialistične graditve, skupno naj bi torej zbrana dela ob-

segala od 55 do 60 knjig. Pripomnimo naj še, da se je redakcija glede na širok namen edicije odločila za objavo (prevodov tistih Titovih člankov in dokumentov, ki so v izvorniku pisani v tujem, največ v ruskem in nemškem jeziku.

Josip Broz Tito je v uvodni besedi ugotovil, da so obsežna raziskovanja okrog 50 sodelavcev Inštituta za sodobno zgodovino pokazala, da je ohranjenih mnogo več njegovih del kot je pričakoval. Z redakcijo je plodno sodeloval pri identifikaciji avtorstva svojih številnih del in zato je posebej poudaril, da naj se jih v prihodnje uporablja v avtorizirani avtentični obliki kot so objavljeni v sedanjih zbranih delih. V uvodni besedi pa je tudi odgovoril na vprašanje, kako naj bodo njegova dela objavljena. Poudaril je, da so ta dela tudi »zgodovinska pričevanja o naših spoznanjih in možnostih delovanja v slehernem razdobju našega revolucionarnega boja. Slika so naše lastne rasti in tistega, kar smo naredili in kako smo to naredili, včasih tudi z enostranskimi spoznanji in ocenami, pa tudi z zmotami«. Glede na značaj svojih del kot zgodovinskih virov meni, da jih nima pravico spreminjati in da jih ni treba popravljati. Poudaril je »naj zgodovina in bodoče generacije sodijo o nas tako, kakršni smo bili, kakor smo se razvijali in v katero smer smo se gibali«. Pri presoji stališč, ocen in odločitev pa je treba imeti pred očmi okoliščine in dejavnike, ki so nanje vplivali. Tako je bilo treba med NOB npr. v izjemnih bojnih okoliščinah polnih naglih sprememb in presenečenj čisto dajati nagla in kratka navodila in odločitve, pogosto na osnovi nepopolnih informacij. Poleg posebnih domačih razmer pa so v posameznih obdobjih vplivali na oblikovanje stališč tudi drugi dejavniki, med njimi zlasti kominterna kot središče svetovnega komunističnega gibanja z velikansko avtoriteto.

Spričo teh dejstev se je redakcija odločila za predgovor k vsaki knjigi, v kateri bodo raziskovalci osvetlili osnovne značilnosti gradiva in okoliščine, ki so vplivale na njegov nastanek, ter dejavnost Josipa Broza Tita v dotičnem obdobju. Številna njegova dela, zlasti iz predvojnega obdobja, bi brez pojasnil ne bila razumljiva. Pogoji ilegale so terjali uporabo psevdonimov, šifer, dogovorjenih znakov, ezopovskega jezika ter telegrafski stil pisanja. Naloga raziskovalcev je njihovo dešifriranje in pojasnjevanje, za boljše razumevanje in širšo uporabnost posameznih člankov in dokumentov pa dati v znanstveno informativnem aparatu tudi opombe in zapiske o zgodovinskih dogodkih, organizacijah, ustanovah in osebah, ki se v delih omenjajo oziroma so z njimi povezana. Sestavni del znanstveno informativnega aparata sta tudi geografski in osebni register, pri čemer vsebuje slednji tudi bolj ali manj obsežne življenjepisne podatke. Posebna naloga pa je tudi sestavljanje kronologije Titovega življenja in delovanja kot dodatke v vsaki knjigi, ki naj prikaže njegovo udeležbo na sestankih, konferencah, srečanjih itd., skratka zlasti različne oblike njegove aktivnosti v posameznih obdobjih.

Ta temeljna načela in sestavine najboljše edicije Titovih zbranih del se kažejo v prvih štirih knjigah, ki so pred kratkim izšle. Za prvo knjigo je opravila raziskovanja, priprave za tisk, opombe, kronologijo in registre dr. Ubavka Vujošević, za drugo Dragica Lazarević, za tretjo dr. Pero Damjanović in Dragica Lazarević, za četrto pa dr. Pero Damjanović z Julijano Vrčinc. Časovno zajema prva knjiga obdobje od leta 1926, ko je Josip Broz začel v delavskem časopisu objavljati svoje prve članke, do njegove aretacije avgusta 1928. V tem obdobju je zrastle iz kovinarskega delavca v pomembnega voditelja revolucionarnih neodvisnih sindikatov, v sekretarja zagrebškega mestnega komiteja KPJ in člana namestniškega biroja CK KPJ. V svojih tedanjih delih pa obravnava zlasti problematiko položaja delavstva v posameznih podjetjih, kot partijski funkcionar je odločno nastopil proti frakcionizmu in sektaštvu, s to svojo aktivnostjo pa je presegel lokalne okvire in njegova prizadevanja so pomembna za konsolidacijo celotne KPJ. Ob prvi knjigi naj še omenimo, da daje kronologija bogate podatke o življenju in delu Josipa Broza Tita od njegovega rojstva 1892 do srede 1928. Iz obdobja več kot petletne robije (nekaj časa, od maja 1931 do novembra 1933, jo je prestajal v mariborski kaznilnici) so ohranjeni le drobci njegovih del, to vrzel delno izpolnjuje sodno in policijsko gradivo v prilogah, precej več pa je ohranjenih Brozovih publiciranih in rokopisnih prispevkov iz njegovega sedemmesečnega delovanja po vrnitvi z robije od marca 1934 do spomladi 1935, ko je začel delati kot predstavnik KPJ v kominterni v Moskvi. Vse gradivo za to obdobje je objavljeno v drugi knjigi, pri čemer naj pripomnimo, da je Brozovo delovanje od srede 1934 po njegovi izvolitvi za člana politbiroja CK KPJ zelo tesno povezano tudi s Slovenijo in so zato v več njegovih delih dragoceni podatki o obnavljanju in novih oblikah dejavnosti sloven-

skih partijskih organizacij. Gradivo v tretji knjigi osvetljuje z nekaj dokumenti Titovo delovanje v sreketariatu izvršnega komiteja kominterne za balkanske države do oktobra 1936, večina njegovih del pa nam ilustrira Titovo bogato dejavnost po prevzemu odgovornosti za delo KPJ v domovini od jeseni 1936 in v začetnem obdobju po njegovem prihodu na čelo KPJ avgusta 1937. V četrti knjigi so nato Titova dela za čas od konca 1937 do začetka druge svetovne vojne leta 1939, ki nam nazorno ilustrirajo, kako odločno in vztrajno je reševal vprašanja vodstva KPJ v domovini, materialne osamosvojitve KPJ, frakcionaštva med komunističnimi robi-jaši v Sremski Mitrovici in v delu vodstva v Parizu, zlasti pa problem KPJ v okviru kominterne in kako je reagiral na aktualne dogodke v domovini in tujini. Tudi v tem obdobju je bilo Titovo delovanje zelo tesno povezano s Slovenijo, omenimo naj le, da je v začetku maja 1938 formiral na Lisci nad Sevnico začasno vodstvo KPJ, v katerega je od slovenskih partijskih funkcionarjev vključil Edvarda Kardelja, Franca Leskoška in Miho Marinka, ki je imelo nato sredi marca 1939 pomembno štiridnevno sejo v Bohinju, naslednji mesec se je spet sestalo na Lisci, junija 1939 pa je Tito organiziral v Tacnu državno posvetovanje vodilnega partijskega aktiva KPJ.

Prve štiri knjige prinašajo na skupaj 1400 straneh bogato gradivo, številni dokumenti in članki so v njih prvič objavljeni, dragocen pa je obsežen znanstveno-informativni aparat z mnogimi povsem novimi podatki, ki so terjali dolgotrajne raziskovalne napore. O velikem redakcijskem delu priča že podatek, da obsegajo predgovori, opombe, kronologije in registri, med katerimi manjka predmetni, v vsaki knjigi več kot tretjino obsega. Ob tem naj posebej opozorimo, da so zlasti v zadnjih treh knjigah v Titovih delih, prilogah in komentarjih številni pomembni podatki o razvoju in delovanju partije na Slovenskem ter nadrobni pregled Titovih neposrednih stikov s slovenskim revolucionarnim delavskim gibanjem. Kljub velikim prizadevanjem raziskovalci niso uspeli razrešiti vseh psevdonimov in nejasnosti v dokumentih in člankih, nekatere opombe so pomanjkljive oziroma netočne, določena uskladištev kriterijev glede biografskih podatkov bi bila potrebna pri osebnem registru, popraviti bi bilo treba napake pri geografskih imenih. Faktografske in vsebinske napake naj ilustriramo z nekaj primeri. Precej netočnosti je pri pisanju krajevnih imen (II. knjiga — str. 256, skoraj vsa krajevna imena so napačna: partijske celice so v »Zalogi, Lazu, Senožeti, Crnuču, Rotu i Sneborju«, dalje »Zdinja Vas«; str. 259 Celovac; III — na več mestih se omenja Ježice; IV — str. 319 — Belvil; str. 320 — Kresnica; str. 334 — Moravča blizu Tacna; str. 378 — Grajsko vaslo). Med osebnimi imeni naj posebej opozorimo na pisanje priimka Borisa in Sergeja Kraigherja, ki je v drugi, tretji in četrti knjigi naveden kot Kreigher in Kraiger. Pri osebnih registrih bi bilo nujno treba uskladiti podatke. Tako so npr. v tretji knjigi (str. 297) za S. Kraigherja navedene kot najvišja funkcije po osvoboditvi predsednik Planske komisije, predsednik Gospodarskega sveta SR Slovenije in član CK ZKJ, v drugi knjigi (str. 342) pa njegove sedanje najvišje funkcije. V bibliografijah je tudi nekaj netočnosti (npr. Boris Kidrič, član JAZU, dr. Anton Korošec, ustanovitelj in voditelj klerikalne »Samostalne radikalne stranke« — I, str. 311, oziroma, da je bil v letih 1918—1919 predsednik jugoslovanske vlade itd.). Podobno bi bilo treba popraviti tudi napake v opombah o posameznih dogodkih, organizacijah in procesih (npr. II — str. 253, Strokovna komisija in Strokovna zveza za Slovenijo; IV — str. 276, v opombi se uporablja kratica SLS, ko je govora o Slovenski ljudski fronti; IV — str. 254, tu je podatek, da je bilo 16. ali 17. junija 1939 posvetovanje partijskega aktiva Slovenije v neki manjši opuščeni hiši, ki je bila za ta namen preurejena, vemo pa da je bila takšna situacija na III. konferenci KPS junija 1940 na Vinjah itd.). Pri opombah bi bilo treba dosledno navajati literaturo, v kateri so v njih omenjeni problemi nadrobneje obdelani.

Vse to ne zmanjšuje vrednosti raziskovalnih naporov, zlasti še, ker je pomanjkljivosti in napake moč popraviti pri načrtovani izdaji Titovih zbranih del v slovenščini, makedonščini, albanščini in madžarščini. Pri tem bi kazalo pri slovenski izdaji izkoristiti tudi možnost, ki jo je nakazala redakcija v predgovoru, o morebitnih dopolnilih znanstveno-informativnega aparata glede na posebnosti razvoja v posameznih pokrajinah. Razumljivo je, da bodo knjige v jezikih posameznih narodov in narodnosti Jugoslavije izhajale z nekajmesečno zamudo za srbohrvaško izdajo. Nosilci naloge za slovensko izdajo (založba Borec in druge založbe, slovenska izdaja Komunistični center pri CK ZKS) načrtujejo, da bi prvih pet knjig v slovenščini izšlo do VIII. kongresa ZKS leta 1978. Pripom-

nimo naj še, da bodo vsa dela izšla v enaki grafični opremi s številnimi faksimili dokumentov in fotografijami.

Ob sklepu naj ugotovimo, da že prve štiri knjige Titovih zbranih del kažejo, da bomo dobili izredno bogato in dragoceno zbirko virov za našo najnovejšo zgodovino, ki bo še posebej osvetlila izjemno ustvarjalno vlogo Josipa Broza-Tita v najnovejši zgodovini narodov in narodnosti Jugoslavije, njegova prizadevanja v mednarodnih odnosih za mir in sožitje ter njegovo mesto v zakladnici marksistične misli.

Miro Stiplovšek

Svetovna zgodovina od začetkov do danes, Cankarjeva založba, Ljubljana 1976, 687 str.

Nedvomno je izid svetovne zgodovine v jezikih manjših in malih narodov zanje izredno velik kulturni dogodek. Idealno je, če ga napišejo pripadniki njihove narodne skupnosti. To pa je praviloma izredno redko, ker so njihove, številčno skromne sile že tako in tako skrajno angažirane. Nenazadnje imata tu svoj delež tudi prevelika skromnost in kritičnost, ki izhajata iz premajhne ambicioznosti in pomanjkanja samozavesti. Slovenci se s pregledi svetovne zgodovine ne moremo pohvaliti. Mnogi poznajo Staretovo delo, ki je začelo izhajati sredi 70. let prejšnjega stoletja, čeprav obstaja tudi starejši poskus Vertovca in Vernetta. Znani so medvojni načrti Mohorjeve družbe, ki je hotela Gruden-Malovi Zgodovini slovenskega naroda dodati tudi široko zasnovan pregled svetovnega dogajanja. 1936. leta smo dobili prevod Wellsove knjige. Opisano stanje je prisililo Cankarjevo založbo, da je na evropskem knjižnem trgu začela iskati primerno delo, ki bi ga izdala v prevodu. Izbor je padel na bogato ilustrirano kolektivno delo nekaterih nemških zgodovinarjev, ki ga je izdala založba Herder iz ZRN. Ker je bila knjiga pisana za nemški trg in nemškega bralca, je slovenska založba sklenila delo dopolniti ali pa delno predelati, da bo primerno slovenskim znanstvenim, kulturnim in političnim potrebam. K sodelovanju je pritegnila vrsto slovenskih, pretežno mlajših znanstvenih delavcev ter po enega iz Zagreba in Beograda.

Casovno obsega Svetovna zgodovina čas od učlovečitve človeka do pete konference nevezanih držav lanskega avgusta v Colombu. Obravnava preteklost vseh visokih svetovnih civilizacij, zato so dokaj obsežno zastopane Azija in Južna Amerika, medtem ko Severna Amerika in Afrika dobivata »svoje pravice« v knjigi ob vključevanju v svetovno dogajanje.

Med prispevki naših zgodovinarjev bi najprej omenili uvodni članek Boga Grafenauerja Temeljni pojmi o zgodovini. Tako smo del avtorjeve Strukture in tehnike zgodovinske vede končno dobili v nekoliko primernejši knjižni obliki, kar pa skript ne bo nadomestilo. Obdobje do evropskega srednjega veka so dopolnili Jože Kastelic, Marko Urbanija in Marko Kerševan, njihovo delo pa sta nadaljevala Ignacij Voje in Janez Peršič. Obdobje do prve svetovne vojne so dopolnili Franc Rozman, Peter Vodopivec in Ignacij Voje. Pri obravnavanju »Razdobja svetovnih vojn«, se je izredno angažiral Janko Prunk, ki je dve pomembni poglavji napisal celo popolnoma na novo in ga je Metod Mikuž dopolnil le v pregledu odporniških gibanj med drugo svetovno vojno v Evropi. Dogajanje po zadnji svetovni moriji sta opisala Radovan Vukadinović iz Zagreba in Leo Mates iz Beograda.

O kvaliteti dela ne bi posebej govorili, saj so bile tako pri pisanju kot pri prirejanju in dopolnjevanju in celo prevajanju angažirani kvalitetni znanstveni delavci. Veljalo pa bi zapisati naslednje. Original je napisan za nemškega bralca in temu ustrezno je nemška zgodovina tudi predstavljena. Omenili smo vzroke za dopolnjevanje, spreminjanje in prirejanje originala. V tej smeri pa založba ni izpeljala do konca zastavljenega cilja. Premalo je »avstrijske« zgodovine, ki je za nas izredno pomembna ne glede na izkušnje iz časa obstoja monarhije. Habsburška politika je bila dejaven in pomemben element ne samo evropske, ampak tudi svetovne politike. To pomanjkljivost je seveda možno zapolniti z izdajo zgodovine slovenskega naroda, kljub temu pa bo imel zgodovinsko malo manj razgledan bralec precej težav z vključevanjem domačega dogajanja v svetovno.

Druga pripomba bi veljala časovni oziroma prostorski razporeditvi. Čim bližje gremo sodobnosti, tem več vprašanj se pojavlja, na katera ne najdemo v knjigi zadovoljivega odgovora. Verjetno je to posledica nemškega originala. Iz dopolnitev naših avtorjev je možno sklepati, da se je tega zavedala tudi založba, ki pa v svo-

jih prizadevanjih ni popolnoma uspela. Naslovi posameznih obširnejših poglavij verjetno niso poskus nove periodizacije, ampak posledica tehničnih zahtev. Prevajalca in slovenski avtorji skušajo uveljaviti tudi nekatere novosti. Če naštejemo le en primer. Ivan Brez dežele je gotovo točneje kot Ivan Brez zemlje, Vprašanje pa je, ali velja Janeza Zlatousta zamenjati z Ivanom? ...

Pri tako obsežnem delu kot je Svetovna zgodovina Cankarjeve založbe, mimo nekaterih pomanjkljivosti objektivno ni mogoče iti. To velja tako za vsebinske kot tehnične, ki pa so hitro opazne in ne zavajajo v zmotu. Na koncu moramo poudariti samo eno. Nerazumljivo bo, če bodo slovenske založbe pustile svoje bralce čakati na novo tovrstno delo toliko časa kot je bilo treba doslej. Upajmo, da ni preutopična tudi želja, da bi ekipa domačih zgodovinarjev, ki je tako uspešno dopolnila nemški izvirnik, poskusila čez leta s samostojnim podobnim delom. Znanje in sposobnost sta konkretno izpričana. Potrebna bo le skupna ambicija in dobra organizacija.

Stane Granda

Novo mesto, kulturnozgodovinski vodnik. Zbral in uredil Tone Knez, založil in izdal Dolenjski muzej Novo mesto, Novo mesto 1976, 183 str. + 1 zemljevid.

Ob 25-letnici Dolenjskega muzeja v Novem mestu je kolektiv te edine znanstvenokulturne ustanove na Dolenjskem izdal knjigo Novo mesto, kulturnozgodovinski vodnik. Po namenu in delno po naslovu knjige bi smeli govoriti že o njeni tretji izdaji. 1970. so namreč izdali J. Jarc, T. Knez in J. Mlinarič Vodnik po Novem mestu, zgodovinski in gospodarski oris ter vodnik po mestu in Dolenjskem muzeju (ciklostirano), drugo leto pa je izšel Novo mesto, kulturnozgodovinski vodnik istih avtorjev. Tokrat je knjiga ne samo močno razširjena temveč skoraj popolnoma na novo napisana in smemo govoriti o novi knjigi.

V članku »Arheološka dediščina Novega mesta« obdeluje arheolog Tone Knez zgodovino tega prostora do nastanka pisanih virov. Njegova, že nekaj let trajajoča izkopavanja kažejo na to, da staro ljudsko izročilo o pravadnem velikem mestu, ki naj bi se raztezalo tja do Hmeljnika, ni brez osnove. Kolikor so na zunaj izredno lepe in znamenite najdbe toliko bolj je pomembno dejstvo, da so izkopavanja dokazala, da imamo kontinuirano naseljenost od kulture žarnih grobišč do prvih stoletij našega štetja, da je tu obstajalo več stoletij naselje, ki v gospodarskem pogledu ni bilo nepomembno tudi v širšem prostoru. Žal še vedno ni ničesar znanega o tukajšnjem življenju v pozni antiki in kasneje. Knezov članek je razmeroma kratek, mogoče celo malo preskromen. Zahtevnejši bralec se bo moral zadovoljiti z navedbo literature, ki pa žal ni popolna, saj ne obsega niti vseh avtorjevih samostojnih del.

Osrednji tekst »Iz preteklih stoletij Novega mesta« je napisal upokojeni ravnatelj Dolenjskega muzeja Janko Jarc. Količinsko in vsebinsko njegovo besedilo presega zamišljeni koncept kulturnozgodovinskega vodnika. Upravičeno se nam namreč postavlja vprašanje, ali ne bi bilo boljše, da bi njegov prispevek, mogoče še malo dopolnjen in razširjen, izšel samostojno in tako zapolnil veliko vrzel, ki zija že vse od izdaje Vrhovčeve knjige.

Jarčev članek je sinteza dosedanjih dognanj o zgodovini Novega mesta in njegove okolice. Obravnava obdobje od prvih omemb v listinah do osvoboditve po zadnji vojni. Težišče pa je v bistvu le na razdobju, ki ga zaključuje, kot trenutno kaže, zadnja »novomeška pomlad« 1920. leta. V nasprotju z danes, žal že skoraj ustaljeno prakso lokalnega zgodovinarstva, ki obravnava preteklost kraja brez zveze z njegovo široko ali ožjo okolico, avtor vklaplja v preteklost dolenjske metropole tisti del naše širše nacionalne preteklosti, ki se konkretno odraža v zgodovini mesta. Omenili bi le dva primera. Znano je, da je zaradi vprašanja, zakaj je nastalo Novo mesto tu in ne kje drugod, bilo prelitega že precej črnila in izrečenih še več besed. Jarc je zbral in ustrezno poudaril vse tiste momente od dinastičnih bojev preko strateških do tistih, ki so usmerjali habsburško globalno politiko in vplivali v končni fazi na Rudolfovo odločitev. Lep ilustrativni primer je tudi vključitev Gestrinovih dognanj. Njegove razprave so dale odgovore že na vrsto zelo pomembnih odprtih vprašanj naše skupne narodne in seveda tudi lokalne zgodovine. Žal moramo ugotoviti, da ga mnogi lokalni zgodovinarji premalo, predvsem pa preveč površno berejo. Avtor pa je Gestrinove ugotovitve lepo strnil in pokazal, kaj je bilo tisto, kar

je meščanom dovoljevalo, da so svoje mesto smatrali za »za Ljubljano najmenitnejše mesto na Kranjskem«. Izredno velik poudarek je dal Jarc tudi kulturni preteklosti kraja. Podano je tisto dogajanje, ki je v Novo mesto do propada Avstroogrske pripeljalo za krajši čas skoraj vse znamenite Slovence. Do prvih let po prvi vojni po kakšnem kulturnem provincializmu v slovenskem okviru v Novem mestu ne more biti govora.

V celoti lahko ocenimo Jarčev tekst kot enega najboljših v zadnjih letih s področja naše lokalne zgodovine. Obžalovati moramo, da namen knjige ni dopuščal uporabo znanstvenega aparata. Več ugotovitev je namreč novih in so očitno avtorjeve. Pozornejši bralec bo našel tudi opozorila na vrsto še nerazčiščenih vprašanj. Kjer je bilo to mogoče, je pisec navedel vsa tista dejstva, ki bodo raziskovalcu pomagala, da se jih bo lažje lotil.

Anton Štampohar v sestavku »Napredno gibanje in narodnoosvobodilni boj« obravnava obdobje od pomladi 1896, ko je bil v mestu prvi shod socialdemokratske stranke do osvoboditve mesta 1945. V bistvu gre za nekoliko razširjeno kronologijo njegove novejšje politične zgodovine. Pred pisanjem novega tovrstnega poskusa je potrebno opraviti vrsto podrobnih raziskav glede na posamezne probleme kot tudi krajša časovna obdobja. Potem bodo tudi ocene o določenih pojavih veliko bolj realne.

»Sprehod po mestu« Jožeta Mlinariča in »Spomeniki in spominska obeležja« Antona Štampoharja sta sestavka, ki obiskovalca Novega mesta opozarjata na tiste objekte in mesta, o katerih je obširneje pisano v Jarčevem in prejšnjem Štampoharjevem članku.

Normalno je, da o 25-letnem delu Dolenjskega muzeja piše človek, ki je bil skoraj ves ta čas njegov ravnatelj. Začetki prizadevanj za ustanovitev te institucije segajo v sklop proslav ob 500-letnici mesta 1865. V 20 let kasneje dograjenem, sicer izredno prostornem Narodnem domu pa zanj predvidenega prostora ni bilo. Pomembnejši prek v teh prizadevanjih pomeni ustanovitev Muzejskega društva januarja 1941. Napore meščanov so namreč podpirali tudi nekateri ugledni znanstveni in kulturni delavci iz Ljubljane: Stele, Mesesnel, Kos, Ložar, Mal in drugi. Vojna je nadaljnji korak le zavrla, ne pa preprečila. Do ustanovitve muzeja je prišlo 1950, kmalu zatem pa je dobil tudi svoje prostore. Danes je nekdanja križatija le del muzejskega kompleksa, ki obsega še Dolenjsko galerijo in zgradbo, v kateri je muzej NOB. V naslednjih letih naj bi se jim pridružila nova stavba, v kateri naj bi bila predstavljena revolucija. Iz članka »Dolenjski muzej in njegove zbirke« je namreč razvidno, da je prostorska stiska zelo huda in ne bo problemov, kaj postaviti v sproščene prostore. Na koncu je dodan tudi pregled razstavne dejavnosti Dolenjskega muzeja.

Knjiga je bogato opremljena z (žal le črno-belimi) fotografijami. Kot posebna priloga pa je v merilu 1 : 20.000 dodan zemljevid mesta z okolico.

Stane Granda

Bariša Krekić, Dubrovnik in the 14th and 15th Centuries, A City Between East and West. Norman 1972, University of Oklahoma Press, Oklahoma, USA. Prva izdaja. Kot 30. knjiga v zbirki The Centres of Civilisation Series; 193 str.

Dubrovčan Bariša Krekić, profesor na kalifornijski univerzi v Los Angelesu, nam v uvodu pove, da je namen knjige predstaviti zahodnemu bralcu mesto, ki je imelo po svoji poziciji enkratno vlogo in katerega prispevek je bil v Mediteranu velikega pomena. Bilo pa je dolgo časa neznano predvsem zaradi jezikovne bariere ali pa je bilo v tujih jezikih znano po razpršeni in zastareli literaturi.

Raziskovanje temelji na bogatem dubrovniškem arhivu in publikacijah, ki osvetljujejo podobo Dubrovnika, toda raziskovanje je, kot pravi avtor, še daleč od popolnosti in tudi moderne zgodovine Dubrovnika še ni. Seveda pa knjiga to tudi noče biti, saj je omejena časovno in je namen knjige prikazati sam razvoj mesta in pa vlogo, ki jo ima pri izmenjavi blaga, pri posredovanju idej med vzhodom in zahodom, med Balkanom in Italijo, s posebnim poudarkom na Balkan, saj je to zahodnemu bralcu manj znano. 14. in 15. stoletje je obdobje rasti dubrovniške republike. V tem času se dokončno izoblikuje oblast, zaključuje teritorialno širjenje, ustalijo oblike trgovskega in gospodarskega življenja. Dubrovniško zgodovino tega obdobja je B. Krekić osvetlil z nekaterih novih zornih kotov.

Knjiga je razdeljena na šest poglavij, od katerih nam prvo predstavi geografsko lego mesta in zgodnjo preteklost. Pri geografski legi je pomembna povezanost z zalednjem s potmi, ki gredo do Donave, Soluna in Carigrada; na drugi strani pa pomembnost lege Dubrovnika kot zadnjega pristanišča, na poti iz severa proti jugu, pred odprtim morjem in obenem prvo pomembno pristanišče ob vstopu v Jadran. Zgodnje obdobje Dubrovnika je zajeto od propada Epidaurusa in ustanovitve novega naselja Ragusiuma do 14. stoletja — čas, ko imajo moč na Balkanu in v Jadranu sile, katerim se Dubrovnik podreja, tako Bizancu, Normanom in Benetkam. V začetku 13. stoletja pride Dubrovnik pod nadoblast Benetk in ostane v njihovem okrilju 150 let. To seveda ne pomeni vojaške zasedbe mesta. Poleg teh treh političnih sil pa igrajo vlogo tudi Hrvaška, Zeta, Bosna in Srbija. Avtor slika rast Dubrovnika od boja proti Arabcem, povzdignjenja škofije v nadškofijo in izgrajevanje družbene strukture. V 12. stoletju se mesto bori proti beneški nadvladi na Jadranu s sklepanjem trgovskih pogodb z italijanskimi mesti in dobivanjem privilegijev od Bizanca, Srbije in Bosne. Dubrovnik se vedno bolj uveljavlja kot posrednik med vzhodom in zahodom. Veliko vlogo igrajo rudniki v Srbiji, katerih izvoz obvladujejo dubrovniški trgovci, hkrati pa posredujejo Balkanu zahodno blago. Veliki dobički omogočijo, da se mesto razvije (urbanizira). Istočasno pa ves ta razvoj pogojuje potrebo po delovni sili, kar pripelje do slavizacije mesta.

V drugem poglavju nas avtor seznanja s politiko in gospodarstvom v 14. in 15. stoletju. Najprej nam poda sliko za prvo polovico 14. stoletja, ko je za Dubrovnik pomembno dvojce: gospodarski interes na Balkanu in pa beneška nadoblast. Zaradi Benečanov, ki omejujejo Dubrovnik na morju, se aktivnost Dubrovčanov usmeri v zaledje, predvsem v Srbijo. Po začetnih težavah v času srbskega vladarja Milutina, pa v prvi četrtini stoletja začne dubrovniška ekspanzija, ki jo omogoča naravnost srbske politike na jugovzhod. V zvezi s tem se začenja tudi razširitev ozemlja komune in pridobitev privilegijev, paralelno pa se razvije trgovska aktivnost tudi v Bosni, ki dobi večji obseg v drugi polovici stoletja. Kljub podrejenosti Benetkam ohrani Dubrovnik stike z južnoitalijanskimi mesti in vloga posredništva se še okrepi. V Dubrovniku imajo svoje predstavnike v tem času slovite florentinske bančne hiše Bardi, Peruzzi in Acciaiuoli, ki poslujejo s Kotorjem, južno Italijo in drugimi pokrajinami. Posredništvo pa povzroči prihod mnogih tujcev, ki jih razdelimo lahko na dve grupi: na prišleke iz slovanskih in prišleke iz evropskih dežel. Tako so tu v prvi vrsti italijanski trgovci, Francozi, Katalonci, Grki, Albanci in Židje.

Avtor posebej opozori na specifičen družbeni razvoj. Od družbenih skupin je najpomembnejše plemstvo, ki ni fevdalno v zahodnoevropskem smislu in ki ima v rokah politično in gospodarsko moč. To, da se ukvarjajo z gospodarstvom, pogojuje sodelovanje z navadnimi meščani, od katerih so nekateri s svojo trgovino zelo obogateli. Zelo zgodaj meščani formirajo tudi posebno trgovsko skupino, Bratovščino sv. Antona. Širše pa je prikazan tudi problem kmečkega prebivalstva in suverenstva.

Pri razvoju državne uprave pa nam avtor poda vlogo in delovanje Velikega sveta, Malega sveta in Sveta naprošenih in dokončno konstituiranje državne uprave leta 1358, ko beneškega kneza zamenja dubrovniški rektor. S to letnico pa se začne v bistvu popolna neodvisnost Dubrovnika, čeprav priznavajo nadoblast ogrskega kralja, ki je zgolj formalna. V drugi polovici 14. stoletja Srbija zaradi notranje krize in prodiranja Turkov zgublja veljavo, odprejo pa se namesto srbskih rudnikov bosanski in znova se odpre tudi morje. V tem času se pokaže izredna diplomatska sposobnost Dubrovčanov, ki dobijo privilegije za trgovanje z neverniki, tako leta 1373 trgujejo v Egiptu in Siriji. Zadnje dve desetletji 14. stoletja povečajo Dubrovčani pomorsko aktivnost, ki pa oslabi konec 14. stoletja in v začetku 15. stoletja. To je čas, ko se vodi boj za Dalmacijo med Ladislavom Neapeljskim in Sigismundom Luksemburžanom. Ta borba se konča s prodajo Dalmacije Benetkam, ki s tem okrepijo položaj na Jadranu. 15. stoletje pa Dubrovniku primese še večji razvoj. V Srbiji in Bosni ustanovijo kolonije, razvijejo vse oblike trgovanja, trgovci pa, ki so bili v času despotu Štefana Lazarevića še ovirani, v času Đurđa Brankovića popolnoma obvladajo trgovino v Srbiji. V Dubrovniku samem se obrtniki povezujejo v bratovščine in imajo svoje patrone, pomembnejše obrti pa so tesarstvo, zidarstvo in strojarstvo itd. V mesto vabijo tujce, ki ustanovijo manufakturo sukna. Ta začne proizvajati tudi za izvoz. Leta 1433 dobi Dubrovnik privilegij cerkvenega koncila v Baslu, da sme trgovati z neverniki, Turki pa dajo dovoljenje svobodne trgovine na Balkanu leta 1477.

V začetku 15. stoletja postane Dubrovnik republika, leta 1426 pa se zaključi teritorialna ekspanzija in ima isti obseg do propada. Turkom plačuje republika tribut, ki dobi končno obliko leta 1481. Po mohački bitki leta 1526 priznava Dubrovnik do propada turško nadoblast.

Ob vsem tem nam avtor v tem poglavju daje sumarni pregled dogajanj v sosednjih deželah (v Bosni, Srbiji, Ogrski, govori o akcijah Benetk in Turkov).

V tretjem poglavju daje avtor pregled izgradnje mesta. Oriše nam rast obzidja, njegovo razširitev in utrjevanje. Posebej se dotakne rasti mesta znotraj obzidja. Tako avtor sega v čas nastanka najzgodnejše utrdbe Castelluma v prvi polovici 7. stoletja in razširitvi te na področje Pustijerne. Mesto se nato širi v 11. stoletju, saj se ljudje že naselijo izven obzidja, v 12. stoletju Slovani poselijo ozemlje med obzidjem in kanalom, ki loči otok od kopnega, v 13. stoletju pa gredo že preko kanala in sedaj se tudi obzidje začne graditi, tako da zajame tudi ta del Dubrovnika. Zasujejo kanal in tako nastane Placa, ki je najširša ulica v mestu. Mesto postane v prvi polovici 14. stoletja urbano zaokroženo. Nova era v utrjevanju pomeni uporaba strelnega orožja in pa tudi zamenjava nadoblasti leta 1358. Po tem letu se zaradi zamenjave nadoblasti poveča nevarnost z morske strani. To pogojuje utrjevanje obzidja na jugu ob morju, dočim je v prejšnjih stoletjih vedno bila večja pozornost usmerjena severnemu obzidju, ki je bilo lažje dostopno zaradi položnosti terena. Med arhitekti, ki imajo mnogo zaslug, da je zrastle veličastno obzidje z dvema trdnjavama izven mesta, so predvsem tujci, tako Beltramus iz Milana, Franciscus Teutonicus iz Nemčije in drugi. Pomembna gradbenika, ne samo za obzidje, pač pa tudi za zgradbe v samem mestu, sta Onofrio de la Cava iz južne Italije in Michelozzo Michelozzi iz Firence. Avtor navaja še Jurija Dalmatinca in domačina Paskoja Miličevića. Dubrovčani niso skoparili pri gradnji obzidja, saj so se zavedali, da to pomeni, poleg njihove sposobne diplomacije, neodvisnost in svobodo.

Znotraj obzidja se postopno razvija mesto. Hiše, pretežno lesene, se z rastjo mesta in pa tudi zaradi stalnih požarov nadomestijo s kamnitimi, posebno še po letu 1406, ko izda vlada ustrezen dekret. Avtor daje pregled najimunitnejših hiš, palač in samostanov. Poglavje pa zaključi z ugotovitvijo, da se je v 14. in 15. stoletju izoblikovalo mestno obzidje, ter da je mesto grajeno po urbanističnem planu, saj to kažejo razne ozke ulice, ki gredo vzporedno in pravokotno na glavno ulico.

Dubrovnik spada med prva mesta v Evropi, ki doseže na področju higijene in zdravstva zelo zgodaj izredne uspehe in visok nivo. Tako ima mesto prvega zdravnika omenjenega leta 1280 in nato se jih do 15. stoletja zvrsti stodeset. Njihovo delo in položaj prikazuje podrobno, prav tako položaj brivcev in lekarnarjev. Leta 1317 dobi mesto tudi prvo lekarno, ki deluje še danes. Kot vsa srednjeveška mesta pa tudi Dubrovnik ni bil obvarovan pred epidemijami raznih kužnih bolezni. Mesto se poizkuša zaščititi z obvezno karanteno, ki je veljala tudi za ladje, ki so morale na Mljet ali Lokrum. Zgrajen je bil tudi lazaret na Lokrumu, toda šele v 16. stoletju, v 17. stoletju pa lazaret na Pločah. Vlada je zelo skrbela za izboljšanje higienskih razmer (tlakovanje ulic, ureditev kanalizacije). Izrednega pomena je izgradnja vodovoda. Posebno skrb je posvečala vlada preskrbi s hrano, ki jo je v glavnem uvažala. Z dobro organizacijo je uspela preprečiti nevarnost lakote. Pomembni sta še dve ustanovi, tako bolnica za revne, ustanovljena 1347. leta, ki pa postane v 16. stoletju splošna bolnica, in sirotišnica, ustanovljena 1432.

Večja intenzivnost na področju kulture se začne predvsem od 13. stoletja dalje, saj v tem času mesto dobi svoj statut in od približno leta 1278 tudi mestni arhiv. Od tega časa dalje nam avtor predstavi kulturne razmere Dubrovnika, kar je vsebina petega poglavja. Pomembna je vloga jezika in z njo zvezana slavizacija. Posebej je prikazan razvoj šolstva in vloga učiteljev, notarjev in kancelarjev, vpliv humanizma, ki ga prinesejo tujci in sami Dubrovčani, ki študirajo na tujih univerzah, predvsem v Padovi. Razen učiteljev, zdravnikov, lekarnarjev in drugih, ki so predvsem tujci, prihajajo v Dubrovnik tudi duhovniki in menihi, ki vplivajo na kulturno raven. Znatno vlogo v kulturi imajo tudi Dubrovčani sami, tako na primer Ivan Gazul, ki ustanovi prvo javno knjižnico. Knjige so tako pokazatelj visoke kulturne ravni in se omenjajo v mnogih oporokah 14. in 15. stoletja. Razvoj književnosti pa se začneja s pesniki, kot so Djivo Gučetić, Šiško Menčetić, Djore Držić, v 16. stoletju pa doseže književnost z Marinom Držićem svoj višek. V tem času in kasneje dobi svoje mesto tudi historiografija, ki ima svoje začetke pri Ivanu Ravenjaninu v 14. stoletju, doseže pa svoj višek v 18. stoletju z Juniusom Restićem.

Na področju umetnosti se razvije slikarska šola z začetkom v 11. stoletju. V Dubrovniku delujejo mojstri iz Dalmacije, Italije in celo Nemčije, ustvari pa se domača šola, katere najpomembnejši slikar je Nikola Božidarevič. Posebno mesto gre arhitektom in kiparjem, ki so prav tako večinoma tujci, razvije pa se medaljerstvo in produkcija stekla. Ko govorimo o kulturi in njenem življenju, pa gre v tem času posebno mesto cerkvi, ki je v tem poglavju opisana posebej, in to tako, da nam avtor predstavi njen razvoj, politično in kulturno vlogo in njen specifični položaj.

Vsakodnevno življenje v Dubrovniku, to je zadnje poglavje, nam avtor predstavi z mnogih vidikov. Ugotavlja, da se večina življenja odvija na ulicah, trgih in v pristanišču. Pozornost vlade je usmerjena v zbiranje političnih informacij in mesto postane eno najpomembnejših centrov v Evropi za zbiranje le-teh, saj je Dubrovnik edina svobodna državnica na robu turškega imperija. V tem poglavju najdemo še opis moše, hiš, položaj patricijev kot trgovcev, položaj žensk, položaj prostitutcije, priložnosti in zabave. Zaključek, ki sledi šestemu poglavju, nudi kratek pregled dogajanja v 16. stoletju, ko Dubrovnik doživi svoj višek, medtem ko ob koncu stoletja že ugotavlja začetke upadanja, ki se nadaljuje v 17. stoletju, v katerem je Dubrovnik doživel tudi strahovit potres. Ekspanzija francoske politike pa prinese republiko konec 31. januarja 1808.

Knjiga je plod avtorjevega dvajsetletnega dela. Posebej se Krekić spominja profesorja Jorja Tadića, ki mu je posredoval še neobjavljene vire, saj je knjiga bila spisana še pred smrtjo tega velikega poznavalca Dubrovnika. Na koncu pa je našeta važnejša starejša in novejša literatura v tujih jezikih in literatura v srbohrvaščini, ki jo je avtor uporabil pri pripravi dela. Temu sledi še indeks imen.

Vasko Simoniti

Arduino Cremonesi, *La sfida turca contro gli Asburgo e Venezia*, Udine 1976, 356 str.

Italijanski zgodovinarji niso posvečali posebne pozornosti vprašanju razvoja osmanske države in njene ekspanzije v Evropo. Iz spiska uporabljene literature, ki ga je avtor Cremonesi priložil knjigi, je razvidno, da so italijanski zgodovinarji obravnavali le nekatera obrobna vprašanja. Delo Arduina Cremonesija je prva večja monografija italijanskega avtorja, ki v celoti obdela razvoj Osmanskega imperija od nastanka sredi 14. stoletja do konca 16. stoletja (do bitke pri Sisku 1593, oziroma do smrti sultana Murata III. 1595). Avtor sicer posveti največ pozornosti turškemu izzivanju Habsburžanov in Benetk, toda dotakne se tudi širjenja osmanske države na azijski in afriški prostor, vojaške konfrontacije s Perzijo in pomorskih konfliktov na Sredozemskem morju.

Arduino Cremonesi je bil rojen na Reki 1912. leta, bil je prosvetni delavec, danes pa živi kot upokojenec v Vidmu. V svojem povojnem delovanju kaže izrazite simpatije do Slovencev, kar je razvidno tudi iz njegovega dela. Sodeluje pri organiziranju tečajev slovenščine v Čedanu in Gonarsu, prevaja slovensko literaturo v italijanščino (poročen je namreč s Slovenko iz Ilirske Bistrice). Njegovo predvsem publicistično delo je mnogostrano, vendar daje prednost zgodovinski problematiki.

V uvodu knjige poudarja, da ni imel namen napisati originalno znanstveno delo, temveč skuša preko knjige na poljuden način razširiti znanje o nekem zelo dramatičnem obdobju evropskega kontinenta. Zato v delu zaman iščemo podrobnejših opomb, pač pa se avtor pogosto med tekstom sklicuje na uporabljene vire, ali pa navaja celotne pasuse iz del raznih avtorjev.

Knjiga obsega 356 strani in je razdeljena na 33 poglavij, nekatera imajo celo več podpoglavij. Avtor se ne poslužuje neke utemeljene periodizacije razvoja osmanske države ampak veže poglavja na dejavnost posameznih sultanov, ali pa na pomembnejše dogodke kot na primer: mohačka bitka, obleganje Dunaja, nastanek in organizacija Vojne krajine itd. Tekst, ki je namenjen predvsem zunanjim akcijam osmanske države, političnim dogodkom, bitkam in napadom, je prepleten tudi z opisi notranje ureditve in vsakdanjega življenja. Najdemo sumarne preglede o osmanski upravi, timarsko-spahijskem sistemu, vojski. Avtor ne prezre niti takšnih podrobnosti, kot je opis strahovitega potresa v Carigradu leta 1509 (str. 165) ali uničujočega požara leta 1569 (str. 300). Z izrednim občutkom opisuje zanimivosti iz življenja sultanov in drugih visokih osebnosti turškega dvora ter se pogloblja v

spoznavanje njihovega značaja. Posebno poglavje posveti ženi sultana Sulejmana Veličastnega Rusinji Roxelani, ki je igrala zelo prefinjeno vlogo na turškem dvoru. Ker piše Cremonesi s stališča italijanskega raziskovalca, ga še posebej zanimajo odnosi med Beneško republiko in Osmansko državo v raznih obdobjih.

Za nas je knjiga zanimiva predvsem zato, ker posveča avtor precej pozornosti dogodkom, ki so vezani na zgodovino jugoslovanskih narodov pod Turki oziroma so bili pod njihovim vplivom. Nekatera vprašanja so obdelana zelo korektno in v skladu z znanstvenimi dognanji, pri opisu nekaterih dogodkov pa se avtor žal poslužuje zastarele literature. Na nekatere spodrsrljaje bom skušal opozoriti.

V drugem poglavju obdela med drugim tudi maričko bitko. Ta naj bi se vršila leta 1362, ko je papež Urban V. zbral križarje na poziv srbskega kralja Uroša V. Poleg srbskega kralja naj bi na pohodu sodelovali še kralj Bosne in Ogrske ter knez Vlaške. To naj bi bil tudi prvi direktni spopad ogrske vojske s Turki. Turki naj bi krščansko vojsko presenetili v spanju, večino križarjev pobili, ostali naj bi se rešili z begom. Na čudežen način naj bi se rešil ogrski kralj Ludovik. Vse navedbe so v bistvu zgrešene. Bitka se je vršila leta 1371, udeležila pa sta se je s svojima vojskama samo makedonska fevdalca, brata kralj Vukašin in despot Uglješa. Znana je tudi ocena bitke, ki jo je podal znani bizantolog Georgije Ostrogorski. Smatra, da je bila marička bitka za balkanske narode usodnejša od kosovske bitke, ki je v našem zgodovinoisju vedno stala na prvem mestu. O marički bitki je napisal obsežno študijo Gavro Škrivanič.

Tudi opis kosovske bitke leta 1389 ni povsem verodostojen. (O tej bitki imamo danes celo dve zelo izčrpni študiji. Avtor ene je Gavro Škrivanič, drugo pa je napisal Petar Tomac.) Ko Cremonesi navaja nekatere podatke, omenja kot vir zastarelo delo Josipa Grudna. Lazarja označuje kot srbskega kralja. Bitke naj bi se udeležil tudi bosenski vladar, ki bi poveljeval levemu krilu. Stevilo udeležencev je prav tako pretirano itd. Nadalje avtor opisuje posledice bitke na Kosovem polju ter med drugim omenja vazalstvo Štefana Lazareviča. Pripoveduje o njegovi udeležbi v bitki pri Angori leta 1402, ne govori pa o nastanku srbske despotovine.

Ceprav so mnoga poglavja produkt spretne kompilacije izsledkov znanih raziskovalcev osmanske zgodovine kot Josef Hammer, Nicola Jorga, Franz Babinger, pa se skuša v poglavjih (15, 16, 18), kjer opisuje vpade Turkov v Furlansko ravnino, nasloniti na vire, predvsem na zapiske in notice sodobnih avtorjev (Jacopo Valvasone, furlanski historiografi: Sabellico, Giovanni Candido, Nicolò M. Strassoldo, Cristoforo di Polcenigo; Marino Sanudo, Muratori itd.). Cremonesi je uspel prav pri opisovanju turških vpadov v Furlanijo in pri obravnavi beneške obrambe pred Turki zbrati največ originalnih podatkov in ustvariti zaokroženo podobo. Znanstvena vrednost njegovega dela je prav v teh poglavjih. Tudi sicer je posvetil izjemno pozornost turškim vpadom v slovenske dežele, vendar se je naslonil v veliki meri na prvi del razprave Stanka Juga, ki je izšla leta 1944 v GMDS in na nekatera starejša dela avtorjev Levca, Parapata, Grudna. Za vpade na Goriško in Furlanijo žal ni upošteval drugega dela Jugove razprave, ki je izšla v ZČ leta 1955.

Pri obravnavi drugih dogodkov iz slovenske in južnoslovanske zgodovine se Cremonesi vse preveč sklicuje na zastarelo literaturo. Pogosto uporablja Grudnovo Zgodovino slovenskega naroda, ne pozna pa sodobnega pregleda slovenske zgodovine Boga Grafenauerja. Zanimivo je, da citira novo izdajo Vjekoslava Klaića Povijest Hrvata iz leta 1974 in novo izdajo Šišićevega Pregleda povijesti hrvatskega naroda iz leta 1975. Tudi Stanojevičevi Senjski uskoki iz leta 1973 so v spisku uporabljene literature. Pogrešamo v bibliografiji tudi znano Jirečkovo Istorijo Srba iz leta 1952, kjer bi avtor našel mnogo verodostojnejših podatkov o marički ali kosovski bitki ter srbski despotovini. Žal avtor tudi ni izkoristil novejšega dela Radovana Samardžića o Mehmed paši Sokoloviću, kjer bi odkril dovolj zanimivih podatkov o življenju na turškem dvoru.

Končno bi za veliko pomanjkljivosti lahko šteli to, da avtor ne pozna obsežne »Zgodovine narodov Jugoslavije« (I. del 1953, II. del 1959), kjer bi našel prav za turško dobo vrsto odličnih, svežih podatkov, uporabnih tudi pri pisanju njegovega dela.

Ob vseh teh ugotovitvah in bibliografskih pomanjkljivostih se postavlja vprašanje vzrokov za neinformiranost o delu jugoslovanskih zgodovinarjev izven naših meja. Del krivde sigurno nosimo sami, ker premalo informiramo svetovno javnost, pa tudi sosede o našem delu in uspehah na področju zgodovinske znanosti. Kljub temu, da obstaja jugoslovansko-italijanska zgodovinska komisija, ki je zelo delavna in prireja razna srečanja med jugoslovanskimi in italijanskimi zgodovinarji, niso

bile še izkoriščene vse možnosti o medsebojnem informiranju in obveščanju. Če bi komisija posvetila več pozornosti tudi posredovanju bibliografskih informacij, bi se verjetno izognili mnogim nesporazumom in nevspešnostim ter koristno dopolnjevali drug drugega.

Pohvalno oceno moramo zapisati ob ugotovitvi kako avtor, kot italijanski pisec, uporablja krajevna in osebna imena vezana na jugoslovansko in slovensko področje. Razen redkih izjem se pisec trudi, da bi bila vsa krajevna in osebna imena pisana pravilno slovensko oziroma srbohrvaško. V oklepaju ponavadi doda tudi italijansko obliko. Izjema je le področje Koroške (Avstrija) kjer avtor večinoma uporablja nemške oblike krajevnih imen (posledica uporabljene tuje literature!).

Na koncu knjige doda avtor pregled kronologije dogodkov ter krajevni in osebni register. Knjiga je tudi zelo bogato ilustrirana.

Monografija Arduina Cremonesija je pisana zelo zanimivo ter se mestoma bere kot napet roman. Prepričani smo, da bo našla dovolj bralcev tudi pri nas. Pričaku-jemo, da bo avtor v napovedanem drugem delu, kjer naj bi predstavil zgodovino osmanskega cesarstva od začetka 17. stoletja do časa, ko je prenehalo s svojo »smrt-no grožnjo evropski civilizaciji«, ob upoštevanju sodobnih del jugoslovanskih zgo-dovinarjev, izpolnil svoj načrt.

Ignacij Voje

Nedim Filipović, *Princ Musa i šejh Bedreddin*, Svetlost, Sarajevo, 1971, 767 str.

Osmansko državo poznamo pri nas bolj po njeni zunanji politiki kot pa njeno notranjo družbeno — gospodarsko — politično sestavo. Zlasti v njenem zgodnjem obdobju, času širjenja na Balkan, si jo predstavljamo kot kulturno zaostalo državo s čvrsto notranjo enotnostjo, ki izvira iz razrednega soglasja in močne centralne oblasti. Take predstave nam korenito spremeni Nedim Filipović s svojo razčlenitvijo družbenih vrenj v osmanski državi na začetku 15. st. Ta so doživela svoj zunanji izraz v gibanju princa Muse, dokončno izostritev in vrh pa v uporu šejka Bedred-dina ter njegovih učencev Börklüdže Mustafe in Torlaka Hû-Kemala.

V uvodnem delu obravnava avtor temelje, na katerih je bila zgrajena trdna država osmanskih Turkov v njenem anatolskem obdobju. Tvarno osnovo je pred-stavljala ustanova mirijske (državne) zemlje, ki je v sebi združevala divansko (vladno) in sultansko zemljo, ki sta bili še ustanovi seldžuške države. Na temelju mirijske zemlje je bil zasnovan vojaški fevd — timar, ta pa je naprej ustvarjal sloj malih fevdalcev — gazij, ki so bili osnova vojaške in družbene moči osmanskega bejluka. Ideološka podlaga tega muslimanskega viteštva je bila v tesni zvezi s futuv-vo, z njenim naukom o plemenitosti, nesebičnosti in hrabrosti. (Futuvva je moralni princip in družbena organizacija, ki so jo Turki prevzeli od klasičnega musliman-skega sveta. Istočasno se je tesno povezala z nauki in smermi muslimanske verske mistike. Močno je vplivala na prehajanje turkmenskih plemenskih bojnikov — alpov med gazije.). Druga osnova je bil red ahij, ki združuje v sebi moralna načela z družbeno organizacijo. Ahije so zagovarjali družbeni in npravstveni nauk o pod-rejanju posameznika skupnosti. Močno so bili povezani s cehi in zlasti s plebejskimi sloji. Ahije so imeli izreden gospodarski pomen in so bili važen dejavnik družbenega ravnotežja. Tretja osnova osmanskega bejluka so bili heterodokсни derviši. Njihovi redovi so predstavljali zunanji religiozno-moralni in družbeni izraz učenja muslimanskega misticizma. Heterodokсни derviši so bili duhovni in religiozni, pogosto pa tudi politični voditelji turkmenskih rodovnih skupin. Bili so proti velikofevdalnemu brezvladju, proti družbenemu izkoriščanju ter so bili propagatorji svete vojne in osvajanja. Tako je bila osmanska država v začetku širjenja na Balkan notranje trdno, družbeno in politično — idejno organizirana. Zato je bila v mnogo boljšem položaju kot balkanske državice, kjer se je vse bolj uveljavljala fevdalna razdrob-ljenost. Toda vojaški uspehi in ozemeljske pridobitve na Balkanu so povzročili vedno večje družbeno razslojevanje in s tem zaostrovanje notranjih nasprotij. Ved-no več je bilo velikih fevdalcev, ki so si prisvajali vse več imetja in politične moči, kar je za nižje sloje pomenilo hujšo fevdalizacijo, za državo pa slabitev centralne oblasti. Nasprotja med sultanom, ki je predstavljal osrednjo oblast, in velikimi fevdalci so dosegla višek v Ankarski bitki l. 1402. Tedaj so fevdalci izdali sultana, ki je bil zato popolnoma poražen. Njegov poraz pa je hkrati pomenil zmago veliko-fevdalnega brezvladja.

Za sultanski prestol se borijo štirje sinovi: Sulejman, Isa, Mehmed, Musa. Najprej se boji odvijajo v Anatoliji. Tu se Mehmedu posreči uničiti Iso in zaplesti Sulejmana v spopad z Muso v balkanskem delu države — Rumeliji, sam pa se v Anatoliji utrjuje. Uvaja málíkane — divani sistem lastništva zemlje, ki pomeni priznanje privilegijev lastnikov mulkov (alodov).

Naslednje poglavje obravnava okoliščine Musinega prihoda v Rumelijo, kjer naj bi sporazumno z Mehmedom deloval proti Sulejmanu, ki pa je le predstavnik politike velikih fevdalcev. Musa se nasloni na plebejske množice (kmetje in polnomadi v vojaških redovih ter mestni obrtniški sloji) in drobne fevdalce. V nasprotju z Mehmedom zagovarja ustanovo mirijske zemlje. V istem obdobju se spajajo razne struje heterodoksnega misticizma v bektaišijstvo — hurufijstvo. To širi nauk o verski toleranci, humanosti in skupnosti dobrin. Tako postaja del ideološke osnove gibanjem zatiranih slojev.

Musi se v Rumeliji priključijo akindžije in njihovi poveljniki dovudže, kar je posledica hudih pritiskov nanje s strani velikih fevdalcev. Enako se mu pridružujejo timarniki, plebejci, pa tudi nekateri veliki fevdalci. Avtor razčlenjuje posamezne politične dejavnike, njihove interese in iz teh sledeče ravnanje. V ospredje postavi vprašanje, kako so se opredeljevali kristjani, ki so živeli v osmanski državi. Ker pa je njihovo ravnanje izviralo iz načina, na katerega so se vključili v osmansko držbo, sledi poglavje, ki to obravnava.

Turki so si zelo prizadevali vključiti v svoj fevdalni sistem tako krščanske fevdalce kot tudi njihove krščanske podložnike. Prvim so omogočili, da obdrže stare posesti ali pa določeno delež in se uveljavijo, drugim so zmanjšali fevdalno rento in ostale dajatve, ukinili so prejšnje sodne in upravne pravice ter privilegije fevdalcev. Obojim so nudili možnost sodelovanja na vojnih pohodih in s tem pridobitev bogatega bojnega plena. Zvestobo državi so nagrajevali, nezvestobo kruto kaznovali. Na splošno so skušali krščansko prebivalstvo čim hitreje in čim tesneje vključiti v svojo družbeno — gospodarsko — politično zgradbo ter jih prek te asimilirati. Pri tem so gradili na enotnosti muslimanskega in krščanskega sveta pod osmanskim vodstvom v okviru politične in ideološko-verske prevlade islama. Stvarno predstavitve tega razvoja nam avtor poda ob analizi turškega popisnega defterja posameznih albanskih pokrajin iz l. 1431/2.

Tu je viden odpor albanskega krščanskega fevdalnega razreda proti osmanski oblasti. Vzroki so: izguba politične svobode, izguba fevdalnih privilegijev, sodnih in upravnih, levji delež fevdalne rente dobi muslimanski fevdalni razred. Stari krščanski fevdalci reagirajo tako, da se islamizirajo ali pa uprejo. Iz tega nezadovoljstva raste tudi upor Skenderbega. Na splošno se Turki trudijo islamizirati stare fevdalce. Krščansko prebivalstvo vključujejo v razne službe in pomožne vojaške oddelke. Zelo zanimiva je razčlenitev pojma »vojnuk«. Filipović ugotovi, da »vojnuk«, kar je le turško izgovorjena srbohrvaška beseda »vojnik«, že v predturškem obdobju pomeni drobnega plemiča, fevdalca in vojaka, borca. Ker se tudi krščanski podložniki v Albaniji upirajo svojim muslimanskim spahijam, Turki sprevidijo, da verske razlike le še poglobljajo razredna nasprotja, zato se začno truditi tudi za islamizacijo podložnega prebivalstva. Prav ta zmožnost vpijanja krščanskih slojev v sistem osmanske države je ena od osnov njene moči.

Izredno važni za moč osmanske države so tudi njeni veliki kolonizacijski napori, katere obravnava avtor v posebnem poglavju. Nosilci turkmenske kolonizacije Balkana so heterodoksní derviši in ahije. Ti tvorijo gospodarska in organizacijska jedra skupinam, ki prihajajo iz Anatolije. Obstoj osmanske oblasti na Balkanu je bil omogočen prav s široko osmansko-muslimansko osnovo prebivalstva. Filipović obravnava posamezne družbene sloje, njihovo vključevanje v osmanski fevdalizem in iz tega novega položaja izvirajoča nasprotja, ki jih poskušajo prizadeti razrešiti s priključitvijo gibanju princa Muse. Za to gibanje je značilno, da so razredni cilji postavljeni nad verskimi razlikami.

Naslednje poglavje obravnava Musino obdobje v Rumeliji do bitke pri Adrianoplu l. 1411. Musa je za fevdalce še posebej nevaren, saj daje kot princ gibanju plebejcev in drobnih fevdalcev, ki ga vodi, znak legalnosti. S tem onemogoči obtožbo, da gre za borbo proti osmanski dinastiji, osmanski državi in njeni tradiciji. Da bi ga izolirali od ljudskih množic, se mu sprva pridružujejo tudi veliki rumelijski begi in krščanski fevdalci, vazali osmanske države. Toda že ob prvem spopadu z bratom Sulejmanom ga izdajo in Musa beži. Povezuje se še naprej s Štefanom Lazarevičem in vlaškim vojvodo Mirčo. Poleg tega se vse bolj naslanja na široke ljudske množice.

Tako se mu posreči pri Adrianoplu pobiti Sulejmana.

Sedaj ostane Musa edini vladar v Rumeliji in začne odkrito nastopati proti bratu Mehmedu. Obdobje njegove samostojne vladavine in zlasti njegov odnos do posameznih slojev prebivalstva so prikazani na primerih značilnih osebnosti, ki so bile z njim povezane. Dokončen prelom z Mehmedom pomeni imenovanje heterodoksnega šejka Bedreddina za kaziaskerja. Ta si na tem visokem položaju krepi lastni vpliv svojega gibanja ter povzroči, da se Musimo gibanje še naprej radikalizira. Bedreddin ima s svojim učenjem o primitivnem komunizmu in enakosti muslimanov ter kristjanov ogromen odmev med množicami. Vse to povzroči, da se začno od Muse, ki izvaja močno protivelikofeudalno politiko, zapovrstjo oddaljevati veliki fevdalci, ki so še sodelovali z njim. Tako dobiva njegovo gibanje vse bolj izrazit razredni značaj. Na temelju vzajemnosti fevdalcev za obrambo fevdalne ureditve se ustvari močna krščansko-muslimanska koalicija proti Musi in ljudskim množicam, ki ga podpirajo. Musa se skuša notranje utrjevati z borbo proti velikim begom, zunanje pa s krepitvijo Rumelije navzven. Razlašča bege in preurejuje vojsko, tako da izgrajuje samostojno plebejsko — drobnofeudalno vojaško silo. Končno se razide tudi s Štefanom zaradi njegovih ozemeljskih zahtev in zlasti zaradi Musine protifevdalne politike.

Tako se povežeta velikofeudalna in centralistična stranka osmanskih fevdalcev s krščanskimi fevdalci, ki jih vodi Štefan Lazarevič (Jurij Branković, Sandalj Hranić, Uglješa, madžarski oddelki). Združenim se posreči pri Čamurlu 1413 premagati in ubiti Muso, pri katerem ostanejo tedaj le še ljudske množice. Tako je ta bitka čisti primer razrednega spopada.

S tem pa se notranja nasprotja osmanskega fevdalizma seveda še niso razrešila, čeprav se je navidezno obnovila enotnost osmanske države pod vodstvom sultana Mehmeda. Že kmalu po Musinem porazu se začne upor ljudskih množic, katerega ideolog in vodja je šejk Bedreddin. Najprej v Anatoliji, kjer ga vodita šejkova učenca in pomočnika Börklüdže Mustafa in Torlak Hü-Kemal. Sedaj prehaja ljudsko gibanje v svojo drugo, najčistejšo obliko, ko se oboroženo ljudstvo dvigne proti fevdalnemu sistemu. Gibanje se spremeni v družbeni in moralno-verski prevrat. Posega v imovinske odnose in pritiska na bogate sloje. Mustafa namreč uči ukinitve privatne lastnine in skupnost dobrin. Na verskem področju zagovarja Bedreddinovo gibanje enotnost sveta, ki je zgrajena na spojitvi krščanstva in islama. Vstaja je poražena najprej v Anatoliji, nato še v Rumeliji, kjer jo vodi Bedreddin osebno. Voditelji so usmrčeni. Ko ljudske množice spoznajo, da so prešibke za samostojen upor, se pridružijo lažnemu princu Düzma Mustafi, ki ga podpira močna proti-centralistična velikofeudalna stranka.

Ceprav je tudi to gibanje l. 1421 poraženo, se Bedreddinovi nauki še naprej ohranjajo, le da se postopoma spreminjajo in spajajo z drugimi. Njegovi učenci pomagajo kizilbaşam, ki vodijo vrsto uporov v 16. st. v Anatoliji. Vsi ti upori imajo notranjo zvezo z Bedreddinovim maukom, saj imajo zelo podobne programske in ideološke osnove. Njegov nauk je vse do 17. st. stal na razrednih položajih. Potem pa se vse bolj zapira v notranjo vsebino mističnega reda, njegova družbena vloga se izgublja in tako od 17. st. naprej ni več vesti o njem. Značilno pa je, kot ugotavlja Filipovič, da je Bedreddinov upor edina ljudska vstaja v osmanski zgodovini, ki jo je pripravil, organiziral in izvedel nek heterodokсно mistični nauk v osmanski državi.

Predzadnje poglavje obravnava znanstveno literaturo o Bedreddinovem gibanju. Govori o avtorjih, dobrih in slabih straneh njihovega dela, razčlenjuje storjene napake ter polemizira. Vse to stori natančno, ostro, kritično. Hvali, kar je pohvalno vredno in graja, kar je graje vredno.

V zaključnem poglavju prikaže avtor vlogo in pomen svojega dela ter na kratko še enkrat razčleni nasprotujoči si odnos med kristjani in muslimani, katerih predstavniki postane muslimanska država. Delo zaključi z ugotovitvijo, da »je obdobje nastanka te krize osmanske države odkrilo slabosti te države, postavilo na preizkušnjo njeno organizacijo, njene notranje strukture, ogrozilo njen obstoj in ponudilo balkanskim narodom edinstveno priložnost, da si povrnejo svobodo v odločni konfrontaciji z osmansko oblastjo. Realni odnos sil, pri vsem upoštevanju vloge subjektivnih političnih faktorjev, pa je vendar pripeljal do tega, da ta zgodovinska priložnost ni bila izkoriščena, ampak je razvoj, v razreševanju te krize, pripeljal nekatere naše dinaste v položaj, da so prispevali k vzpostavljanju enotnosti osmanske države.«

Sledi še seznam kratic citirane in uporabljene literature in virov ter kazalo. Dobro bi bilo, ko bi bil na koncu tudi slovarček turcizmov, ki bi močno olajšal razumevanje vsebine neturkologom.

O knjigi lahko trdimo, da dokazuje veliko tvornost historičnega materializma, ki ga avtor obvlada kot metodo in izhodišče svojega zgodovinarskega raziskovanja. Zato lahko služi za vzor zgodovinske razprave. Poleg tega se iz dela ob razreševanju stvarnih vprašanj naučimo o kritiki virov in njih uporabi. Tako je na primer poglavje, ki analizira popisni defter albanskih pokrajin iz l. 1431/2. Tu Filipović na podlagi posestnega stanja sklepa na določena družbena, gospodarska in celo politična gibanja, ki so ga povzročila. V vsako poglavje je vključeno vse polno manjših razprav in enako so tudi opombe večkrat natančne razčlenitve posameznih problemov. Tako skupaj z avtorjem prehodimo vso pot od neznatnega začetka do končnega spoznanja. Povsem praktično se zavemo celotnosti problema in nevarnosti vsakega dogmatičnega poenostavljanja, ki jo avtor duhovito predstavi na primeru razprav ruske zgodovinarke A. S. Tveritinove. Tako je delo pomembno za teoretični pristop k obravnavanju zgodovinske snovi, hkrati pa samo daje v podrobnostih in v celoti praktičen zgled. Jasno je, da more to kratko poročilo na bogastvo knjige le opozoriti in povedati, da se bo bralcu trud, če jo sam prebere, gotovo poplačal.

Andrej Pleterski

Josip Žontar, **Obveščevalna služba in diplomacija avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju**. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Razred za zgodovinske in družbene vede, Dela 18, uredil akademik Fran Zwitter, Ljubljana 1975, 263 str.

Ceprav z zakasnitvijo, je treba našo zgodovinsko javnost opozoriti na odlično in edinstveno Žontarjevo monografijo o obveščevalni službi in diplomaciji avstrijskih Habsburžanov v boju proti Turkom v 16. stoletju. Delo je naletelo v tujini na zelo ugoden odmev in oceno (npr. Andreas Moritsch v *Mitteilungen des Instituts für oesterreichische Geschichtsforschung*, LXXXIII Band, 1-2 Heft, Wien—Köln—Graz 1975; Karel Vocelka, *Südostforschungen*, XXXIV Band, München 1975).

Obdelana problematika je zanimiva tako s stališča poznavanja splošnega evropskega razvoja in odnosov med posameznimi evropskimi državami, kot tudi s stališča proučevanja povezanosti Jadranskega prostora in njegovega balkanskega zaledja s političnim dogajanjem v Evropi.

Izhodišče za raziskavo omenjene problematike je Žontarju pomenil skromen podatek o dubrovniških patricijih bratih Bučinić v Stanovskem arhivu Arhiva Slovenije. Nadaljnjo gradivo o obveščevalni dejavnosti bratov Bučinić je našel v delu Jorja Tadića, Dubrovački portreti. Jorjo Tadić je dal avtorju na razpolago več svojih izpiskov iz gradiva Historijskega arhiva v Dubrovniku. Neizčrpen vir za svojo študijo pa je našel v dunajskem državnem arhivu, predvsem v zbirki »Turcica«. Avtor ugotavlja, da bi dopolnilno gradivo, ki bi razkrilo celotno mrežo obveščevalne službe avstrijskih Habsburžanov, moral iskati še v beneških arhivih, v dubrovniškem arhivu in v arhivu v Simanci v Španiji. Žal mu to ni bilo omogočeno. Ker so bili skoraj vsi glavni kanali obveščevalne mreže usmerjeni prek Dubrovnika, je velika škoda, da Žontar ni mogel pregledati vsaj glavnih serij (npr. tajnih zapisnikov Senata) Historijskega arhiva v Dubrovniku. Dosedanji raziskovalci dubrovniške zgodovine 16. stoletja niso, razen J. Tadića, posvetili tem vprašanjem dovolj pozornosti. Žontar v opombah navaja številna domača in tuja dela, ki se dotikajo vprašanj, ki jih obdeluje.

Redke so študije, ki bi se tako podrobno kot Žontar, ukvarjale s špionsko službo v starejših obdobjih in s tem prodrle v zakulisje uradne politike neke države. Žontar je s svojo metodo in izbiro tematike vnesel novo dimenzijo v proučevanje zgodovinskega razvoja jugoslovanskih narodov v 16. stoletju. Casovno se je omejil na obdobje vladavine avstrijskih vladarjev Ferdinand I. (1521—1564), Maksimiljana II. (1564—1576) in Rudolfa II. (1576—1612). Pri tem ga je predvsem zanimala vloga, ki so jo v obveščevalni službi igrali Jugoslovani.

Knjiga J. Žontarja je razdeljena na več poglavij. V uvodnem poglavju nas seznanja z dvema glavnima centroma obveščevalne službe, ki je delovala v Levanti, to je z Benetkami in Dubrovnikom. Čeprav je beneški »bailo« nekaj časa zastopala interese beneških trgovcev v Istanbulu že v XV. stoletju, je bil postavljen stalni

beneški poslanik pri Visoki porti šele po l. 1503. Obvestila beneškega »baila« predstavljajo najpomembnejši vir poročil z Levante. S temi poročili so seznanjali Benečani tudi evropske vladarje, razen Ferdinanda I.

Izredno vlogo v tej obveščevalni mreži je odigral Dubrovnik. Dubrovniška republika je bila v 16. stoletju v dobrih odnosih z obema takratnima evropskima velesilama, Osmanskim cesarstvom in Španskim imperijem. Ležala je tik ob meji dveh različnih svetov, bila pa je obema silama koristna in potrebna. V razliko od Benečanov, so dobili Dubrovčani obsežne svoboščine od sultana, da so lahko nemoteno opravljali posredniško vlogo v trgovini na prostranem ozemlju Osmanskega cesarstva. Kot trgovci so Dubrovčani mnogo potovali in zato postali odlični poznavalci razmer v osmanski državi in na sultanovem dvoru. Seveda je bila dubrovniška vlada pri organiziranju obveščevalne službe zelo previdna ter ni dovoljevala individualnih posegov v to dejavnost. Mnogo bolj so bili Dubrovčani naklonjeni španskemu kralju Karlu V. kot njegovemu bratu avstrijskemu nadvojvodi Ferdinandu I. Šele po letu 1555 so tudi njega obveščali o razmerah v osmanski državi. Na drugi strani Dubrovčani niso nič manj skrbno posredovali turškemu sultanu vesti o vseh važnih dogodkih v državah Zahoda.

Važen pripomoček diplomacije, ki so se ga posluževali tudi Habsburžani, je bilo prestrazanje poročil slov, agentov in poslancev njihovih nasprotnikov in sovražnih sil. V posebnem poglavju avtor omenja predvsem akcije Ferdinanda I., ki je skušal z načrtnim zadrževanjem in prestrazanjem kurirjev in poslancev osamiti svojega nasprotnika Ivana Zapoljo, da bi mu na ta način iztrgal ogrsko kraljestvo.

Težišče razprave predstavlja posamičen prikaz delovanja 11. obveščevalcev v 16. stoletju. Med njimi so prednjačili trgovci, ki so bili vajeni poklicno potovati in jim je že zaradi poslovnih koristi šlo za to, da so čimprej obveščeni o pomembnejših dogodkih. Avtor izčrpno in podrobno opisuje njihovo delovanje, prikazuje njihove življenjske usode in se v tem delu izkaže kot odličen pisec. Mestoma prerašča njegov tekst v napeto branje, ki bo zadovoljilo še tako zahtevnega bralca.

Največ obravnavanih obveščevalcev je bilo v službi Ferdinanda I., nekateri so bili med seboj celo povezani. Prvega obdela *Ivana Pastorja ml.*, katerega rodbina se je v XV. stoletju preselila iz Firenc v Gradec—Zagreb. Tu se je ukvarjala s trgovino predvsem s kožami in živino. Ivan je postal zaupni obveščevalec kmalu po mohački bitki, ker je bil dober poznavalec ogrskih razmer. Skušal je v Dubrovniku organizirati obveščevalno službo za Ferdinanda I. Uspelo mu je, da je vanjo vključil plemiča Mihaela Bučiniča.

Članu stare ugledne dubrovniške plemiške rodbine *Mihaelu Bučiniču* je posvetil Zontar veliko pozornost, saj je njegova špionažna dejavnost predstavljala za Ferdinanda popoln in zanesljiv vir informacij o dogodkih v osmanski državi. Ko je dubrovniška vlada odkrila leta 1532 Bučiničevo špionažno dejavnost v korist Ferdinanda, ga je začela zasledovati in ovirati, dokler ga ni končno spravila v ječo. Ko mu je uspelo pobegniti v Benetke, ga je Ferdinand postavil za uradnega zastopnika avstrijskih podložnikov pri Signoriji. S tem je bila zagotovljena njegova obveščevalna dejavnost v Benetkah. Gonja Dubrovčanov se je proti Mihailu in njegovemu bratu nadaljevala, ko so pridobili naklonjenost Karla V. Končno ga je dubrovniška vlada kot emigranta obsodila na smrt in zaplenila njegovo premoženje. Pozneje, ko je dobil M. Bučinič od Ferdinanda represalijski patent, naperjen proti dubrovniškim trgovcem, je središče svoje dejavnosti prenesel v Trst. Mihajlo Bučinič je rovaril tudi proti Dubrovniški republiki. Umrl je leta 1550 ter zapustil vdovo s štirimi otroci v največji revščini.

V istem obdobju kot Mihael Bučinič, se je s špionažno dejavnostjo ukvarjal tudi dubrovniški patricij *Marin Zamanjić*. Zaradi izobrazbe in državnih sposobnosti si je pridobil velik ugled in postal eden najodličnejših članov dubrovniške vlade v vihnem obdobju dubrovniške zgodovine. Med dejavnostjo obeh dubrovniških patricijev pa so obstajale bistvene razlike. Medtem, ko se je M. Bučinič potegoval za priznanje in obnovo stare zaščitne oblasti ogrskih kraljev oz. njihovega naslednika Ferdinanda I., je M. Zamanjić temu nasprotoval. Zagovarjal je čim tesnejšo povezavo z osmansko državo. Stremel je za tem, da se Dubrovnik krepkeje nasloni tudi na cesarja Karla V. Novice iz Turčije je pošiljal španskim oblastem v Italiji. Pri Karlu V. je znal zbuditi zanimanje in prijateljski odnos do dubrovniške republike. Zaradi ugodnega razvoja odnosov s Španijo so M. Zamanjić in njegovi pristaži nasprotovali akcijam francoskega kralja in njegovih agentov v Dubrovniku. Ko je bila dubrovniška vlada od sultana opozorjena na obveščevalno dejav-

nost M. Zamanjića, zahteval je celo njegovo izročitev, je dubrovniška vlada začela boj paziti na njega. Tajna preiskava je pokazala, da ni bil povezan le s španskimi oblastmi, temveč se je dopisoval tudi s Ferdinandovimi poslanci v Turčiji. Ker je Dubrovnik potreboval naklonjenost Karla V., je dubrovniška vlada, drugače kot v Bučinićevi aferi, opustila vsak odločen ukrep proti M. Zamanjiću.

Ko je bila po letu 1530 prekinjena obveščevalna dejavnost Mihaela Bučinića v Dubrovniku, je kralj Ferdinand poslal v Dubrovnik svoje pooblaščenca, da bi pridobili dubrovniško vlado za obveščanje o dogodkih v Turčiji. Ker jim to ni uspelo so se povezali s tremi dubrovniškimi patriciji, ki naj bi pod psevdonimi pošiljali šifrirana poročila. Njihova poročila se krijejo pod naslednjimi imeni: *Angelo Caraffa* (to je bil humanist Damjan Benešić; Caraffa je bil znan plemiški rod v Neaplju, prevzem tega priimka naj bi zbujal vtis, da prihajajo pisma iz Neaplja, *Julio Caraffa* (Zontar ni mogel ugotoviti kdo se skriva za tem imenom) in *Conte d'Elia* (to je Marin Kabužić).

Izjemo med doslej omenjenimi obveščevalci iz vrst trgoveškega stanu predstavlja *fra Bernardin Pomazanić*. V tajni obveščevalni službi so namreč igrali menihi zelo pomembno vlogo, ker so tudi v osmanski državi lahko svobodno potovali v redovni obleki. Živel je v nekem samostanu v Istri, toda kmalu po mohački bitki se je vključil v obveščevalno službo. Prek Dubrovnika je odpotoval v Bosno, kjer se je sestel s svojim bratrancem Daudom, subašem sandžakbega v Odrinu. Bil je sin župana Jakoba iz Zminja v Istri ter bil v otroških letih odpeljan kot ujetnik v Turčijo. Njegovo krščansko ime je bilo Mohor Križanec. Daud je fra Bernardina stalno obveščal o vseh naklepih, ki so jih snovali Turki zoper Ferdinanda. Zanimiva je tudi Zontarjeva ugotovitev, da se je fra Bernardin vrnil leta 1530 v Ljubljano, kjer se je sestel z Nikolajem Jurišičem in Josipom Lambergom, ki sta se odpravljala kot Ferdinandova odposlanca na pot k sultanu. V njunem spremstvu je bil tudi znani potopisec slovenskega rodu Benedikt Kuripečič iz Gornjega grada. O fra Bernardinu vemo še to, da ga je Ferdinand po nesrečni bitki pri Gorjanu v Slavoniji prosil naj krene v Turčijo in poizveduje za vojnihi ujetniki.

Nesrečna usoda je doletela obveščevalca *Nikolaja Ferducija*. Bil je po rodu iz Ankone. Za sedež svojega delovanja je izbral Dubrovnik. Bil je povezan z Mihaelom Bučinićem in mu pošiljal pisma v Benetke. Ko so Dubrovčani izsledili njegove zveze in ugotovili njegovo vlogo, so ga pripadniki Ferdinandu sovražne stranke ponoči napadli in umorili.

Največjo pozornost je Zontar posvetil *Mihaelu Černoviću* najuspešnejšemu in najspretnejšemu obveščevalcu dunajskega dvora (to poglavje je izšlo posebej pod naslovom: »Michael Černović Geheimagent Ferdinands I. und Maximilians II. und seine Berichterstattung« v MÖStA Bd. 24, 1971, str. 169—222). Bil je potomec srednjeveške črnogorske dinastije Crnojevićev ter je verjetno izhajal iz beneške veje rodu.

S smrtjo Mihaela Bučinića in Nikolaja Ferducija je dunajski dvor izgubil svoje najsposobnejše tajne obveščevalce »in rebus turcicis«. Njuno vlogo je nadaljeval Mihael Černović, ki se je poslužil izjemne taktike pri svojem delu. V Istambul, kamor ga je poslal Ferdinand, se sploh ni želel seznaniti s pooblaščenimi Ferdinandovimi poslanci, pač pa je zahajal v hišo beneškega baila in francoskega poslanika. Končno mu je l. 1538. uspelo, da je postal bailov veliki dragoman. Dobil je priložnost, da je bil v stalnih stikih z najvišjimi uradi pri Višoki porti. Za Ferdinanda so bila izredno važna poročila o razmerah v Erdelju. Prav tako se je Zahod v tem obdobju veliko nadejal od zvez s perzijskim šahom, kajti Perzijska država in Osmansko cesarstvo sta bili v vojnem stanju. Ko so Benečani odkrili njegove zveze z dunajskim dvorom, je bilo konec zaupanja. Obtožen je bil veleizdaje in znašel se je v življenjski nevarnosti. Uspelo mu je pobegniti iz Istambula ter poiskati zatočišče v Neaplju, na ozemlju španskega vladarja.

Ko se je vrnil na Dunaj je postal diplomatski agent in svetovalec na dvoru Maksimiljana II. Prekinitev delovanja tajnega obveščevalca Černovića je imela slabe posledice za dunajski dvor. Černović je skušal najti primerno osebo v Dubrovniku, kasneje v Kotoru, da bi se redno obveščanje nadaljevalo. Černović sam pa je nadaljeval svojo karioero kot član raznih odposlanstev na sultanovem dvoru. Z Mihaelom Černovićem je dosegla avstrijska obveščevalna služba svoj višek.

Proti koncu vlade Maksimiljana II., je tajna obveščevalna služba Habsburžanov domala propadla. To najbolj dokazuje afera agenta *Štefana Kenderessyja* iz Koprivnice v Slavoniji. Na eni strani je ustvarjal zmedo na avstrijski strani z lažnimi poročili o zaroti ogrskih velikašev, na drugi strani pa je bil pod psevdonimom »Pavel

Bridoević ali Bridovića povezan s hercegovskim sandžakbegom in ga obveščal o evropskih zadevah. Za sedež svojega delovanja je tudi on izbral Dubrovnik. Od nekdanj je želel služiti španskemu vladarju kot obveščevalec. Ta dvojna oziroma trojna vloga je postala zanj usodna. Cesarski ljudje so ga nekje na Ogrskem ujeli in v ječi umorili.

Po miru leta 1568 so prevzeli cesarski rezidencialni poslaniki v Istambul kot svojo nalogo tudi periodično poročevalsko službo »o turških zadevah«.

Za vlade cesarja Rudolfa II. so zopet poskušali naravnati korespondenco med poslanikom v Istambul in dvorom prek Dubrovnika, vendar so bili Dubrovčani preveč oprezni, da bi to uspelo. Po priporočilu senjskega glavarja Gašperja Raba je to vlogo prevzel *Franc Jurković*, potomec stare hrvaške rodbine, ki je zaradi kupčije dobro poznal razmere na Balkanu. On je posredoval novice predvsem s perzijske fronte, za katere so bili Habsburžani takrat najbolj zainteresirani. Tudi on je deloval iz Dubrovnika. Ko je v začetku leta 1581 izgubil svojega najboljšega posrednika za novice, španskega agenta, je postal njegov položaj ogrožen. Odšel je v Istambul. Kasneje je stopil v dvorno službo pri nadvojvodu Ernestu in opravil več službenih potovanj, nekatere tudi v Turčijo.

V zaključnem poglavju je zaradi večje jasnosti avtor prikazal splošni, svetovno zgodovinski okvir, v katerem je potekalo delo obravnanih obveščevalcev. Ker je prišel avtor pri analizi odnosov med bratoma, Karlom V. in Ferdinandom I., do nekaterih originalnih pogledov, želim nanje opozoriti. Poudarja, da sta postajala presoja položaja v Evropi in pomen turške nevarnosti pri obeh bratih bolj in bolj različna. Cesar je ostal pri svojem stališču, da gre pri obrambi pred Turki za zadevo celokupnega krščanstva. Vprašanje boja zoper Turke je presojal vse preveč s stališča vladarja španskih dednih dežel, katerim pa je grozila neposredna nevarnost predvsem z morske strani. Ker je potreboval Ferdinandovo pomoč v Italiji in proti Franciji, ga je stalno nagovarjal naj čimprej sklene mir z Zápoljo in Turki. Šele junija 1529, ko je sultan krenil na pohod proti srednji Evropi, se je pričel Karel zanimati za prodiranje Turkov. Ko je bil leta 1532 napovedan nov turški napad pod sultanovim vodstvom, se je na dunajski ravnini zbrala velika krščanska sila, s katero bi takrat lahko zavzeli vso Ogrsko. Sulejman je obstal z armado pred Kisekom. Avtor najde zanimiv odgovor na vprašanje, zakaj sultan ni nadaljeval pohoda proti Dunaju in zakaj ni prišlo do medsebojnega obračuna obeh strani? Mnenja je, da sta sultan Sulejman in veliki vezir Ibrahim paša pravilno sodila, da je upanje na uspeh v boju s tako oboroženimi nasprotniki neznan. Ker je Karel smatral le vojno zoper Turke za častno in primerno svojemu dostojanstvu ni sodeloval pri pohodu proti Ogrski. Boj proti Zápolji naj bi bila stvar Ferdinanda. Tako je bila po Karlovi krivdi zapravljena najlepša priložnost pridobiti Ogrsko kraljestvo nazaj. Z nenadnim odhodom izpred Dunaja je povzročil razkroj vojske.

Kasneje je prišlo do razdora med bratoma zaradi nasledstva, kar je Ferdinandu spravilo v nezavidljiv položaj. Kljub mnogim neuspehom v boju zoper Turke, pripisuje Žontar Ferdinandu uspešno obrambo avstrijskih dežel v najbolj nevarnem obdobju njihove zgodovine. Ferdinand je postal nosilec najvažnejše funkcije evropske orientalne politike v začetku novega veka, to je obrambe pred Turki.

Knjigi je dodan zelo obsežen povzetek v nemškem jeziku, s katerim je avtor skušal svoje izsledke približati tudi tujim strokovnim krogom. Sledi še register osebnih in krajevnih imen ter slovarček turških izrazov.

Po avtorjevih navedbah v uvodu lahko sklepamo, da v tej knjigi ni obdelal vseh vprašanj v zvezi z obveščevalno službo in tajnimi poročili iz osmanske države. V študiji namreč ni zajel vloge občasnih odposlanstev avstrijskega dvora v Istambul, oziroma pozneje stalnega poslaništva, v obveščevalni dejavnosti. V posebni razpravi namerava obdelati tudi vojaško obveščevalno službo na meji med notranje-avstrijskimi in hrvaškimi deželami pod habsburško oblastjo na eni strani, ter sosednjimi pokrajinami pod Turki na drugi strani. Prav ta slika pa je za boljše poznavanje položaja naših dežel, predvsem Bosne pod Turki v 16. stoletju, nujno potrebna.

Ignacij Voje

Muhamed Hadžijahić, *Od tradicije do identiteta*, Geneza nacionalnog pitanja bosanskih Muslimana, Svjetlost, Sarajevo 1974, 262 str.

Če bi poskušali pripraviti tipologijo narodov na osnovi pomembnosti konstitutivnih elementov, ki so odigrali bistveno vlogo pri njihovem oblikovanju, bi lahko

pri bosanskih Muslimanih postavili na prvo mesto njihovo versko pripadnost. Predvsem v njihovi različni verski usmerjenosti in v nastajanju posebne materialne in duhovne kulture, ki jo je pogojevala, je treba iskati vzroke za diferenciranje od drugih narodov na področju Bosne, s katerimi je muslimansko prebivalstvo delilo skupno etnično poreklo in jezik. Velja upoštevati še dejstvo, da je večji del prebivalstva Bosne, ki je sprejelo islamsko vero, že pred tem pripadal bogumilski bosanski cerkvi, ki se je vztrajno zapirala pred vplivi tako katoliške kot pravoslavne cerkve. Po drugi strani pa se je zavest o posebnem etničnem poreklu in jeziku prebivalstva Bosne do časa, ko je del tega prebivalstva sprejel muslimansko vero, toliko utrdila, da ni nikoli prišlo do asimilacije z etnijo, od katere je islam sprejelo in da je vedno postavljalo jasno ločnico med seboj in prebivalstvom drugega etničnega porekla in jezika v sosedstvu. Ob tem je treba imeti pred očmi tudi dejstvo, da v osmanski državi v tem pogledu ni bilo asimilacijskih pritiskov, saj je imela etnična pripadnost drugoten pomen in je bila delitev na muslimane in nemuslimane, torej verska pripadnost, osnovni kriterij za diferenciacijo podanikov.

Zato pa so bili toliko močnejši in vztrajnejši pritiski in težnje sosednjih narodov, Srbov in Hrvatov, ki so si v naletu nacionalizma skušali čimbolj utrditi družbenopolitične položaje tudi na področju Bosne, kjer je živel del njihovih sonarodnjakov in so si na osnovi skupnega etničnega porekla in skupnega jezika skušali prisvojiti muslimansko prebivalstvo ter dokazovali nesmiselnost vztrajanja na nekakšni muslimanski posebnosti in neopredeljenosti.

V delu »Od tradicije do identiteta« se je Muhamed Hadžijahić namenil pokazati razvojno pot, ki so jo Muslimani prešli od naselitve na ozemlju današnje Bosne in Hercegovine, prek obdobja islamizacije in postopnega oblikovanja zavesti o samosvojski, ne le verski, temveč tudi etnični posebnosti, do utrditve lastne individualnosti in narodnostne emancipacije ter prizadevanj, da jim takšno posebnost priznajo tudi sosedje.

V poglavju o začetkih narodnostnega in nacionalnega razvoja v Bosni in Hercegovini razpravlja avtor o bosanski državi in o bosanski cerkvi, o kulturnih in jezikovnih posebnostih bosanskega prebivalstva ter poimenovanju tega prebivalstva kot Bošnjak, kar je vsebovalo tudi etnično oznako, vendar zaradi pomanjkanja družbenoekonomskih in političnih komponent ni nikoli pripeljalo do oblikovanja posebnega bosanskega naroda. Razredne in verske razlike med prebivalstvom so bile prevelike, da bi bilo mogoče uresničiti vsaj minimalno nacionalno enotnost Bosancev (str. 43, 44). Iz muslimanske skupnosti se je oblikoval vladajoči sloj, ki je dobil polno podporo muslimanskih množic, vendar ni bilo gibalne sile, ki bi vodila nacionalno gibanje. V kolikor so se med Muslimani sploh pojavili nosilci bošnjaške ideologije, so bili to posamezni begi, ki so takšno ideologijo seveda razvijali s svojih fevdalnih pozicij. Takšno bošnjaštvo ni moglo pritegniti krščanske raje, saj je le-ta v borbi s fevdalci velikokrat zahtevala pomoč celo pri predstavnikih centralnih oblasti, proti katerim so se borili tudi bosanski muslimani sami (str. 44). Prav tako ni bilo prizadevanj za uveljavitev bošnjaštva kot nacionalne ideologije med Srbi in Hrvati, čeprav so obstajali fragmentarni poskusi v tej smeri in vrstah bosanskih frančiškanov.

O postopnem oblikovanju zavesti o različnosti narodnostne in verske pripadnosti govori poglavje »Verski faktor v nacionalni identifikaciji«. V tem poglavju daje avtor prikaz nacionalnega razvoja Srbov in Hrvatov v Bosni in Hercegovini ter opozarja na vzajemno delovanje verskega in nacionalnega dejavnika, ki je prvinskega pomena za razvoj mednacionalnih odnosov v Bosni in Hercegovini. Vpliv pravoslavne cerkve na oblikovanje srbskega naroda ter katoliške cerkve na oblikovanje hrvaškega naroda ter njuna vloga v zgodovini obeh narodov je izključevala kakršnokoli možnost, da bi Muslimani mogli najti izhodišča za svojo nacionalno opredelitev in polno narodnostno življenje v okviru srbstva in hrvaštva. Bosansko muslimanstvo je namreč hkrati vsebovalo tudi narodnostna stremljenja, kakor pravoslavno srbstvo in katoliško hrvaštvo. Prav zaradi tega so se Muslimani upirali nacionaliziranju oziroma asimilaciji z enim ali drugim narodom.

Analizo etničnih značilnosti bosanskih Muslimanov in kje je treba iskati njihove korenine prikazuje Hadžijahić v poglavju »Determinante etnične posebnosti bosanskih Muslimanov«. Tezo o etničnih posebnostih Muslimanov podkrepljuje z naslednjimi determinantami: Procese etničnega oblikovanja, ki jih poraja etnično prežemanje starih bogumilskih Bošnjakov, doseljenega prebivalstva iz sosednjih hrvaških in srbskih dežel, pravoslavnih in katoliških spreobrnjenecv iz Bosne, balij

(živinorejci, ki se za razliko od ostalih muslimanov selijo ter se po načinu življenja in nekaterih verskih pogledih in kulturnih značilnostih razlikujejo od ostalega muslimanskega prebivalstva) ter doseljencev neslovanskega porekla iz različnih muslimanskih dežel, označuje kot prvo determinanto. Naslednjo determinanto v razvoju etničnih posebnosti Muslimanov opredeljuje poseben zgodovinski razvoj ter pripadnost posebni religiji. Ob tem avtor opozarja, da ni samo islam deloval v smeri etnične diferenciacije, temveč tudi tako imenovana bosanska cerkev, saj so se prav pripadniki bogumilske bosanske cerkve upirali pretenzijam sosednjih držav ter verskim pretenzijam katoliške in pravoslavne cerkve, kar je dajalo bosanski cerkvi izrazito politično in narodnostno obeležje (str. 103). Nekatere posebnosti kulture in kulturnega razvoja Muslimanov, kot je ljudska kujževnost, predvsem ljudska pesem, posebna pismenost, bosančica, ki se navezuje na srednjeveške tradicije in pojav alhamiadi tekstov (teksti, pisani v modificirani arabski pisavi v srbo-hrvaškem jeziku), ter posebne oblike prosvetne dejavnosti pomenijo gotovo pomembne determinante v razvoju njihovih etničnih posebnosti. Posebej zanimivo bi bilo, če bi se avtor nekoliko dlje in bolj poglobljeno pomudil ob posebnostih družbenega in ekonomskega razvoja kot determinanti pri oblikovanju etničnih značilnosti Muslimanov. Predvsem bi bila zanimiva marksistična analiza tesne povezanosti nacionalne pripadnosti in zanemarjanja razrednih razlik v zavesti muslimanskega prebivalstva oziroma nediferenciacija razredne pripadnosti v prid nacionalne, kar se je izražalo v ustvarjanju enovitega bloka širokih muslimanskih množic in njihovih fevdalnih gospodarjev v nastopanju tako proti centralnim oblastem, kakor tudi proti zahtevam krščanskega prebivalstva po socialnih pravicah. Takšna analiza bi pomenila koristno izhodišče tudi za proučevanje usmeritve nekaterih muslimanskih krogov v predvojni Jugoslaviji in v obdobju druge svetovne vojne, ki se ga avtor le bežno dotakne, hkrati pa bi prispevala k osvetlitvi razlogov za zapoznelo konstituiranje Muslimanov v moderen narod.

V poglavju »Narava in značaj narodnostne zavesti (osječanja) Muslimanov« Hadžijahić poudarja, da ta zavest ne temelji na občutku solidarnosti z muslimani v svetu in s tistimi muslimani v Jugoslaviji, katerih jezik ni srbohrvaški. Ta zavest se je izražala v institucionalizirani obliki tako, da je celotno sodobno kulturno, politično, družbeno in delno tudi ekonomsko življenje Muslimanov organizirano na analogni osnovi kot pri Srbih in Hrvatih. Ta zavest je delovala v smeri močnejšega notranjega povezovanja kakor formalno izjavljanje Muslimanov za Srbe ali Hrvate ter težila po uresničevanju določenih državnopolitičnih idealov (str. 117). Za utemeljitev in podkrepitev gornje podmene avtor črpa podatke iz obsežne dokumentacije o odnosu vidnih predstavnikov Muslimanov do muslimanskega narodnega vprašanja, opozarja na zmote ter zavrača prikrojene interpretacije o njihovi narodnostni usmerjenosti.

Z enako podrobnostjo razčlenjuje v naslednjih dveh poglavjih o srbskih oziroma hrvaških težnjah v nacionalnem razvoju Muslimanov stališča, koncepte, odnose in mnenja posameznih srbskih oziroma hrvaških politikov ter kulturnih in družbenih delavcev o narodnostni pripadnosti bosanskih Muslimanov v sovisnosti od njihovih lastnih aspiracij in pogledov na družbenopolitično in narodnostno ureditev na tem delu Balkana.

V zaključku avtor v smislu sinteze ugotavlja, da je bil problem muslimanske posebnosti v takšni ali drugačni obliki stalno prisoten v našem javnem življenju, vendar je ob tem prevladovalo poudarjanje verskega faktorja, le izjemoma pa je bil ta problem definiran kot problem etnične posebnosti, tudi med Muslimani samimi. Vendar so le-ti kljub pritiskom Srbov oziroma Hrvatov, naj se nacionalno opredelijo, seveda kot Srbi ali kot Hrvati, vztrajno odklanjali takšno opredelitev. Del muslimanske inteligence, ki je iz različnih motivov sprejel srbsko oziroma hrvaško ideologijo, pa se je tako opredeljeval bolj v smislu politične in kulturne orientacije kot v narodnostnem pogledu. Po drugi strani pa so tudi hrvaške in srbske množice čutile Muslimane kot različen etnos in so na posamezne Muslimane, ki so se izjavljali kot Srbi ali Hrvati, gledale kot na tujeroden element, medtem ko je pritisk oblasti za njihovo nacionalno opredelitev izhajal predvsem iz političnih potreb in teženj v posameznih obdobjih.

Mimogrede se pisec v zaključku dotakne tudi stališč KPJ do muslimanskega vprašanja ter omeni načelno opredelitev na II. zasedanju AVNOJ, »da poleg hrvaškega, srbskega, črnogorskega, makedonskega in slovenskega naroda — živijo tudi

Jugoslovani — muslimani predvsem v Bosni in Hercegovini kot enakopravni« (str. 246).

Hadžijahićevo delo temelji na analizi bogatega dokumentacijskega gradiva, ki je v veliki meri zbrano po zaslugi njegovega osebnega prizadevanja in zavzetosti za problematiko bosanskih Muslimanov (njegovo zbirko dokumentov citirajo kot vir tudi drugi raziskovalci). Zato je kljub nekaterim pomanjkljivostim v pristopu in sistematiki obdelave posebej za zgodovinarja nedvomno izredno dragoceno. Povprečnemu bralcu pa prav ta, lahko bi rekli faktografska prenatrpanost in ekstenzivnost obdelave ob pomanjkljivi sintezi lahko povzroči težave pri oblikovanju celovitega pogleda na obravnavano problematiko.

Ceprav je v zaključni besedi izrecno poudarjeno, da je prikaz najnovejših gibanj in tendenc v razvoju narodnostnega položaja Muslimanov zavestno opuščen in da je namen dela predvsem opozoriti na zgodovinske, etnične kulturne, družbene in politične iztočnice, ki so pogojile priznanje Muslimanov kot naroda, bi šele z analizo novih kvalitativnih odnosov med jugoslovanskimi narodi, ki so nastale kot sadovi socialistične revolucije in skozi razvoj socialistične demokracije, bralec dobil celovito podobo o konstituiranju muslimanskega naroda. Drži sicer, da to vrzel vsaj delno izpopolnjujejo nekatera monografska dela in številne študije, objavljene v periodičnih publikacijah, vendar bi bil predvsem slovenskemu bralcu zaokrožen monografski prikaz narodnostnega razvoja Muslimanov izredno dragocen.

Res pa je, da nam takšnih zaokroženih prikazov o razvoju posameznih narodov in narodnosti v Jugoslaviji v splošnem primanjkuje. Ker smo slovenskemu bralcu že ponudili prikaze problematike razvoja posameznih narodov in narodnosti v Jugoslaviji, ki se njihovega sodobnega razvoja le bežno dotikajo, vendar ga pojasnjujejo in osvetljujejo z zgodovinskega vidika, bi tudi delo Hadžijahića, kljub svoji nedorečenosti in časovnim omejitvam, zaradi aktualnosti konstituiranja Muslimanov kot naroda prispevalo k razumevanju njihovega današnjega položaja.

Albina Lük

FAKSIMILIRANE IZDAJE NEKATERIH STAREJSIH HISTORIOGRAFSKIH DEL O FURLANIJI, TRSTU IN GORIŠKI (III)

Tretje poročilo o izidu faksimiliranih ponatisov nekaterih pomembnejših predvsem historiografskih del o Furlaniji, Trstu, Gorici in tudi Istri obravnava tiske, ki so izšli v letih 1975—6; predhodni poročili sta izšli v ZČ 28 (1974) 401—3 in 29 (1975) 170—2. Ta pregled vključuje tudi take ponatise del, ki niso izključno historiografska, a morajo biti koristna tudi za zgodovinarja.

Tržaška založba »Italo Svevo« je leta 1975 (oktober—november) objavila že četrto izdajo tržaške kronike Vincenza Scusse »Storia cronografica di Trieste dalla sua origine sino all'anno 1695, cogli annali dal 1695 ali 1848 del procuratore civico cav. Pietro dott. Kandler« (Trieste, 1863, XVIII + 305 + VII, 4°). Četrta izdaja tega svojrskega dela je pravzaprav faksimiliran ponatis prve izdaje iz leta 1865 (druga izdaja iz leta 1883, tretja iz leta 1968) in objavlja tudi biografski članek o Scussi (str. VII—XIV), ki ga je leta 1890 v »Acheografo Triestino« objavil P. Tomasino. Za Slovence, ne bo nezanimivo vedeti, da je Scussa (1620—1702) služboval med leti 1656—1666 kot duhovnik v Brkinih (Hrušica in Brezovica).

Januarja leta 1976 je izšel ponatis znane istrske zgodovine Carla de Franceschija »L'Istria. Note storiche« (508 + IV strani, 8°). Delo je prvič izšlo leta 1879 v Poreču in je že ob izidu vzbudilo zanimanje tudi slovenskih zgodovinarjev (glej S. Rutar, LZ 1/1881 160—4) zaradi svojega nacionalističnega načina pisanja. De Franceschi (1809—1893) je bil tajnik istrskega deželnega zbora in eden izmed vidnih predstavnikov istrskih Italijanov, bil je tudi oče zgodovinarja Camilla (1868—1953) in stari oče prave tako zgodovinarja Carla (1900—1972). Ponatis je izšel pri založbi Forni iz Bologne.

Pri isti bolonjski založbi je izšel marca 1976 ponatis Gina Giuseppe Liruttičevega pregleda v petih knjigah »Notizie delle cose del Friuli« (Videm 1776/7; 1. knjiga 320 + II, 2. knjiga 332 + X, 3. knjiga 339 + VI, 4. knjiga 308 + VI in 5. knjiga 345 + VII strani, 8°), potem ko je ista založba tudi v ponatisu izdala istega avtorja leksikon slavni furlanskih osebnosti v 4 zvezkih (1760—1830) leta 1971. Liruttičeve delo govori o furlanski zgodovini od najstarejših dob do časa, ko je izšlo.

Leta 1976 (oktobra meseca) je izšel še en ponatis o furlanski zgodovini in sicer krajši pregled, ki ga je napisal znani Francesco de Manzano pod naslovom »Compendio di storia friuliana« (Videm 1876, 198 + X strani, 8°). Ta Manzanova knjiga je z dodatkom vred, ki je tudi ponatisnjen (str. 155—190), namenjene furlanski mladini in prinaša zgodovino od začetkov do srede 19. stoletja. V počastitev stoletnice prvega izida so ponatis izdali založniki Ribis v Vidmu.

Angelo Arboit je avtor potopisnega dela o Karniji »Memorie della Carnia« (Udine 1871, 248 + VIII strani, 8°), ki je januarja 1976 izšlo pri založbi Forni. Delo nas popelje po Karniji in je podoba te alpske dežele sredi 19. stoletja. Knjiga »I dialetti ladinoveneti dell'Istria« (207 strani, 8°) univerzitetnega profesorja v Gradcu Antonia Ive je prvič izšla v Strassburgu leta 1900, aprila 1975 pa jo je ponatisnil založnik Forni. Delo je jezikoslovno ter ga je avtor posvetil istrskemu deželnemu glavarju Campitelliju. Tudi knjige »patriarha« furlanskega narodopisja Valentina Ostermanna (1841—1904) so deležne ponatisa. Njegova zbirka furlanskih viž, ki je izšla prvič v Vidmu leta 1892 z naslovom »Vilotte friulane« (400 + XXII strani, 8°), je izšla februarja 1976 v ponatisu pri videmski založbi Del Bianco (tisk Forni, Bologna), ki je bila založnik tudi prve izdaje. Drugi izdaji oziroma ponatisu je priključen še dodatek »A vilotte friulane — appendice« (47 + XI strani, 8°), ki ga je Ostermann izdal leta 1892. Ponatis skuša odpraviti pomankljivosti ostalih, ker želi z vključitvijo dodatnih tekstov predstaviti sodobnemu bralcu avtorja in njegovo delo. To nalogo sta opravila Gianfranco D'Aronco (str. 5—6) in Enrico Morpurgo (str. 9—26). Slednji je objavil pravo študijo o furlanskih »vilottah«. Celotna izdaja s ponatimi originalnih tekstov in spremnih besedil obsega preko 500 strani.

Med ponatimi, ki so izšli pred letom 1975, je tudi delo Pietra Stancovicha »Biografia degli uomini distinti dell'Istria«, ki je v petih zvezkih izšlo med leti 1928-9 v Trstu. V publikaciji »Atti«, ki jo izdaja center za zgodovinske raziskave v Rovinju (Centro di ricerche storiche) je izhajalo v nadaljevanjih (Atti I—V, 1970-4), objavljeno pa je bilo tudi separatno Ponatis tega biografskega leksikona pa ni faksimiliran in je že tretja izdaja (druga v Kopru leta 1888). O Stancovichu je ob prvem nadaljevanju ponatisa (Atti I/1970) napisal študijo Domenico Cernecca (ib. 165—175), tudi zaključek objave spremlja krajši tekst.

Branko Marušič

Vlastislav Häufler, *The Ethnographic Map of the Czech Lands 1880—1970*. Rozpravy Československe Akademie věd, Rada Matematických a přírodních věd, Ročník 83, sešit 6, Praha 1973, 100 str. in 2 zemljevida.

Delo Vl. Häuflerja opisuje razvoj narodnostne strukture na ozemlju današnje Češke v okviru ČSSR v letih 1880 do 1970. Delo je razdeljeno na štiri poglavja, za slovenskega zgodovinarja sta zlasti zanimivi prvo in drugo. V prvem poglavju avtor ob obširnem navajanju literature na splošno obravnava problematiko zemljevidov, ki ponazarjajo etnično strukturo, vprašanje »definiranja narodnosti« v statistiki, kot tudi definiranja naroda po čeških avtorjih v preteklosti in sedanjosti ter literature, ki obravnava etnično strukturo v čeških deželah. Na Češkem so v letih 1880 do 1971 izvedli 10 popisov prebivalstva: 4 popise so izvedli v času Avstro-Ogrske (1880, 1890, 1900, 1910) dva v času med obema vojnama (1921 in 1930), nacisti so izvedli svoj popis prebivalstva 1939, ki se ga pa Häufler le dotakne. V času po drugi svetovni vojni so bili izvedeni trije popisi prebivalstva (1950, 1961 in 1971). Ob teh popisih so bili uporabljeni različni kriteriji ugotavljanja narodnostne pripadnosti prebivalstva. V letih 1880 do 1910 so ugotavljali občevalni jezik, 1921 materinski jezik, 1930 narodnost, ki jo splošno opredeljuje materinski jezik, 1939 pripadnost kulturnemu krogu in jezik, 1950 narodnost, 1961 in 1971 pa narodnost in materinski jezik.

V drugem poglavju Häufler obravnava razvoj etnične strukture v čeških deželah od 1880 do 1930. V letih 1880 do 1910 se etnična struktura v čeških deželah praktično ni spremenila, zaznaven je celo majhen porast deleža češkega prebivalstva (od 62,51 % na 62,85 %), vendar ugotavlja avtor anomalije pri popisovanju kot tudi izseljevanje Čehov iz čeških dežel kot razlog za to, da gibanje deleža češkega prebivalstva na Češkem, Moravskem in češkem delu Šlezije v tem času ni v skladu z relativno večjim naravnim prirastkom češkega prebivalstva v primerjavi z nemškimi. Kot primer anomalije pri štetjih prebivalstva navaja, da so leta 1900 našteji

v politični občini Rychwald (sodni okraj Tešín v Sleziji) le 11 oseb s češkim občevalnim jezikom, čeprav je češko privatno šolo obiskovalo 600 čeških otrok. Migracijski saldo, to je presežek priseljevanja nad odseljevanjem je za Češko v letih 1880 do 1910 negativen; presežek odseljevanja nad priseljevanjem znaša 744.000 oseb, kar pa še vedno pomeni le 30 % naravnega prirastka, medtem ko se je iz slovenskih dežel npr. v letih 1890 do 1900 po podatkih avstrijske statistike izselil skoraj ves naravni prirastek slovenskega prebivalstva. V letih 1921 in 1930 so našli v čeških deželah 67,30 % oziroma 68,5 % prebivalstva s češkoslovaškim materinskim jezikom (češkoslovaška statistika med obema vojnoma ni ločevala med češkim in slovaškim jezikom). Avtor podrobneje analizira spremembe v etnični strukturi, tako na nivoju političnih občin in sodnih okrajev kot političnih okrajev v letih 1880 do 1930, analizira pa tudi etnično strukturo glede na velikost občin oziroma mest in glede na to, kje prebivajo pripadniki posameznih etničnih skupin prebivalstva, v mestih ali na deželi.

V tretjem poglavju avtor obravnava revolucionarne demografske spremembe v etnični strukturi prebivalstva Češke, ki jih je povzročila prisilna izselitev 2.500.000 Nemcev, pričeta v juliju 1945 po sklepih velikih treh. To je povzročilo tudi padec celotnega prebivalstva čeških dežel iz 10.674.000 v letu 1930 na 8.762.000 prebivalcev v letu 1947. Tako je bilo v čeških deželah leta 1950 93,8 % Čehov, 2,9 % Slovakov, 1,9 % Nemcev (160.000), 0,8 % Poljakov (70.816), 0,2 % Ukrajincev (19.000) in 0,2 % Madžarov (13.000).

V četrtem poglavju avtor obravnava razvoj prebivalstva čeških dežel po narodnosti po rezultatih popisov 1961 in 1971.

Avtor ugotavlja padanje števila nemškega, poljskega in ukrajinskega prebivalstva, kot tudi naraščanje češkega in madžarskega prebivalstva. Tak razvoj pričakuje na podlagi proučitve starostne strukture prebivalstva in na podlagi asimilacijskih tendenc tudi v bodočnosti.

Matjaž Klemenčič

Andrej Mitrović, *Razgraničenje Jugoslavije sa Mađarskom i Rumunijom 1919—1920*, Novi Sad 1975, 316 str.

Z Mitrovićevo knjigo smo dobili vsestransko dopolnitev literature o odprtih ozemelskih vprašanjih Kraljevine SHS po prvi svetovni vojni. Znano je, da je v tej literaturi še zlasti naglašena problematika jadranskega vprašanja ter z njim odnos s sosednjo Italijo. Mitrovićevo zasluga pa je, da je obdelal zadevno problematiko še za našo severovzhodno mejo ter pokazal na medsebojno povezanost tako enega kot drugega vprašanja. Za Slovence je ob tem še zlasti podčrtati, da se avtor dotika tudi vprašanja priključitve Prekmurja matični domovini, čeprav bi želeli tudi za ta prostor dosledno uporabo slovenskih krajevnih imen (nedoslednost pri njihovi uporabi gre na rovaš uporabljene dokumentacije, ki slovenskih imen ne pozna. Sicer pa je imel Mitrović podobne težave tudi za območje Vojvodine).

Bralca že v začetku knjige pritegnejo stališča srbske vlade do razmejitve z Madžarsko in Romunijo. Ob tem Mitrović podaja genezo srbskih pogledov pa tudi taktiko, ki jo je jugoslovanska delegacija pod Pašičevim vodstvom zastopala na pariških mirovnih pogajanjih. Predvsem naj podčrtamo, da je znani srbski geograf Jovan Cvijić, leta 1920 tudi član koroške plebiscitne komisije, dajal pri ozemelskih zahtevah prednost etničnemu načelu, pri čemer je kot znanstveno metodo postavljaval ugotavljanje dejanskega etničnega položaja na samem terenu. Ko govori o stališčih srbske vlade do prihodnje razmejitve na vzhodu, Mitrović ugotavlja, da je vodilne srbske kroge v času vojne še zlasti zanimalo banatsko vprašanje ter so se nanj še najbolj pripravili.

Posebej so ob vprašanju jugoslovanskih teritorialnih zahtev prikazani v knjigi tudi pogledi posameznih naših delegatov na pariški mirovni konferenci, ki so jih pogojevali njihovi neposredni interesi (hrvaški delegati so na primer stavljali v ospredje jadransko vprašanje, Srbi banatsko). Glede nastopanja delegacije je ob pričetku mirovne konference leta 1919 prodril koncept, po katerem naj se glede razmejitve s severovzhodnima sosedama zahteva čimveč, vendar ob upoštevanju tudi narodnostnih razmer. Tako se je v celoti jugoslovanska politika glede razmejitve z Madžarsko in Romunijo posluževala naslednjih načel: strateškega, etničnega, narodnostnega, narodno-zgodovinskega ter gospodarskega. Značilno je, da je jugoslo-

vanska argumentacija v določenih primerih govorila o narodnostno zavednem elementu na spornem ozemlju, v drugem spet o etničnem ne glede na to, ali je bil ta narodno zaveden ali ne. Narodno-zgodovinsko načelo se je uporabljalo takrat, ko se je argumentacija sklicevala na pravice, izhajajoče iz etničnih razmer v preteklosti. Gospodarsko načelo je bilo uporabljeno, ko se je govorilo o potrebi po žitu ali premoži za jugoslovansko državo, ali pa o namakalnih sistemih in podobno. Ne glede na to pa je bilo narodno načelo primarno, medtem ko so ga ostala le dopolnjevala ter mu bila v pomoč. Omeniti tudi velja, da je ob problematiki razmejitve z Romunijo Trumbić videl možnost ureditve banatskega vprašanja tudi s pomočjo plebiscita, kar je po Mitrovičevem opozorilu predstavljalo novost v jugoslovanski politiki (pri tem je imel Trumbić v mislih uporabo plebiscita tudi za ureditev jadranskega vprašanja).

Ko se dotika odprtih mejnih vprašanj, podaja Mitrović nadrobno analizo jugoslovanskih stališč do te problematike z obema sosedama. Za Prekmurje ugotavlja, da je jugoslovanska spomenica, predložena pariški mirovni konferenci, izhajala iz narodnostnega načela. Po drugi strani pa je značilno, da se je jugoslovanska delegacija za Prekmurje (enako kot tudi za Baranjo) manj prizadevala kot za vojvodinski prostor. Dokumentacija, ki jo Mitrović analizira, kaže, da se je potem, ko je bilo prekmursko vprašanje (skupaj z baranjskim, severno Bačko in Temišvarom) potisnjeno v ozadje, Jovan Cvijić kot edini vidnejših jugoslovanskih predstavnikov prizadeval pri predstavnikih pariške teritorialne komisije za ureditev tudi tega vprašanja. Dalje sta nekaterim članom te komisije dala podobna obvestila tudi Josip Smolaka in Ivan Žolger.

Iz časa, ko je postalo prekmursko vprašanje znova aktualno, naj omenimo ugovoritev strokovnjakov za mejna vprašanja pariške mirovne konference, da Jugoslovani v Prekmurju ne zahtevajo delov Madžarske s kompaktnim madžarskim prebivalstvom, pa tudi ne distriktov, ekonomsko vezanih na dolino reke Rabe. Poudarjeno je tudi bilo, da jugoslovanska zahteva nima naravne meje, pač pa da v prekmurskem prostoru tvorijo Slovenci tri četrtine prebivalstva. Strokovnjaki so tudi poudarili, da zaslužijo posebno pozornost težnje Slovencev, da bi se oddvojili od Avstroogrske.

Tistega, ki ga zanima narodnostna problematika, bodo pritegnili tudi tisti deli Mitrovičeve knjige, ki govorijo o narodnostnosti sestavi dela Vojvodine, uokvirjenega v jugoslovansko argumentacijo na pariških pogajanjih. Značilno je, da sta jugoslovanska vlada kot delegacija pričeli kmalu z zbiranjem čimveč dokazov namenjenih podkrepitvi svojih teritorialnih zahtev na območju Banata in Bačke. Ob tem Mitrović objavlja vrsto popisnih podatkov, pa tudi njihovo interpretacijo, pri kateri se je iz razumljivih vzrokov združeval slovanski živelj v skupno kategorijo ne glede na notranje narodnostne razlike med Jugoslovani. Žlasti pa bi veljalo za čas nastanka madžarske sovjetske republike podčrtati orientacijo madžarskega aristokratskega sloja, ki je iz razrednih interesov zagovarjal v tem času priključitev Mohača in okolice Jugoslaviji.

Končni rezultat več kot enoletnih jugoslovanskih prizadevanj na pariški mirovni konferenci je bil naslednji: Jugoslavija je uspela dobiti Prekmurje, Medžimurje, del Baranje (Batina—Beli Manastir), največji del Bačke (Sombor—Subotica) ter zahodni Banat brez Pomoršja. Izven tega prostora so kljub upornim zahtevam ostali Mohač, Pečuj, Baja, leva obala na izlivu Moriša v Tiso, temišvarski prostor in Porabje. Ko analizira posamezne faze jugoslovanskega nastopanja v Parizu, Mitrović ugotavlja, da so Jugoslovani potem, ko so uvideli, da so prehitro dvignili roke od Baranje in Prekmurja, skušali popraviti to napako. S politiko zahtev po manjših mejnih popravkih jim je nato uspelo pridobiti si del Baranje (za katero v začetku sploh ni bilo zanimanja) ter celotno Prekmurje (brez Porabja). V tem okviru Mitrović tudi analizira postavljanje načelnih izhodišč jugoslovanske argumentacije v posameznih fazah svoje politike in odmevnost teh načel v delu jugoslovanske pariške delegacije. V celoti se ob tem dobiva naslednja slika: najprej se je na podlagi strateškega načela skušalo dobiti čimveč ozemlja, zatem se je jugoslovansko gledanje premaknilo na stališče, po katerem naj se zahteva vse, kar je v osnovi etnično jugoslovansko, in končno se je k ozemeljskim zahtevam pridružilo tudi gospodarsko načelo (za območje Mohača). V celoti pa je boj za mejo označevalo dejstvo, da je bila kraljevina SHS brez tistih tradicij, ki bi ji od vsega začetka omogočale nastopati z dosledno in izdelano zunanjo politiko tudi v mejnih vprašanjih. Kljub vsem pomanjkljivostim te politike, nedoslednostim in često tudi protislov-

jem, je jugoslovansko nastopanje označevala težnja pridobiti si čimveč jugoslovanskega prostora.

Tone Zorn

Gerhard Jagschitz, *Der Putsch. Die Nationalsozialisten 1934 in Österreich*, Styria Verlag Graz-Wien-Köln 1976, 260 str.

Leto 1934 pomeni pričetek dokončne agonije prve avstrijske republike. Dva dogodka sta tega leta pretresla avstrijsko državo: v prvi polovici februarja razbitje oborožene sile (v tem času sicer prepovedane) socialnodemokratske stranke ter konec julija znani nacistični puč.

Jagschitzova knjiga se dotika drugega dogodka, znane predigre priključitve Avstrije nacistični Nemčiji (anšlusa) štiri leta kasneje. Njena vrednost je zlasti v tem, da širše in bolj poglobljeno od dosedanje literature podaja in analizira julijsko dogajanje, njegovo predzgodovino in posledice. Mimo nje ne bo mogel nihče, ki se ukvarja s problematiko prve avstrijske republike in še zlasti nastopanja avstrijskega nacizma.

Morda ni nihče do sedaj jasneje opozoril, da je ta rasel tudi iz domače, avstrijske danosti. Tako omenja avtor, da je kmalu po prelomu stoletja nastala na območju stare monarhije tako imenovana Nemška delavska stranka (Deutsche Arbeitspartei); njeni koreni sta bili predvsem nacionalizem in antiklerikalizem 19. stoletja. Maja 1918 se je stranka preimenovala v Deutsche Nationalsozialistische Arbeiterpartei (DNSAP). Leta 1920 (šlo je za strankin kongres v Salzburgu) so tudi razmišljali o združitvi nacističnih strank v območja Avstrije, Češkoslovaške, Poljske in Nemčije. Še zlasti ta velja podčrtati opozorilo, da utegne biti vpliv avstrijskega nacizma na Adolfa Hitlerja mnogo večji, kot se je do sedaj mislilo. Dalje velja omeniti, da je prišlo po salzburškem kongresu DNSAP do izmenjave predavateljev med rajhovskimi in avstrijskimi nacističnimi organizacijami; med predavatelji, ki so prišli na izmenjavo iz Nemčije, je bil tudi Hitler. Maja 1926 pride nato v okviru različnih avstrijskih nacističnih skupin do ustanovitve posebnega Nacionalnosocialističnega delavskega društva (Nationalsozialistischer Arbeiterverein), ki se je v celoti podredilo Hitlerju ter priznalo njegova programska izhodišča.

Dva meseca zatem imamo hitlerjanske krajevne skupine že v vseh dunajskih okrajih; ustanovitvi teh je sledilo formiranje pokrajinskih vodstev hitlerjanskega gibanja na Štajerskem, Koroškem in v Spodnji Avstriji, kasneje pa tudi na Zgornjem Avstrijskem, Salzburškem in Tirolskem. List *Deutschösterreichische Tageszeitung* postane sedaj glavno glasilo Hitlerjevih privržencev.

Značilna je Jagschitzeva ugotovitev, da Hitler ni bil tisti faktor, ki si je stalno in z vsemi silami prizadeval za anšlus. Iz opozoril, podanih v knjigi, je videti, da je imel Hitler v začetku tridesetih let pred očmi druge interese, pogojene z notranjepolitičnim bojem v Nemčiji, problematiko NSDAP ter vprašanjem lastne vodilne pozicije v stranki. Pač pa je lastno avstrijsko politiko vodila vrsta srednjih in višjih nacističnih funkcionarjev; vsa ta dejstva so tudi igrala bistveno vlogo pri nacističnem puču 25. julija 1934.

Ko Jagschitz razpravlja o socialni strukturi članstva stranke avstrijskih nacistov, ugotavlja, da je bilo v letih 1932/33 razmerje med strankinim članstvom in ostalim prebivalstvom nad povprečjem na Salzburškem in Koroškem. Med 110 strankinimi okraji na območju Avstrije sta bila stalno nad povprečjem tudi koroška okraja Celovec in Spittal. — Kot je znano, je Dollfussova vlada 19. junija 1933 prepovedala delovanje avstrijske nacistične stranke. Ko govori o predzgodovini puča, se Jagschitz razumljivo dotika tudi delovanja stranke avstrijskih nacistov v njenem »ilegalnem obdobju«. Med drugim opozarja, da so v tem času nacisti postavili posebno poročevalska mesta na Češkem, Madžarskem in v Jugoslaviji (zaradi geografske bližine jih bomo iskali v Sloveniji). Značilno je, da so po prepovedi delovanja stranke avstrijski nacisti dosegli vojaško sodelovanje s simpatizirajočimi skupinami, pri čemer naj omenimo organizacije fašistoidnega heimwehra, po drugi strani pa je razpad stranke velikonemcev ter liberalnega Landbunda pomenil nadaljnjo krepitev nacističnega gibanja. Ponekod, kot na Zgornjem Avstrijskem, Tirolskem in Koroškem je prišlo celo do sodelovanja med nacisti in socialnimi demokrati ter do prestopanja pripadnikov že imenovanega Schutzbunda v oddelke SA. Na Koroškem so bile v tem času nacistične cele vasi.

Zanimiva je dalje analiza stališča avstrijske vlade in vladajočih krogov do »ilegalne« nacistične stranke ter njenih odnosov z nemško državo. Med drugim je značilno, da se je vlada kljub prepovedi NSDAP prizadevala za dosego politične rešitve ter zato kontaktirala z nacističnimi zaupniki. Poučna je nadrobnost, da je sredi leta 1933 iskal zvezo z nacisti tudi liberalni Landbund; tako je znano, da je takratni notranji minister, Korošec Vinzenz Schumy, razmišljal o koalicijskem kabinetu, ki bi ga sestavljali krščanski demokrati, Landbund in nacisti.

Vsakomur, ki bi se želel poučiti o takratnem avstrijskem dogajanju, nudi Jagschitzeva knjiga nadrobno rekonstrukcijo poteka samega puča ter njegove predzgodovine. Na tem mestu naj povzamemo tista avtorjeva opozorila, ki so vsaj deloma povezana z našim narodnostnim prostorom. V enem od dokumentov je na primer Koroška označena kot dežela, kjer so med vsemi avstrijskimi deželami nacisti najbolj uspešni. Za sam puč na Štajerskem pa Jagschitz opozarja, da je bilo eno težišč oboroženih nacistične vstaje na obmejnem prostoru z Jugoslavijo (gre za črto Radgona—Obraina (Halbenrein)—Cmurek—Strass ter prostor Preding, Stainz, Deutschlandsberg in Ivnik). Na dan puča so na tem prostoru nacistični vstajniki brez boja zasedli Radgono, zatem pa še Obraino in Cmurek, pač pa jim ni uspelo zasesti Lipnice (Leibnitz). Po nastopu avstrijske vojske so se nato umaknili proti jugoslovanski meji ter čez dva dni tudi prešli v Jugoslavijo. Bojev na tem prostoru v nasprotju z Zgornjo Štajersko v glavnem ni bilo.

Na Koroškem, ki naj bi bila po predvidevanjih »srce (nacistične) revolucije«, so bili boji hujski in tudi širši kot v ostalih avstrijskih deželah. Jagschitz opozarja, da je imela med Korošci nacistična ideja tudi globljo zaslonbo kot na Štajerskem. Dotika se tudi nekaterih vprašanj predzgodovine puča na Koroškem. Tako omenja pripravljenost nacističnega gaulajterja Koroške Kothena, da bi v primeru anšlusa dobila Jugoslavija mejne korekture na Koroškem. Pogoj pa bi bila seveda jugoslovanska podpora koroškim nacistom pri dosegu tega cilja. Po nedavno umrlem dunajskem historiku Ludwigu Jedlicki Jagschitz povzema podatek, da so bila marca 1934 prizadevanja te vrste konkretnizirana. Nedvomno bo potrebna še potrditev iz naših virov za trditev, po kateri so bila v tem času tudi zadevna pogajanja in to ob vednosti jugoslovanskega notranjega ministrstva ter Hitlerjevega namestnika Hessa. Po Jedlicki naj bi po anšlusu in dosegu koridorja do Trsta tretji rajh obljubil odstopiti Jugoslaviji plebiscitno cono A ter pomoč pri pridobitvi Reke za Jugoslavijo. Omeniti pa velja podatek, po katerem so nacisti ob pripravah na puč postavili posebno oporišča (tudi propagandna) v Trbovljah in Guštanju. Po Jedlicki so bili nacisti bolj naklonjeni jugoslovanski zasedbi Koroške kot pa italijanski.

Jagschitz posebej opozarja, da se koroški Slovenci niso udeležili julijskega puča, še več, v enem od nacističnih poročil o puču najdemo celo tožbo, da so se Slovenci v letu »1919/20 borili proti Koroščem (!), danes pa se drže vlade«.

Glavna koroška področja, na katerih so ob puču 26. julija izbruhnili boji, so bila Labotska dolina z Volšperkomo (Wolfsberg), Gosposvetsko polje s St. Vidom (St. Veit), zgornji del doline reke Krke, Trg (Feldkirchen) ter zgornja dravska dolina. Boji manjšega obsega so bili še v dolini reke Metniz, v Millstattu, Pliberku in Grebinju. Jagschitz poudarja, da so med pučem nacisti pokazali največjo aktivnost na Zgornjem Koroškem, v Ziljski dolini in v delu reke Mele (Mölltal), medtem ko sta bila Beljak in Celovec mirna.

Po preglednem orisu bojev Jagschitz opozarja, da so se vstajniki iz Labotske doline 28. julija umaknili proti jugoslovanski meji. Omenja, da jih varnostne oblasti radi bližine meje (nevarnost njene krsitve) niso mogle napasti, ker so brezpogojno hotele preprečiti »grozeček« vkorakanje jugoslovanske vojske na Koroško. Čez dva dni so nato vstajniki prešli v Jugoslavijo, kjer so jih razorožili ter zbrali v taboriščih v Varaždinu, Bjelovaru in Slavonski Požegi. 1. avgusta 1934 jih je bilo po teh podatkih v Varaždinu 509 ter v ostalih dveh taboriščih nadaljnji 492; kasneje je naraslo njihovo število na nad 2000.

Poleg oboroženih oddelkov nacistične stranke so se, kot v Labotski dolini, udeležili puča tudi oboroženi oddelki liberalnega Landbunda, imenovani Bauernwehr. Jagschitz opozarja, da so nacistični vstajniki dobili pomoč od nacističnih oporišč v Jugoslaviji, podprli pa so jih tudi rajhovski kolonisti, ki so se v dvajsetih in v začetku tridesetih let naselili na Koroško. V celoti ceni število koroških vstajnikov na 6000. Značilen je tudi podatek, da je italijanski konzul v Celovcu obljubil koroškemu deželnemu glavarju takojšnjo pomoč za zavarovanje položaja v deželi.

V nadaljevanju Jagscihtz govori o posledicah puča. Med drugim po avstrijskih virih povzema podatek, da je jugoslovanski ministrski svet 26. julija sklenil brez odlašanja zasesti Koroško, kolikor bi tuje čete zasedle avstrijski prostor (pri tem se je mislilo na Italijo). Poleg tega je čez pet dni Jugoslavija s posebno izjavo priznala za edino razsodišče v primeru avstrijskega vprašanja Društvo narodov ter »grozila« z nadaljnjimi posledicami pri (morebitni) intervenciji.

Tone Zorn

Čedomir Popov, *Od Versaja do Danciga*. Nolit, Beograd 1976, 622 str.

Gornja knjiga Čedomirja Popova skuša na sintetičen način približati bralcu najvažnejše historične probleme iz časa med obema svetovnima vojnama. Po eni strani avtor nakazuje najvažnejše probleme takratnega sveta (ne le Evrope), po drugi pa v ta kompleks smiselno in vsebinsko zajema tudi Jugoslavijo ter njeno mesto v takratnem evropskem orkestru in v odnosih s sosednjimi državami. V tem se knjiga tudi ločuje od podobnih pogledov tujih avtorjev.

Njen vsebinski poudarek je na diplomatski zgodovini ter v meddržavnih odnosih, upoštevajoč pri tem tudi glavna opozorila na politični, gospodarski ter družbeni razvoj posameznih (vsaj najvažnejših) držav takratnega sveta. Pri analizi predvojnega sveta se Popov seveda ni mogel izogniti posameznim generalizacijam. Za primer naj omenimo povojno gradiščansko vprašanje, saj bi mogel bralec knjige sklepati, da je gradiščanski plebiscit leta 1921 odločil o usodi celotnega gradiščanskega prostora, čeprav je dejansko odločal le o državni pripadnosti mesta Šopronj in njegove širše okolice. Kot je znano, je plebiscit izpadel v korist Madžarske in v tem smislu je tudi razumeti opozorilo Popova, da je bilo gradiščansko območje razdeljeno med obe sosednji državi, med Avstrijo in Madžarsko (Avstriji je pripadla skoraj vsa Gradiščanska, medtem ko je plebiscitno ozemlje ostalo Madžarski). Slovenci bi vsekakor želeli bolj precizno formulacijo, nanašajočo se na slovensko Koroško in na koroški plebiscit. Tako beremo, da je med vsemi območji avstrijske polovice habsburške monarhije, ki so prišla v sestav kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev izzvalo določene nesporazume samo malo območje v severni Koroški s središčema v Celovcu in Beljaku. Na drugem mestu pa beremo, da je po plebiscitu »ta del nekdanjega slovenskega nacionalnega ozemlja z mestima Celovec in Beljak ... ostal v sestavu Avstrije«.

Ko ocenjuje čas med obema svetovnima vojnama, se Popov pridružuje tistim, ki povezujejo obe svetovni vojni v celoto. Opozarja, da se v imperialističnih programih vojskujočih strani v obeh svetovnih vojnah pojavljajo nekatere podobnosti, kot težnja za ponovno razdelitev sveta, boj za evropsko in svetovno hegemonijo, »divji nacionalizem, šovinistično sovraštvo, vsemoč države nad državljani, ideološka izključnost« itn. Vse to se je pojavilo v desetletjih imperializma v času pred prvo svetovno vojno, da bi se med to vojno in po njej večkratno okreplilo in doseglo vrhunec v letih 1939—1945. Druga svetovna vojna je tako le ponovljen poskus izpolnitve nekaterih ciljev, ki so ostali neuresničeni za prve svetovne vojne. Značilno je tudi, da je osnovne točke teh ciljev ter dinamiko boja za njihovo izpolnitev diktirala Nemčija. Potem ko se njeni imperialistični cilji v času prve svetovne vojne niso uresničili, jih je ponovno poudarila v polni intenzivnosti v času tretjega rajha ter z vso silo obnovila med drugo svetovno vojno. In čeprav sta se Italija in Japonska v obeh svetovnih vojnah borili na dveh različnih straneh, sta bili tudi ti dve državi nositeljici političnih pretresov v obdobju 1914—1945.

Popov je mnenja, da podlaga, na kateri so se v medvojnem obdobju grupirale in povezovale države, niso bili podobni ideološki obrazci, politični principi ali družbeni sistemi, ampak neposredni ekonomski in politični interesi vodilnih imperialističnih grupacij ter njihovih državnih mašinerij v poedinah državah. Za ZSSR poudarja, da je skušala kot država novega družbenega življenja maksimalno izkoristiti protislovja kapitalističnega sveta, da bi se tako izognila konfrontaciji z enotnim blokom kapitalističnega sveta. Kot vemo, je to Sovjetom tudi uspelo. Popov poudarja, da je dejstvo, da so prišle v tridesetih letih v Nemčiji, Italiji in na Japonskem na krmilo podobne garniture, rezultat delovanja različnih ekonomskih, socialnih, političnih in ideoloških dejavnikov v času med obema svetovnima vojnama.

Te dejavnike skuša Popov tudi nadrobneje prikazati in pretresti. Poleg mnogih ekonomskih sprememb, družbenih pretresov in razrednih nasprotij je po njegovi

analizi na razmere v takratnih meddržavnih odnosih v največji meri vplivalo povezovanje imperializma z nacionalizmom v enoten zgodovinski fenomen. Vsebinska zraščeno imperializma z nacionalizmom je tudi ustvarila svojevrstno državno-politično tvorbo in sistem meščanske diktature, poznano v novejšem zgodovinsko-političnem kot avtoritarne nacionalizem. Lahko tudi rečemo, zaključuje Popov, da je bila država avtoritarne nacionalizma 20. in 30. let tega stoletja glavni nosilec in spodbujevalec »zgodovinskega dinamizma«, ki je v tem primeru peljal naravnost v drugo svetovno vojno.

Ob analizi meddržavnih odnosov v času med obema svetovnima vojnama Popov opozarja, da je treba pri proučevanju meddržavne politike upoštevati zemljepisne, demografske, ekonomske, socialno-politične in idejno-psihološke činitelje. Pri tem se, kot je videti, naslanja na znanega zgodovinarja P. Renouvin in na njegovo šolo, dopolnjujoč njegovo shemo gibal medvojne meddržavne politike z marksističnim pogledom na to dogajanje. Izhajajoč iz takega pristopa, je knjiga Č. Popova razdeljena na dva med seboj zaokrožena dela. V prvem sta zajeta pogled in analiza naštetih faktorjev — gibal predvojne meddržavne politike, drugi del pa je posvečen prikazu meddržavnih odnosov. Posebej naj opozorimo, da je knjigi priložen spisek uporabljenih virov in literature.

Tone Zorn

Slovenska Istra v boju za svobodo. Lipa, Koper 1976, 751 str.

V počastitev tridesetletnice osvoboditve in zmage nad fašizmom je Založba Lipa izdala bogato dokumentirano gradivo o bojih za osvoboditev Istre z naslovom Slovenska Istra v boju za svobodo. Izdajatelj publikacije je Odbor za krajevno zgodovino pri ZZB NOV občin Koper, Izola, Piran; urednika sta Vid Vremec in Milan Guček.

Knjiga vsebuje 19 poglavij, ki obravnavajo dogajanja na ozemlju Slovenske Istre. V tej knjigi je obravnavano gradivo kronološko in vsebinsko razdeljeno v dva dela, od katerih prvi zajema kratek pregled dogajanj skozi stoletja in podrobnejši oris obdobja italijanske okupacije ter fašistične vladavine, drugi pa nastanek in razvoj narodnoosvobodilnega boja. Knjiga je rezultat dela skupine avtorjev. Naj tu opozorim na nekatere prispevke.

Raul Šiškovč je v poglavju Zemljepisni položaj in prebivalstvo prikazal geografski prostor Slovenske Istre, ki obsega ozemlje treh sedanjih obalnih občin, naselja na Podgorskem krasu in naselja sedanje občine Dolina ter nekaj naselij občine Milje na Tržaškem. Salvator Žitko je orisal zgodovinski razvoj Slovenske Istre od naselitve Slovanov do zloma habsburške oblasti. Pomeni šolstva in ljudsko-prosvetne dejavnosti pod Avstrijo je opisal Milan Žerjav, ki je opozoril na pomen učiteljskega v Koprju in delovanja Ciril-Methodove družbe. Čas med obema vojnama oziroma italijanske oblasti je v glavnem opisal Vid Vremec. To obdobje je Vremec razdelil na štiri podobdobja (1918—21, 1921—26, 1926—32, in 1933—40). V prvem podobdobju obravnava razmere po prihodu italijanske vojske v začetku novembra 1918, upor v Marezigah 15. maja 1921 kot posledico fašističnega divjanja, raznarodovalni pritisk in gospodarski položaj slovenskega življa ter vzpon socialističnega gibanja po prvi svetovni vojni. V drugem podobdobju obravnava nastanek in razvoj KP Italije ter posebej razvoj komunistične organizacije na območju Slovenske Istre. Tretje podobdobje imenuje Vremec obdobje ilegale. To je bil čas izrednih fašističnih zakonov, ki so pomenili za slovensko prebivalstvo pod Italijo nasilno ukinitve še zadnjih njegovih organizacij in društev na političnem, gospodarskem, kulturnem in družbenem področju. V zadnjem, četrtem podobdobju obravnava fašistični teror v Istri, procese pred posebnimi sodišči proti komunistom, težavno obnavljanje komunistične stranke ter zaključuje to medvojno obdobje z ugotovitvijo, da so »protifašisti zasejali uporno misel na Primorskem in v Istri, in padla je na plodna tla, saj si je naš primorski in istrski človek, kjerkoli je bil v vojnem času, našel svojo pravo pot in se z orožjem v roki z vsemi močmi pridružil NOB jugoslovanskih narodov in mednarodni protifašistični fronti«.

Drugi del knjige nosi naslov Narodnoosvobodilni boj 1941—1945 in ga sestavljajo naslednja poglavja: Ustanovitev OF in njen razvoj do kapitulacije Italije, Kapitulacija Italije in splošna ljudska vstaja v Slovenski Istri, Nastanek in razvoj partizanskih enot po nemški ofenzivi oktobra 1943, Partizansko šolstvo, Volitve v krajevne NOO in okrajne narodnoosvobodilne skupščine, Partizanske enote in poli-

tične organizacije zadnje mesece pred osvoboditvijo in Osvoboditev. Ta, drugi del je opisalo večje število avtorjev — udeležencev NOB.

Zadnje — devetnajsto poglavje vsebuje pregled padlih borcev in aktivistov v NOB in mednarodnih brigadah španske protifašistične vojne, žrtve ječ, koncentracijskih taborišč, fašističnega ter nacističnega nasilja po občinah (Koper, Izola, Piran, Dolina, Milje in Sežana). V tem poglavju je tudi obsežno imensko kazalo oseb, ki so omenjene v knjigi ter viri in literatura. Knjigi je priložen zemljevid uporniške aktivnosti v Julijski krajini v mesecu februarju 1945.

Pričujoča knjiga je terjala ogromno dela, saj so jo pisali številni avtorji, med katerimi so nekateri nad 40 in celo do 15 let zbirali in urejali podatke, ki so zdaj shranjeni v Pokrajinskem arhivu v Kopru. Lahko rečemo, da je avtorjem uspelo prikazati prebujanje Slovenske Istre in njen revolucionarni boj za socialno revolucijo med drugo svetovno vojno.

To delo prav gotovo opravičuje svoj podnaslov — Prispevki in gradivo za krajevno zgodovino, saj je zapolnilo vrzel pri proučevanju zgodovine Slovenske Istre in hkrati predstavlja pomembno delo s tega področja. S to knjigo, ki je bogato opremljena s fotografskim materialom, se je uredniški odbor najlepše oddolžil udeležencem NOB, prebivalstvu Slovenske Istre, posebno pa še vsem številnim istrskim družinam, ki so za današnji čas žrtvovale svoje najdražje.

Avgust Lešnik

Branko Petranović, AVNOJ, revolucionarna smena vlasti. Nolit, Beograd 1976, 383 str.

Branka Petranovića poznamo kot pisca vrste del o novi Jugoslaviji, vključno z razpravami o metodologiji proučevanja naše polpretekle zgodovine. Opozorili bi na dve njegovi monografski deli, na Političke i pravne prilike za vreme privremene vlade DFJ, Beograd 1964 ter na knjigo Politička i ekonomska osnova narodne vlasti u Jugoslaviji za vreme obnove, Beograd 1969. Za knjigo o AVNOJ in njegovi problematiki pa bi mogli reči, da v marsičem zaokroža dosedanje Petranovićevo delo. Medtem ko pomenita omenjeni Petranovićevi knjigi monografsko obdelavo problematike nove Jugoslavije v prvih povojnih letih, pa njegova zadnja knjiga nudi (ob lastnih avtorjevih ugotovitvah) sintetičen pogled na našo NOB, na delovanje AVNOJ ter še zlasti vprašanja mednarodnega priznanja nove Jugoslavije. Literatura, ki jo je avtor pritegnil k delu, je v knjigi zajeta v posebnem bibliografskem pregledu.

Že v uvodnem delu knjige Petranović opozarja, da se je dosedanje zgodovino-pisje o AVNOJ ustavljalo še zlasti na področju pravne zgodovine; ta je tudi večinsko zlasti obravnavala izhodišča, delo in mednarodno dejavnost AVNOJ. V primerjavi s to literaturo pa pomeni Petranovićeva knjiga bistveno nov pristop k tej problematiki, ta pristop pa je še zlasti omogočila pritegnitev nove literature ter dostopnost novih virov (zlasti iz tujih, posebej britanskih arhivov) pa tudi avtorjev lasten raziskovalni napor. Predvsem pa je skušal Petranović uokviriti AVNOJ v takratni čas in prostor, se pravi postaviti ga v celotnostno problematiko našega narodnoosvobodilnega boja. O tem Petranović posebej podčrtuje, da je AVNOJ originalna ustanova po svojem značaju ter kot prva takega značaja ustvarjena v letih druge svetovne vojne. Po njegovem sklepi drugega zasedanja AVNOJ na poseben način izražajo kontinuiteto in prelomne zmage oborožene revolucije v Jugoslaviji, kot vzor pa je AVNOJ tudi prešel meje nove Jugoslavije.

Ena odlik Petranovićeve knjige je povezovanje notranjepolitičnih in zunanje-političnih dejavnikov pri uresničitvi zamisli o ustanovitvi AVNOJ kot predstavnika nove revolucionarne oblasti. Avtor pri tem opozarja, da je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja že leta 1941 razmišljalo o formiranju posebnega telesa, pandana begunski vladi. Naziv takega telesa takrat še ni bil preciziran, vendar do njegove ustanovitve radi takratne obnovitve diplomatskih odnosov med ZSSR in jugoslovansko begunsko vlado zaenkrat še ni prišlo. Misel na tako telo je nato znova zaživela proti koncu zime 1941/42. Značilno je, da se je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja lotilo zaključnih priprav za prvo zasedanje AVNOJ skoro istočasno s prelomnim obdobjem druge svetovne vojne, namreč z zavezniško invazijo v severno Afriko ter s pričetkom stalingrajske bitke. Po tem, kar vemo danes, so se pričele neposredne priprave za sklic skupščine in vlade nove Jugoslavije z osvoboditvijo Bihaća ter

s prihodom Moše Pijadeja in Veselina Masleša v to osvobojeno mesto; obema je vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja tudi poverilo izdelavo ustreznih dokumentov, ki jih Petranović tudi nadrobno analizira, enako pa tudi stališča Kominterne do predvidenega organa nove revolucionarne oblasti.

Ob problematiki NOB v tem času Petranović opozarja na takratne taktične načrte vodstva narodnoosvobodilnega gibanja, pri čemer še posebej opozarja na načrt o vdoru narodnoosvobodilne vojske v Srbijo, načrt, ki pa je bil dejansko uresničen leta 1944. Ne da bi se spuščali v problematiko četrte in pete sovražnikove ofenzive, naj opozorimo bralca na Petranovićevo analizo Mihajlovićevega četništva, njegovih velikosrbskih ciljev ter končno na prikaz sodelovanja četništva najprej z italijanskim ter nato nemškimi okupatorjem. Na podlagi britanske dokumentacije Petranović dalje analizira odnos Britancev do narodnoosvobodilnega gibanja pa tudi do četništva. Pri tem podčrtuje, da so Britanci konec leta 1942 in v začetku leta 1943 uvideli, da se Mihajlović ne bo odzval njihovim pozivom za rušenje prog in važnejših prometnih poti, niti da bi ga mogli k temu prisiliti glede na stopnjo njegove kolaboracije in strategije (ta je bila najprej »razčiščenje« z narodnoosvobodilnim gibanjem in šele nato boj z okupatorjem).

Eno osrednjih mest je v Petranovićevi knjigi namenjeno seveda drugemu zasedanju AVNOJ ter pomenu tega dogodka za novo Jugoslavijo ter za stike narodnoosvobodilnega gibanja z zavezniki. Posebej je v knjigi analiziran pomen novega organa ljudske oblasti s stališča notranje- in zunanjepolitičnega razvoja nove Jugoslavije. Se zlasti naj tu omenimo problematiko federativne ureditve naše države in genezo te ureditve. Petranović poudarja, da je pomenil prehod AVNOJ v najvišji organ oblasti kvalitativno nov pojav glede na dotedanji značaj AVNOJ kot najvišjega vsenarodnega in političnega telesa narodnoosvobodilnega gibanja. Kljub vsemu pa AVNOJ ni prekinil z mednarodnopravno kontinuiteto Jugoslavije kot subjekta mednarodnega prava. Vidi se tudi, da so bili sklepi drugega zasedanja AVNOJ prilagojeni novim revolucionarnim spremembam ter trenutku boja proti okupatorju in njegovim domačim zaveznikom.

Z drugim zasedanjem AVNOJ se tudi pričinja boj za mednarodno priznanje nove Jugoslavije. Ta boj Petranović tudi nadrobno analizira, pri čemer mu je bila še zlasti na razpolago objavljena dokumentacija iz britanskih arhivov. Dalje naj podčrtamo opozorila na pričetek našega boja za meje nove Jugoslavije, poučen pa je tudi prikaz stališča vodstva narodnoosvobodilnega gibanja do makedonskega vprašanja ter do problematike Kosova in Metohije.

Ko govori o problematiki AVNOJ, Petranović poudarja, da zavezniki AVNOJ in NKOJ sicer niso priznali za vodstvo nove Jugoslavije (to vodstvo narodnoosvobodilnega gibanja niti ni pričakovalo), vendar ju niso osporavali ter ju v nadaljnjem razvoju niso mogli več ignorirati. V Petranovićevi knjigi je tudi podana analiza dogajanja, ki je pripeljalo na zunanjepolitičnem področju do priznanja obeh organov nove Jugoslavije. Razumljivo je, da je posebno mesto namenjeno analizi ter naravi znanega sporazuma Tito—Šubašić in njegovih posledic, nenazadnje tudi v luči takratnih britanskih kombinacij in špekulacij okrog kralja Petra II. Petranović poudarja, da je NKOJ pristal na sporazum s Šubašićem, prepričan, da se bo s sporazumom pospešil razpad kontrarevolucije ter da bo prišlo do še večje dezorientacije v meščanskih vrstah. Po sporazumu je bila nato begunska vlada dejansko pretvorjena v organ, ki je deloval v interesu narodnoosvobodilnega boja jugoslovanskih narodov ter njegovih vojaško-političnih teles.

V problematiko je vključeno tudi vprašanje odnosa predstavnikov nekdanjih političnih strank v Londonu do narodnoosvobodilnega gibanja, za nas pa so še zlasti zanimive analize takratnih stališč predstavnikov slovenske klerikalne stranke (Miha Krek, Izidor Cankar, Franc Snoj, »londonski« Kuhar). Nadalje se avtor ustavlja ob ustanavljanju Ljudske fronte Juoslavije in ob procesih, ki so vodili predstavnike nekdanjih meščanskih strank v to najbolj množično organizacijo narodnoosvobodilnega gibanja.

V zaključnem delu knjige Petranović analizira nadaljevanje viških razgovorov Tito—Šubašić v Beogradu ter odmevnost njunega novega dogovora pri zaveznikih (zlasti pri Britancih), položaj AVNOJ v sistemu oblasti Demokratične federativne Jugoslavije ter probleme, ki so se pri tem pojavljali. S tem pa že prihaja na materijo, ki jo je nadrobno obdelal v uvodoma omenjeni knjigi iz leta 1964.

Tone Zorn

F. W. Winterbotham, *Ultra*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1976, 203 str.

Britanska uradna cenzura je šele leta 1974 dovolila, da se je vsaj delno dvignila zavesa, ki je do takrat zakrivala eno najbolj varovanih skrivnosti druge svetovne vojne. Na njen predvečer je namreč britanski tajni službi uspelo, da je s pomočjo sorodne poljske organizacije dobila v roke nemško šifrirno aparaturo »Enigmo« in da je ob velikih naporih svojih najboljših matematikov in kriptografov razrešila nemške šifre.

Britanci so tako dobili v roke ključ do najbolj varovanih skrivnosti Tretjega Reicha; iz poročil in ukazov njihovih vrhov, vključno samega Hitlerja, so že vnaprej vedeli za veliko večino nemških akcij. Informacije, ki so jih dobili z dešifriranjem takih depeš, so bile označene kot »Ultra-tajne«, od tod naslov knjige obveščevalnega oficirja F. W. Winterbothama, ki je v slovenskem prevodu izšla v zbirki »Navzkrižja druge svetovne vojne«.

Delo prikazuje napore za razrešitev šifer, sistem razdeljevanja tako dobljenih informacij, prizadevanja, da Nemci ne bi izvedeli, da so njihove šifre razrešili, kot tudi veliko vlogo, ki jo je »Ultra« odigrala pri vojaških naporih zahodnih zaveznikov. Delo samo nam odpira povsem nov in nesluten vidik v zgodovini druge svetovne vojne. Značilno pa je, da o vzhodni fronti ni govora, kar naj bi pričalo o tem, da sovjetskega zaveznika niso seznanili s svojim odkritjem, niti mu niso pošiljali informacij, ki so se nanašale nanj. Kar se tiče Jugoslavije, avtor le z nekaj vrsticami omeni zlom v šestoprilski vojni.

Ko sledimo avtorjevemu popisu zavezniških začetnih polomov, težavnega preobrata, kjer je zmaga često visela na nitki, kot tudi končnega prodora na zahodu, se nam nehoče in kar nezgodovinsko zastavlja vprašanje, kako bi potekala vojna na teh bojiščih, če zahodni zavezniki ne bi vnaprej vedeli za nemške namere. Verjetno lahko tvegamo domnevo, da bi se vojna precej podaljšala, sam avtor pa glede tega omenja možnost, da bi se s Sovjeti srečali na Renu.

Kot največje uspehe »Ultre« navaja avtor zmago v »Bitki za Anglijo«, preboj pri El Alameinu, obkolitev nemških armad pri Falaisu, ki po njegovem pomeni začetek konca vojne na zahodu. Izredno veliko vlogo naj bi imela »Ultra« tudi pri za Britanijo življenjsko pomembni zmagi na Atlantiku, svoj delež pa je prispevala tudi k preobratu v Burmi, Japonci so namreč uporabljali verzijo nemške »Enigme«.

V luči teh novih odkritij je mogoče z novega vidika vrednotiti delovanje mnogih zahodnih vojskovodij. Verjetno najboljši zahodni general Patton je pridno uporabljal informacije »Ultre«, njegov večni tekmeec Montgomery pa je bil do njih precej zadržan.

Avtor »Ultre« tudi sam odgovarja na še eno vprašanje, ki se nam postavlja ob branju njegove knjige: kako to, da so kljub informacijam »Ultre« zavezniki potrebovali toliko časa za zlom Nemčije. Informacije same pač niso dovolj, potrebna je oborožena sila in zavezniki so svojo kratkovidnost v obdobju med obema vojnama drago plačali v prvi fazi vojne.

Samo delo pušča še nekatera odprta vprašanja, ki jih tudi samo nakazuje, tako delež Poljakov, ki tudi sami pripravljajo svojo inačico »Ultre«, delež Američanov na tem področju, za katere je znano, da so japonske šifre razrešili že na predvečer Pearl Harbourja (pa ga vseeno niso znali preprečiti), kot tudi delež obravnavane obveščevalne službe pri zavezniški zmagi v drugi svetovni vojni. V povojnem zgodovinsko-pisju so znani primeri, ko si določene države ali službe lastijo levji delež pri zmagi, vendar pa bi vse te prispevke mogli primerjati z ogromnim mozaikom, v katerem pa ima delovanje »Ultre« prav gotovo pomembno mesto.

Andrej Vovko

Wulf Schwarzwaller, Führerjev namestnik. Založba Borec, Ljubljana 1976, 229 str.

Charles Douglas Home, Rommel. Založba Borec, Ljubljana 1976, 137 str.

»Führerjev namestnik« Wulfa Schwarzwallerja je — kot pove že naslov — življenjepis Rudolfa Hessa, edinega še danes v Spandauu zaprtega Hitlerjevega sodelavca. V njem zasleduje Schwarzwaller celotno Hessovo življenjsko pot od rojstva v Aleksandriji ob koncu preteklega stoletja (1894), prek njegovih prvih

srečan s Hitlerjem in nacionalsocializmom, ki so ga s Hitlerjem tesneje povezala in mu zagotovila kasnejši (čeprav le začasni) prestiž v nacistični hierarhiji, do upada njegove politične vloge, njegovega poleta na Škotsko in nazadnje »zagovora« na nürnberskem procesu. Ko slika razmere v nemškem vrhu in odnose med nacističnimi veljaki, pisec posebej opozarja na Hessovo močno, brezkompromisno zaupanje v Hitlerja (to zvestobo Hitlerju naj bi ohranil vse do danes), pomen njegove odločne podpore Hitlerju v njegovem boju za prvenstvo v NSDAP in njegovo kasnejšo aktivno vlogo pri ustvarjanju Hitlerjevega kulta. Ta in še druga dejstva namreč avtorja knjige utrjujejo v sklepu, da je Hess odletel v Anglijo s Hitlerjevo privolitvijo in je bil njegov namen — v tajnem dogovoru s Hitlerjem — vzpostaviti stik z britanskim političnim vodstvom, ki naj bi omogočil separadni mir na zahodni fronti in razbremenil Nemčijo pred napadom na ZSSR. Na žalost Schwarzwäller prav teh ugotovitev ne dopolnjuje z bistveno novim gradivom in prav tako ne posebno trdnimi, oprijemljivejšimi argumenti (kot je znano, Hess sam o svojem poletu še danes noče povedati ničesar), tako, da ostaja njegov sklep še vedno predvsem na ravni hipoteze. V uvodu knjige spoznamo še današnjega Hessa, jetnika celice št. 7 jetnišnice v Spandauu. Schwarzwäller sicer odločno naglašča, da ni mogoče zmanjševati Hessove krivde pri oblikovanju nacistične ideologije in politike — ne glede na to, kako velik je bil dejansko Hessov vpliv oz. ne glede na to, da je že razmeroma zgodaj zapustil Nemčijo —, vendar se v zaključku dela zavzema za Hessovo izpustitev. Svoje stališče utemeljuje s Hessovo starostjo in njegovo »današnjo neškodljivostjo« ter obenem z nevarnostjo, da bi Hessa smrt v ječi nezasluzeno spremenila v mučenika.

Knjiga »Führerjev namestnik« je napisana brez apologij, živo, skoraj napeto, čeprav seveda povsem publicistično, in utegne biti po svoje zanimiva tudi za zgodovinarja, ki mu problem Hessa ni pobleže poznan.

Morda nekoliko šibkejša je biografija feldmaršala Rommla angleškega novinarja Charlesa Douglasa Homea. V središču avtorjeve pozornosti so Rommlovo razmerje s Hitlerjem, njegova vojaška večina in nato zlasti njegovo vojskovanje v Afriki. Home nam v Rommlu razkriva vojaka brez konkretnjših ideološko-političnih predstav, ki ga pač vojna veseli in mu je bojišče velika igra. Ob tem zanimivo pogosto bolj pomagali osebna drznost in samovoljnost kot premišljena in razmeram prilagojena strategija. Knjiga je sicer napisana čitno in dostopno, ne opozarja pa na nova dejstva ali teze in mestoma je verjetno že nekoliko »zastarela«, saj ne upošteva nekaterih danes že znanih podatkov zlasti o britanskih obveščevalnih virih. Ob besedilu prinaša bogato slikovno gradivo.

Peter Vodopivec

Karl Gruber, *Ein politisches Leben*, Wien—München—Zürich 1976, 300 str.

Gornja knjiga je že drugi spominski zapis prvega povojnega avstrijskega zunanjega ministra (prvi je izšel leta 1953 pod naslovom *Ein weiter Weg*). Vendar pa je med obema zapisoma ne le vsebinska, ampak tudi dokumentarna razlika, saj prvi zapis po dokumentarnosti presega drugega. Vsebinsko namreč še zlasti zajema čas pogajanj za sklenitev pogodbe o obnovi neodvisne in demokratične Avstrije, problematiko, ki poleg predhodnega južnotirolskega vprašanja zanima tudi našega bralca, saj se je na teh pogajanjih odločevala tudi državna pripadnost slovenske narodne skupnosti v Avstriji ter njena zaščita.

Kljub temu ima tudi zadnja Gruberjeva knjiga več zanimivih pogledov na polpretekli čas. Našega bralca bodo še posebej pritegnili opisi nacističnega obdobja (ta čas je Gruber v glavnem prebival v Berlinu) ter konca druge svetovne vojne, Američanov kot Francozov kot zasedbenih sil na Tirolskem, v Gruberjevi rodni deželi. Za sodobnega zgodovinarja bodo poučna tudi opozorila o avstrijski notranji politiki v prvih povojnih ter v šestdesetih letih, ko je bil Gruber član enostrankarske Klausove vlade. Resda njegova opozorila niso poglobljenega značaja, ampak predvsem njegovi osebni vtisi, vendar se da tudi iz tako zastavljenih spominov marsikaj izluščiti. Sem lahko pritegnemo tudi Gruberjeve diplomatske izkušnje v vlogi zunanjega ministra ter kot poslanika republike Avstrije v ZDA (dvakrat), Španiji in Zahodni Nemčiji. Ob tem lahko dobimo tudi vpogled v nekatere zunanje-

politične poteze druge avstrijske republike ter na njene odnose z velesilami, še zlasti z ZDA in ZSSR.

Medtem, ko ima v knjigi iz leta 1953 slovensko koroško vprašanje dokaj vidno mesto (povzetek zadevnega odlomka Gruberjevih spominov je pripravil J(anko) P(leterski), Iz pričevanj avstrijskega zunanjega ministra, Naša sodobnost, Ljubljana 1956, zv. 2), zadevna problematika v drugi knjigi seveda manjka. Koroški Slovenci so v njej omenjeni le na enem mestu, ko pisec pravi, da tudi »naši dobri Slovenci« po drugi svetovni vojni »niso hoteli, kljub vsej sličnosti materinščine, postati državljani jugoslovanske zvezne države«. V nadaljevanju Gruber še bežno omenja otoplitev avstrijsko-jugoslovanskih odnosov (leta 1952), ko je pisec knjige kot zunanji minister uradno obiskal Brione. — Odlomke spominov je še pred izidom knjige objavil list Salzburger Nachrichten.

Tone Zorn

DRŽAVNA ZALOŽBA SLOVENIJE

France Klopčič

KRITIČNO O SLOVENSKEM ZGODOVINOPISJU

Zbornik vsebuje spise s področja zgodovine. V prvem delu razpravlja o obcih in teoretičnih vprašanjih našega, to je slovenskega in jugoslovanskega zgodovinopisja; drugi, večji del prinaša spise o konkretnih zgodovinskih pojavih in idejah. V prvem delu je na uvodnem mestu načelna razprava »Marksizem in zgodovina« (1974—75), ki doslej še ni bila objavljena. Čeprav pisec obravnava obča vprašanja, tehta ob njih vrline in še bolj slabosti domačega zgodovinopisja ter mnoge teoretične postavke sooča s konkretnostmi domače družbe in domačega idejnega sveta v minulosti, prepričan, da teorija laže in hitreje preide v spoznanje in v prakso, če jo vezemo na najbližje življenjske in družbene zadeve.

V prvem delu so še razmišljanja o teoriji revolucije kot družbenega pojava, o kmečkem stanu skozi stoletja, o hibah naše zgodovinske vede... V drugem delu se snov večidel manaša na gibanje in cilje delavskega razreda in njegovih strank, vendar se prav tako loteva dogajanj in idej, ki se nanašajo na družbo v celoti, a s tem na nacionalno zgodovino, zlasti na zgodovino slovenskega naroda in drugih narodov Jugoslavije.

518 strani

Pl. 300 din

V vseh knjigarnah ali pri
DRŽAVNI ZALOŽBI SLOVENIJE,
Mestni trg 26, Ljubljana

BIBLIOGRAFIJA

Jan Šoita

PROUČEVANJE ZGODOVINE LUŽIŠKIH SRBOV (1960—1975)

Poročilo o literaturi

Proučevanja zgodovine Lužiških Srbov so del kompleksnega lužiskosrbskega narodoslovja (sorabistika). V pogojih narodnostne politike socialistične Nemške demokratske republike do lužiskosrbske nacionalne manjšine je sorabistika danes deležna učinkovite materialne in znanstvene podpore. Pred letom 1945 so bile nosilke sorabistike malomeščansko-demokratske sile. Bila je izraz nacionalnega odporniškega boja Lužiških Srbov proti odvzemanju pravic in izkoriščanju, proti zatiranju in germanizaciji. Po letu 1945 se je dvignila na teoretične in metodološke pozicije marksizma-leninizma. Potrjuje izgradnjo in poln razvoj socializma v NDR in je hkrati rezultat tega družbenega razvoja. Pred letom 1945 so se v primerjavi z jezikoslovjem, narodopisjem in demografijo s pisanjem zgodovine Lužiških Srbov manj intenzivno ukvarjali, zato pa v okviru lužiskosrbskega narodoslovja sedanosti predstavlja težišče proučevanja.¹

Leta 1951 sta bila za narodoslovje Lužiških Srbov ustanovljena dva posebna inštituta — v Budyšinu (Bautzen) Inštitut za lužiskosrbsko narodoslovje, ki je bil leta 1952 vključen v Nemško akademijo znanosti v Berlinu (sedaj Akademija znanosti NDR), ter Inštitut za sorabistiko na univerzi (od leta 1953 Univerza Karla Marxa) v Leipzigu. Že od samega začetka obstaja med obema inštitutoma na področju proučevanja zgodovine grobo začrtana delitev dela — inštitut v Leipzigu se ukvarja z zgodovino Lužiških Srbov v srednjem veku, inštitut v Budyšinu pa z zgodovino od 16. st. do danes. Poleg teh dveh inštitutov obstajajo še drugi, ki so se ukvarjali s temami iz lužiskosrbske zgodovine, zlasti s prazgodovino in zgodnjo zgodovino. Na različnih univerzah in visokih šolah v NDR so kandidati zagovarjali disertacije s tega raziskovalnega področja. Tudi tu je prišlo do bistvene spremembe. Medtem ko je bilo lužiskosrbsko narodoslovje prej vedno znova prisiljeno polemizirati z Lužiškim Srbom sovražnim neznanstvenim pojmovanjem v meščanskem nemškem zgodovinopisju, je zdaj postalo družabnik in sodelavec marksistično-leninistične zgodovinske znanosti NDR in je — kar zadeva zgodovinska proučevanja — njen del. Obstaja tudi zelo uspešno sodelovanje z inštituti in posameznimi znanstveniki v drugih socialističnih državah. Zaradi razumljivo omejenega števila sorabistov je tako sodelovanje vedno pomenilo dobrodošlo razširitev lastnih raziskovalnih možnosti.

Budyšinski Inštitut za lužiskosrbsko narodoslovje že od leta 1952 izdaja letopis pod naslovom »Lëtöpis«: vrsta A za jezik in književnost (letno 2 zvezka), vrsta B za zgodovino (letno 2 zvezka) in vrsta C za narodopisje (letno 1 zvezek). Vrsta B

¹ Glede arheoloških in srednjeveških raziskav se zahvaljujem J. Kneblu in J. Brankačku za dragocene podatke.

Kratice, uporabljene v opombah pri citiranju časopisov:

JfWG — Jahrbuch für Wirtschaftsgeschichte, Berlin

Lp A — Lëtöpis Instituta za serbski ludospyt, rjad A, Budyšin

Lp B — Lëtöpis — Jahresschrift des Instituts für sorbische Volksforschung, Reihe B, Bautzen

Lp C — Lëtöpis — Jahresschrift des Instituts für sorbische Volksforschung, Reihe C, Bautzen

Rozhlad — Rozhlad — Casopis za serbsku kulturu, Budyšin

Sš — Serbska šula — Casopis za serbskich wučerjow a kubšarjow, Budyšin

ZfG — Zeitschrift für Geschichtswissenschaft, Berlin

ZfS — Zeitschrift für Slawistik, Berlin — zitiert

izhaja od številke 7 (1960) pretežno v nemščini. Serija Spisov inštituta — do sedaj šteje približno 50 naslovov — vsebuje veliko monografskih del s področja zgodovinskega proučevanja. Razen tega si založba Domowina v Budyšinu prizadeva za izdajanje zgodovinskih publikacij, predvsem s področja izdaje virov ter biografske in poljudnoznanstvene literature. Končno omenimo še »Rozhlad — Casopis za serbsku kulturu«, ki vsebuje tudi prispevke o lužiškosrbski zgodovini. Izdaja ga založba »Domowina«.

V začetku šestdesetih let se je pokazala nujna družbena potreba, strniti rezultate zgodovinskih proučevanj, v skupnem prikazu, ki bi obsegal več knjig. Od takrat paralelno potekata izdelava koncepta in načrta »Zgodovine Lužiških Srbov« in nadaljnje delo na monografskih študijah. Obstajajo namreč še neraziskani kompleksi vprašanj glede mnogih zgodovinskih obdobij. Zlasti v zvezi z najnovejšo zgodovino in razvojem po letu 1945 je bilo še potrebno razčiščenje pomembnih vprašanj.

Osnovne linije »Zgodovine Lužiških Srbov« so bile v bistvu začrtane že v začetku šestdesetih let.² Sprejet je bil sklep, da bo izšel celoten prikaz v štirih knjigah, v lužiški srbščini in v nemščini.³ Za razmere lužiškosrbskega narodoslovja gre tu za doslej najbolj obsežno kolektivno delo. Na podlagi dela v štirih knjigah je med tem časom izšel kratek oris v enem zvezku.⁴

Celotno uredništvo in avtorji izhajajo s stališča delavskega razreda in njegovega revolucionarnega svetovnega nazora in si prizadevajo realno zajeti zgodovino lužiškosrbskega naroda v zgodovinski perspektivi. Kot pomemben problem se je pokazalo razmerje med regionalizmom in širšim zgodovinskim procesom. Prizadevanje zgodovinske vede NDR, da bi popolnoma uveljavila svetovnozgodovinski in internacionalistični aspekt, je vplivalo tudi na lužiškosrbsko zgodovinopisje. To prihaja očitno do izraza pri periodizaciji in uvrščanju razvoja Lužiških Srbov v večje celote. Nacionalni problem Lužiških Srbov se pokaže kot del nacionalnega vprašanja v prehodnih obdobjih iz fevdalizma v kapitalizem in iz kapitalizma v socializem. Glede na zgodovino nemškega naroda nastopa zgodovina Lužiških Srbov kot posebno v odnosu do splošnega. To posebno izhaja med drugim tudi iz medslovanskih medsebojnih odnosov na področju kulture in književnosti, ki so močno vplivali na nacionalno-kulturni razvoj Lužiških Srbov.

Medtem ko so sorabisti pred letom 1945 nekoliko enostransko osredotočili pozornost na jezikovno in kulturno področje, posveča kompleksni prikaz »Zgodovine Lužiških Srbov« tudi ekonomskim, socialnim in političnim faktorjem pozornost, ki jim pripada. Prevladala je teza, da imajo ljudske množice lužiškosrbske in nemške narodnosti že stoletja enake življenjske interese in iste razredne sovražnike.⁵ Iz tega sledi, da je skupen revolucionarni in demokratični boj Lužiških Srbov in Nemcev za napredek, sedaj pa njihov skupen boj za razvito socialistično družbo v NDR bistveno določal progresivne tradicije lužiškosrbske zgodovine.

S tega aspekta so bile ovržene nacionalistične teze meščanskega nemškega zgodovinopisja, ki so v preteklosti dosegle višek s konstrukcijo o »primitivnosti

² J. Sołta, Die neuere sorbische Geschichte im Lichte der Thesen zum V. Bundeskongress der Domowina, ZfG, IX (1961), št. 6, str. 1362—1369; isti, Die nationale Grundkonzeption der deutschen Arbeiterklasse und die sorbische Geschichte, SŠ, XV (1962), 2. Beilage, str. 7—24; isti, Das nationale Geschichtsbild der deutschen Arbeiterklasse und die sorbische Geschichte, ZfG, XI (1963), št. 3, str. 370—376; M. Kasper, K problematice historiskeho postupa v serbskich stawiznach (Zur Problematik des historischen Fortschritts in der sorbischen Geschichte), Rozhlad, XII (1962), št. 7/8, str. 209—221; F. Förster, Die sorbische Geschichte im Lichte des nationalen Geschichtsbildes der deutschen Arbeiterklasse, Cottbus 1965.

³ Geschichte der Sorben (lužiškosrbsko: Stawizny Serbow), Bd. 1, Von den Anfängen bis 1789, pisci J. Brankač, F. Měšk in drugi, Bautzen-Budyšin 1977; — Bd. 2, Von 1789 bis 1917, pisci J. Sołta, H. Zwahr in drugi, nemški tekst: Bautzen 1974, lužiškosrbski: Budyšin 1975; — Bd. 3, Von 1917 bis 1945, pisec M. Kasper, Bautzen — Budyšin 1976; — Bd. 4, Von 1945 bis zur Gegenwart, pisca K. J. Schiller, M. Thiemann, v pripravi.

⁴ J. Sołta, Abriss der sorbischen Geschichte, Bautzen 1976.

⁵ J. Sołta, Über die aktive Rolle der Volksmassen in der Geschichte der Sorben, Protokoll einer gemeinsamen Konferenz des Bundesvorstandes der Domowina und des Instituts für sorbische Volksforschung der Deutschen Akademie der Wissenschaften zur sorbischen Geschichte am 28. 6. 1972, izdano po naročilu zveznega predsedstva Domowine kot priloga časopisa »Serbska šula« (Bautzen 1972), str. 8—31; J. Grós, M. Kasper, Die entscheidende Rolle des sorbischen werktätigen Volkes in der Geschichte der Domowina, prav tam, str. 32—48.

Vendov in Slovanov«,⁶ danes pa predvsem napadajo načela narodnostne politike NDR do lužiškosrbske nacionalne manjšine.⁷

Monografske raziskave zgodovine Lužiskih Srbov zajemajo vse bistvene dele zgodovinske vede. Poleg zgodovinoписja prispevajo k vsestranski izdelavi zgodovinske slike tudi narodopisje in slovnstvena zgodovina, jezikoslovje in onomastika.

Arheološke raziskave lužiškosrbske zgodnje zgodovine so se osredotočile predvsem na plemensko področje Lužičanov (kasnejša Dolnja Lužica — Delnja Lužica — Niederlausitz), vodila pa sta jih predvsem osrednji inštitut za staro zgodovino in arheologijo na Akademiji znanosti NDR v Berlinu in muzej za prazgodovino in zgodnjo zgodovino v Potsdamu. Deželni muzej za predzgodovino v Dresdnu je izvedel raziskave v zvezi s plemenskim področjem Milčanov (kasnejša Gornja Lužica — Hornja Lužica — Oberlausitz) in drugih lužiškosrbskih plemen.

Med najbolj omembe vredne rezultate raziskav štejemo izkopanine kompleksov grajskih okopov in naselij v Tornowu [okrožje Kalawa (Calau)],⁸ gradišča (Grodisch) pri Wiesenau (okrožje Eisenhüttenstadt)⁹ in nedavno na grajskem območju Lubnjowa (Lübbenau). Za južnejša lužiškosrbska plemena so pomembne arheološke raziskave z meissenskega grajskega hriba¹⁰ in z grajskega okopa Bronjo (Brohna) (okrožje Budyšin).¹¹ Na podlagi teh in nadaljnjih raziskav je bil na II. mednarodnem kongresu slovanske arheologije avgusta 1970 v Berlinu predložen celoten pregled.¹² Od začetka sedemdesetih let poteka za celotno ozemlje NDR sistematično zbiranje arheoloških virov v zvezi z zgodnjo zgodovino (od 7. do 12. stoletja), pri katerem upoštevajo tudi vsa plemenska področja Lužiskih Srbov.¹³

V nasprotju s prikazovanji meščanskih zgodovinarjev se je dalo dokazati, da so tudi na območju lužiškosrbskih plemen obstajali samostojni začetki zgodnjefevdalnega družbenega razvoja, ki pa sta jih zmotili in prekrili vojaška osvojitev in vladna kolonizacija, ki je tej sledila. Seveda lahko zgodovinska arheologija odgovori na vprašanja zgodnjezgodovinskega družbenega in kulturnega razvoja le v povezavi z drugimi znanstvenimi disciplinami.¹⁴ Jezikoslovje,¹⁵ še zlasti pa onomastična raziskovanja¹⁶ so veliko pripomogla pri razčiščevanju problematike staroluži-

⁶ »... Gerade die landesgeschichtliche Forschung sei unmittelbar berufen, die Meinungsbildung von der Primitivität der Wenden und Slawen wissenschaftlich zu untermauern und die Gesetzmäßigkeit des Sieges der überlegenen deutschen Kultur zu erweisen«, je poudaril profesor zgodovine v Leipzigu R. Kötzschke leta 1920 na internem posvetu v nemškem zunanjem ministrstvu, citirano pri J. Solta, Das nationale Geschichtsbild... (glej op. 2). Meščanska deželna zgodovina in vzhodne raziskave so se posebej aktivno ukvarjale s potvarjanjem lužiškosrbske zgodovine.

⁷ J. Raupp, Die elbawische-sorbische Problematik als Gegenstand der musikalischen Ostforschung, Beiträge zur Musikwissenschaft, Berlin, 1960, št. 3/4, str. 94—103; J. Brankač, Die Rolle der westdeutschen sogenannten Ostforschung, Ss, XV (1962), 2. Beilage, str. 37—42; F. Mětsk, Das Sorbenbild in der westdeutschen »Ostforschung«, ZfG, XIII (1965), št. 7, str. 1172—1185; isti, Das Interesse der Ostforschung des westdeutschen Imperialismus an den Sorben, Bautzen 1968; načelne kritike del R. Lehmann o deželni zgodovini Dolnje Lužice, zlasti J. Solta, JfWG, 1960, T. II, Berlin 1961, str. 315—329; isti, ZfG, XII (1964), št. 1, str. 117—120; F. Förster, E. Hartstock, J. Knebel, Lp B, 10/2 (1963), str. 204—210, in veliko ocen zahodnonemških publikacij, zlasti tiste, ki jih je napisal F. Mětsk.

⁸ J. Herrmann, Tornow und Vorberg. Ein Beitrag zur Frühgeschichte der Lausitz, Berlin 1966; isti, Siedlung, Wirtschaft und geschichtliche Verhältnisse der slawischen Stämme zwischen Oder/Neiße und Elbe. Studien auf der Grundlage archäologischer Materials, Berlin 1968; isti, Die germanischen und slawischen Siedlungen und das mittelalterliche Dorf von Tornow, Kr. Calau, Berlin 1973.

⁹ H. Geißler, R. Schulz, Burgwall und Siedlung »Grodisch« bei Wiesenau, Kr. Eisenhüttenstadt. Grabungen der Jahre 1971 und 1972, Ausgrabungen und Funde, 18 (1973), št. 3, str. 147—153.

¹⁰ W. Coblenz, Zur Frühgeschichte der Meißner Burg. Die Ausgrabungen im Meißner Burghof 1959/60, Meißner Heimat, 1. Sonderheft, Meißner 1961.

¹¹ W. Coblenz, Die slawische Sumpfschanze von Brohna, Berlin 1969.

¹² Die Slawen in Deutschland. Geschichte und Kultur der slawischen Stämme westlich von Oder und Neiße vom 6. bis 12. Jahrhundert. Ein Handbuch, hrsg. von J. Herrmann, 2. Aufl., Berlin 1972. V tej knjigi je tudi ipregled lužiškosrbske zgodovine do današnjih dni; napisali so ga J. Brankač, F. Mětsk, J. Solta, M. Kasper in K. J. Schiller —, glej oceno: F. Gestrin, Zgodovinski časopis, XXIX (1973), št. 1-2, str. 159—160; J. Herrmann, Zwischen Hradschin und Vineta. Frühe Kulturen der Westslawen, Leipzig — Jena — Berlin 1971.

¹³ Od te, na več delov zamišljene publikacije je izšel doslej prvi zvezek, ki se nanaša na severozahod NDR: Corpus archäologischer Quellen zur Frühgeschichte auf dem Gebiet der Deutschen Demokratischen Republik (7.—12. Jahrhundert), hrsg. von J. Herrmann, P. Donat, 1 Lieferung, Berlin 1973.

¹⁴ J. Herrmann, Die Nordwestslawen und ihr Anteil an der Geschichte des deutschen Volkes, Berlin 1973.

¹⁵ H. Schuster-Sew, Das altsorbische Dialektgebiet und seine sprachliche Stellung im Rahmen des Westslawischen, Lp B, 19/2 (1972), str. 203—222.

¹⁶ Schriftenreihe der den sächsisch-thüringischen Raum betreffenden namenkundlichen Arbeitsgruppe an der Karl-Marx-Universität in Leipzig: Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte, hrsg. von Th. Frings und R. Fischer; E. Eichler, Ortsnamenbuch der Oberlausitz. Studien zur Toponymie... (= Deutsch-slawische Forschungen zur Namenkunde und Siedlungsgeschichte, Nr. 28), Berlin 1973; der., Die Ortsnamen der Niederlausitz, Bautzen 1973; J. Meschgang, Die Ortsnamen der Oberlausitz, Bautzen 1973.

škosrbskih naselij, čeprav nekatera vprašanja — kot npr. razredna struktura na nemško-lužiškosrbskih stičnih področjih — očitno še niso bila deležna dovolj pozornosti.

Še vedno niso dovolj razčiščena vprašanja etnogeneze, prihoda na dokončna naselitvena področja, etnične sorodnosti lužiškosrbskih plemen in druga. Avtorji »Zgodovine Lužiških Srbov« zastopajo stališče, da je starolužiškosrbsko področje med rekami Odra (Wódra — Oder), Bóbr (Bober) in Kwiso (Queis) na vzhodu ter Solawo (Saale) na zahodu glede jezika tvorilo relativno enoto.¹⁷

Kar zadeva proučevanje zgodovine srednjega veka je J. Brankač ocenil stanje virov in raziskav na tem področju. Na osnovi vsestranske analize virov, ki jih imamo, je kritično pregledal meščansko zgodovinsko literaturo in formuliral naloge in probleme za nadaljnje raziskovanje. Poleg »Študij gospodarstva in socialne strukture zahodnih Slovanov«¹⁸ omenimo še proučevanje politične zgodovine polabsko-slovanskih plemenskih zvez v 9. stoletju¹⁹ in prispevek o zgodovinskih raziskavah sorabista A. Muke.²⁰ V to zvezo spada tudi delo L. Tyszkiewicza (Wrocław) o župah v lužiškosrbskih plemenskih področjih na kasnejših ozemljih Gornje in Dolnje Lužice.²¹

V prispevkih k »Učbeniku nemške zgodovine« je bil prvič v nekem visokošolskem učbeniku v NDR podan marksističen prikaz zgodnje zgodovine polabskih Slovanov, ki je vplival tudi na nadaljnje raziskovanje na tem področju.²²

Nadaljnja raziskovalna dela se nanašajo na fevdalne vojne med Poljaki in Nemci v lužiškosrbskem naselitvenem področju,²³ na zgodovino naselitve in gospodarstva v posameznih predelih Gornje Lužice²⁴ in na sestavo in upravo Gornje Lužice.²⁵ Opisana je socialna diferenciacija rokodelcev mesta Budyšin v 14. st.²⁶ in predstavljena zgodovina gornjelužiške zveze šestih mest v primerjavi s pomembnimi mestnimi zvezami v drugih področjih Nemčije.²⁷ Končno pa omenimo še študijo o problemih češke krone z ozirom na lužiške mejne grofije in Lužiške Srbe.²⁸

Večina raziskovalnih tem iz obdobja poznega fevdalizma zadeva agrarno zgodovino in zgodovinsko demografijo. J. Leszczyński (Wrocław) ima velik delež pri agrarnozgodovinskih delih glede na Gornjo Lužico.²⁹ V tesnem sodelovanju (za katerega se je vedno zavzemal) z inštitutom v Budyšinu, je vodil agrarnozgodovinske raziskave, ki so se tu začele v petdesetih letih, še zlasti iz zgodovine razrednega

¹⁷ Glej tudi H. Schuster-Sewc, *Das altsorbische Dialektgebiet . . .* (prim. op. 15), str. 218.

¹⁸ J. Brankač, *Studien zur Wirtschaft und Sozialstruktur der Westslawen zwischen Elbe-Saale und Oder aus der Zeit vom 9. bis zum 12. Jahrhundert*, Bautzen 1964.

¹⁹ J. Brankač, *Betrachtungen zur politischen Geschichte der elbawischen Stammesverbände im 9. Jahrhundert, L'Europe aux IXe — Xle siècles. Aux origines des Etats nationaux*. Uredila T. Mantuffel, A. Gieysztor, Warszawa 1968, str. 391—419.

²⁰ J. Brankač, *Aus der geschichtswissenschaftlichen Tätigkeit Arnošt Mukas*, Lp A, 22/2 (1975), str. 153—162.

²¹ L. Tyszkiewicz, *Zur Problematik der frühmittelalterlichen Stammesgebiete und Burgbezirke in der Nieder- und Oberlausitz*, Lp B, 15/1 (1968), str. 39—66.

²² J. Brankač v knjigi L. Stern, J. Bartmuß, *Deutschland in der Feudalepoche von der Wende des 5./6. Jh. bis zur Mitte des 11. Jh.*, Berlin 1965, — 2. überarbeitete und erweiterte Aufl., Berlin 1970. Popolnoma na novo obdelana so poglavja o polabskih Slovanih: Die slawischen Stammesverbände und Stämme zwischen Elbe/Saale und Oder in der Zeit vom 7. bis 10. Jh. — Die westslawischen Stammesverbände und Stämme zwischen Elbe/Saale und Oder und ihre Stellung zum Frankenreich (7. bis Anfang des 10. Jhs) — Die expansion gegen die Elbawen im 10. Jh. und die Widerstandskaktionen der unterworfenen Bevölkerung bis zum großen Slawenaufstand von 955.

²³ K. Maleczyński (Wrocław), *Die Politik Ottos III. gegenüber Polen und Böhmen im Lichte der Meißener Bistumsurkunde vom Jahre 995*, Lp B, 10/2 (1963), str. 162—205; W. Coblentz, *Bolesław Chrobry in Sachsen und die archäologischen Quellen*, *Slavia Antiqua*, 10 (1963), str. 249—285.

²⁴ J. Huth, *Die slawische Vorbesiedlung des Eigenschen Kreises*, Lp B, 9/1 (1962), str. 22—59; isti, *Zu mittelalterlichen Siedelvorgängen in der sorbisch-deutschen Kontaktzone der Oberlausitz*, Lp B, 11/2 (1964), str. 181—203; isti, *Der sorbische Landesausbau klosterwasserarbeits- und erweiterte Aufl.*, Lp B, 12 (1965), str. 27—66; isti, *Die Meißener Bistumsatrikel von 1495—eine Quelle zur Siedlungs- und Herrschaftsgeschichte der Oberlausitz*, Lp B, 15/1 (1968), str. 18—38; glej tudi W. Haupt, J. Huth, *Das Zinsregister des Klosters Marienstern, Bautzen 1937 in G. Heitz, Sozialgeschichtliche Aspekte eines Oberlausitzer Zinsregisters*, Lp B, 7 (1960), str. 133—156.

²⁵ M. Reuther, *Verfassung und Verwaltung in der Oberlausitz bis zum Beginn des Sechsstädtebundes 1346*, *Oberlausitzer Forschungen*, hrsg. von M. Reuther, Leipzig 1961, str. 81—107.

²⁶ P. Kunze, *Zur sozialen Differenzierung der Handwerker Bautzens in der zweiten Hälfte des 14. Jahrhunderts*, Lp B, 17/2 (1970), str. 186—206.

²⁷ K. Czok, *Der Oberlausitzer Sechsstädtebund in vergleichender geschichtlicher Betrachtung*, *Oberlausitzer Forschungen . . .* (cit. v op. 25), str. 103—120; isti, *Die Auswirkungen des Bautzener Aufstandes von 1405*, Lp B, 8 (1961), str. 108—126.

²⁸ F. Mětsk, *Z lužiskich a serbskich problemow češkeje króny za čas turkowskich wójnow*, *Průzřek*, Budyšin 1960, št. 10.

²⁹ J. Leszczyński, *Stand und Aufgaben der Forschung zur Geschichte der Oberlausitz im Spätfeudalismus*, Lp B, 12 (1965), str. 89—116.

boja kmetov,³⁰ in posvetil številne posamezne študije tudi drugim vprašanjem: prisilni službi poslov in begu z dežele, razrednemu boju rokodelskih pomočnikov v Zhorjelcu (Görlitz), zgodovini gornjelužiskih stanov itd.³¹ F. Mětsk in J. Huth sta analizirala dvojezično napisani urbar neke gornjelužiške vasi,³² H.-H. Müller pa je obravnaval problem zakupa viteških posestev po kmetih v 18. stoletju.³³

Zgodovinska demografija,³⁴ ki jo je zastopal F. Mětsk, je najprej dala veliko število raziskav posameznih predelov — na območjih obeh lužiskih mejnih grofij in sosednjih ozemelj z lužiskosrbskim prebivalstvom. Obsežni, predvsem demografski viri so dali podlago za razjasnitev bistvenih družbenih, političnih, gospodarskih in kulturnih zvez ter odnosov med narodnostmi. Pozornosti so bila deležna tudi splošna vprašanja zgodovinske statistike in njene metodike.³⁵

K proučevanju poznega fevdalizma na lužiskosrbskem jezikovnem področju so prispevale tudi monografske študije, pomembne za kulturno zgodovino. Sem spadajo dela o lužiskosrbskem ljudskem pesništvu, lužiskosrbskem pismenstvu tega časa³⁶ in lužiskosrbski glashi³⁷ ter objava lužiskosrbskih jezikovnih spomenikov.³⁸ Do sistematičnega proučevanja kulturnega razvoja Lužiskih Srbov tako v srednjem veku kot tudi v stoletjih poznega fevdalizma še ni prišlo. Tudi posamezna področja, kot npr. humanizem, pietizem in prosvetljenstvo, pa tudi upodabljajoča umetnost³⁹ pri Lužiskih Srbih so do sedaj ostala v glavnem neobdelana.

Razmeroma obsežna dela o 19. stoletju so obravnavala predvsem duhovno-kulturni razvoj, revolucionarna leta 1848/49 in nacionalno gibanje Lužiskih Srbov, pa tudi gospodarske in agrarnozgodovinske teme. Temeljite študije so bile posvečene pomembnih lužiskosrbskim osebnostim na prehodu iz 18. v 19. stoletje: budyšin-skemu škofu in prosvetitelju Francu Juriju Loku,⁴⁰ pedagogu in pisatelju iz Chósébuza (Cottbus) Dabitu Boguměru Głowanu,⁴¹ nadžupniku v Picnu (Peitz, prav tako okrožje Chósébus (Cottbus)), J. Z. F. Šyndlarju⁴² ter zhorjelskemu prosvetljenecu in

³⁰ J. Leszczyński, *Der Klassenkampf der Oberlausitzer Bauern in den Jahren 1655—1720*, Bautzen 1964; glej tudi P. Kunze, *Bauernruhen im Kreis Cottbus 1715—1717*, Lp B, 16/1 (1969), str. 70—90.

³¹ J. Leszczyński, *Stany Górnych Łużyc w latach 1635—1697*, Wrocław 1963. Posamezni članki, ki jih tu ne moremo posebej omenjati, so navedeni v letni bibliografiji *Lětopisa in v lužiskosrbski bibliografiji*, citirani v op. 90. Glej tudi J. Solta, *Die Ertragsentwicklung in der Landwirtschaft des Klosters Marienstern. Zur Entwicklung der Getreideerträge unter den Bedingungen des preußischen Weges der bürgerlichen Agrarrevolution*, Bautzen 1958.

³² F. Mětsk, *Das Schomchitzer Urbar von 1761, eine zweisprachige Quelle zur Geschichte des spätfudalen Oberlausitzer Gutsdorfes*, Lp B, 17/1 (1970), str. 75—87; J. Huth, *Schmochitz im Spätfudalismus*, prav tam, str. 88—102.

³³ H.-H. Müller, *Bäuerliche Rittergutspachtungen im Cottbuser Kreis in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*, Lp B, 11/1 (1964), str. 29—54.

³⁴ F. Mětsk, *Forschungen zur Demographie und Statistik der Sorben in Gegenwart und Vergangenheit*, Lp B, 12 (1965), str. 256—269.

³⁵ Številnih Mětskovih člankov tu ne moremo navajati. Lp B, 23/1 (1976), str. 83—127 prinaša »Bibliographie der Veröffentlichungen von Frido Mětsk«, ki sta jo sestavila P. Kunze in H. Völkel. Tu naj navedemo samo knjige: F. Mětsk, *Die brandenburgisch-preußische Sorbenpolitik im Kreis Cottbus vom 16. Jahrhundert bis zum Posener Frieden (1806)*, Berlin 1962; isti, *Der Kurländisch-wendische Distrikt. Ein Beitrag zur Geschichte der Territorien Bärwalde, Beeskow, Strokow, Teupitz und Zossen mit besonderer Berücksichtigung des 16. bis 18. Jahrhunderts*, Bautzen 1965; isti, *Die Stellung der Sorben in der territorialen Verwaltungsgliederung des deutschen Feudalismus. Ein Beitrag zur Rechts- und Verfassungsgeschichte des deutschen Feudalismus im Sorbenland*, Bautzen 1968; isti, *Verordnungen und Denkschriften gegen die sorbische Sprache und Kultur während der Zeit des Spätfudalismus. Eine Quellensammlung*, Bautzen 1969; isti, *Ideologen der antisorbischen Sprachpolitik während der Periode des Übergangs vom Feudalismus zum Kapitalismus. Eine Quellensammlung*, Bautzen 1973.

³⁶ P. Nedo, *Grundriß der sorbischen Volksdichtung*, Bautzen 1966; R. Jenč, *Stawiny serbskeho pismowstwa, 1. dzěl, Budyšin 1954, 2. dzěl, Budyšin 1960*; F. Mětsk, *Chrestomatija dolnoserbskego pismowstwa, I. zw., Berlin 1956, II. zw., Berlin 1957*.

³⁷ J. Raupp, *Sorbische Volksmusikanten und Musikinstrumente*, Bautzen 1963; isti, *Sorbische Musik, Ein Abriss in Wort und Bild*, Bautzen 1966; isti, *Zur Problematik der elblawisch-sorbischen Musikkultur*, Lp C, 15 (1972), str. 101—107.

³⁸ H. Schuster-Sewo, *Sorbische Sprachdenkmäler. 16.—18. Jahrhundert*, Bautzen 1967.

³⁹ F. Mětsk, *Gab es im Feudalzeitalter bei den Sorben eine bildende Kunst?*, Lp C, 15 (1972), str. 90—100.

⁴⁰ R. Kilank, *Franz Georg Lock — Ein Beitrag zur katholischen Aufklärung in der Oberlausitz. Phil. Diss., Berlin 1970*; isti, *Franc Jurij Lok und die Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften*, Lp B, 15/1 (1968), str. 94—103; isti, *Listy Jakuba Zura Francej Jurjeje Lokej*, Lp A, 13/2 (1966), str. 225—238; W. Zeil, *Der Briefwechsel Jakob Zurs und Franc Jurij Loks mit Josef Dobrovský 1778—1797*, Lp B, 15/1 (1968), str. 94—103; v tej zvezi naj opozorimo še na članek o prvem lužiskosrbskem časopisnem uredniku, tesarju Dejki v Budyšinu: L. Hajnec, *Jan Bohuchwał Dejka — Założiciel serbskeho nowinarstwa*, Lp A, 3 (1955), str. 80—144.

⁴¹ K. D. Biernat, *David Traugott Kopf — Lehrer der Sorben, Erzieher der Waisen und Verwahrlosten. Eine sorbische Lehrerpersönlichkeit aus der 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts*, Päd. Diss., Potsdam 1964.

⁴² Glej P. Kunze, *Die Sorbenpolitik des feudalabsolutistischen preußischen Staates vom Wiener Kongreß bis zum Vorabend der bürgerlich-demokratischen Revolution im Rahmen der bürgerlichen Umwälzung der Gesellschaft*, Phil. Diss., Leipzig 1973 — k temu teze Lp B 23/1 (1976), str. 31—45.

ustanovitelju gornjelužiške znanstvene družbe Nemcu Karlu Gottlobu von Antonu.⁴³ Pomembno je tudi proučevanje »Vendskega seminarja« v Pragi, ker je bilo to izredno pomembno izobraževališče odraščajoče lužiskosrbske inteligence, ki jo je v začetku 19. stoletja zajel napreden meščanski razvoj v češki metropoli in ki je bila tesno povezana z delovanjem odličnih učenjakov Josefa Dobrovskega in Bernarda Bolzana.⁴⁴ Napisane so bile tudi biografije osebnosti iz sredine in druge polovice 19. stoletja — med drugim dela o slovanskem publicistu in prvem lektorju za lužiskosrbski jezik v Leipzigu Janu Pětru Jordanu,⁴⁵ o vodilnih lužiskosrbskih patriotih Janu Arnoštu Smolerju⁴⁶ in Michału Hórniku⁴⁷ ter o klasiku lužiskosrbske književnosti Jakubu Bartu Čišinskemu.⁴⁸

Tekla so proučevanja o položaju prebivalstva od 1789 do 1815 ter o teritorialnih spremembah, do katerih je prišlo na Saškem in s tem tudi v obmejnih grofijah Gornji in Dolnji Lužici po Dunajskem kongresu leta 1815 in ki so imele velik vpliv na nadaljnji razvoj Lužičkih Srbov.⁴⁹ Medtem ko je bilo doslej obravnavano oblikovanje meščanske nacionalne zavesti Lužičkih Srbov predvsem z literarnozgodovinskega aspekta, se sedaj s tem problemom ukvarjajo tudi zgodovinarji.⁵⁰ Zanimanje zgodovinarjev so vzbudili tudi mednarodni medsebojni odnosi lužiskosrbskega razvoja.⁵¹ Opozorimo naj še na vprašanje slovanske vzajemnosti, ki je imela velik vpliv na zgodovino Lužičkih Srbov.⁵² Zgodovina Lužičkih Srbov na predvečer in med samo revolucijo 1848/49 je bila prvič prikazana v širših okvirih.⁵³ Lužiskosrbsko nacionalno problematiko na prehodu iz fevdalizma v kapitalizem lahko širše ocenimo ob rezultatu del za »Zgodovino Lužičkih Srbov«. Nezadostno proučeni so še vedno položaj v lužičkih mestih v prvi polovici 19. stoletja, začetek razvoja industrije in vprašanje buržoazije in proletariata.

Proučevanja agrarne zgodovine se nanašajo na meščansko agrarno reformo na Saškem in v saški Gornji Lužici,⁵⁴ na strukturo in položaj vaškega prebivalstva sredi

⁴³ W. Zeil, Karl Gottlob von Anton und seine Beziehungen zu den Sorben, Lp B, 15 (1968), str. 1—17, 175—220.

⁴⁴ W. Zeil, Bolzano und die Sorben. Ein Beitrag zur Geschichte des »Wendischen Seminars« in Prag zur Zeit der josefinischen Aufklärung und der Romantik, Bautzen 1967.

⁴⁵ M. Schmidt (Praha), dr. Jan Pětr Jordan. Jeho žiwjenje a skutkowanje wot lěta 1848, Budyšin 1962; glede drugih del o Jordanu glej: J. Sołta, Studije k skutkowanju Jana Pětra Jordana w dobie předměrcu, Rozhlad, XXII (1972), št. 8, str. 305—311.

⁴⁶ J. Cyž, Jan Arnošt Smoler. Žiwjenje a skutkowanje serbskeho wótcina, Budyšin 1975. Cyž je v skoraj dvestih prispěvkih v Lětopisih A in B objavil obsežno Smolerjevo korespondenco s številnimi osebnostmi, tako Lužičkimi Srbi kot pripadniki drugih slovanskih narodov, zlasti Rusi. Pregled teh objav je v navedeni biografiji, str. 290.

⁴⁷ J. Petr (Praha), Michał Hórník. Žiwjenje a skutkowanje serbskeho wótcina, Budyšin 1974. Petr ima to svoje delo za uvod v obsežno znanstveno biografijo Hórnika, ki jo pripravlja; P. Nowotny, Michał Hórník. Ein Beitrag zu seinem Leben und Werk, Beiträge zur Geschichte der Slawistik, hrsg. von H. H. Bielfeldt und K. Horálek, Berlin 1964, str. 192—207.

⁴⁸ P. Nowotny, Čišinskeho narodny program na zakładže jeho swětonahlada, Budyšin 1960. Že v petdesetih letih je O. Wićaz objavil življenjepisa lužiskosrbskih pesnikov (Handrij Zejler in Jan Radyserb-Wjela).

⁴⁹ F. Mětsk, Einige Erwägungen über die Auswirkungen der territorialen Veränderungen zu Beginn des 19. Jahrhunderts auf die sorbische Nationalität, Lp B, 9/1 (1962), str. 60—87; P. Kunze, Probleme der sorbischen Geschichte in der Übergangsperiode vom Feudalismus zum Kapitalismus, Lp B, 22/1 (1975), str. 62—99; isti, Die soziale und nationale Lage der sorbischen Bevölkerung in der späteren preußischen Ober- und Niederlausitz in den Jahren 1789 bis 1815, Lp B, 20/2 (1973), str. 161—211; isti, Die Sorben politik... (gl. op. 42).

⁵⁰ J. Sołta, Zur Frage der Herausbildung des Nationalbewußtseins bei den Lausitzer Sorben in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, v publikaciji Le développement de la conscience nationale en Europe Orientale. Colloque de la Commission internationale des Etudes slaves du Comité international des Sciences historiques, Paris 1969, str. 37—49, obširneje: Lp B, 15/2 (1968), str. 221—234.

⁵¹ J. Sołta, Die Lausitzer Sorben und ihre Nachbarn in der Zeit von 1789 bis 1848. Ein Beitrag zur Frage der internationalen Wechselbeziehungen der sorbischen Geschichte, Lp B, 22/1 (1975), str. 49—61; isti, Studije k skutkowanju Jana Pětra Jordana... (gl. op. 45); L. P. Laptewa (Moskva), Das Sorbenbild in der russischen vorrevolutionären Geschichtsschreibung, Lp B, 12 (1965), str. 239—255; ista, Problema germanizaciji polabskih i baltijskih slavian v ruskoj dorevolucionnoj istoriografiji, Meždunarodne otnošenija v Centralnoj i Vostočnoj Evropi i ih istoriografija, Moskva 1966, str. 171—191.

⁵² P. Nowotny, Die Bedeutung der slawischen Wechselseitigkeit für die Entwicklung der sorbischen Literatur und Wissenschaft, besonders in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts, ZfS, 1963, št. 2, str. 211—221; isti, Michał Hórník... (gl. op. 47).

⁵³ E. Hartstock, Die sorbische nationale Bewegung in der sächsischen Oberlausitz während der bürgerlich-demokratischen Revolution 1848/49, Phil. Diss., 1968; V. Klemen, Das Revolutionsjahr 1848 in den Städten der Niederlausitz, Lp B, 15/2 (1968), str. 150—174; isti, Das Revolutionsjahr 1848 in den Dörfern der Niederlausitz, Lp B, 16/1 (1969), str. 48—69; J. Sołta, Serbja w bygarsko-demokratiskej revoluciji 1848/49, Budyšin 1975.

⁵⁴ R. Groß, Die bürgerliche Agrarreform in Sachsen und die sächsische Oberlausitz, Lp B, 14/1 (1967), str. 1—21.

19. stoletja in na kmečko gibanje v letih 1848/49.⁵⁵ Proučevanja procesa razredne diferenciacije kmetov v kapitalizmu zajemajo celo stoletje na celotnem ozemlju Gornje in Dolnje Lužice. Ta proučevanja izhajajo iz gospodarske zgodovine in statistike in se dotikajo tudi sorodnih disciplin — narodopisja in literarne zgodovine.⁵⁶ Z načinom življenja kmečkih poslov v kapitalizmu, ki na poseben način odraža proces diferenciacije kmetov, se ukvarja posebno narodopisno delo.⁵⁷ Nadaljnje raziskave so bile posvečene odporu kmetov, ki se je od iztekajočega 19. stoletja dalje očitno vse bolj krepilo, oblikovanju lužiskosrbskega narodnega gibanja na malomeščanskih demokratičnih osnovah in ustanovitvi »Domowine« v letih 1912/13 — najprej kot krovne organizacije lužiskosrbskih društev.⁵⁸

Dela o razvoju industrijskega kapitalizma in rasti industrijskega proletariata in delavskega gibanja v Lužici⁵⁹ od druge polovice 19. stoletja naprej so se osredotočila na rudarstvo rjavega premoga kot na najpomembnejšo industrijsko vejo na tem področju.⁶⁰ Avtorji »Zgodovine Lužiskih Srbov« so si prizadevali odkriti in prikazati oblikovanje odnosov med lužiskosrbsko nacionalno problematiko v kapitalizmu, malomeščansko-kmečkim lužiskosrbskim nacionalnim gibanjem in revolucionarnim delavskim gibanjem v Nemčiji. Glede tega kompleksa vprašanj pa bodo v prihodnosti potrebna še nadaljnja proučevanja.

Z veliko socialistično Oktobrsko revolucijo 1917. leta je dobil boj delavskega razreda in njegove revolucionarne partije vedno večji pomen za Lužiške Srbe. Poleg vprašanj gibanja poljedelskih delavcev in kmetov je bila v središču pozornosti večjega števila del politika komunistične partije Nemčije (KPN), njena kmečka in nacionalna politika. V odnosu do zgodovine delavskega gibanja so proučevali gibanje poljedelskih delavcev v saški Gornji Lužici,⁶¹ naseljevalno vprašanje⁶² in nastanek demokratičnega kmečkega gibanja pod vplivom KPN,⁶³ ki je vplivalo na lužiskosrbsko nacionalno gibanje. Izhajajoč s svojega internacionalističnega stališča je KPN od dvajsetih let naprej razvila svojo narodnostno politiko do narodnih manjšin.⁶⁴

Vladajoči razred in meščanske stranke Weimarske republike so takoj po ustanovitvi republike nadaljevali s šovinistično politiko zatiranja in nasilne germaniza-

⁵⁵ E. Hartstock, Die sorbische nationale Bewegung... (gl. op. 53), tu so navedena še druga dela istega avtorja; J. Solta, Die lausitzische Bauernschaft am Ende des »preußischen Weges« der bürgerlichen Agrarrevolution, Lp B, 12 (1965), str. 144—160.

⁵⁶ J. Solta, Die Bauern der Lausitz. Eine Untersuchung des Differenzierungsprozesses der Bauernschaft im Kapitalismus, Bautzen 1968 — tu je navedena še druga literatura; isti, Die kapitalistische Klassendifferenzierung der Bauernschaft von der Mitte des 19. Jahrhunderts bis zum Beginn des zweiten Weltkrieges, dargestellt vornehmlich am Beispiel der Lausitz, Lp B, 15/2 (1968), str. 235—245.

⁵⁷ S. Musiat, Zur Lebensweise des landwirtschaftlichen Gesindes in der Oberlausitz, Bautzen 1964.

⁵⁸ H. Zwahr, Bauernwiderstand und sorbische Volksbewegung in der Oberlausitz (1900—1918), Bautzen 1966 — tu je navedena še druga literatura; isti, Sorbische Volksbewegung. Dokumentation 1872—1918, Bautzen 1968; H. Zwahr, Arnošt Bart-Brězyncanski. Ziwjenje a skutkowanje zažožičela Domowiny, Budyšin 1970; glej tudi F. Měšk, Česke wliwy a styki w młodoserbskim hibanju Delnjeje Lužicy, 1888—1908, Slavja Occidentalis (Poznań), 23 (1963), str. 105—159; J. Gróž in drugi, Domowina. Zarys stawiznow, Budyšin 1972; J. Brankač, Demokratski seljački pokret Lužičkih Srba krajem XIX. i početkom XX. veka, Jugoslovenski istorijski časopis, 1972, 1-2, str. 93—103.

⁵⁹ Po ozemelskih spremembah, ki so bile posledica dunajskega kongresa 1815, in o razvoju meščansko-kapitalističnega družbe v 19. stoletju je dobil pojem Lužica novo vsebino. Kot zgodovinski in geografski pojem obsega naslednja ozemlja: nekdanj saškemu volilnemu knezu podložni mejni grofiji Gornjo in Dolnjo Lužico ter brandenburško-prusko okrožje Chóšebuz. Dolnja Lužica, okrožje Chóšebuz in dve tretjini Gornje Lužice so bili po letu 1815 pruski. Prusija je prva dva teritorija vključila v provinco Brandenburg, pridobljene dele Gornje Lužice pa v provinco Sleziya. Iz južnega dela Gornje Lužice, ki je ostal Saški, so napravili okrožno direkcijo Budyšin (nemško do 1868 uradno Budissin).

⁶⁰ F. Förster, Senftenberger Revier 1890—1914. Zur Geschichte der Niederlausitzer Braunkohlenindustrie vom Fall des Sozialistengesetzes bis zum Ausbruch des ersten Weltkrieges, Bautzen 1968; isti, Der Braunkohlenbergbau der südlichen Niederlausitz von 1849 bis 1871, Lp B 14/2 (1967), str. 157—169; isti, Der Griff des Braunkohlenkapitals nach Groß Partwitz. Industriegeschichtlicher Beitrag zu einer Dorfuntersuchung im Lausitzer Urstromtal, Lp B, 17/2 (1970), str. 133—157; J. Solta, Zu den Anfängen der Arbeiterbewegung in der sächsischen Oberlausitz. Der »Dresdner Volksbote« als Quelle und Berichterstatte der sächsischen Sozialdemokratie der siebziger Jahre, Lp B, 8 (1961), str. 154—182; E. Ließ, Die Ilse Bergbau-AG und ihre Arbeiter während des ersten Weltkrieges, Lp B, 15/2 (1968), str. 129—149.

⁶¹ U. Mantzke, Zur Bewegung des Landproletariats der sächsischen Oberlausitz im ersten Jahr nach der Novemberrevolution, Lp B, 14/2 (1967), str. 129—156.

⁶² M. Kasper, Zur Siedlungsfrage in der sächsischen Oberlausitz (1919—1924), Lp B, 7 (1960), str. 36—82.

⁶³ M. Kasper, Der Lausitzer Bauernbund. Ein Beitrag zur Geschichte der demokratischen Bauernbewegung in der Oberlausitz 1924—1932, Bautzen 1967.

⁶⁴ M. Kasper, K politice sakskeje KPD naprečo serbskemu narodnemu hibanju za čas Weimarskeje republiki, Rozhľad, XIII (1963), št. 11, 12, str. 321—350, 353—364.

cije narodnih manjšin.⁶⁵ Pri tem je bil nemški imperializem v času svoje omajane moči po letu 1918 deležen ustrežljive podpore Svete stolice in tedanjega nuncija v Nemčiji Eugenia Pacellija.⁶⁶ Nekaj kasneje si je Nemčija ustvarila oporišča v nemških manjšinah v vzhodnih in jugovzhodnih evropskih državah.⁶⁷ Lužiškosrbski delovni ljudje in njihovo nacionalno gibanje — tako samo zase kot v zvezi z nacionalnimi manjšinami v Nemčiji — se niso mogli obdržati ob ekonomskem, političnem in ideološkem aparatu moči monopolno-kapitalistične Weimarske republike. Na gospodarskem področju to dejstvo ponazarjata tako položaj kmetov kot tudi bankrot lužiškosrbske banke v Budyšinu v letih svetovne gospodarske krize od 1929—1932.⁶⁸

Brutalna politika iztrebljanja Hitlerjevega fašizma se je pokazalo kot kontinuirano nadaljevanje politike zatiranja nemškega imperializma do narodnih manjšin.⁶⁹ Prvi teroristični val preganjanja spomladi 1933 je v tujini sprožil široko protestno gibanje in imponantne demonstracije v znak solidarnosti z lužiškosrbskim narodom.⁷⁰ Te demonstracije lahko ocenimo kot specifičen izraz široko razmahnjenega internacionalnega protifašističnega gibanja za podporo žrtev nemškega fašizma. O dejavnosti »Vendskega oddelka« pri okrajnem glavarstvu v Budyšinu — v resnici osrednje državne institucije, ki je bila zaradi kamuflaže organizirana pri krajevnih oblasteh v Budyšinu, so bili objavljeni dokumenti.⁷¹ Raziskovali so vlogo fašistične organizacije »Bund Deutscher Osten« (BDO),⁷² katere vodstvo je Hitler zaupal profesorju Theodorju Oberländerju.⁷³ Zgodovina BDO posebno jasno ponazarja kontinuiteto revanšističnih ozemeljskih zahtev in šovinističnega narodnostnega boja nemškega imperializma pred in po letu 1933. Odporniško gibanje lužiškosrbskega delovnega prebivalstva, organiziranega v Domowini, se je po letu 1933 skoncentriralo na spor o osnutku novih pravil. Posledica tega je bila dokončna prepoved organizacije leta 1937.⁷⁴ Protifašistični odpor širokih krogov lužiškosrbskega prebivalstva je v vojnih letih našel posebno učinkovito obliko v solidarnosti z vojnimi ujetniki in prisilnimi delavci z vzhoda.⁷⁵ Dragoceno informacijo o osvoboditvi Lužiških Srbov leta 1945 predstavlja intervju z maršalom Sovjetske zveze I. S. Konevom, ki je bil leta 1945 poveljnik 1. Ukrajinske fronte, ki je osvobodila Lužico.

Mnoge teme iz prve polovice 20. stoletja pa so doslej vendarle ostale neobdelane. To še toliko bolj velja za čas po letu 1945, s katerim se zgodovinarji v začetku niso ukvarjali tako intenzivno. Najprej so se lotili problemov protifašistično-demokracič-

⁶⁵ F. Mětsk, Woknowny zarjad němskeho mőcnarstwa a serbske hibanje 1918—1919, Lp B, 6 (1959), str. 463—501; isti, Aktywność knjeżerstwowych instancow t. mj. Weimarskeje koalicije pćećiu Serbam w nadawku organizowaneho militaristisko-rewanšistiskeho junkarstwa. Atkowa publikacija z archiwa Budyškeho wokresneho hejtmanstwa z lėta 1921—1922, prav tam, str. 502—542; isti, Z działalności Zentralstelle für Wendenangelegenheiten (Wendenabteilung) w latach 1920—1945. Przyczynek do polityki Rzeszy Niemieckiej wobec Serbołużyczan, Przegląd Zachodni (Poznań), 22 (1966), št. 5, str. 87—98; J. Cyž, Weimarska republika a Serbja, Rozhled, XII (1962), št. 10, str. 316—330.

⁶⁶ K. J. Schiller, Materialien zur Erneuerung des Bistums Meißen 1921—1923. Zur Einflußnahme des Vatikans auf die Sorbenfrage in der Weimarer Republik — ein Beitrag zur Geschichte des politischen Katholizismus, Lp B, 7 (1960), str. 242—291; isti, Zur sorbenfeindlichen Zielsetzung bei der Errichtung des Priesterseminars in Schmochtitz bei Bautzen 1927, Lp B, 9/2 (1962), str. 74—102.

⁶⁷ J. Cyž, Serbska ludowa rada a kongresy evropskich narodnych mještšinow, Rozhled, XIII (1963), št. 8, 9, 10, str. 225—234, 257—266, 295—300; M. Kasper, Die Auswirkungen des Faschisierungsprozesses unter den deutschen nationalen Minderheiten in Polen und der CSR auf die sorbenfeindliche Politik des deutschen Imperialismus 1933—1937, Lp B, 18/2 (1971), str. 138—152.

⁶⁸ J. Sołta, Z problematyki społeczno-ekonomicznego położenia chłopstwa we wschodniej części Dolnych Łużyc w okresie hitlerowskim do 1939 r., Sobótka (Wrocław), XVIII (1963), št. 4, str. 427—459; A. Simon, Zum Zusammenbruch der »Serbska Ludowa Banka — Wendische Volksbank AG« in der Weltwirtschaftskrise 1929/32, Lp B, 9/1—2 (1962), str. 5—21, 5—31.

⁶⁹ M. Kasper, J. Sołta, Aus Geheimakten nazistischer Wendenpolitik, Bautzen 1960.

⁷⁰ M. Kasper, Někotre zwonkownopolitische aspekty serbskeho prašenja 1933—1937, Rozhled, XVIII (1968), št. 4, str. 121—132.

⁷¹ E. Hartstock, Dokumente der ehemaligen »Wendenabteilung« zur faschistischen Unterdrückungspolitik gegenüber der Domowina (1933—1937), Lp B, 11/2 (1964), str. 204—216; isti, Dokumente der ehemaligen »Wendenabteilung« zur faschistischen Unterdrückungspolitik gegenüber der sorbischen Bevölkerung (1935—1936), Lp B, 14/2 (1967), str. 170—186.

⁷² M. Rothbarth, Der »Bund Deutscher Osten« (1933—1943) — Instrument aggressiver Ostpolitik des faschistischen deutschen Imperialismus, Phil. Diss. Rostock 1971 — k temu teze: Lp B, 19/2 (1972), str. 196—202.

⁷³ 1953 je postal isti Oberländer zvezni minister za pregnancy v Adenauerjevi vladi. Prim. M. Kasper, J. Sołta, Aus Geheimakten... (gl. op. 69); Die Wahrheit über Oberländer. Braunbuch über die verbrecherische faschistische Vergangenheit des Bonner Ministers, Berlin 1960; Oberländer przez »Ostforschung«, wywiad i NSDAP do rządu NRF, Warszawa 1960.

⁷⁴ M. Kasper, Rastajenja wo Domowinske wustawki (1934—1937), Rozhled, XVII (1967), št. 12, str. 441—451.

⁷⁵ E. Hartstock, Wo pomocy Serbow wójnskim jatym a nućenym džělačerjam za čas druheje světoweje wójny, Rozhled, XV (1963), št. 2, str. 45—49.

⁷⁶ Lp B, 13/1 (1966), str. 41—42.

ne razvojne stopnje — nastajanje akcijske enotnosti delavskega razreda in združitev komunistične (KPN) in socialdemokratske stranke v socialistično enotno stranko Nemčije leta 1946.⁷⁷ Demokratična agrarna reforma jeseni 1945⁷⁸ in leta 1946 plebiscit v Saški o razlastitvi industrijskih obratov vojnih in nacističnih zločincev⁷⁹ sta bila revolucionarna ukrepa, pri katerih so bili lužiškosrbski delovni ljudje zelo aktivni. Tako je bilo tudi pri izvajanju demokratične šolske reforme in kasneje pri izgradnji socialistične šole.⁸⁰ Močno lužiškosrbsko mladinsko gibanje v prvih povojnih letih⁸¹ je poleg lužiškosrbskih delavcev in predvsem komunistov predstavljalo bistven in odločilen faktor pri napredni usmeritvi Domowine kot široke nacionalne organizacije Lužiških Srbov. Razvoj Domowine od ponovne ustanovitve maja 1945 do ustanovitve NDR je bil analiziran po delnih aspektih in predstavljen v celoti.⁸²

Od 1949 do 1952 so bila odločilna leta prehoda iz protifašistično-demokratične ureditve v izgradnjo socializma v NDR. To obdobje je dalo nove naloge tudi množičnim organizacijam. Napredne sile so v tem času dosegle temeljito reorganizacijo Domowine, da bi jo pripravile na nove naloge. Odpravile so ideološke in organizacijske ostanke iz časa zbiranja Lužiških Srbov v društvi in spremenile Domowino v demokratično množično organizacijo.⁸³ Spremembe iz leta 1945 in demokratična reforma uprave v NDR leta 1952 so sprožile na lužiskem področju tudi novo teritorialno-administrativno ureditev,⁸⁴ ki je med drugim vplivala tudi na izgradnjo in strukturo upravnih organov in kulturnih ustanov, ki so bili posebej pristojni za izvajanje narodnostne politike.⁸⁵ Na tej osnovi se je razvijalo življenje Lužiških Srbov v NDR kot prvi resnični domovini te narodne manjšine.⁸⁶ Ta razvoj od 1945 do 1968/69 razjasnjuje dokumentacija najnovejše lužiškosrbske zgodovine.⁸⁷ Pomemben priročnik je tudi lužiškosrbski biografski leksikon.⁸⁸

⁷⁷ H. Lehmann, F. Mayas, Der Kampf um die Aktionseinheit und die Einheit der Arbeiterklasse in der Niederlausitz 1945/46, Lp B, 11/2 (1964), str. 117—138.

⁷⁸ K. J. Schiller, Die Bedeutung der demokratischen Bodenreform 1945 für die Entwicklung der Sorben in der Deutschen Demokratischen Republik, Niederlausitzer Studien (Cottbus), 1968, št. 2, str. 27—42; isti, Demokratična rólna reforma nazymu 1945 a Domowina, Rozhľad, XV (1965), št. 9, str. 261—268; K. Janak, Die Bodenreform im Kreis Bautzen (Veteranenebericht), Lp B, 7 (1960), str. 199—214; H. Ostermann, Die Massenbewegung zur Durchführung der demokratischen Bodenreform in Landkreis Cottbus, Lp B, 13/2 (1966), str. 129—138; E. Friedemann, Die Durchführung der demokratischen Bodenreform im Kreis Kamenz, Lp B, 23/1 (1976), str. 1—19.

⁷⁹ W. Geist, Der Kampf um die Enteignung der Industriebetriebe der Nazi- und Kriegsverbrecher im Kreis Bautzen (1945—1948), Lp B, 16/1 (1969), str. 20—47.

⁸⁰ M. Komarnicki, Die Durchsetzung der marxistisch-leninistischen Nationalitätenpolitik in der DDR — dargestellt am Beispiel der Entwicklung des zweisprachigen Schulsystem in der Epoche der antifaschistisch-demokratischen Ordnung im Kreis Bautzen, Sš, XVIII (1965), št. 3, 4, 5, str. 146—162, 237—248, 289—305; E. Sobe, Die Verwirklichung der marxistisch-leninistischen Nationalitätenpolitik der SED und der Staatsmacht der DDR beim Aufbau der sozialistischen Schule im Bezirk Dresden (1949/52—1958), Pädag. Diss. Potsdam 1970 — k temu teze: Lp B, 18/1 (1971), str. 80—93; isti, Die Entwicklung der sorbischen Schulen und der Schulen mit sorbischem Sprachunterricht im Bezirk Dresden 1949—1958, Lp B, 22/2 (1975), str. 139—180.

⁸¹ A. Simon, Die sorbische Jugendbewegung Serbska Młodžina — der Prozeß ihrer wachsenden Zusammenarbeit mit der Freien Deutschen Jugend 1946 bis 1949, Phil. Diss. Rostock 1971 — k temu teze: Lp B 18/2 (1971), str. 177—188; J. Handrik, Serbscy brigadnicö w Juhosłowjanskej, Rozhľad, XVII (1967), št. 8, str. 283—289.

⁸² K. J. Schiller, Die Sorben und ihre nationale Bewegung im Kampf für die Schaffung und Festigung der antifaschistisch-demokratischen Ordnung (1945—1949), Phil. Diss. Berlin 1969 — k temu teze: Lp B, 17/1 (1970), str. 54—74; isti, Zwjzazkarska politika SED a prašenje hódnoćenja Domowinskeho wuwica v lětach po 1945, Rozhľad, XVI (1966), str. 99—106; R. Thiemann, Die marxistisch-leninistische Nationalitätenpolitik in Brandenburg und die Situation und Wirksamkeit der Domowina in der Niederlausitz (1945—1949/50), Lp B, 16/2 (1969), str. 152—176; J. Solta, K prašenju charaktera wjednistwa serbskeho narodneho hibanja po l. 1945, Rozhľad, XVI (1966), št. 4, str. 107—110; isti, K sociologiji wodzacych kruhow Domowiny w lětach 1945—1950/52, Rozhľad, XVII (1967), št. 4, str. 121—131.

⁸³ M. Thiemann, R. Thiemann, Die marxistisch-leninistische Nationalitätenpolitik gegenüber der sorbischen nationalen Minderheit und die Entwicklung und Tätigkeit der Domowina bei der Gestaltung des Sozialismus in der DDR (1949—1955), Phil. Diss. Leipzig 1971 — k temu teze: Lp B, 18/2 (1971), str. 171—176; M. Thiemann, Die Reorganisation der Domowina 1950—1952, Lp B, 19/2 (1972), str. 131—150; J. Grós in drugi, Domowina ... (glej op. 58); J. Solta, Abriß ... (glej op. 4).

⁸⁴ K. J. Schiller, Die Lausitz in den territorial-administrativen Einheiten der Deutschen Demokratischen Republik seit 1945 (Lp B, 14/1 (1967), str. 53—63; H. Batowski, (Kraków), Der Übergang kleiner Teile der historischen Lausitz 1945 an Polen und deren administrative Gliederung, Lp B, 23/2 (1976).

⁸⁵ J. K. Schiller, Die staatlichen Organe und Institutionen zur Förderung und Entwicklung der sorbischen Sprache und Kultur in der Deutschen Demokratischen Republik, Lp B, 20/2 (1973), str. 129—139.

⁸⁶ K. J. Schiller, Vpložćenje demokratičeskijh tradicij lužickogo nacionalnog dviženija v GDR, Ežegodnik germanskoj istorii 1970, Moskva, 1971, str. 300—305; J. Solta, Lužiscy Serbj a Němska demokratička republika, jich wóćina, Lp B; 17/1 (1970), str. 27—45; H. Nowuš, Die DDR-Bürger sorbischer Nationalität, ihre staatsrechtliche Stellung und das grundlegende Recht auf Mitbestimmung und Mitgestaltung, Jur. Diss. Leipzig, 1974 — k temu teze: Lp B, 22/2 (1975), str. 181—189.

⁸⁷ B. Cyž, Die DDR und die Sorben. Eine Dokumentation zur Nationalitätenpolitik in der DDR; Bautzen 1969.

⁸⁸ Serbski biografski słownik, Budyšin 1971.

Ob zaključku tega poročila o raziskavah in literaturi naj opozorim še na arhivalna in bibliografska dela, ki se navezujejo na prejšnjo tradicijo. Temelj lužiskosrbske centralne knjižnice in lužiskosrbskega kulturnega arhiva pri inštitutu za lužiskosrbsko narodoslovje v Budyšinu predstavljajo po letu 1945 nabrani ostanki biblioteke in arhiva nekdanje Mačice Serbske v Budyšinu, kolikor jih niso uničili fašisti. Nekateri pomembni inventarji lužiskosrbskega kulturnega arhiva so bili že objavljeni.⁸⁹ Prav tako sistematično še naprej potekajo bibliografska dela. Poleg petletne lužiskosrbske bibliografije, ki zajema vsa področja lužiskosrbskega narodoslovja,⁹⁰ se v posameznih vrstah Létopisa letno objavljajo strokovne bibliografije, v vrsti B Létopisa pa v petletnem turnusu še »Izčrpna bibliografija dejavnosti oddelka za zgodovino in lužiskosrbskega kulturnega arhiva«.⁹¹ Razen tega obstajajo z različnih aspektov obdelane posebne bibliografije, ki izhajajo v Létopisu B.⁹² Leta 1974 je izšlo kazalo celotne vsebine Létopisa B od številke 1 do 20.⁹³

Prevedla Lidija Berden

⁸⁹ F. Měšk, Bestandsverzeichnis des Sorbischen Kulturarchivs in Bautzen, Teil I, Das Restarchiv der Mačica Serbska, Bautzen 1963, Teil II, Nachlässe von Mitgliedern der Mačica Serbska, Bautzen 1976, Teil III, Das Depositum Wendenabteilung, Bautzen 1967.

⁹⁰ Serbska bibliografija — Sorbische Bibliographie 1945—1957 mit Nachträgen bis 1945, erarbeitet von J. Mlynk, Budyšin 1959; Serbska bibliografija — Sorbische Bibliographie 1958—1965, Gesamtdirektion J. Mlynk, Budyšin 1968; Serbska bibliografija — Sorbische Bibliographie 1966—1970, Gesamtdirektion I. Gardoš, Budyšin 1974.

⁹¹ Glej Lp B, 8 (1961), 12 (1965), 17/1 (1970), 22/1 (1975).

⁹² Med drugimi: F. Měšk, Bibliographie der im Institut für sorbische Volksforschung erarbeiteten Karten zur historischen Landeskunde und zur Demographie der Sorben, Lp B, 19/2 (1972), str. 245—256; P. Kunze, H. Völkel, Bibliographie der Veröffentlichungen von Frido Měšk, Lp B, 23/1 (1976), str. 85—127.

⁹³ K. J. Schiller, H. Völkel, Gesamtinhaltsverzeichnis der Nummern 1—20 (1953—1975), Beilage zum Lp B, 21/2 (1974).

NOVE TUJE HISTORIČNE PUBLIKACIJE V OSREDNJIH LJUBLJANSKIH KNJIŽNICAH V LETU 1976

Pregled tuje zgodovinske literature, nabavljene v letu 1976, je sestavljen tako kot pretekla leta. Velja pripomniti, da je večina knjig katalogizirana že po novi katalogizaciji (ISBD). Glede ureditve je treba poudariti, da je največja skupina »splošna dela« razdeljena v vrsto podskupin: priročniki, širši pregledi, atlasi, prazgodovina in antika (splošno), antična Grčija, rimski imperij, srednji vek, 16. do 18. stoletje, 19. in 20. stoletje do 1914, od 1914 do 1945, od 1945 dalje, kulturna in socialna zgodovina, cerkvena zgodovina, delavsko gibanje, socializem, manjšinsko vprašanje, Slovani, vzhodna in jugovzhodna Evropa. Tudi pri posameznih državah, kjer smo uvedli notranjo razdelitev, se držimo gornje razdelitve, po potrebi pa uvajamo še nove podskupine. Letošnji bibliografski pregled nove tuje historične literature obsega 497 knjig in je urejen tako, da začenjamo s pomožnimi zgodovinskimi vedami, zgodovinopisjem in arhivistiko, sledijo splošna dela (tu so tudi dela, ki jih ni mogoče uvrstiti pod eno državo), sledi literatura o Sloveniji, Koroški, Trstu, Goriški in Beneški Sloveniji, Gradiščanskih Hrvatih ter dela, razvrščena po državah; začenjamo z Jugoslavijo in končujemo z izvenevropskimi kontinenti. Za lažje iskanje navajamo abecedni seznam držav (narodov) in kontinentov, ki so posebej zajeti s številko odstavka:

Afrika 34 — Albanija 15 — Avstrija s habsburško monarhijo kot celoto 8 — Azija (splošno) 28 — Belgija, Nizozemska, Luksemburg 24 — Bizantinsko cesarstvo 16 — Bližnji in srednji vzhod ter arabske države 26 — Bolgarija 13 — Češkoslovaška 9 — Filipini 31 — Francija 23 — Gradiščanski Hrvati 6 — Grčija 14 — Indija, Pakistan, Bangladeš 29 — Italija 12 — Jugoslavija 7 — Kitajska 33 — Koreja 32 — Koroška 4 — Latinska Amerika 36 — Madžarska 10 — Nemčija 20 — Poljska 19 — Romunija 11 — Severna Amerika 35 — Skandinavske države 22 — Slovenija 3 — Sovjetska zveza 18 — Stari vzhod 17 — Španija 25 — Šri Lanka 30 — Trst, Goriška in Beneška Slovenija (s Furlanijo) 5 — Velika Britanija 21 — Zidje 27.

Bibliografski pregled so sestavili Miloš Rybář za knjige Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK), Olga Janša-Zorn za knjige pedagoškoznanstvene enote za zgodovino Filozofske fakultete (FF), Nataša Stergar za knjige biblioteke Slovenske akademije znanosti in umetnosti (SAZU), Mara Mervič za knjige knjižnice Inštituta za narodnostna vprašanja (INV) in Nataša Kandus za knjige Inštituta za zgodovino delavskega gibanja (IZDG).

1. Pomožne zgodovinske vede, zgodovinopisje in arhivistika

Bathelt, Helge J.: Historismus, künftige Geschichtswissenschaft und »Soziohistorie«. — [s. l.: s. n.], 1975, (Tübingen: Fotodruck Präzes). — 435 str.; 21 cm. SAZU 77457 H — **Boshof, Egon & Kurt Düwell, Hans Kloft:** Grundlagen des Studiums der Geschichte. Köln [etc.]: Böhlau, 1973. — X, 329 str.; 21 cm. SAZU 77458 — **Brandt, A. von:** Werkzeug des Historikers: eine Einführung in die historischen Hilfswissenschaften. — Stuttgart [etc.]: W. Kohlhammer, cop. 1958. — 206 str., pril.; 19 cm. — (Urban Taschenbücher). SAZU 77454 — **Constantinescu, Miron & Vasile Liveanu:** Problems of history and of social theory. (Transl. by Mary Lăzărescu.) Bucharest 1970. 170 + (I) str. 8°. (Bibliotheca historica Romaniae studies. 30.). NUK 186182 — 30 — **Hampfl, Franz:** Geschichte als kritische Wissenschaft / herausgegeben von Ingomar Weiler. — Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1975. — 2 zv. ; 22 cm Bd. 1. Theorie der Geschichtswissenschaft und Universalgeschichte, Bd. 2. Althistorische Kontroversen zu Mythos und Geschichte. FF C 3798 — **Geschichtswissenschaft in Deutschland. Traditionelle Positionen und gegenwärtige Aufgaben.** Hrsg. von Bernd Faulenbach. München, Beck (cop. 1974). 201 str. 8°. (Beck'sche Schwarze Reihe. 111.). IZDG 5659 — **Leonhard, Walter:** Das grosse Buch der Wappenkunst: Entwicklung, Elemente, Bildmotive, Gestaltung. — München: Georg D. W. Calwey, cop. 1976. — 368 str.: ilustr.; 28 cm. SAZU II 78089 H — **Marksistsko-leninskaja metodologija voennoj istorii.** — Moskva: Nauka, 1976. — 373 str.; 22 cm. SAZU 76991 — **Massin, Robert:** La lettre et l'image : la figuration

dans l'alphabet latin du huitième siècle à nos jours / préface de Raymond Queneau. — Nouv. éd. rev. et augm. — [Paris] : Gallimard, 1973. — 304 str. : ilustr. ; 28 cm. NUK II 252685 — **Polák**, Stanislav: Studium novověkého písma : problémy paleografie = Forschung der Neuzeitschrift ; Probleme der Paläographie. — Příbram : Okresní archiv a okresní muzeum, 1973. — 154 str., [4] str. pril. ; 25 cm. NUK 266350 — **Problemi di metodo storico**. A cura di Fernand Braudel. (Roma-Bari), Laterza 1973. VIII + 632 str. 8°. — IZDG 5700 — **Problemy istorii obščestvennoj mysli i istoriografii: k 75-letiju akademika M. V. Nečkinov**. — Moskva: Nauka, 1976. — 387 str., [1]. s sl.; 25 cm. SAZU 77037 — **Topolski**, Jerzy: Metodologia della ricerca storica. Bologna, Società editrice il Mulino (cop. 1975). 795 str. 8°. (Collezione di testi e di studi. Storiografia). IZDG 5692.

2. Splošna dela

Priročniki:

Die Grössen Ströme Europas / Einleitung von Alan Bullock ; [aus dem Englischen übersetzt von Ursula Heilmann]. — Wiesbaden : Löwit, [1975]. — 290 str. : 368 ilustr., 11 zvd. ; 28 × 31 cm. NUK II 261281 — **Die Meere der Welt : ihre Eroberung — ihre Geheimnisse / Hrsg.: George E. R. Deacon ; Deutsche Bearb.: Günter Dietrich**. — 2., überarb. Fassung d. deutschen Lizenzausg. — Klagenfurt : Buch und Welt, 1974. — 297 str. : ilustr. ; 29 cm. NUK II 252985 — **Meyers GrösSES Personenlexikon : mit rund 70 Seiten Stammtafelauszügen und über 100 Namentlisten im Text / herausgegeben und bearbeitet von den Fachredaktionen des Bibliographischen Instituts**. — Mannheim ; Zürich : Bibliographisches Institut, 1968. — XV, 1483 str. ; 25 cm. NUK B 255696 — **Propyläen Weltgeschichte : eine Universalgeschichte / hrsg. von Golo Mann unter Mitwirkung von Alfred Heuss und August Nitschke**. — Frankfurt am Main [etc.] : Ullstein, 1976. — 22 zv. ; 20 cm. FF C 3831 — **Witschi-Bernz**, Astrid: Bibliography of works in the philosophy of history 1500—1800. (Middletown, Conn. 1972.) (V) + 90 str. 8°. (History and theory. 12.). NUK II 196030 — 12.

Širši pregledi:

Coulborn, Rushton: The origin of civilized societies. Princeton. New Jersey: University Press 1959. XI + 200 + (I) str. 8°. NUK 237655 — **Gann**, Lewis: Guerrillas in History. — Stanford: Stanford University, 1971. — VII, 99 str.; 25 cm. — (Hoover Institution Studies; 28). SAZU 80575/29 — **Fisher**, H. A. L.: A history of Europe. Glasgow : Fontana Collins, 1975. — 48 cm. Vol. 1: From the earliest times to 1713; Vol. 2: From the beginning of the 18th century to 1955. FF B 877 — **Kamenka**, Eugene & R. S. Neale: Feudalism, capitalism and beyond. — London : Edward Arnold, 1975. — VIII, 152 str. ; 22 cm. FF C 3813 — **Myers**, A. R.: Parliaments and estates in Europe to 1789. — London : Thames and Hudson, 1975. — 180 str. : ilustr. ; 20 cm. FF C 2230 — **Perevedencev**, Viktor Ivanovič: Metody izučeniija migracii naselenija. Moskva: Nauka 1975 — 230 str. SAZU 76272 — **Power**, Eileen: Medieval women, / edited by M. M. Postan. — Cambridge : University press, 1976. — 112 str. ; 21 cm. FF C 3813 — **Ul'janovskij**, Rastislav Aleksandrovič: Očerki nacional'no-osvoboditel'noj bor'by: Voprosy teorii i praktiki. — Moskva: Nauka, 1976. — 477 str. ; 21 cm. SAZU 77387.

Atlasi:

Banks, Arthur: A military atlas of the first world war. — London : Heinemann educational books, 1975. — XII, 338 str. ; 25 cm. FF D 4679.

Prazgodovina in antika — splošno:

The Connoisseur's handbook of antique collecting. A dictionary of furniture, silver, ceramics, glass, fine art, etc. Ed. by Helena Hayward. (6. repr.) London: Book club associates (1972). 320 str. 8°. Ilustr. NUK 238685 — **The Collector's encyclopedia of antiques**. Ed. by Phoebe Phillips. (Drawings by Christopher Evans.) New York, Crown [1974]. 704 str. 4°. NUK II 251923 — **Hiesel**, Gerhard: Samische Steingeräte. ... Hamburg, b. t. 1967. (V) + 154 :+ (I) str. + 29 Taf. 8°. Strojep. avtogr. Ilustr. — Diss., Univ. Hamburg NUK 203585 — **Kul'tura i iskusstvo antičnogo mira**. Sbornik statej. Leningrad, »Avrora« 1971. 128 + (IV) str. 4°. [cir.]. NUK II 252496 — **Masson**,

Vadim Mihajlovič: *Ekonomika i social'nyj stroj drevnih obščestv*. Leningrad: Nauka, 1976. — 190 str.; 22 cm. SAZU 77854 — **Schenk Graf von Stauffenberg**, Alexander: *Macht und Geistsvorträge und Abhandlungen zur Alten Geschichte*. München, Callwey (1972). 452 str. + 1 sl. 8°. NUK 253139 — **Strong, Donald**: *De oude Etrusken*. — Zutphen: Thieme & Cie, [1974]. — 143 str. : ilustr. ; 25 cm. — (Het leven in oude landen). — Prevodčela: *The early Etruscans*. NUK II 252655.

Antična Grčija:

Cook, J. M.: *The Troad: An archaeological and topographical study*. Oxford, The Clarendon Press 1973. XVIII + 443 + 73 str. 8°. Ilustr. NUK 266164 — **Documents in Mycenaean Greek**. 1. ed. by Michael Ventris and John Chadwick. With a foreword by the late Alan J. B. Wace. 2. ed. by John Chadwick. Cambridge, University Press 1973. XXXV + 622 str. + 2 pril. 4°. NUK II 252507 — **Hellenismus in Mittelitalien: Kolloquium in Göttingen vom 5. bis 9. Juni 1974**. — Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1976. — 2 Teile; 25 cm. — (Abhandlungen der Akademie d. Wiss. in Göttingen: Phil., histor. Kl. 3. Folge; 97). SAZU II 5958/97:2,1 — **Herodotus: Historien**. Hrsg. Hans Färber und Max Faltner. 2 Bde = 1 vol. Wiesbaden, Vollmer [1974]. 639 str. 8°. NUK 254049 — **Mellersh, Harold Edward Leslie**: *Het Kreta der Minoers*. Zutphen, Thieme & Cie [1974]. 143 str. 8°. (Het leven in oude landen.) Ilustr. NUK 265648 — **Müller, Werner**: *Troja. Wiederentdeckung der Jahrtausende*. (Leipzig, Seemann 1972.) 154 str. + 2 pril. 8°. Ilustr. NUK 243580 — **Zoepffel, Renate**: *Historia und Geschichte bei Aristoteles*. Heidelberg: C. Winter, 1975. — 71 str. — (Abhandlungen der Heidelberger Akademie d. Wiss.: Philosoph. 1976/2). SAZU 7174/1976:2 — **Xenophon: Der Zug der Zehntausend. Cyri Anabasis. Hrsg. von Walter Müri. — (Hellenika. Ed. Gisela Strasburger. — Erinnerungen an Sokrates. Ed. Peter Jaerisch.) Wiesbaden, Vollmer [1974]. 784 str. 8°. NUK 254211.**

Rimski imperij:

Alföldy, Géza: *Noricum / translated by Anton Birley*. — London & Boston: Routledge & Kegan Paul, 1974. — 413 str. : ilustr. ; 25 cm. — (The provinces of Roman empire). FF D 4680 — **Caesar, Gaius Julius**: *Der Gallische Krieg*. — (Der Bürgerkrieg.) Ed. Georg Dornminger. Wiesbaden, Vollmer [1974]. 391 str. 8°. NUK 253956 — **Gärtner, Hans Armin**: *Beobachtungen zu Bauelementen in der Antiken Historiographie besonders bei Livius und Caesar*. — Wiesbaden: Franz Steiner, 1975. — 182 str. SAZU 24951/25 H — **Kunisz, Andrzej**: *Geneza ustroju monetarnego cesarstwa rzymskiego*. — Katowice: Uniwersytet Slaski, 1975. — 120 str. ; 25 cm. — (Prace Naukowe Univ. Slaskiego w Katowicach; 77). SAZU 80146/77 — **Schmitthener, Walter G. G.**: *The armies of the Triumviral period: a study of the origins of the Roman Imperial legions*. — [S. l. : s. n.], 1958. — VI, 260 str.; (= f); 30 cm. Disertacija — University of Oxford. SAZU II 77230 H — **Smits, Joannes Pieter Hendrikus Maria**: *Plutarchus en de griekse muziek. De mentaliteit van de intellectueel in de tweede eeuw na Christus*. — (Utrecht) 1970. (VII) + 140 str. + 1 pril. 4°. (Utrechtse bijdragen tot de muziekwetenschap. 6.) — Diss., Univ. Utrecht. NUK II 229929 — **Stavridis, Alkmini**: *Untersuchungen zu den Kaiserporträts in Griechenland. (Augustus bis Caracalla)*. (Berlin. dt. Dissertationsdruckstelle 1970.) (II) + 105 + (II) str. 8°. — Diss., Freie Univ. Berlin. NUK 221395 — **Straub, Johannes**: *Regeneratio Imperii. Aufsätze über Roms Kaisertum und Reich im Spiegel der heidnischen und christlichen Publizistik*. Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1972. VIII. + 496 str. 8°. NUK 254355 — **Tacitus, Publius Cornelius**: *Annalen*. Ed. Carl Hoffmann. — (Historien. Ed. Joseph Borst [itd.]. Dialogus de oratoribus. Das Gespräch über die Redner. Ed. Hans Volkmer.) Wiesbaden, Vollmer [1974]. 748 str. 8°. NUK 253922 — **Tacitus, Publius Cornelius**: *Annalium libri XI—XII: Adnotationibus criticis ex omnibus codicibus qui exstant haustis instruxit Horst Weiskopf. Praefationem scripsit Rudolphus Hanslik*. Wien [itd.] 1973. XVI + 152 str. 8°. (Wiener Studien. Beih. 4.) NUK 211121 — 4 — **Tyler, Philip**: *The Persian Wars of the 5th Century A. D. and Roman Imperial Monetary Policy*. — Wiesbaden: Franz Steiner, 1975. — 56 str. : ilustr. pril. SAZU 24951/23 H.

Srednji vek:

Diwald, Hellmut: *Anspruch auf Mündigkeit um 1400—1555*. — Berlin: Propyläen Verlag, 1976. — 472 str. — 28 cm. (Propyläen Geschichte Europas; 1). REF 8

696/1 — **Eastern and western Europe in the middle ages** / [by] F. Graus [etc.]. — London : Harcourt Brace Jovanovich, 1970. — 216 str. : ilustr. ; 21 cm . FF C 294 — **Hoyt, Robert S. & Stanley Chodorow**: Europe in the middle ages. — New York [etc.] : Harcourt Jovanovich, 1976. — 707 str. ; 25 cm . FF D 4720 — **Lopez, Roberto S.**: La révolution commerciale dans l'Europe médiévale / traduction de Jean-Pierre Delumeau. — Paris : Aubier Montaigne, 1974. — 253 str. ; ilustr. ; 19 cm. — (Collection historique) . FF C 5822 — **Loyn, H. R.** and John Percival: The reign of Charlemagne : Documents on Carolingian government and administration — London : Edward Arnold, 1975. — IX, 164 str. ; 24 cm . FF D 4707 — **Miskimin, Harry A.**: The economy of early renaissance Europe : 1300—1460. — Cambridge : University press, 1975. — XI + 188 str. ; 20 cm . FF C 5816 — **Mollat, Michel & Philippe Wolff**: Ongles bleus Jacques et Ciompi. Les révolutions populaires en Europe aux XIVe et XVe siècles. (Paris), Calmann-Levy (1970). 328 + (V) str. 8°. (Les grandes vagues révolutionnaires.) . NUK 253835 — **Pounds, Norman J. G.**: An economic history of medieval Europe. — London : Longman, 1974. — XI + 562 str. ; 22 cm . FF C 5819 — **Powicke, F. M.**: Ways of medieval life and thought : Essays and adresses. — New York : Crowell co., (1975). — IX, 255 str. ; 20 cm . FF C 5794 — **Robertson, William**: The progress of society in Europe : a historical outline from the subversion of the Roman Empire to the beginning of the Sixteenth Century / ed. and with an introduction by Felix Gilbert. — Chicago : The University of Chicago Press, 1972. — XXVII, 185 str. ; 21 cm. — (Classic European historians) . NUK 255311 — **Russel, Frederick**: The just war in the middle ages. — Cambridge : University press, 1975. — XI, 322 str. ; 22 cm . FF C 5812 — **Scott, Martin**: Medieval Europe. — London : Longman, 1975. — XV, 463 str. ; 21 cm . FF C 5795 — **Spranden, Rolf**: Das Eisengewerbe im Mittelalter. Stuttgart : Anton Hiersemann, 1968. — XII, 463 str. : ilustr. SAZU 75930 — **Stadt und Stadtherr im 14. Jahrhundert.** — Linz: Verlag Herman Böhlau Nach, 1972. — 320 str. ilustr. — (Beiträge zur Geschichte der Städte Mitteleuropas, 2.) SAZU 75928/2 H — **Zorn, Wolfgang**: Einführung in die Wirtschafts- und Sozialgeschichte des Mittelalters und der Neuzeit: Probleme und Methoden. — München: C. H. Beck, 1974 — 126 str. SAZU 75921 H.

16. do 18. stoletje:

Davies, K. G.: The North Atlantic world in the seventeenth century. — Minneapolis : University of Minnesota press ; London : Oxford university press, 1974. 25 cm. (Europe and the world in the age of expansion ; 4) . FF C 4704/4 — **Faludy, George**: Erasmus von Rotterdam. (Erasmus of Rotterdam. Aus dem Englischen übertr. von Walter Seib und Waltraut Engel.) (Frankfurt am Main), Societäts-Verlag (1973). 290 str. + pril. 8°. NUK 253544 — **Green, V. H. H.**: Renaissance and reformation : A survey of European history between 1450 and 1660. — London : Edward Arnold, 1975. — 462 str. ; 25 cm . FF C 5818 — **Mandrou, Robert**: Staatsräson und Vernunft : 1649—1775. — Berlin : Propyläen Verlag, 1976. — 472 str. ; ilustr. ; 28 cm. — (Propyläen Geschichte Europas; 3) . FF E 696/3 — **Wallerstein, Immanuel**: The modern world-system : capitalist agriculture and the origins of the European world-economy in the sixteenth century. — New York [etc.] : Academic press, 1974. — 425 str. ; 25 cm . FF D 3059.

19. in 20. stoletje do 1914:

Bravo, Gian Maria: Le origini del socialismo contemporaneo 1789/1848. (Firenze), Sansoni (cop. 1974). (IV) + 132 str. 8°. (Scuola aperta. Scienze umane.) IZDG 5781 — **Mnacakanjan, M. Oganesevič**: Kolonializm i ego istoričeskie formy. — Moskva: Nauka, 1976. — 258 str. ; 21 cm . SAZU 77859.

Od 1914 do 1945:

Brügel, J. W.: Stalin und Hitler. Pakt gegen Europa. (Wien), Europaverlag (cop. 1975). 549 str. 8°. IZDG 5584 — **Crevel, Martin L. van**: Hitler's strategy 1940—1941 : the Balkan clue. Cambridge : University Press, 1975. — X, 248 str. ; 23 cm. — (International studies) . NUK 255041 — **Görlitz, Walter**: Geldgeber der Macht. Wie Hitler, Lenin, Mao Tse-tung, Mussolini, Stalin, Tito ihren Aufstieg zur Macht finanzierten. Düsseldorf & Wien, Econ Verlag (1976). 260 str. 8°. Ilustr. IZDG

5591 — **Kitchen**, Martin: Fascism. (London & Basingstoke, The Macmillan Press Ltd. 1976.) XI + 106 str. 8°. IZDG 5714 — **Ledeem**, Michael Arthur: L'internazionale Fascista. (Roma—Bari), Laterza 1973. (IV) + 233 str. 8°. (Saggi tascabili Laterza. 6.) . IZDG 5703 — **Marks**, Sally: The Illusion of Peace. International Relations in Europe 1918—1953. (London & Basingstoke, The Macmillan Press Ltd. 1976). (VI) + 184 str. 8°. (The Making of the 20th Century.) . IZDG 5688 — **Michel**, Henri: La guerre de l'ombre. La Résistance en Europe. Paris, B. Grasset (1970). 420 str. 8°. NUK 265204 — **Native Fascism in the Successor States 1918—1945**. Ed. by Peter F. Sugar. Santa Barbara, ABC-CLIO 1971. (V) + 166 str. 8°. (Twentieth Century Series. 4.) . IZDG 5687 — **Silva**, Umberto: Kunst und Ideologie des Faschismus / aus dem Italienischen übersetzt und mit Zeittafel und Register versehen von Arno Widmann. — Frankfurt am Main : S. Fischer, 1975. — 257 str. : ilustr. ; 24 cm. — (Fischer Format). — Prevod dela: Ideologia e arte del fascismo . INV B 2686 — **Wippermann**, Wolfgang: Faschismustheorien : zum Stand der gegenwärtigen Diskussion. — Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1976. — 183 str. ; 19 cm. — (Erträge der Forschung ; 17) . FF C 3825.

Od 1945 dalje:

Barraclough, Geoffrey: Guida alla storia contemporanea. (Bari), Laterza 1975. 229 str. 8°. (Univerzale Laterza. 168.) . IZDG 2988 — **Bracher**, Karl Dietrich: Die Krise Europas : 1917—1975. — Berlin : Propyläen Verlag, 1976. — 519 str. ; ilustr. ; 28 cm — (Propyläen Geschichte Europas ; 6) . FF E 696/6, SAZU II 75895/6, NUK II 262418/6 — **Bracher**, Karl Dietrich: Zeitgeschichtliche Kontroversen : um Faschismus, Totalitarismus, Demokratie. — München : R. Piper & Co., 1976. — 158 str. ; 19 cm. — (Serie Piper ; 142) . INV B 2252 — **Genri**, Ernest: Zametki po istorii sovremenosti. — Moskva: Nauka, 1976. — 434 str. ; 22 cm . SAZU 76926 — **Historians in Politics**. Ed. by Walter Laquer and George L. Mosse. London, Sage Publications (cop. 1974). VIII + 352 str. 8°. (Sage Readers in 20th Century History. 1.) . IZDG 5640.

Kulturna in socialna zgodovina:

Aymar, Brandt Edward Sagarin: A pictorial history of the world's great trials from Socrates to Eichmann. New York, Crown publ. (1967). X + 373 str. 4°. NUK II 252451 — **Benzing**, Josef: Die Buchdrucker des 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. Wiesbaden 1963. XI + 528 str. 8°. (Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen. 12.) . NUK 133885 — 12 — **Copleston**, F. C.: A history of medieval philosophy. — London : Methuen & co., 1975. — 599 str. ; 21 cm. FF C 3815 — **Donati**, Lamberto: Bibliografia della miniatura .Vol. 1—2. Firenze 1972. 8°. (Biblioteca di bibliografia italiana. 69.) . NUK b II 69511 — 69 — **Hoffmann**, Detlef: Die Welt der Spielkarte : eine Kulturgeschichte. — München : Callwey, 1972. — 96 str., 96 str. pril. : ilustr. ; 28 cm. — (Kulturgeschichte in Einzeldarstellungen). NUK II 252472 — **Istorija** matematiķi s drevnejših vremen do načala XIX stoletija : v treh tomah : t. 3. ; pod redakcij A. P. Juškeviča. — Moskva : »Nauka«, 1972. — 25 cm. — Cir. NUK 266581 — **Masson**, André: Le décor des bibliothèques du Moyen Age à la Révolution. Genève 1972. (IV) + 204 + (I) str. + pril. 8°. (Histoire des idées et critique littéraire. 125.) . NUK 265006 — 125 — **Mayer**, Anton: Das Reiterbuch. Eine Geschichte der Reitkunst und Reitkultur. Wiesbaden, Rheinische Verlags-Anstalt [1974]. 300 str. + pril. 8°. NUK 254023 — **Müller**, Heinrich & Fritz Kunter: Europäische Helme aus der Sammlung des Museums für Deutsche Geschichte. — [Berlin] : Militärverlag der Deutschen Demokratischen Republik 1971. — 412 str. : ilustr. ; 31 cm. NUK II 250493 — **Nobel**. The man & his prizes. Ed. by the Nobel foundation and W. Odelberg. Individual sections written by H. Schück [itd.]. 3. ed. New York [itd.], American Elsevier Publishing Company (1972). XI + 659 str. 8°. Z 1 sl. NUK 243863 — **Paintings from Islamic lands**. Essays by D. Barrett [itd.]. Ed. R. Pinder-Wilson. Oxford (1969). 204 + (I) str. 8°. (Oriental studies. 4.) Ilustr. NUK 235210 — 4 — **Sourdel-Thomine**, Janine & Bertold Spuler: Die Kunst des Islam. Mit Beiträgen von ... (527 Abb. auf 484 Tafelseiten, davon 72 farbig, 2 Karten sowie 89 Zeichnungen im Text.) Berlin 1973. 426 str. + pril. 4°. (Propyläen Kunstgeschichte. 4.) . NUK č II 197074 — 4 — **Stahle**, Nils K.: Alfred Nobel and the Nobel prizes. Stockholm, Nobel foundation and the Swedish institute 1960. 16 str. 8°. S 3 sl. NUK 238334.

Cerkvena zgodovina:

Bogumilen und Katharer in ihrer Symbolik. Von Georg Wild. 1. Wiesbaden, Steiner 1970. 8°. NUK 235585 — **Bornkamm, Heinrich:** Luther Gestalt und Wirkungen: gesammelte Aufsätze/Gütersloh: G. Mahn, 1975. — 308 str. — (Schriften des Vereines für Reformationgeschichte. 81—82/1). SAZU 67575/80—82,1 H — **Nelli, René:** La philosophie du catharisme : le dualisme radical au XIIIe siècle. — Paris : Payot, 1975. — 204 str. ; 22 cm . FF D 4711 — **Rhodes, Anthony:** The Vatican in the age of the dictators 1922—1945. London [itd.], Hodder and Stoughton (1973). 385 str. 8°. NUK 243804.

Delavsko gibanje, socializem:

Adler, Max: Kant und der Marxismus : Gesammelte Aufsätze zur Erkenntnis-kritik un Theorie des Sozialen / mit Einleitung von Norbert Leser. — Aalen : Scientia Verlag, 1975. — 298 str. ; 19 cm — Neudruck der Ausgabe Berlin 1925 . FF C 5821 — **Carr, E. H.:** Michael Bakunin. 2. dop. izd. (London & Basingstoke, The Macmillan Press Ltd. 1975.) X + 105 str. 8°. IZDG 5712 — **Copoiu, Nicolae:** Le socialisme européen et le mouvement ouvrier et socialiste en Roumanie : 1835—1921 / [traduit du roumain par Jean-Marie Pierre Crainicianu]. Bucuresti : L'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973. — 207 str. ; 21 cm — (Bibliotheca historica Romaniae ; 45) . NUK 173473 — 45 — **Fine, Ben:** Marx's Capital. (London & Basingstoke, The Macmillan Press Ltd. 1975.) 78 str. 8°. IZDG 5713 — **Göhring, Walter:** Der Gründungsparteitag der österreichischen Sozialdemokratie Neudörfel 1874. — Wien ; München : Jugend und Volk, 1974. — 155 str. ; pril. ; 20 cm . FF C 3817 — **Haupt, Georges & Michael Lowy, Claudie Weill:** Les marxistes et la question nationale 1848—1914. Études et textes. Paris, François Maspero 1974. 394 str. 8°. (Bibliothèque socialiste. 27.) . IZDG 5684 — **The Historical Mission of the Working Class and the Contemporary International Revolutionary Process.** — Beirrut: The Arab Ba the Socialist Party, 1973. — 61 str. ; 20 cm . SAZU 76875 — **MacInnes, Neil:** The Communist Parties of Western Europe. London (itd.), Oxford University Press 1975. XIII + 209 str. 8°. IZDG 5633 — **Marcusé, Herbert:** Marxismo e rivoluzione. Studi 1929—1932. (Torino, Einaudi cop. 1975.) XX + 116 str. 8°. (Piccola Biblioteca Einaudi. Serie Testi. 3.) . IZDG 5766 — **Most, Johann:** Ein Sozialist in Deutschland. Hrsg. von Dieter Kühn. (München), Hanser Verlag (cop. 1974). 180 str. 8°. (Reihe Hanser. 171.) . IZDG 5630 — **Pirumova, Natal'ja Mihajlovna:** Bakunin. (Moskva 1970.) 398 + (II) str. 8°. [cir.] (Žizn' zamečatel'nyh ljudej. 477.) . NUK 145758 — 477 — **Problemi di storia dell'Internazionale Comunista. (1919—1939).** A cura di Aldo Agosti. Torino, Fondazione Luigi Einaudi 1974. 254 str. 8°. (Studi. 16.) . IZDG 5729 — **Storia del socialismo.** A cura di Jacques Droz. (Roma), Editori Riuniti (cop. 1973.) 8°. 1.: Dalle origini al 1875. Pref. di Enzo Santarelli. (1973). 2.: Dal 1875 al 1918. Pref. di Gian Mario Bravo. (1974). IZDG 5737 — **Ven, Frans van der:** Sozialgeschichte der Arbeit. (München), Deutscher Taschenbuch Verlag (1972). 8°. Band 2.: Hochmittelalter und Neuzeit. Band 3.: 19. und 20. Jahrhundert. IZDG 5589 — **Vidali, Vittorio:** Dal Messico a Murmansk / traduzione dallo spagnolo di Laura Weiss. — Milano : Vangelista, 1976. — 254 str. ; 22 cm . INV B-2766 — **Volgin, Vjačeslav Petrovič:** Očerki istorii socialističeskijh idej: pervaja polovina XIX v. — Moskva: Nauka, 1976. — 417 str. ; 22 cm . SAZU 78273 — **Weisser, Henry:** British working-class Movements and Europe 1815-48. (Manchester), Manchester University Press (cop. 1975). VIII + 226 str. 8°. IZDG 5759.

Manjšinskó vprašanje:

Reece, Carroll: Das Schicksal der Sudetendeutschen : die Sudetenfrage im U[nited] S[tates]-Kongress : Übersetzungen aus dem Kongressbericht J/Caroll Reece. — München : C. Wolf & Sohn, 1960. — 116 str., [1] f. pril. ; 21 cm — (Mittel-europäische Quellen und Dokumente ; 3) . INV B-2805 — **Von denen keiner spricht :** Unterdrückte Minderheiten — von der Friedenspolitik vergessen / herausgegeben von Tilman Zülch. — Reinbeck bei Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1975. — 217 str. ; 19 cm. — (Rororo Aktuell ; 1879) . INV B 1831 — **Salvi, Sergiö:** Le lingue tagliate. Storia delle minoranze linguistiche in Italia. (Milano), Rizzoli Editore (1975). 293 + (VI) str. 8°. IZDG 5577, NUK 259355.

Slovani:

Istorija, kul'tura, etnografija i folklor slavjanskih narodov. VII meždunarodnyj s'ezd slavistov, Varšava, avgust 1973 g. Doklady sovetsoj delegacii. Moskva, »Nauka« 1973. 496 str. + corr. 8°. [cir.] . NUK 247614 — **Lubos, Arno:** Deutsche und Slawen : Beispiele aus Schlesien und anderen Ostgebieten. — Wien : Europaverlag, 1974. — 224 str. ; 21 cm . INV B 2690.

Vzhodna in jugovzhodna Evropa:

Aspects of the Balkans : continuity and change : contributions to the International Balkan Conference held at UCLA, October 23—28, 1969 / edited by Henrik Birnbaum and Speros Vryonis. — The Hague ; Paris : Mouton, 1972. — 447 str., pril. ; 25 cm. — (Slavistic printings and reprintings ; 270) . NUK 134820 — 270 — **Barker, Elisabeth:** British Policy in South-East Europe in the Second World War. (London & Basingstoke, The Macmillan Press 1976). VIII + 320 str. 8°. IZDG 5629 — **Bérenger, Jean:** L'Europe danubienne de 1848 à nos jours. — Paris : Presses Universitaires de France, 1976. — 266 str. ; 19 cm. — (Le fil des temps) . INV B 2812 — **Issledovanija po istorii slavjanskih i balkanskih narodov : epoha srednevekov'ja :** Kievskaja Rus' i ee slavjanskije sosedi / [redkollegija V. D. Koroljuk ... et al.]. — Moskva : »Nauka«, 1972. — 286 str. ; 23 cm & corr. — Cir. NUK 255328 — **Peyfuss, Max Demeter:** Die Aromunische Frage : ihre Entwicklung von den Ursprüngen bis zum Frieden von Bukurest (1913) und die Haltung Österreich-Ungarns. — Wien [etc.] : Herman Böhlau Nachf., 1974 — 766 str. ; 25 cm. — (Wiener Archiv für Geschichte des Slawentums und Osteuropa ; 8) . INV B 4305 — **Polonsky, Antony:** The Little Dictators. The History of Eastern Europe since 1918. London & Boston, Routledge & Kegan Paul (1975). XII + 212 str. 8°. Ilustr. IZDG 5749 — **Südosteuropa und Südosteuropa-Forschung : zur Entwicklung und Problematik der Südosteuropa-Forschung : Symposion des Südosteuropa-Arbeitskreises der Deutschen Forschungsgemeinschaft in West-Berlin vom 17.—19. Oktober 1975 / hrsg. von Klaus-Detlev Grothusen.** — Hamburg : [s. n.], 1976. — 275 str. ; 20 cm . FF C 3797 — **Syme, Ronald:** Danubian papers. Bucharest, Association internationale d'études du Sud-Est Européen, Bibliothèque d'études du Sud-Est Européen 1971. 252 + (III) str. + 1 sl. 8°. NUK 242195.

3. Slovenija

Arnež, John A. & Rudi Večerin: Sculptor France Gorše. New York & Washington 1971. XVI + 72 str. 8°. (Studia Slovenica. 8.) Ilustr. NUK 178432 — 8 — **Benedik, Metod:** Die Kapuziner in Slowenien 1600—1750 : Dissertationsarbeit / Moderator Burkhardt Schneider. — Roma ; Benedik, 1973. — XXVI, 364 f., XII f. pril. ; 28 cm. — Pontificia univ. Gregoriana, Rim. NUK II 252469 — **Berčič, Branko:** Aus dem Leben und Wirken Adam Bohoričs. Str. 7—21. 8°. Iz: Adam Bohorič: Arcticae horulae. 1971. NUK 232754 — **Dolar, Jaro:** Die Schicksale der Bibliothek Adam Bohoričs. Str. 135—139. 8°. Iz: Adam Bohorič: Arcticae horulae, 1971. NUK 232755 — **Pozzetto, Marco:** Leben und Werk des Architecten Max Fabiani. ... Wien, Albra editrice 1967. 15 str. 8°. NUK 219245 — **Reisp, Branko:** Valvasors Zeit, Leben und Werk. Begleitwort zum Nachdruck der Ehre des Hertzogthums Crain. (Aus dem Slowenischen von H. J. Kissling.) (München 1973.) XXIX str. 4°. (Litterae Slovenicae. 10.) NUK 188414 — 10 — **Trtnik Rossetini, Olga:** Napoleone e le province illiriche. Firenze, Olschki 1967. Str. 220—223. 8°. [Ov. nasl.] — Iz: Rivista Italiana di Studi Napoleonici. VI. NUK 232092 — **Zwitter-Tehovnik, Dana:** Wirkungen der Französischen Revolution in Krain. — Wien ; Salzburg, Geyer Edition, 1975. 278 str. ; 20 cm. — (Veröffentlichungen des Historischen Instituts der Universität Salzburg ; 12) . FF C 3811, IZDG 5636.

4. Koroška

Bannert, Herbert & Gernot Piccottini: Die Fundmünzen vom Magdalensberg. — Klagenfurt : Verlag des Landesmuseums für Kärnten, 1972. — 79 str., 6, [1] f. pril. : ilustr. ; 27 cm. — (Kärntner Museumsschriften ; 52 : archäologische Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg ; 2 : die Fundmünzen der römischen Zeit in Österreich : Kärnten ; 1) . NUK 137012 — 52 — Einspieler, Va-

lentin: Verhandlungen über die der slowenischen Minderheit angebotene Kulturautonomie: 1925—1930 : Beitrag zur Geschichte der Slowenen in Kärnten. — Klagenfurt ; im Eigenverlag des Verfassers, 1976, (Karl Bauer). — 171 str. ; 25 cm. INV B 2753 — **Fresacher, Walther**: Die Freisassen in Kärnten. — Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1974. — 195 str. SAZU 75686/5 H — **Das Jagdbuch** des Marin Strasser von Kollnitz. — Klagenfurt: Verlag des Kärntner Landesarchivs, 1976. — 419 str. ; 24 cm. — (Das Kärntner Landesarchiv; 3). SAZU 75686/3 H — **Kronsteiner, Otto**: Die alpenlawischen Personennamen. — Wien : Österreichische Gesellschaft für Namenforschung, 1975. — 214 str. : ilustr., kt. ; 21 cm. — (Österreichische Namenforschung ; 2) . INV B 2388, FF E 697 — **Neumann, Wilhelm**: Abwehrkampf und Volksabstimmung in Kärnten 1918—1920 : Legenden und Tatsachen. — Klagenfurt: Verlag der Kärntner Landesarchivs, 1970. — 153 str. SAZU 75686/2 H — **Werneck, Heinrich L.**: Pflanzenreste aus der Stadt auf dem Magdalensberg bei Klagenfurt in Kärnten. — Klagenfurt : Verlag des Landesmuseums für Kärnten, 1969. — 31 str., V tab., [4] str. pril. : ilustr. ; 25 cm. — (Kärntner Museumsschriften ; 48 : naturkundliche Forschungen zu den Grabungen auf dem Magdalensberg ; 9) . NUK 157012 — 48 — **Zopp, Friedrich**: Kärntner Bibliographie. — Klagenfurt : Bundesstaatliche Studienbibliothek, 1961—1975. — 24 cm [1] : Das Schrifttum über Kärnten aus den Jahren 1945—1959. — 1961. — 289 str. [2] : Das Schrifttum über Kärnten aus den Jahren 1960—1961. — 1964. — 68 str. [3] : Das Schrifttum aus den Jahren 1962—1965 (mit Nachtragen 1945—1961). — 1970 — 272 str. [4] : Das Schrifttum über Kärnten aus den Jahren 1966—1970. — 1975. — 355 str. FF D 4706.

5. Trst, Goriška in Beneška Slovenija (s Furlanijo)

Benedetič, Filibert & Miroslav Košuta: Zapisi iz kulturne zgodovine Slovencev v Italiji. — [Trst : s. n.], 1974. — 21 str. ; 30 cm — (Pričevanje na mednarodni konferenci o manjšinah ; G) . NUK 261124 — G — **Bozzi, Carlo Luigi**: Gorizia e la provincia isontina : storia, arte, cultura. — Gorizia : Ente provinciale per il turismo, 1965. — 300 str. : ilustr. ; 22 cm . INV B 2744 — **Colloiti, Enzo**: Il Litorale Adriatico nel Nuovo Ordine Europeo : 1943-45. — Milano : Vangelista, 1974. — 146 str., [4] str. pril. ; 21 cm . INV B 2790 — **Čermelj, Lavo**: Sloveni e Croati in Italia tra le due guerre / [traduzione Karel Šiškovič]. — Trieste : Editoriale Stampa Triestina, 1974. — XVI, 343 str. ; 21 cm. — (Sloveni in Italia). — Prevod dela: Slovenci in Hrvati pod Italijo. NUK 255717, IZDG 5578 — **Černo, Viljem**: Zgodovinski in kulturni oris Beneške Slovenije. — [Trst : s. n.], 1974. — 7 str. ; 30 cm. — (Pričevanje na mednarodni konferenci o manjšinah :K) . NUK II 261124 — K — **Martinuzzi, Giuseppina**: Nazionalismo morboso e internazionalismo affarista. Trieste, Brunner & Co. 1911. 39 str. 8°. IZDG 5662 — **Medeot, Camillo**: I cattolici del Friuli orientale nel primo dopoguerra. Gorizia, (Centro Studi »Senatore Rizzatti«) 1972. 285 str. 8°. Ilustr. IZDG 5586 — **Medeot, Camillo**: Lettere da Gorizia a Zaticina. — Udine : La Nuova Base, 1975. 101 str., [12] f. pril. ; 22 cm . INV B 2789 — **Passato e presente degli Sloveni in Italia / Milko Kos ...** [et al.] ; [traduzione Ivan Fischer, Pavel Kodrič]. — Trieste : Editoriale Stampa Triestina, 1974. — 100 str. : 1 zvd. ; 21 cm. — (Sloveni in Italia) . NUK 255716 — **Peressi, Lucio**: Mezzo secolo di cultura friulana : indice delle pubblicazioni della Società Filologica Friulana : (1919—1972). — Udine : Società Filologica Friulana, 1974. — 340 str. ; 24 cm . INV B 2788 — **Poldini Debeljuh, Mara**: Rapporti tra la cultura italiana e quella slovena nel Litorale (:1900—1940:). (Trieste, Editoriale stampa triestina 1973.) 48 str. 8°. NUK 253299 — **Predan, Izidor**: Beneška Slovenija in beneški Slovenci. — [Trst : s. n.], 1974. — 12 str. ; 30 cm. — (Pričevanje na mednarodni konferenci o manjšinah ; M) . NUK II 261124 — M — **Rutteri, Silvio**: Antiche stampe di Trieste : profilo dello sviluppo urbanistico della Città illustrato da 51 stampe. — 2. ed. riv. ed ampliata. — Trieste : Lint, 1972. — 112 str. : ilustr. ; 45 cm . NUK III 118966 — **The Slovenes in Italy yesterday and today / by Milko Kos ...** [et al.] ; [translated by Franc Slivnik]. — Trieste : Editoriale Stampa Triestina, 1974. — 108 str. : 1 zvd. ; 21 cm. — (Slovenes in Italy) . NUK 255718 — **Val Natisono**: 49° congresso S. Pietro al Natisono 24 Settembre 1972. — [Udine] : Società filologica Friulana, 1972. — 280 str. ; 23 cm. FF D 4683 — **Valussi, Giorgio**: Gli Sloveni in Italia. Trieste, LINT (1974). 119 str. 8°. Ilustr. IZDG 5585.

6. Gradiščanski Hrvati

Semmelweis, Karl: Der Buchdruck auf dem Gebiete des Burgenlandes bis zu Beginn des 19. Jahrhunderts (:1582—1823:). Eisenstadt 1972. 98 str. + pril. 8°. (Burgenländische Forschungen. Sonderh. 4.) NUK R 135189 — Sonderh. 4.

7. Jugoslavija

Auty, Phyllis & Richard Clogg: British policy towards wartime resistance in Yugoslavia and Greece. — London : The Macmillan press, 1975. — XII, 308 str. ; 22 cm. (Studies in Russian and east European history) . FF C 3799 — **Bobrowski, C.:** Il socialismo in Jugoslavia. Milano, Feltrinelli (1956). 285 str. 8°. IZDG 5454 — **British Policy Towards Wartime Resistance in Yugoslavia and Greece.** Ed. by Phyllis Auty and Richard Clogg. (London, The Macmillan Press 1875). XII + 308 str. 8°. IZDG 5486 — **Cverava, Grant Konstantinovič:** Nikola Tesla : 1856—1943. — Leninograd : »Nauka«, 1974. — 210 str., [1] f. pril. : ilustr. ; 21 cm. NUK 255572 — **Documente ale Unionii comunistilor din Iugoslavia.** Bucuresti, Editura politica 1975. 582 str. 8°. IZDG 5474 — **Haberl, Othmar Nikola:** Die Emanzipation der KP Jugoslawiens von der Kontrolle der Komintern/KPdsU. 1941—1945. München, Oldenbourg Verlag 1974. 86 str. 8°. (Untersuchungen zur Gegenwartskunde Südosteuropas. 8.) . IZDG 5595 — **Krekič, Bariša:** Dubrovnik in the 14th and 15th centuries : A city between east and west. — Oklahoma : University press, 1972. — XI, 194 str. ; 20 cm . FF C 3789 — **Liebe, Klaus:** 6-mal Jugoslawien. 1-mal Albanien. München, Zürich, Piper & Co Verlag (cop. 1974). 549 str. 8°. (Panoramen der modernen Welt.) IZDG 5592 — **Pisarev, Ju. A.:** Obrazovanie jugoslavskogo gosudarstva : Pervaja mirovaja vojna. Osvoboditel'naja bor'ba jugoslavskih narodov Avstro-Vengrii. Krušenje monarhii Gabsburgov / [napisal] Ju. A. Pisarev. — Moskva : »Nauka«, 1975. — 416 str. 20 cm . FF C 3796 — **Preradovich, Nikolaus von:** Der Kaiser Grenzer. 300 Jahre Türkenabwehr. Mit 24 Kunstdruckbild. u. 2 Karten. Wien [itd.], Fritz Molden (1970). 320 str. 8°. NUK 237339 — **Salvi, Beniamino:** Il movimento nazionale e politico degli Sloveni e dei Croati. Dall'illuminismo alla creazione dello Stato Jugoslavo (1918). (Trieste), ISDEE 1971. 264 str. 8°. (Studi storici.) . IZDG 5742 — **Savic, Petar:** Il revisionismo jugoslavo nei suoi fondamentali aspetti teorico-politici. (Milano), Mazzotta Editore (cop. 1971). 259 str. 8°. (Collana politica.) . IZDG 5689 — **Singleton, Fred:** Twentieth-century Yugoslavia. (London & Basingstoke, The Macmillan Press Ltd. 1976.) XIV + 346 str. 8°. IZDG 5716 — **Smith Pavelić, Ante:** Dr. Ante Trumbić. Problemi hrvatsko-srpskih odnosa. München 1959. XVI + 333 + (III) str. + 2 pril. 8°. (Knjižnica Hrvatske revije. 3.) . NUK D 149776 — 3 — **Sovetskie ljudi v osvoboditel'noj bor'be jugoslavskogo naroda 1941—1945 gg.** (:Vospominanija, dokumenty i materialy:). (Sostavitel': T. S. Bušueva.) Moskva, Nauka 1973. 208 str. + corr. 8°. [cir.] . IZDG 5685 — **Tomasevitch, Jozo:** The Chetniks. Stanford, Stanford University Press 1975. X + 508 str. 8°. (War and Revolution in Yugoslavia, 1941—1945. 1.) . IZDG 5465 — **Yugoslavia and the Soviet Union. 1939—1975.** A Documentary Survey. Ed. by Stephen Clissold. London [itd.], Oxford University Press 1975. XXIII + 318 str. 8°. IZDG 5634 — **Zukin, Sharon:** Beyond Marx und Tito. Theory and Practice in Yugoslav Socialism. (London), Cambridge University Press (cop. 1975). X + 302 str. 8°. IZDG 5628.

8. Avstrija s habsburško monarhijo
kot celoto

Splošno:

Festschrift Wermann Wiesflecker / hrsg. von Alexander Novotny und Otmar Pickl — Graz: Historische Institut der Universität, 1973. — 283 str. SAZU 75925H — **Österreich Lexikon in zwei Bänden.** Hrsg. von Richard Bamberger und Franz Maier-Bruck. Wien & München, Österreichischer Bundesverlag für Unterricht, Wissenschaft und Kunst (cop. 1966). 8°. 2 Bde. 1.: A—K. 2.: L—Z. IZDG prir. — **Probszt, Günther:** Österreichische Münz- und Geldgeschichte. Von der Anfängen bis 1918. Wien [itd.], Böhlau (1973). 684 str. 8°. Ilustr. NUK 265352 — **Steirer in aller Welt.** Hrsg. von Fritz Posch. Graz 1971. 96 str. 8°. (Zeitschrift des Historischen Vereines für Steiermark. Sonderbd. 17.) . NUK 60522 — Sonderbd 17 — **Tausend Jahre Öster-**

reich. Eine biographische Chronik. Hrsg. von Walter Pollak. Bd 1—2. Wien & München, Jugend und Volk (1975). 8° NUK 265362.

Srednji in novi vek do 1848:

Des Löblichen Fürstenthums Steyer **Gerichtsordnung**, wie von der Landshauptmannschaft und dem Schranngericht procedirt werden solle; reformirt im Jahr 1622. Gedruckt zu München ... im Jahr 1622. Nachgedr. Grätz, Widmannstätterische Erben 1761. (X) + 106 str. 4°. NUK II 261661 — **Herrschaftsstruktur** und Ständebildung. Beiträge zur Typologie der österreichischen Länder aus ihren mittelalterlichen Grundlagen. Bd 1—3. München, Oldenbourg 1975. 8°. (Sozial- und wirtschafts-historische Studien.) . NUK 253553 — **Seide**, Gernot: Regierungspolitik und **öffentliche Meinung** im Kaisertum Österreich anlässlich der polnischen Novemberrevolution (:1850—1851:). Wiesbaden 1971. 184 str. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. 38) . NUK 135647 — 38 — **Stekl**, Hannes: Österreichs Aristokratie im Vormärz. Herrschaftsstil und Lebensformen der Fürstenhäuser Liechtenstein und Schwarzenberg. München, Oldenbourg 1973. 250 str. 8°. (Sozial- und wirtschafts-historische Studien.) . NUK 253554.

Od 1848 do 1938:

Heppner, Harald: Das Russlandbild in der öffentlichen Meinung Österreiches 1848—1856. — Graz: Institut der Universität, 1975. — 262 str.; 21 cm. — (Zur Kunde Südosteuropas; 2/4) . SAZU 69119/2:4H — **Johnston**, William M.: Österreichische Kultur- und Geistgeschichte. Gesellschaft und Ideen im Donaauraum 1848 bis 1938. Wien [i. d.], Hermann Böhlau Nachf. (1974). 505 str. 8°. (Forschungen zur Geschichte des Donaauraumes. 1) . IZDG 5582 — Die **Mitglieder** des österreichischen Nationalrates : 1918—1968 / herausgegeben von der Kanzlei des Präsidenten des Nationalrates. — Wien : Österreichische Staatsdruckerei, 1968. — 562 str. ; 21 cm . INV B 2691 — **Neugebauer**, Wolfgang: Bauvolk der kommenden Welt : Geschichte der nationalistischen Jugendbewegung in Österreich. — Wien : Europaverlag, 1975. — 495 str., [16] str. pril. ; 22 cm. — (Veröffentlichungen des Ludwig Boltzmann Instituts für Geschichte der Arbeiterbewegung) . INV B 2704 — **Ramhardter**, Günther: Geschichtswissenschaft und Patriotismus. Österreichische Historiker im Weltkrieg 1914—1918. München, Oldenbourg 1975. 230 str. 8°. (Österreich Archiv.) . NUK 253591 — **Reisberg**, Arnold: Avstrija, fevral' 1934. Priciny i sledstvija. Moskva, Progress 1975. 317 str. + pril. 8°. Ilustr. IZDG 5575 — **Renner**, Karl: Karl Renner : Porträt einer Evolution / herausgegeben von Heinz Fischer. — Wien [etc.] : Europa Verlag, 1970. — 419 str. ; 21 cm . INV B 2705 — **Shell**, Kurt L.: Jenseits der Klassen? : Österreichs Sozialdemokratie seit 1934 / ins Deutsche übertragen von Gina Stadler. — Wien : Europa Verlag, 1969. — 360 str. ; 21 cm. — Prevod dela: The transformation of Austrian Socialism . INV B 2708 — **Stadler**, Karl R.: Opfer verlorener Zeiten : Geschichte der Schutzbund-Emigration 1934 / mit einem Vorwort von Bruno Kreisky. — Wien : Europa Verlag, 1974. — 396 str., XXIV str. pril. ; 21 cm. — (Veröffentlichungen des Ludwig Boltzmann Instituts für Geschichte der Arbeiterbewegung) . INV B 2729 — **Ullrich**, Hermann: Alfred Julius Becher : der Spielmann der Wiener Revolution. — Regensburg : Bosse, 1974. — 324 str. ; 25 cm. — (Studien zur Musikgeschichte des 19. Jahrhunderts ; 40) . NUK 207165 — **Tremel**, Ferdinand: Hans Pirchegger: Einlebensbild des grossen steirischer Forschers Lehrers. — Graz: Historischer Verein für Steiermark, 1975. — 87 str.; 23 cm. — (Zeitschrift des historischen Vereines für Steiermark: Sonderband; 20) . SAZU 16310/20 — **Žeguc**, Ivan: Die Nationalpolitischen Bestrebungen der Karpato-Ruthenen 1848—1914. Wiesbaden 1965. 145 str. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. 28.) . NUK 135647 — 28.

Od 1938 dalje:

Die **Christliche Gewerkschaften** in Österreich / [herausgegeben von der Stiftung für die Pflege der Traditionen der christlichen Arbeiterbewegung]. — Wien : Europaverlag, 1975. — 476 str., [32] str. pril. ; 21 cm . INV B 2706 — **Diem**, Peter & Heinrich Neisser: Zeit zur Reform : Parteireform, Parlamentsreform, Demokratie-reform. — Wien ; München : Kurt Wedl Melk, 1969. — 180 str. ; 20 cm . INV B 2784 — **Drei Schriften** aus dem Exil. Hrsg. von Kurt Klotzbach. Berlin & Bonn-Bad Go-

desberg, Dietz Nachf. GmbH (1974). XXI + 358 str. 8°. (Internationale Bibliothek. 76.) . IZDG 5350 — **Föderalismus in Österreich** / [Autoren] Felix Ermacora, Heinrich Koller, Hans Klecatsky, Gertrude und Manfred Welan. — Salzburg ; München : Universitätsverlag Anton Pustet ; Wien [etc.] : Europa Verlag, 1970. 255 str. ; 21 cm. — (Föderative Ordnung ; 2) . INV B 2627 — **Maass, Walter B.**: Jahre der Finsternis : die österreichische Widerstandsbewegung : 1938—1945. — Wien : Bundespressdienst, 1975. — 66 str. : ilustr. ; 20 cm. — (Österreich Dokumentation) . INV B 2749 — **Marsálek, Hans**: Die Geschichte des Konzentrationslagers Mauthausen. Dokumentation. Wien, Österreichische Lagergemeinschaft Mauthausen 1974. X + 31: str. + 20 str. sl. 8°. Ilustr. IZDG 5709 — **Mayrzedt, Hans & Waldemar Hummer**: 20 [Zwanzig] Jahre österreichische Neutralitäts- und Europapolitik : (1955—1975) : Dokumentation. — Wien : Wilhelm Braumüller, 1976. — 2 zv ; 24 cm. — (Schriftenreihe der Österreichischen Gesellschaft für Aussenpolitik und internationale Beziehungen : 9, 1,2) . INV B 1604 — **Rauchensteiner, Manfred**: 1945. Entscheidung für Österreich. Eine Bilddokumentation. (Graz itd.), Styria (cop. 1975). 271 str. 4°. Ilustr. IZDG II 525 — **Stüber, Fritz**: Ich war Abgeordneter : die Entstehung der freiheitlichen Opposition in Österreich. — Graz ; Stuttgart : Leopold Stocker, 1974. — 302 str. ; 23 cm . INV B 2752.

9. Češkoslovaška

Dokoupil, Vladislav: Dějiny moravských klášterních knihoven ve správě Universitní knihovny v Brně. (Fotogr. A. Skládanková.) V Brně 1972. 380 str. + pril. 8°. (Vlastivědna knihovna Moravská. 16.) . NUK 243823 — 16 — **Kneidl, Pravoslav**: Leges Bibliothecae Strahoviensis bibliotecario et omnibus Strahoviensis ecclesiae professis ad observandum praescriptae. (Rad Strahovské knihovny 1672.) [Faks.] (Pragae, Pragopress 1971.) (10) str. + pril. 4°. NUK b II 251420 — **Kudělka, Milan & Zdeněk Šimeček a kolektiv**: Československé práce o jazyce, dějinach a kulturě slovanských národu od r. 1760. Biograficko-bibliografický slovník. (V Praze), Státní pedagogické nakladatelství (1972). 560 + (III) str. 8°. (Edice Slovanské knihovny.) . NUK 242916 — **Pumprla, Václav**: Katalóg slovacikálnych kníh do r. 1800 Státnej vedeckej knižnice v Olomouci. — Martin : Matica slovenská, 1974. — 412 str. ; 22 cm. — (Slovenské knižnice ; 12) . NUK 220432 — 12 — **Selecká, Eva**: Stredoveká levočská knižnica. — Martin : Matica slovenská, 1974. 213 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Slovenské knižnice ; 9 [a]) . NUK b 220432 — 9 [a] — **Slovanství v národním životě Čechů a Slováků** / [redaktor Josef Špičák]. — v Praze : Melantrich, 1968. — 501 str. ; 24 cm . FF D 4685 — **Studie z obecných dějin**. Sborník historických prací k šedesátým narozeninám prof. dr. Oldřicha Říhy. (Sest. Josef Haubelt a Jan Wanner.) Praha, Universita Karlova 1972. 176 str. 8°. Ž 1 sl. NUK 243569 — **Varsik, Branislav**: Zo slovenského stredoveku. Výber historických štúdií a článkov z rokov 1946—1968. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1972. 534 + (III) str. 8°. NUK 242881.

10. Madžarska s staro Ogrsko kot celoto

Bartha, Antal: Hungarian society in the 9th and 10th centuries. — Budapest : Akadémiai kiadó, 1975. — 147 str. ; 25 cm. — (Studia historica ; 85) . FF D 3317/85 — **Genthon, István**: Magyarország művészeti emlékei / [fényképek Dobos Lajos ; rajzok D. Kerekes Emőke ; térképek Gáll Gyula]. — Budapest : Corvina, 1974. — XX, 474 str. : ilustr. ; 20 cm. NUK 255191 — **Grančák, I. M. & M. F. Lebovič**: Bela Kun. Vydajušijsja dejatel' vengerskogo i meždunarodnogo revoljucionnogo dvizenija, Moskva, Mysl' 1975. 163 + (V) str. + 10 str. sl. 8°. [cir.] . IZDG 5566 — **Haselsteiner, Horst**: Die Serben und der Ausgleich : zur politischen und staatsrechtlichen Stellung der Serben Südungarns in den Jahren 1860—1867. — Wien [etc.] : Herman Böhlau Nachf., 1976. 125 str. ; 25 cm. — (Wiener Archiv für Geschichte des Slaventums und Osteuropas ; 9) . INV B 1305, SAZU 25508/9 H — **Hauptmann, Ferdinand**: Jelačić's Kriegszug nach Ungarn 1848. — Graz: Historisches Institut der Universität. — 2 knj. ; 21 cm. — (Zur Kunde Südosteuropas; 2/5) . SAZU 69119/2,5 H — **Régi magyarországi nyomtatványok 1473—1600**. (Red. Borsa Gedeon [itd.]) Budapest, Akadémiai kiadó 1971. 928 str. + pril. 8°. NUK 243591 — **Sentandreja**. (Tekst Stojan D. Vujičić. Foto Đerd Lerinci.) Budimpešta, Korvina (1973). (132) str. 8° p. f.

[cir.] . NUK 266131 — **Želicki, B. I.**: Socialističeskoe rabočee dvizenie v Vengrii 1873—1890. Moskva, Nauka 1975. 263 str. 8°. [cir.] Ilustr. IZDG 5565.

11. Romunija

Splošno:

Dobrogeanu Gherea, Constantin: Opere complete. București, Editură politică 1976. — 8°. 1. Vol.: 1976. IZDG 5616 — **Irimie, Cornel & Marcela Forța**: Romanian icons painted on glass. With 149 colour plates. (Bucharest), Meridiane [196.] 4°. NUK II 250442.

Srednji in novi vek do vključno 18. stoletja:

Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Maria Matilda: Nicolae Iorga — a Romanian historian of the Ottoman empire / [translated by Mary Lazarescu]. — Bucharest : Academy of the Socialist Republic of Romania. 1972. — 190 str., pril. : ilustr. ; 21 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae ; 40) . NUK 186182 — 40 — **Columbeanu, Sergiu**: Grandes exploitations domaniales en Valachie au XVIIIe siècle / [traduit du romain par Radu Crețeanu]. — Bucarest : L'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1974. — 199 str. ; 21 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae ; 47) . NUK 173473 — 47 — **Cultura bizantină în România**. La culture byzantine en Roumanie. (Organizatorii expoziției: Ion Barnea, Octavian Iliescu, Corina Nicolescu. Fotogr.: Irina Ghidali [itd.]) București, Comitetul de stat pentru cultură și artă 1971. 263 str. + pril. 8°. NUK 243227 — **Mihordea, V...**: Maîtres du sol et paysans dans les principautés roumaines au XVIIIe siècle / [traduit par Radu Crețeanu]. — Bucarest : L'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1971. — 281 str. ; 21 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae ; 36) . NUK 173473 — 36 — **Simonescu, Dan**: Codex aureus. (Fotogr. de Gh. Comănescu.) București, Meridiane 1972. 102 + (II) str. 4°. (Manuscris.) . NUK II 251866.

19. in 20. stoletje:

/Dix-neuf cent trente-troi/ 1933. Le luttes révolutionnaires des cheminots et des pétroliers de Roumaine. Bucarest, Éditions meridiane 1973. 243 str. 8°. IZDG 5478 — **Homenco, Suzana & Elisabeta**: Elisabeta Ionita. București, Editura politica 1975. 57 str. 8°. (Colectia Evocări.) Ilustr. IZDG 4553 — **Ionescu, Vasile G.**: Mișcarea muncitorească din Valea Prahovei (:1880—1921:). Contribuția ei la transformarea Partidului socialist în Partidul comunist Român. București, Editura politica 1971. 245 + (III) str. 8°. (Biblioteca de istorie.) NUK 237811 — **Matichescu, Olimpiu**: Apărarea patriotică. București, Editura științifică 1971. 242 + (I) str. + pril. 8°. NUK 237747 — **/Octadeci/ 80 de ani de la crearea partidului politic al clasei muncitoare din România**. Documente. (București, Editura politica 1974). 877 str. 8°. IZDG 5480 — **Oprea, I. M.**: Diplomaticeskaja dejatel'nost Nikolae Titulesku. Buharest 1970. 187 str. + pril. 8°. [cir.] (Bibliotheca historica Romaniae. 22) . NUK 203388 — 22 — **/Ottantesimo/ 80° anniversario della fondazione del partito politico della classe operaia in Romania**. Documenti. (Roma), Editori Riuniti (1975). XXVII + 733 str. + 48 str. sl. 8°. IZDG 5479 — **Paraschiva, Nichita**: 6 Martie 1945. București. Editura politica 1975. 68 str. 8°. (File de istorie.) . IZDG 5515 — **Pătrășcanu, Lucrețiu**: Texte social-politice. (:1921—1938:). București, Editura politica 1975. 294 str. 8°. IZDG 5476 — **Penelea, Georgeta**: Les foires de la Valachie pendant la période 1774—1848 / [traduit du roumain par Madeleine Costescu]. — Bucarest : L'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1973. — 188 str. ; 21 cm. — Bibliotheca historica Romaniae ; 44) . NUK 173473 — 44 — **Romania 1907**. La grande rivolta contadina. (Roma), Editori Riuniti (1975). 605 str. + 32 str. sl. 8°. IZDG 5475 — **Stan, Apostol**: Le problème agraire pendant la révolution de 1848 en Valachie. — Bucarest : L'Académie de la République Socialiste de Roumanie, 1971. — 153 str. ; 21 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae ; 34) . NUK 173473 — 34 — **Stănescu, M. C.**: Mișcarea muncitorească din România în anii 1921—1924. București, Editura politică 1971. 293 + (I) str. 8°. NUK 237842 — **Unc, Georghe**: Solidarnost' rumynskogo rabočego i demokratičeskogo dvizenija s Velikoj Oktjabr'skoj socialističeskoj revoluciej : (1917—1922). — Buharest : Akademija Socialističeskoj Respubliki Rumynii, 1968. — 151 str. : ilustr. ; 21 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae ; 19) . — Cir. NUK

203588 — 19 — **Vinogradov**, Vladen Nikolaevič: Očerki občestvenno-političeskoj mysli v Rumynii: vtoraja polovina XIX- načala XX v. — Moskva: Nauka, 1975. — 441 str. ; 21 cm. SAZU 76371.

12. Italija

Splošno:

Archivio di Stato di Foggia. L'archivio del Tavoliere di Puglia. Inventario a cura di Pasquale Di Cicco e Dora Musto. Roma, Ministeri per i beni culturali e ambientali 1975. 8°. (Pubblicazioni degli Archivi di stato. 82, 83.) 2 vol. IZDG 3955.

Srednji in novi vek do vključno 18. stoletja:

Brenzoni, Raffaello: Dizionario di artisti veneti. Pittori, scultori, architetti, etc. dal XIII al XVIII secolo. Firenze, Olschki 1972. 304 + (IV) str. 4°. NUK II 251843 — **Camerani Marri**, Giulia: I documenti commerciali del fondo diplomatico Mediceo nell'archivio di stato di Firenze (1230—1492) : regesti / prefazione di Raymond de Roover. — Firenze : Olschki, 1951. — 178 str. ; 23,5 cm. — (Biblioteca dell'archivio storico Italiano; 3). FF D 4664 — **Gestrin**, Ferdo: Nota sulle antiche relazioni tra le due coste adriatiche. Fano, Sonciniana (1972). 7 str. + 3 pril. 8°. Iz: Fano. Suppl. 1972. NUK 265103 — **Gestrin**, Ferdo: Slavi negli organi amministrativi dei Malatesta a Fano nella prima metà del secolo XV. Fano, t. Tipografia Sonciniana 1968. 11 str. 8°. [Ov. nasl.] Iz: Studia Picena. XXXVI. NUK 232087 — **Manzi**, Pietro: La tipografia napoletana nell'500. Annali di Giovanni Paolo Sukanappo, Raimondo Amato, Giovanni De Boy, Giovanni Maria Scotto e tipografi minori (:1533—1570:). Firenze 1973. 276 + (II) str. 8°. (Biblioteca di bibliografia italiana. 70.). NUK b II 69511 — 70 — **Musiche della Cappella di s. Barbara in Mantova**. Firenze 1972. XLII + 527 + (III) str. + pril. 8°. (Biblioteca di bibliografia italiana. 68 = Conservatorio di musica »Guiseppe Verdi« — Milano. Catalogo della biblioteca. Fondi speciali. 1.). NUK b II 69511 — 1 — **Rizzi**, Aldo: La villa Manin di Passariano / [servizio fotografico Brisighelli ... et. al.]. — Udine : Del Bianco, 1971. — 32 str., [42] str. pril. : ilustr. ; 27 cm. NUK II 252951.

19. in 20. stoletje do 1918:

Sonnino, Sidney: Diario. Bari, Editori Laterza 1972 —. 8°. (Storia e società.) 3 vol. 1. 1866—1912. 1972. IZDG 5704 — **Sonnino**, Sidney: Carteggio 1914—1916. (Roma—Bari), Laterza 1974. XVI + 770 str. 8°. IZDG 5705.

1919 do 1959:

Autobiografia del fascismo. A cura di Enzo Nizza. (2. ed.) (Milano), La Pietra (cop. 1974). 306 str. 8°. Ilustr. IZDG 5745 — **Barbadoro**, Idomeneo: Storia del sindacalismo italiano. Dalla nascita al fascismo. (Firenze), La Nuova Italia (cop. 1973). 2 vol. 1. :La Fedeterra. 2.: La confederazione generale del lavoro. IZDG 5701 — **Bongiovanni**, Bruno & Fabio Levi: L'Università di Torino durante il fascismo. Le Facoltà umanistiche e il Politecnico. Torino, Giappichelli Editore 1976. XXVI + 238 str. 8°. (Collana dell'Istituto di Storia della Facoltà di Magistero dell'Università di Torino. 9.). IZDG 5241 — **Caretti**, Stefano: La rivoluzione russa e il socialismo italiano (:1917—1921:). Pisa, Nistri-Lischi 1974. 331 str. 8°. IZDG 5728 — **Castronovo**, Valerio: La Stampa italiana dall'unità al fascismo. (Bari), Laterza 1973. XIV + 359 str. 8°. (Universale Laterza. 235.). IZDG 2988 — **Dal Pont**, Adriano: I lager di Mussolini. L'altra faccia del confino nei documenti della polizia fascista. (Milano), La Pietra (1975). 142 str. 8°. (Gli esempi.). IZDG 5725 — **Francescotti**, Renzo: Anti-fascismo e Resistenza nel Trentino 1920—1945. (Roma), Editori Riuniti (cop. 1975). 126 str. 8°. IZDG 5768 — **Salvatorelli**, Luigi & Giovanni Mira: Storia d'Italia nel periodo fascista. (Torino), Einaudi 1957. 1142 str. 8°. (Biblioteca di cultura storica. 53.). IZDG 439 — **Sonnino**, Sidney: Carteggio: 1916—1922 / a cura di Pietro Pastorelli. — Bari: Laterza, 1975. — XV, 757 str.; 21 cm. — (Storia e società). INV B 2739 — **Spriano**, Paolo: Storia del Partito comunista italiano. — Torino: Einaudi, [19.] —. — 20 cm. — (Biblioteca di cultura storica; 95). Vol. 3: I fronti popolari. Stalin. La guerra. — 1970. — XII, 362 str. — Vol. 4: La fine del fascismo. Dalla riscossa alla lotta armata. — 1973. — XVII, 373 str. — Vol. 5: La Resistenza. Togliatti e il

partito nuovo. — 1975. — XVI, 563 str. INV B 261, IZDG 439 — **Tasca, Angelo**: I primi dieci anni del PCI. (Roma), Laterza (1973). 225 str. 8°. (Tempi nuovi. 49.). IZDG 5561.

Od 1940 dalje:

Alle origini dell'antifascismo: Piero Gobetti e il suo tempo. L'azione politica e culturale a Torino e in Italia 1918/1926. (Torino), Centro Studi Piero Gobetti (1976). VIII + 133 str. 8°. Ilustr. IZDG 5693 — **Battaglia, Roberto & Giuseppe Garritano**: Breve storia della Resistenza italiana. (Torino), Einaudi 1955. 337 str. 8°. (Piccola Biblioteca Scientifico-letteraria. 65.). IZDG 5544 — **Bianco, D. Livio**: Guerra partigiana. (Torino), Einaudi (cop. 1973). XI + 152 str. 8°. (Gli struzzi. 42.). IZDG 5702 — **Cesseli, Marco**: Porzùs due volti della Resistenza. (Milano), La Pietra (1975). 152 str. + corr. 8°. (Gli esempi.). IZDG 5472 — **Gambino, Attonio**: Storia del dopoguerra: dalla liberazione al potere DC. — Bari: Laterza, 1975. — 541 str.; 21 cm. — (Storia e società) . INV B 2774 — **L'Ideale di Giustizia della Resistenza e la sua attuazione nel nuovo Stato democratico.** Venezia, Comitato regionale per il XXX della liberazione 1975. 4°. 4 vol. 1.: L'ideale di Giustizia della Resistenza. A cura di Enrico Opocher. 2.: Giustizia ed Amministrazione. A cura di Feliciano Benvenuti. 3./I.: Giustizia e Giurisdizione. A cura di Vincenzo Cavallari. 3./II.: L'ideale di Giustizia della Resistenza e la sua attuazione nella giurisdizione. A cura di Ettore Gallo. IZDG II 517 — **L'Italia contemporanea: 1945—1975 / a cura di Valerio Castronovo.** — Torino: Giulio Einaudi, 1976. — XII, 468 str.; 19 cm. — (Piccola biblioteca Einaudi; 235) . INV B 235 — **Rosenbaum Petra**: Neofaschismus in Italien. — Frankfurt : Köln : Europäische Verlagsanstalt, 1975. — 117 str.; 21 cm . INV B 2687 — **Vidali, Vittorio**: Diario del XX Congresso. (Milano), Vangelista editore (cop. 1974). 196 + (VI) str. + 4 str. sl. 8°. (Opere di Vittorio Vidali.) . IZDG 5727 — **Vidali, Vittorio**: La guerra antifascista. — Milano: Vangelista, 1973. — 100 2str.; 22 cm . INV B 2791.

13. Bolgarija

Petrov, Ceno: Agrarnite reformi Bjulgarija 1880—1944 = Agraren reformen in Bulgarien. — Sofija: Bulgarska akademija na naukite, 1975. — 205 str.; 21 cm . SAZU 77398 — **Sovetsko-bolgarskie otnosenija i svjazi: dokumenty i materialy.** — Moskva: Nauka, 1976 — . —25 cm. — 1: Nojabr' 1917-Sentjabr' 1944. — 1976 . SAZU 80610/1.

14. Grčija

Richter, Heinz: Griechenland. Zwischen Revolution und Kontrarevolution. (:1936—1946:). (Frankfurt/M), Europäische Verlagsanstalt (cop. 1973). 623 str. + 16 str. sl. 8°. IZDG 5587 — **Schramm-Thadden, Ehrengard**: Griechenland und die Grossmächte im zweiten Weltkrieg. Wiesbaden, Steiner GmbH 1955. (V) + 244 str. + pril. 8°. (Veröffentlichungen des Instituts für Europäische Geschichte Mainz. 9.) . ZZDG 5433 — **Stanislavskaja, Avgusta Mihajlovna**: Rossija i Grecija v konce XVIII.— načale XIX veka: politika Rossii Ioničeskoj respublike: 1798—1867. — Moskva: Nauka, 1976. — 373 str.; 23 cm . SAZU 77286.

15. Albanija

Conference nationale des etudes sur la lutte antifasciste de liberation nationale du peuple albanais. — Tirana: 8 Nëntori 1975. — 209 str. ; 19 cm . SAZU 78150.

16. Bizantinsko cesarstvo

Kurbatov, G. L.: Istorija Vizantii : istoriografija.— Leningrad : Izdatel'stvo leningradskogo univerzitet, 1975. — 256 str. ; 22 cm . FF C 3800 — **Lipšic, Elena Emmanuilovna**: Pravo i sud v Vizantii v IV-VIII vv. — Leningrad: Nauka, 1976. — 228 str.; 23 cm . SAZU 78293 — **Salamon, Maciej**: Rozwój idei Rzymu-Konstantynopola od IV do pierwszej połowy VI wieku. — Katowice: Uniwersytet Slasky, 1975. — 144 str.: ilustr.; 25 cm . SAZU 80116/80.

17. Stari vzhod

Cornelius, Friedrich: Geschichte der Hethier : mit besonderer Berücksichtigung der gographischen Verhältnisse und der Rechtsgeschichte. — Darmstadt : Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1976. — XVIII, 382 str. ; str. pril. ; 19 cm. FF C 3834 — **Fraser, Peter Marshall:** Ptolemaic Alexandria. Vol. 1-3. Oxford, The Clarendon Press 1972. 8°. NUK 242827 — **Wissmann, Herman:** Über die ruhe Geschichte Arabiens und das Entstehen des Sabäerreiches: die Geschichte von Saba I.— Wien: Österr. Akademie der Wissenschaften, 1975. — 112 str.; 24 cm. — (Sitzungsberichte [der] Oster. Akademie d. Wiss.: Philosop. — histor... Kl.; 301/5). SAZU 5898/301:5 — **Tutanhamon i ego vremena.** — Moskva: Nauka, 1976. — 213 str.: ilustr.; 21 cm. SAZU 77380.

18. Sovjetska zveza

Splošno:

Istoričeskaja geografija Rossii: XII načalo XX v.: sbornik statej k 70-letiju professora Ljubomira Grigor'eviča Beskrovnega. — Moskva : Nauka, 1975, 345 str.; 27 cm . SAZU II 76940 — **Istoriografija krest'janstva sovetskoj Sibiri/ [Avtorskij kolektiv: V. T. Avisov ... [et. al.]. — Novosibirsk: Nauka, 1976. — 475 str., 21 cm . SAZU 78725 — Iz Istorii ekonomičeskoj i obščestvennoj žizni Rossi: sbornik statej. — Moskva: Nauka, 1976. — 287 str.: z [1] f sl.; 24 cm . SAZU 77000 — Neubauer, Helmut:** Car und Selbtherrscher. Beiträge zur Geschichte der Autokratie in Russland. Wiesbaden 1964. 236 str. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. 22.) . NUK 135647 — 22 — **Očerki istorii russkoj etničeskoj mysli/ Institut filosofie.** — Moskva: Nauka, 1976. — 398 str.; 21 cm . SAZU 78214 — **Rabočie Leningrada 1703—1975: kratkij istoričeskij očerk.** — Leningrad: Nauka, 1975. — 357 str.: ilustr.; 23 cm . SAZU 77894.

Stari vek:

Berezanskaja, Sof'ja Stanislavovna: Srednij period bronzovogo veka v Severnoj Ukraine. — Kiev : »Naukova dumka«, 1972. — 264 str., [2] f. pril. : ilustr. ; 23 cm. — Cir. NUK 255345 — **Drevnee poselenie v Podmoskov'e.** (Otvetsv. red. Ju. A. Krasnov.) Moskva 1971. 114 + (II) str. 8°. [cir.] (Materialy i issledovanija po arheologii SSSR. 184.) Ilustr. NUK II 83252 — 184 — **Novye nahodki na Kara-Tepe v starom Termeze.** — Moskva: Nauka, 1975. — 199 str.; ilustr.; 22 cm . SAZU 76435.

Srednji vek do vključno 18. stoletja:

Aktual'nye problemy istorii Rossii epohi feodalizma. Sbornik statej. (Red. kolegija: L. V. Čerepnin /itd./.) Moskva, »Nauka« 1970. 468 str. + 1 zvd. 8°. [cir.] . NUK 237937 — **Aleksandrov, Vadim Aleksandrovič:** Sel'skaja obščina v Rossii (XVII-načalo XIX v.). — Moskva: Nauka, 1976. — 321 str. ; 22 cm . SAZU 76452 — **Auerbach, Hans:** Die Besiedelung der Südkraine in den Jahren 1774—1787. Wiesbaden 1965. 136 str. + 2 zvd. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. 25.) . NUK 135647 — 25 — **Chaumont, Marie-Louise:** Recherches sur l'histoire d'Arménie. De l'avènement des Sassanides à la conversion du royaume. Paris, Geuthner 1969. XX + 197 + (I) str. + pril. 8°. NUK 243144 — **Bitovt, Jurij:** Rėdkija russkija knigi i letučija izdanija XVII vėka. ... Moskva 1905. (Unveränderter fotomechanischer Nachdr.) (Leipzig, Zentralantiquariat der Deutschen Demokratischen Republik 1971.) VIII + 604 + (IV) str. 8°. [cir.] . NUK bb 247232 — **Buganov, Viktor Ivanovič:** Krest'janskije vojny v Rossii XVII—XVIII vv. — Moskva: Nauka, 1976. — 220 str. ; 20 cm . SAZU 78162 — **Bušov, Peter Pavlovič:** Istorija posol'stv i diplomatičeskijh otnošenij russkogo i iranskogo gosudarstv v 1586—1612 gg. : (po russkim arhivam). — Moskva: Nauka, 1976. — 477 str. ; 23 cm . SAZU 77878 — **Dokumenty stavki E. I. Pugačeva, povstančeskijh vlastei i učreždenij.** Moskva: Nauka, 1975. — 521 str. SAZU II 76672 — **Drevnejšie gosudarstva na teritorii SSSR: materialy i issledovanija 1975 g.** — Moskva: Nauka, 1976. 23 cm . SAZU 77892/1975 — **Goertz, Johann Eustach Graf von:** Mémoire sur la Russie (:1786:). Eingeleitet und hrsg. von Wolfgang Stribrny. Wiesbaden 1969. 79 str. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. 34.) . NUK 135647 — 34 — **Pekarskij, Petr Petrovič:** Vvedenie v istoriju prosvėščenija v Rossii XVIII stolėtija. Sanktpeterburg 1862. (Unveränder-

ter fotomechanischer Nachdr.) T. 1-2. (Leipzig, Zentralantiquariat der Deutschen Demokratischen Republik 1972.) 8°. [cir.] . NUK 247251 — **Purišev, Ivan Borisovič**: Pereslavl'-Zalesskij ... Pereslavl'-Zalessky ... Perésavl'-Zalesski ... Pereslavl'-Saleski. Moskva, Iskusstvo 1970. 104 str. 4°. [cir.] Ilustr. NUK II 252498 — **Veselovskij, Stepan Borisovič**: D'jaki i pod'jačije XV—XVII vv: drevnye russkie imena, prozvišča, familii. — Moskva: Nauka, 1975. — 382 str. SAZU 76437 — **Vorob'ev, Mihail Vasil'evič**: Čžurčženi i gosudarstvo czin' (X b. — 1234 g.): istoričeskij očerk. Moskva: Nauka, 1975. — 444 str. ; ilustr. , pril. SAZU 76473 — **Ziegler, Gudrun**: Moskau und Petersburg in der russischen Literatur : (ca. 1700—1850) : zur Gestaltung eines literarischen Stoffes. — München : Otto Sagner, 1974. — 189 str. ; 21 cm. — (Slavistische Beiträge ; 80) . NUK 160794 — 80.

19. stoletje:

Asalhanov Innokentij Arsen'ovič: Sel'skoe hozjajstvo Sibiri konca XIX — načala XX v. — Novosibirsk: Nauka, 1975. — 264 str. ; 23 cm . SAZU 78732 — **The Essential Kropotkin**. Ed. by Emile Capouya and Keitha Tompkins. (London & Basingstoke, The Macmillan Press Ltd. 1976.) XXIII + 296 str. 8°. IZDG 5715 — **Gadžieva, Sakinat Siamedova**: Material'naja kul'tura Nogajcev v XIX — načale XX v. — Moskva: Nauka, 1976. — 224 str. : ilustr. ; 22 cm . SAZU 78651 — **Iskandarov, Buhodor Grigor'evič**: Iz istorii dorevoljucionnogo Tadžikistana. — Dušanbe: Došin, 1974. — 74 str. ; 20 cm . SAZU 76864 — **Jandarov, Andarbek Dudaevič**: Sufizm i ideologija nacional'no-osvoboditelnogo dviženija: (Iz istorii razvitije obščestvenyh idej v Cečeno-Ingušetii v 20—70 gody XIX v.). — Alma-Ata: Nauka, 1975. — 175 str. ; 20 cm . SAZU 77185 — **Literaturnoe nasledie dekabristov/ Otvetstvennye redaktory V. G. Bazanov, V. E. Vacuro**. — Leningrad: Nauka, 1975. — 399 str. ; 23 cm . SAZU 76460 — **Literaturnoe nasledie dekabristov/ Otvetstvennye redaktory V. G. Bazanov, V. E. Vacuro**. — Leningrad: Nauka, 1975. — 399 str. ; 23 cm . SAZU 76460 — **Luig, Lucie**: Zur Geschichte des russischen Innenministeriums unter Nikolaus I. Wiesbaden 1968. 115 str. + 3 pril. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. 32.) . NUK 135647 — 32 — **Remeslo i manufaktura v Rossii, Finkladii, Pribaltike: Materialy II sovetsko-finskogo simpoziuma po socialno-ekonomičeskoj istorii 13—14 dekabnja 1972**. — Leningrad: Nauka, 1975. — 195 str. : ilustr. ; 22 cm . SAZU 76487 — **Rybakov, Jurij Jakovlevič**: Promyšlennaja statistika Rossii XIX v. : istočnikovedčeskoje issledovanie. — Moskva: Nauka, 1976. — 276 str. ; 22 cm . SAZU 78287 — **Solov'eva, Aida Mihajlovna**: Železnodorožnyj transport Rossii vo vtoroj polovine XIX v. — Moskva: Nauka, 1975. — 314 str. ; 22 cm 5 zvd. SAZU 76443 — **Ščetinina, Galina Isidorovna**: University v Rossii i ustav 1884 goda. Moskva ; Nauka, 1976. 229 str. ; 22 cm . SAZU 77025 — **Venzky, Gabriele**: Die Russisch-Deutsche Legion in den Jahren 1811—1815. Wiesbaden 1966. 193 str. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. 30.) . NUK 135647 — 30.

Od 1900 do 1940:

Andreev, Anatolij Mihajlovič: Soldatskie massy garnizonov russkoj armii v oktjabr'skoj revoljucii. — Moskva: Nauka, 1975. — 343 str. ; 22 cm . SAZU 76441 — **Cagin, Boris-Aleksandrovič**: Bor'ba za istoričeskij materializm v SSSR v 20-e gody. — Leningrad: Nauka, 1975. — 410 str. ; 23 cm . SAZU 76440 — **Deutscher, Isaac**: Trotzki. (2. Aufl.) Stuttgart, Kohlhammer (1972). 8°. (Kohlhammer Urban-Taschenbücher. 158—160. 3 Bde. 1.: Der bewaffnete Prophet. 1879—1921. 2.: Der unbewaffnete Prophet. 1921—1929. 3.: Der verstossene Prophet. 1929—1940. IZDG 5583 — **Elwood, Ralph Carter**: Russian social democracy in the underground. A study of the RSDRP in the Ukraine, 1907—1914. Assen, Van Gorcum 1974. XIX + 304 str. 8°. (Publications on social history. 8.) . IZDG 5765 — **Gorjuškin, Leonid Mihajlovič**: Agrarnye otnošenija v Sibiri perioda imperializma (1900—1917 gg.). — Novosibirsk: Nauka, 1976. — 541 str., pril. ; 23 cm . SAZU 77875 — **Hesin, Samuil Semenovič**: Stanovlenie proletarskoj diktatury v Rossii. (nojabr 1917—mart 1918 g.). Moskva: Nauka, 1975. — 470 str. SAZU 76597 — **Hvostov, Vladimir M.**: Problemy istorii vnešnej politiki SSSR i meždunarodnyh otnošenij. Moskva: Nauka, 1976. SAZU 77883 — **Istoriko-revoljucionnye mesta goroda Kuybševa i oblasti**. — Kubyšev: Kuybyševskoe knižnoe izdatel'stvo, 1975. — 237 str. ; 17 cm . SAZU 77244 — **Istorija vnešnej politiki SSSR. 1917—1975**. — Moskva: Nauka, 1976. 2 T. 1. : 1917—1945 gg. 2. : 1945—1975 gg. SAZU 76997/1,2. — **Fischer, Louis**: Das Leben Lenins. (München), Deutscher Taschenbuch

Verlag (1970). 8°. 2 Bde. IZDG 5590 — **Kazakov, Aleksej Timofeevič**: Problemy narodonaselenija v ruskoj marksistskoj mysli. — Moskva: Nauka, 1975. — 191 str. ; 20 cm . SAZU 76885 — **Kruze, El'za Eduardovna**: Položenie rabočego klassa Rossii v 1900—1914 gg. — Leningrad: Nauka, 1976. — 298 str. ; 23 cm . SAZU 78758 — **Malikov, Fajzulla**: Fevral'skaja buržoazno-demokratičeskaja revolucija v Kazahstane. Alma-Ata, »Nauka« 1972. 238 + (II) str. 8°. [cir.] . NUK 245747 — **Nazipova, Klara Abdurakovna**: Nacionalizacija promyšlennosti v Tatarii (1917—1921 gg.). — Moskva: Nauka, 1976. — 311 str. ; 21 cm . SAZU 77846 — **Organizacija sovetsoj nauki v 1926—1952 gg.** Sobrniki dokumentov. (B. E. Byhovskij, otvetstvennyj redaktor.) Leningrad, Nauka 1974. 408 str. 4°. [cir.] . NUK II 252163 — **Rabočij klass**: veduščaja sila oktjabr'skoj socialističeskoj revolucii: sbornik statej. — Moskva: Nauka, 1976. 413 str. ; 22 cm . SAZU 77407 — **Rostunov, Ivan Ivanovič**: Russkij front pervoj mirovoj vojny. — Moskva: Nauka, 1976. — 585 str., pril., ilustr. ; 22 cm . SAZU 78666 — **SSSR v borbe proti fašistskoj agressii: 1933—1945.** — Moskva: Nauka, 1976. — 325 str. ; 23 cm . SAZU 77870 — **Tokarev, Jurij Sergeevič**: Petrogradskij sovet rabočih i soldatskih deputatov v marte—aprele 1917 g. — Leningrad: Nauka, 1976. — 205 str. ; 22 cm . SAZU 78283.

Od 1941 dalje:

Die Befreiung vom Faschismus durch die Sowjetunion — entscheidende Voraussetzung für den weiteren Übergang vom Kapitalismus zum Sozialismus. — Greiswald: Ernest-Moritz-Arndt-Universität, 1976. — 2 T. ; 22 cm . SAZU 78461/1,2 — **Bethell, Nicholas**: Das letzte Geheimnis. (Frankfurt/M itd.), Ullstein (cop. 1975). 316 str. + 16 str. sl. 8°. (Izročitev Vlasovcev v SSSR.) IZDG 5637 — **Lewytkyj, Borys**: Politische Opposition in der Sowjetunion 1960—1972. Analyse und Dokumentation. (München), Deutscher Taschenbuch Verlag (1972). 337 str. 8°. IZDG 4826 — **Samizdat**. Voices of the Soviet Opposition. Ed. By George Saunders. New York, Monad Press (1974). 464 str. 8°. (Soviet Studies.) IZDG 5726 — **The Soviet Union since the Fall of Khrushchev**. Ed. by Archie Brown and Michael Kaser. (London & Basingstoke, The Macmillan Press Ltd. 1976.) XIII + 294 str. 8°. IZDG 5711 — **Voprosy istorii vnešnej politiki SSSR i meždunarodnyh otnošenij**: sbornik statej pamjati akademika Vladimira Mihajloviča Hvostova. — Moskva: Nauka, 1976. — 398 str. pril. ; 22 cm . SAZU 78277 — **Voščenkov, K. P.**: SSSR v bor'be za mir. Meždunarodnye konferencii 1944—1974 gg. Moskva, Meždunarodnye otnošenija 1975. 255 str. 8°. IZDG 5564.

19. Poljska

Anuškinas, Aleksandras: Na zarė knigopėchatanija v Litvė. (Knigu spausdinimo pradžia Lietuvoje.) Vil'nius, »Mintis« 1970. 196 str. 8°. [cir.] Ilustr. NUK 246605 — **Gerecke, Anneliese**: Das deutsche Echo auf die polnische Erhebung von 1830. Wiesbaden 1964. 159 str. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München, 24.) . NUK 135647 — 24 — **Kodeks dyplomacyczny Wielkopolski**: Ponstwowe widownistwo naukowe, (Zl.). Warszawa, 1975. Seria nowa. — 1. Dokumenty opactwa benedykty now w Lubiniu z XIII—XV wieku. — 1975. SAZU II 6795/17H — **Kula, Witold**: Théorie économique du système féodal : pour un modèle de l'économie polonaise 16e—18e siècles / préface de Fernand Braudel. — Paris ; La Haye ; Mouton, 1970. — 173 str. ; ilustr. ; 24 cm. — (Civilisations et sociétés ; 15). — Prevod dela: Teoria ekonomiczna stroju feudalnego . FF D 4447 — **Kulczykowski, Mariusz**: Chłopskie tkactwo bawelniane w Ośrodku Andrychowskim w XIX wieku. — Wrocław [etc.]: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1976. — 168 str., pril. : ilustr. ; 24 cm. — (Prace komisji nauk historycznych ; 38) . SAZU 26772/38H — **Olszański, Kazimierz**: Prasa galicyjska wobec powstania styczniowego. — Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1975. — 256 str. ; 24 cm. — (Prace komisji nauk historycznych ; 35) . SAZU 26772 — **Rola Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej w świecie (1944—1974)**. — Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, 1975. — 280 str. ; 24 cm. — (Prace Wydziału filologicznego-hist. : Seria historia ; 66) . SAZU 74110/1, IZDG 4764 — **Sieroszewski, Andrzej**: Bibliografia przekładów z literatury węgierskiej w Polsce. 2. (1918—1960.) (Warszawa) 1967. 8°. (Prace Wydziału filologicznego Uniwersytetu warszawskiego. 5.) NUK 163834 — **Studia z dziejów Polski, Niemiec i NDR XVI—XX W.** (Red.: Edmund Makowski.) Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza 1974.

470 str. + 1 str. sl. 8°. (Wydział filozoficzno-historyczny. Seria historia. 63.) IZDG 4764 — Żaliński, Henryk: Kształt polityczny polski w ideologii towarzystwa demokratycznego polskiego (1832—1846). — Wrocław: Zakład Narodowy im Ossolińskich, 1976. — 166 str. ; 24 cm. — (Prace komisji nauk historycznych; 36) . SAZU 26772/36 H.

20. Nemčija

Stari vek:

Reallexikon der Germanischen Altertumskunde. 2. völlig neu bearb. und stark erw. Aufl. unter Mitwirkung zahlreicher Fachgelehrter. Hrsg. von Herbert Jankuhn [itd.] Lfg. 1—3. Berlin, Walter de Gruyter & Co 1969. 8°. NUK 265365.

Srednji in novi vek do vključno 18. stoletja:

Bauernkriegs-Studien / hrsg. von Bern Moeller. — Gütersloh: G. Mahn, 1975. — 106 str. (Schriften des Vereines für Reformationsgeschichte. 82/2-83.) . SAZU 67575/82,2-83 H — Beiträge zum Rollen- und Platteneinband im 16. Jahrhundert : Konrad Haebler zum 80. Geburtstag am 29. Oktober 1937 gewidmet / herausgegeben von Ilse Schunke. — Wiesbaden : Harrassowitz, 1969. — VIII, 408 str. ; 24 cm. — (Sammlung Bibliothekswissenschaftlicher Arbeiten ; 46). — Reprint. Izvirna izdaja: Leipzig, 1937. NUK b II 53242 — 46 — **Bernhardt, Walter**: Die Zentralbehörden des Herzogtums Württemberg und ihre Beamten 1520—1629. Bd 1—2. Stuttgart 1972—1973. 8°. (Veröffentlichungen der Kommission für Geschichte Landeskunde in Baden-Württemberg. 70, 71) . NUK 265005 — 70, 71 — **Düsterhaus, Gerhard**: Das ländliche Schulwesen im Herzogtum Preussen im 16. und 17. Jahrhundert. — Bonn: [s. n.], 1975. — 287 str. ; 21 cm . SAZU 76920 — **Gutenberg** und die Frühzeit seiner Kunst : Ausstellung zum Gedenken seines Todes vor 500 Jahren, Prunksaal 17. Mai bis 15. Oktober 1968 / [Auswahl der Objekte, Anordnung der Ausstellung, Katalogtext von Franz Unterkircher]. — Wien : Österreichische Nationalbibliothek, 1968. — 79 str., 24 pril. : ilustr. ; 21 cm. — (Biblos-Schriften ; 49) . NUK b 112820 — 49 — **Jeske, Hans**: Der Kodex Trier 810/1338 : Studien zu einer Eifler Plenarhandschrift aus dem Jahre 1464. — Uppsala : Almqvist & Wiksell, 1974. — 207 str. ; 24 cm. — (Studia Germanistica Upsaliensia ; 15) . NUK 195401 — 15 — **Kugler, Franz**: Geschichte Friedrichs des Grossen. Gezeichnet von Adolph Menzel. Mit 378 Holzschnitten des Meisters. Köln, Seemann [1974]. (IV) + 636 str. 8°. NUK 254024 — **Medding, Wolfgang**: Burgen und Schlösser in der Pfalz und an der Saar. Nach alten Vorlagen. (3. Aufl.) Frankfurt am Main (1973). 244 str. + 1 zvd. 8°. (Burgen — Schlösser — Herrensitze. 23.) Ilustr. NUK 253007 — 23 — **Ravens, Jürgen-Peter**: Staat und katholische Kirche in Preussens polnischen Teilungsgebieten. (:1772—1807.:) Wiesbaden 1963. 181 str. 8°. (Veröffentlichungen des Osteuropa-Institutes München. 2.) . NUK 135647 — 21 — **Stalla, Gerhard**: Bibliographie der Ingolstädter Drucker des 16. Jahrhunderts. 1. Baden-Baden 1971. 8°. (Bibliotheca bibliographica Aureliana. 34.) . NUK 158627 — **Strzelczyk, Jerzy**: Słowianie i Germanie w Niemczech środkowych we wczesnym sredniowieczu. — Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im Adama Mickiewicza, 1976. — 302 str. ; 24 cm. — (Prace Wydziału filozoficzno-historycznego: Seria historia; 67) . SAZU 42265/67 H — **Stummvoll, Josef**: Die Gutenberg-Bibel : eine Census-Übersicht und Konkordanz der wichtigsten Zählungen. — Wien : Österreichisches Institut für Bibliotheksforschung, 1971. — 31 str. ; 25 cm. — (Biblos-Schriften ; 60) . NUK b 112820 — 60.

19. in 20. stoletje do 1932:

Das Dritte Reich. 1.: Auf dem Weg in die Niederlage. 2.: Der Sturm auf die Festung Europa I. 3.: Der Sturm auf die Festung Europa II. Berlin, Wender & Co . (Ursachen und Folgen. Vom deutschen Zusammenbruch 1918 und 1945 bis zur staatlichen Neuordnung Deutschlands in der Gegenwart. 19, 20, 21.) . IZDG 5645 — **Holmsten, Georg**: Freiherr vom Stein in Selbstzeugnissen und Bilddokumenten. — Reinbek bei Hamburg : Rowohlt, 1975. — 151 str. : ilustr. ; 19 cm. — Rowohlts Monographien ; 227) . NUK 161827 — 27 — **Ketelsen, Uwe-K.**: Völkisch-nationale und national-sozialistische Literatur in Deutschland : 1890—1945. — Stuttgart : J. B. Metzlersche Verlagsbuchhandlung, 1976. — IX, 116 str. ; 19 cm. — (Sammlung Metzler ; 142) . INV B 2786 — **Mönnich, Horst**: Aufbruch ins Revier — Aufbruch nach Europa.

Hoesch 1871—1971. (Jubiläumsschrift.) (München, Bruckmann 1971.) 444 str. 4°. Ilustr. NUK II 251007 — **Smith, Bradley F.**: Adolf Hitler : his Family, Childhood and Youth. — Stanford: Stanford University, 1975. — 180 str. ; 23 cm. — (Hoover Institution Publications; 62) . SAZU 80576/62 — **Zentner, Kurt**: Kaiserliche Zeiten. Wilhelm II. und seine Ära in Bildern und Dokumenten. (Mit 236 Abb.) (München), Bruckmann [1973]. 208 str. 8°. NUK 243583.

Od 1935 do 1945:

Bourgeois, Daniel: Le Troisième Reich et la Suisse 1933—1941. Neuchatel, Éditions de la Baconnière (cop. 1974). XX + 463 str. 8°. Ilustr. IZDG 5764 — **Carr, William**: Arms, Autarky and Aggression. A Study in German Foreign Policy, 1933—1939. (London), Arnold (cop. 1972). VIII + 136 str. 8°. (Foundations of Modern History.) . IZDG 5631 — **Domarus, Max**: Hitler. Reden und Proklamationen 1932—1945. Kommentiert von einem deutschen Zeitgenossen. 2 Bde = 4 vol. Wiesbaden, R. Löwit (1973). VIII + 2323 str. tek. pag. + pril. 8°. NUK 242725 — **Freymond, Jean**: Le IIIe Reich et la réorganisation économique de l'Europe 1940—1942. Genève, A. W. Sijthoff-Leiden 1974. XXII + 302 str. 8°. (Collection de Relations Internationales. 3.) IZDG 5641 — **Langbein, Hermann**: Menschen in Auschwitz. — Wien : Europaverlag, 1972. — 607 str. ; 22 cm . INV B 2702 — **Maltitz, Horst** von: The Evolution of Hitler's Germany. New York [itd.] McGraw-Hill (cop. 1973) . XIV + 479 str. + 16 str. sl. 8°. IZDG 5638 — **Maser, Werner**: Hitlers Briefe und Notizen. (2. Aufl.) Düsseldorf & Wien, Econ Verlag (cop. 1973) . 399 str. 8°. Ilustr. IZDG 5683 — **Menges, J.**: »Euthanasie« in het Derde Rijk. Haarlem, Bohn 1972. IX + 181 str. 8°. IZDG 5644 — **Rich, Norman**: Hitler's War Aims. New York, Norton & Co (1973—1974). 8°. Ilustr. 2 Vol. 1.: Ideology, the Nazi State and the Course of Expansion. (1973). 2.: The Establishment of the New Order. (1974) . IZDG 5682 — **Schulz, Gerhard**: Aufstieg des Nationalsozialismus. Krise und Revolution in Deutschland. (Frankfurt/M), Propyläen (cop. 1975). 921 str. 8°. IZDG 5593 — **Tasca, Angelo**: Due anni di alleanza germano-sovietica. (:Agosto 1939—Giugno 1941:) . Firenze, La nuova Italia (1951). XVI + 208 str. + 8 str. sl. 8°. (Documenti della crisi contemporanea. 7.) . IZDG 5285 — **Ternon, Yves & Socrate Helman**: Les médecins allemand et le national-socialisme. (Tournai), Casterman (cop. 1973). 219 str. 8°. IZDG 5686 — **Unsere Ehre heisst Treue**: Kriegstagebuch des Kommandostabes Reichsführer SS : Tätigkeitsbericht der 1. und 2. SS-Inf.-Brigade, der 1. SS-Kav.-Brigade und von Sonderkommandos der SS / [Herausgeber: Fritz Baade, Richard F. Behrendt, Vladimir Dedijer ... et al.]. — Wien [etc.] : Europa Verlag, [1965?]. — IX, 253 str., [1] f. pril. (kt.) ; 30 cm . INV C 574 — **Wheaton, Eliot Barculo**: Le origini del nazismo 1933/35. (Firenze), Vallecchi (cop. 1973). IX + 492 str. 8°. (Saggi Vallecchi. 2.) IZDG 5743.

Od 1945 dalje:

Bark, Denis L.: Agreement on Berlin: a study of the 1970-72 quadripartite negotiations. — Washington [etc.], cop. 1974. — 131 str., pril. ; 23 cm. — (Hoover Institutions Studies; 45) . SAZU 80575/45 — **Donauschwäbische** Lehrer- und Forschungsarbeit. 25 Jahre ADL. 1947—1972. Hrsg. ... von Josef Volkmar Senz. München 1973. 350 str. + pril. 8°. (Donauschwäbisches Archiv. Reihe I. 5.) NUK 266085 — **I/5 — Speer, Albert**: Spandauer Tagebücher. — Frankfurt a. M. [etc.] : Ullstein Verlag, 1975. — 671 str. : ilustr. ; 22 cm . INV B 2685 — **Powstanie i rozwój** NRD w pierwszym ćwierćwieczu jej istnienia. Red.: Anton Czubiński. Poznań, Uniwersytet im. Adama Mickiewicza 1976. 208 str. 8°. (Seria historia. 68.) . IZDG 4764 — **Ziemer, Gerhard**: Deutscher Exodus. Vertreibung und Eingliederung von 15 Millionen Ostdeutschen. (2. Aufl.) Stuttgart, Seewald (1973). 246 + (II) str. 8°. S 3 zvd. NUK 254719.

Lužiški Srbi:

Cyž, Beno: Die DDR und die Sorben : Eine Dokumentation zur Nationalitätspolitik in der DDR. — Bautzen : VEB Domowina Verl., 1969. — 553 str. ; 18 cm . FF C 3828 — **Kasper, Martin**: Geschichte der Sorben : von 1917 bis 1945. — Bautzen : Domowina, 1976. — 219 str. : ilustr. ; 24 cm & Zemljevid. — (Geschichte der Sorben ; 3) . INV B 2787 — **Měťšk, Frido**: Bestandsverzeichnis des Sorbischen Kulturarchivs

in Bautzen. — Bautzen : VEB Domowina, 1976 ; 23 cm. — (Spisy Instituta za serbski ludospyt ; 45) T. 2 : Nachlässe von Mitgliedern der Maćica Serbska . FF D 4722/45 — **Mětsk, Frido**: Die Stellung der Sorben in der territorialen Verwaltungsgliederung des deutschen Feudalismus. — Bautzen : VEB Domowina, 1968. — 171 str. ; pril. ; 23 cm. — (Spisy Instituta za serbski ludospyt ; 43) . FF D 4722/43 — **Niesiolowska-Wedzka, Anna**: Początki i rozwój grodów kultury Łużyckiej. — Wrocław [itd.] : Polska akademia nauk, 1974. — 235 str. — (Polskie badania archeologiczne ; 18) . SAZU II 25104/18 — **Schuster-Sewc, Heinz**: Sorbische Sprachdenkmäler : 16.—18. Jahrhundert. — Bautzen : VEB Domowina, 1967. — 512 str. ; 23 cm. (Spisy Instituta za serbski ludospyt ; 31) . FF D 4722/31 — **Stawizny Serbow**. — Budyšin : Ludowe nakładnistwo Domowina 1975—1976. — 23 cm. — *Žw. 2* : **Šolta Jan** [etc.] : Wot 1789 do 1917. — 1975. — 297 str. 3 : **Kasper Mercín** : Wot 1917 do 1945. — 1976. — 200 str. FF D 4721 — **Šolta, Jan**: Abriss der sorbischen Geschichte. — Bautzen : VEB Domowina, 1976. — 272 str. ; pril. ; 19 cm . FF C 3827 — **Šolta, Jan**: Die Bauern der Lausitz. — Bautzen : VEB Domowina, 1968. — 272 str. ; 23 cm. — (Spisy Instituta za serbski ludospyt ; 36) . FF D 4722/36 — **Šolta, Jan**: Die Ertragsentwicklung in der Landwirtschaft des Klosters Marienstern. — Bautzen : Domowina, 1958. — 228 str. ; 23 cm. — (Spisy Instituta za serbski ludospyt ; 7) . FF D 4722/7 — **Zeil, Wilhelm**: Bolzano und die Sorben. — Bautzen : VEB Domowina, 1968. — 264 str ; 23 cm. — (Spisy Instituta za serbski ludospyt ; 38) . FF D 4722/38 — **Zwahr, Hartmut**: Bauernwiderstand und sorbische Volksbewegung in der Oberlausitz : 1900—1918. — Bautzen : VEB Domowina, 1966. — 298 str. ; pril. ; 23 cm. — (Spisy Instituta za serbski ludospyt ; 25) . FF D 4722/22 — **Zwahr, Hartmut**: Sorbische Volksbewegung : Dokumente zur antisorbischen Staatspolitik im preussisch-deutschen Reich, zur Oberlausitzer Bauernbewegung und zur sorbischen nationalen Bewegung 1872—1918. — Bautzen : VEB Domowina, 1968. — 296 str. ; pril. ; 19 cm. . FF C 3856.

21. Velika Britanija

Splošno:

Lister, Raymond: British Romantic art. London, G. Bell & sons 1973. XV + 246 str. + pril. 8°. NUK 243802 — **Vejš, Jan Janovič**: Religija i cerkov' v Anglii. — Moskva: Nauka, 1976. — 181 str. ; 20 cm . SAZU 77189.

Srednji in novi vek do vključno 18. stoletja:

Cernovodeanu, Paul: England's trade policy in the Levant and her exchange of goods with the Romanian countries under the latter Stuarts : (1660—1714) / [translated by Mary Lăzărescu]. — Bucharest : Academy of the Socialist Republic of Romania, 1972. — 156 str., pril. : ilustr. ; 21 cm. — (Bibliotheca historica Romaniae ; 41 : economic history section ; 2) . NUK 186182 — 41 — **Hilton, R. H.**: The english peasantry in the later middle ages / The ford lectures for 1975 and related studies by R. H. Hilton. — Oxford : Clarendon press, 1975. — 256 str. ; 22 cm . FF C 3823 — **Keen, M. H.**: England in the later middle ages : A political history. — London : Methuen & co., 1975. XII, 581 str. ; 21 cm. FF C 3814 — **Ritcheson, Charles R.**: Aftermath of revolution : British policy toward the United States 1783—1795. — Dallas : Southern methodist university press, 1969. — XIV, 505 str. ; 23 cm . FF D 4682 — **Smout, T. C.**: A history of the Scottish people: 1560—1830. — Bungay : Collins Fontana, (1973). — 544 str. ; 20 cm. FF C 3791 — **Stone, Lawrence**: Les causes de la Révolution anglaise : 1529—1642 / traduit de l'anglaise par Antoine Hertier. — Paris : Flammarion, 1974. — 233 str. ; 20 cm. (L'histoire vivante). — Prevod dela: The causes of the english revolution 1529—1642 . FF C 3820 — **Taylor, Frank & John Roskell**: Gesta Henrici Quinti : The deeds of Henry the Fifth / translated from the latin with introduction and notes by Frank Taylor and John Roskell. — Oxford : Clarendon press, 1975. — 206 str. : 22 cm. — (Oxford medieval texts) . FF C 3346.

19. in 20. stoletje:

Klimenko, Nikolaj Prokop'evič: Kolonial'naja politika Anglii na Dal'nem Vostoke v seredine XIX veka. — Moskva: Nauka, 1976. — 307 str. ; 23 cm . SAZU 77872 — **Peščanskij, Valentin Vladimirovič**: Služaščie v buržuaznom obščestve (na primere

Anglii). Moskva: Nauka, 1975. — 376 str. SAZU 76386 — **Sudejkin**, Aleksander Gri-gorjevič: Kolonial'naja politika lejvoristskoj partii Anglii meždu dvumja mirovymi vojnami. — Moskva: Nauka, 1976. — 267 str. ; 22 cm . SAZU 77406.

22. Skandinavске države

Jörberg, Lennart: The industrial revolution in Scandinavia 1850—1914. — London & Glasgow : Fontana, 1971. — 136 str. ; 25 cm. — (The Fontana economic history of Europe ; 4). FF C 3792.

23. Francija

Baas, Emile: Situation de l'Alsace : texte de 1945 argumente d'une postface par l'auteur. — Colmar : Alsatia, 1975. — 208 str. ; 19 cm. — (Alsatia poche ; [11]) . INV B 2754 — **Fairchilds**, Cissie C.: Poverty and Charity in Aix-en-Provence, 1640—1789. — Baltimore [etc.]: The John Hopkins University Press, 1976. — XII, 197 str. ; 24 cm. — (The Johns Hopkins University Studies in Historical and Political Science; 94/1) . SAZU 27656/94,1 H — **Le Front populaire 2: La France de 1934 a 1939 / [par] Claude Willard ... et al.** Introduction et méthodologie par Jean Ellein-stein. — Paris : Editions sociales, 1972. 177 str. ; 16 cm. — (Notre temps, histoire; 2) . FF B 879 — **Gordon**, Lew S.: Studien zur plebejisch-demokratischen Tradition in der französischen Aufklärung. (Aus dem Russischen übers. von Wolfgang Techtmeier.) Berlin 1972. 369 + (I) str. 8°. (Neue Beiträge zur Literaturwissenschaft. 32.) . NUK 134821 — 32 — **Gracianskij**, Pavel Sergejevič: Političeskaja nauka vo Francii. — Moskva: Nauka, 1975. — 181 str. ; 20 cm . SAZU 76889 — **Kolb**, Albert: Bibliographie des französischen Buches im 16. Jahrhundert. Druck, Illustration, Einband, Papiergeschichte. Neuerscheinungen 1965—1970 und Nachträge aus früheren Jahren. Wiesbaden 1971. XVI + 135 str. 8°. (Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen. 16.) . NUK 133885 — 16 — **Kolb**, Albert: Bibliographie des französischen Buches im 16. Jahrhundert. Druck, Illustration, Einband, Papiergeschichte. Wiesbaden 1966. XIX + 458 str. 8°. (Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen. 14.) . NUK 133885 — 16 — **Manfred**, A. ... Z.: Obrazovanie rusko-francuzskogo otnošenija. — Moskva: 373 str. ; 22 cm . SAZU 76453 — **Munro**, John H.: Wool, cloth and gold : the struggle for Bullion in Anglo-Burgundian trade 1340—1478. — Toronto : University of Toronto press, 1975. — 243 str. ; 24 cm . FF D 4714 — **Semenov**, Aleksandr Leonidovič: Levoe studentčeskoe dvizenie vo Francii (1956—1968 gg.). — Moskva: Nauka, 1975. — 230 str. ; 20 cm . SAZU 76240 — **Sidonius**, Caius Sollius Apollinaris: Epistulae et carmina. Recensuit et emendavit Christianus Luetjohann. Accedunt Fausti aliorum-que epistulae. Recensuit et emendavit Bruno Krusch. Ed. nova. Berolini 1961. LXXIX + 484 str. 4°. (Monumenta Germaniae historica inde ab anno Christi 500 usque and annum 1500. Auctor/es/ antiquissim/i/. 8.) . NUK 30521 — 8.

24. Belgija, Nizozemska in Luksemburg

Meij, Johannes Cornelis Alexander de: De watergeuzen en de Nederlanden 1568—1572. The seabeggars and the Netherlands ... Les gueux de mer et les Pays-Bas ... Amsterdam-London, Noord-Hollandsche uitgevers maatschappij (1972). XI + 362 str. + pril. 4°. — Diss., Univ. Utrecht. NUK II 251244 — **Vekene**, Emil van der: Die Luxemburger Drucker und ihre Drucke bis zum Ende des 18. Jahrhunderts. Eine Bio-Bibliographie. Wiesbaden 1968. XV + 571 str. 8°. (Beiträge zum Buch- und Bibliothekswesen. 15.) . NUK 133885 — 15.

25. Španija

Abendroth, Hans-Henning: Hitler in der spanischen Arena. Paderborn, Schöning (cop. 1973). 411 str. 8°. IZDG 5642 — **Kulešova**, Vera Vladimirovna: Ispanija i SSSR 1917—1959. — Moskva: Nauka, 1975. — 222 str. ; 20 cm . SAZU 76219 — **Der Spanische Bürgerkrieg in der internationalen Politik (:1936—1939:)**. 13. Aufl. Hrsg.

von Wolfgang Schieder und Christof Dipper. (München), Nymphenburger Verlags-
handlung (cop. 1976). 341 str. 8°. (Nymphenburger Texte zur Wissenschaft Modell-
universität. 25.) . IZDG 5588.

26. Bližnji in srednji vzhod ter arabske države

Fulcherius Carnotensis: A history of the expedition to Jerusalem 1095—1127 / translated by Frances Rita Ryan ; ed. with an introduction by Harold S. Fink. — New York : Norton & co., 1973. — XIV, 348 str. ; 20 cm. Angleško ime avtorja Fulcher of Chartres . FF C 3795 — Kink, Hil'da Avgustovna: Vostočnoe Sredizemnomor'e v drevnejšuju epohu. Moskva, Nauka 1970. 204 str. 8° [cir.] . NUK 254671 — **Orlov, Evgenij Aleksandrovič:** Vnešnja politika Irana: posle vtoroj mirovoj vojny. — Moskva: Nauka, 1975. — 222 str. ; 22 cm . SAZU 77855 — **Settlement of the Kurdish Problem in Iraq.** — [Baghdad]: Ath-Thawra, [1973]. — 198 str. ; 21 cm . SAZU 76410 — **Silin, Aleksander Samojlovič:** Ekspansija germoanskogo imperializma na Bližnem Vostoke: nakanjne pervoj mirovoj vojny (1908—1914). — Moskva: Nauka, 1976. — 355 str. ; 23 cm . SAZU 77879.

27. Židje

Das österreichische Judentum : Voraussetzungen und Geschichte / Anna Drabek, Wolfgang Häusler, Kurt Schubert ... [et. al.]. — Wien ; München : Jugend und Volk, 1974. — 215 str. ; 21 cm. — (Antworten : Schriftenreihe für Information und Aufklärung) . INV B 2688 — **Maderegger, Silvia:** Die Juden im österreichischen Ständestaat : 1934—1938. — Wien ; Salzburg : Geyer Edition, 1973. — V, 284 str. ; 21 cm. (Veröffentlichungen des Historischen Instituts der Universität Salzburg ; 8) . INV B 2231 — **Wilder-Okladek, F.:** The Return Movement of Jews to Austria after the Second World War : with special consideration of the return from Israel. — The Hague : Martinus Nijhoff, 1969. — 130 str. ; 24 cm. — (Publications of the Research Group for European Migration Problems ; 16) . INV B 2733 — **Wistrich, Robert S.:** Revolutionary Jews from Marx to Trotsky. London, Harrap (1976). (X) + 254 str. 8°. IZDG 5751.

28. Azija (splošno)

Istorija i kul'tura narodov Srednej Azii: (drevnost'i srednie veka). — Moskva: Nauka, 1976. — 206 str., pril.: ilustr. ; 27 cm . SAZU II 78745 — **Etničeskaja istorija narodov Azii.** (Otvetsvennye red. S. M. Ambrazon i R. F. Its.) Moskva: Nauka, 1972. 294 + (II) str. 8°. [cir.] Ilustr. NUK 254050 — **P'jankov, Igor Vasil'evič:** Srednjaja Azija v izvestijah antičnogo istorika Ktesija. — Dušanbe: Došin, 1975. — 189 str. ; 20 cm . SAZU 76869.

29. Indija, Pakistan, Bangladeš

Bongard-Levin, Grigorij Maksimovič & G. F. Il'in: Drevnjaja Indija. Istoričeskij očerk. Moskva, Glavnaja red. vostočnoj literatury 1969. 734 + (II) str. 8°. [cir.] . NUK 237649 — **Istorija Indii v srednie veka.** (Otvetstv. red.: L. B. Alaev, K. A. Antonova, K. Z. Ašrafjan.) Moskva, Gl. red. vostočnoj literatury 1968. 726 + (I) str. + 1 zvd. + corr. 8°. [cir.] Ilustr. NUK 237995 — **Kul'tura drevnej Indii.** — Moskva: Nauka, 1975. — 430 str. SAZU 75494 — **Sharma, O. . . P.:** Indian miniature painting / exhibition compiled from the collection of the National Museum, New Delhi. — Brussels : Bibliothèque royale Albert Ier, 1974. — XIX, 41 str., 101 str. pril. : 1 zvd. ; 26 cm . NUK 261257 — **Sovremennyj Pakistan : k 150-letiju so dnje Vosstanija.** — Irkutsk: Irkutskij gosudarstvennyj Universitet im A. A. Ždanova, 1975. — 214 str. ; 20 cm . SAZU 76863 — **Vasil'ev, Vladimir Vasil'evič:** Ekonomika Indii i mirovoj kapitalističeskij rynek. — Moskva: Nauka, 1976. — 267 str. ; 21 cm . SAZU 76893.

30. Šri Lanka

Kočnev, Valentin Ivanovič: Šri Lanka. Etničeskaja istorija i social'no-ekonomičeskie otonšeniija do načala XX v. — Moskva: Nauka, 1976. — 362 str. : ilustr. ; 21 cm. SAZU 78643.

31. Filipini

Žulev, Igor Fedorovič: Rabočij klass Filippini: formirovanie i položenie: (načalo XX v. — 70-e gody). — Moskva: Nauka, 1975. — 235 str. ; 20 cm. SAZU 77830.

32. Koreja

Han, Woo-keun: The History of Korea. — Seul: The Enl-Yoo Publish. company, 1970. — XII, 551 str. ; 23 cm. SAZU 78304 — Osvoboždenie Korei : vospominnanija i sta'ti. — 335 str. : ilustr. ; 21 cm. SAZU 77848.

33. Kitajska

Burov, Vladilen Georgievič: Mirovozzrenie kitajskogo myslitelja XVIII veka Van Čuan' — Šanja. — Moskva: Nauka, 1976. — 219 str. ; 20 cm. SAZU 78153 — **Vasil'ev, L. S.:** Problemy genезisa kitajskoj civilizacii: formirovanie osnov material'noj kul'tury i etnosa. — Moskva: Nauka, 1976. — 367 str. ; 23 cm. SAZU 77884 — **Zareckaja, Sof'ja Il'inična:** Vnešnaja politika Kitaja v 1856—1860 gg.: otnošenija s Anglijei i Franciej. — Moskva: Nauka, 1976. — 219 str., 22 cm. SAZU 77856.

34. Afrika

Davidson, Apollon Borisovič: Južnaja Afrika : stanovlenie sil protesta : 1870—1924. — Moskva : Glavnaja redakcija vostočnoj literatury izdatel'stva »Nauka«, 1972. — 613 str. : ilustr. ; 23 cm. — Cir. NUK 255325.

35. Severna Amerika

Biegert, Claus: Seit 200 Jahren ohne Verfassung : 1976: Indianer im Widerstand. — Reinbeck bei Hamburg : Rowohlt Taschenbuch Verlag, 1976. — 170 str. : ilustr. ; 19 cm. — (Rororo Aktuell ; 4056 , 580) . INV B 1831 — **Bogina, Sifra Abramovna:** Immigrantskoe naselenie SŠA 1865—1900 gg. — Leningrad: Nauka, 1976. — 273 str. ; 23 cm & corr. SAZU 78736 — **Catton, Bruce:** This hallowed ground. The story of the union side of the civil war. New York, Pocket books (1961). (XV) + 559 str. 8°. (Giant cardinal edition.) Z zvd. NUK 153096 — **Cook, Edward M.:** The Fathers of the Towns: leadership and community structure in Eighteenth-century New England. — Baltimore [etc.]: The John Hopkins University Press, 1976. — XII, 197 str. ; 24 cm. — (The John Hopkins University Studies in Historical and Political Science; 94/2) . SAZU 27656/94, 2H — **Diamond, Sander A.:** The Nazi Movement in the United States 1924—1941. Ithaca & London, Cornell University Press (cop. 1974). 380 str. 8°. Ilustr. IZDG 5632 — **Dupuy, Trevor N. & Gay M. Hammerman:** People & events of the American revolution. — New York ; London : Bowker co., 1974. — XI, 473 str. ; 23 cm . FF D 4681 — **Fursova, Lidija Nikolajevna:** Imigracija i nacional'noe razvitie Kanady: 1946—1970 gg. — Moskva: Nauka, 1975. — 435 str. : ilustr. ; 21 cm . SAZU 76921 — **Lan, Veniamin Israilevič:** SŠA: ot ispano-amerikanskoj do pervoj mirovoj vojny. Moskva: Nauka, 1975. — 566 str. SAZU 76470 — **Lan, Veniamin Israilevič:** SŠA: ot pervoj do vtoroj mirovoj vojny. — Moskva: Nauka, 1976. — 493 str. ; 22 cm . SAZU 78294 — **Prpić, George J.:** The Croatian immigrants in America. — New York : Philosophical Library, 1971. — 519 str., pril. ; 23 cm . NUK 25545 — **Savelle, Max:** Empires to nations : Expansion in America, 1713—1824. — Minneapolis : University of Minnesota press ; London : Oxford university press, 1974. — 23 cm. — (Europe and the world in the age of

expansion ; 5) . FF D 4704/5 — Willey, Gordon R.: Das alte Amerika / mit Beiträgen von Ignacio Bernal ... [et al.]. — Berlin : Propyläen Verlag, 1974. — 392 str., pril. ; 29 cm. — (Propyläen Kunstgeschichte ; 18) . NUK Č II 197074 — 18.

36. Latinska Amerika

Al'perovič, Moisej Samuilovič: Revoljucija i diktatura v Paragvae (1810—1840). Moskva: Nauka, 1975. — 389 str. ; pril. SAZU 76388 — Castedo, Leopoldo: A history of Latin American art and architecture. From pre-Columbian times to the present. Transl. and ed. by Phyllis Freeman. London, Pall Mall press (1969). 320 str. 8°. Ilustr. NUK 237079 — Jančuk, Igor, Ivanovič: Politika SSA v Latinskoj Amerike (1939—1945). Moskva: Nauka, 1975. — SAZU 76385 — Sinclair, Andrew: Guevara. (2. impres.) (London), Fontana & Collins (1970). 94 str. 8°. (Modern masters.) . NUK 215755 — Štrahov, Aleksej Ivanovič: Vojna za nezavisimost Argentiny. — Moskva: Nauka, 1976. — 429 str. ; 20 cm . SAZU 76984 — Vnešnja politika stran Latinskoj Ameriki posle vtoroj mirovoj vojny. — Moskva: Nauka, 1975. — 537 str. ; 22 cm . SAZU 76450 — Zubrickij, Jurij Aleksandrovič: Inki-Kenčua: osnovnye etapy istorii naroda. — Moskva: Nauka, 1975. — 189 str. SAZU 75451.

OBVESTILA

1. Sedmi kongres zgodovinarjev Jugoslavije je v Novem Sadu med 4. in 7. oktobrom 1977 obravnaval osrednjo temo »Družbene strukture in gibanja«. Posebno pozornost je posvetil tudi vlogi predsednika Tita v naši zgodovini ter mestu pouka zgodovine v usmerjenem šolstvu. Med tisoč udeleženci je bilo tudi nekaj nad petdeset udeležencev iz Slovenije. Po splošnem prepričanju so slovenski referenti (skoraj četrtina skupnega števila referatov) opozorili nase s skrbno načrtovanim interdisciplinarnim izborom tem. Podrobnejše poročilo o kongresu bo objavljeno v prihodnji številki »Zgodovinskega časopisa«, gradivo pa v »Jugoslovenskem zgodovinskem časopisu«.

2. Po vsebinski in organizacijski plati je uspela tudi II. okrogla miza jugoslovanskih ekonomskih zgodovinarjev, ki je v Ljubljani od 26. do 29. oktobra 1977 obravnavala »Zgodovino prometa v jugoslovanskih deželah«. Poročilo s posveta je že pripravljeno za prihodnji »ZC«, medtem ko bodo referati in povzetek živahne razprave objavljeni v »Acta historico-oeconomica Iugoslaviae«.

3. 17. novembra 1977 je na dobro obiskanem članskem sestanku na sedežu društva predaval beograjski gost prof. dr. Sima Ćirković o balkanskih mestih v poznem srednjem veku.

4. Ob 750-letnici Laškega smo v sodelovanju z odborom za proslavo in s Kulturno skupnostjo Laško ter ob gostoljubnosti ostalih krajevnih dejavnikov priredili uspelo posvetovanje o zgodovini Laškega. Posvet je poleg naslovne tematike opozoril še na vrsto vprašanj slovenske zgodovine in našega zgodovinskega pisarstva, o čemer bo več besede v podrobnejšem poročilu v naši reviji. Društveno srečanje je bilo povezano tudi s krajšo kulturno prireditvijo in z ogledom mesta.

5. Društveni odbor je imel svojo peto in šesto sejo 20. 9. oz. 24. 11. 1977. Odborniki so obakrat najprej razpravljali in sklepali o pripravah in poročilih s sedmega kongresa jugoslovanskih zgodovinarjev v Novem Sadu, z okrogle mize jugoslovanskih ekonomskih zgodovinarjev v Ljubljani in s posveta v Laškem. Odborniki so prisluhnili tudi poročilom o delovanju sekcij ter o izhajanju glasil. V razpravi o statusu in delovanju podružnic po novem zakonu o društvih je bila poudarjena potreba, da podružnice reorganiziramo v samostojna društva, še vnaprej združena v osrednjem republiškem društvu. Že v kratkem naj bi tako ustanovili zgodovinsko društvo v Mariboru, pripravljali odbori pa obstoje že tudi v nekaterih drugih središčih.

6. Poglavitna organizacijska in programska naloga v letu 1978 bo izvedba XIX. zborovanja slovenskih zgodovinarjev. Zborovanje bo predvidoma od 26. do 30. septembra v Mariboru. Društveni odbor je že na peti seji imenoval programski in organizacijski odbor za zborovanje, pripravljali odbor pa deluje tudi v samem Mariboru. Zborovanje bo posvečeno 75-letnici Slovenskega zgodovinskega društva v Mariboru, iz katerega je izšla vrsta mariborskih kulturno-zgodovinskih ustanov. Poleg dveh stalnih točk s programa zborovanj (revizija slovenske zgodovine — tokrat obdobja 1905—1914, sestanek društvenih sekcij) naj bi obdelali še zgodovino Maribora in mariborske regije do najnovejšega časa, problematiko gospodarske zgodovine ob primeru industrializacije Podravja, boje za severno mejo (ob 60-letnici teh dogodkov) ter revolucionarne spremembe v slovenskem delavskem in narodnem gibanju v letih 1938—39 (ob 40-letnici). Predvideno je, naj bi obeleževanje vseh navedenih obletnic dobilo širši družbeni pomen in poudarek, saj Mariborčani pripravljajo še vrsto spremljajočih prireditev.

7. Društvena sekcija za krajevno zgodovino se je sestala 8. 11. 1977 in razpravljala o opravljenem delu, o bibliografijah za krajevno zgodovino, o nekaterih metodoloških vprašanjih ter o načrtih za leto 1978. Člani sekcije so se zedinili o potrebi tematsko urejene bibliografije za krajevno zgodovino. Zanimanje raziskovalcev bo potrebno razširiti v starejša obdobja ter še v neraziskana področja Slovenije. Za leto 1978 je bila omenjena možnost posveta ob 750-letnici prve omenbe Črnomlja. Načrtovana je tudi povezava te sekcije s šolsko sekcijo zaradi obravnavanja krajevne zgodovine pri pouku in v okviru usmerjenega izobraževanja.

8. Sekcija za šolstvo je svojo dejavnost usmerila k izpolnitvi sklepov VII. kongresa jugoslovanskih zgodovinarjev, ki zahtevajo ustavitve redukcije obsega pouka zgodovine na šolah v korist drugih družboslovnih predmetov. Tako usmeritev je

potrdil tudi sestanek s predstavniki Zavoda za šolstvo SRS, pripravljen s posredovanjem Marksističnega centra CK ZKS. Pred sekcijo stoji težavna naloga uskladitve celote družboslovnih predmetov; v tem interdisciplinarno povezanem kompleksu mora zgodovina dobiti vodilno vlogo.

9. Pred sekcijo za ekonomsko in socialno zgodovino se po uspešni organizaciji srečanja jugoslovanskih ekonomskih zgodovinarjev postavljajo predvsem naloge, zvezane z izdelavo bibliografije za slovensko gospodarsko zgodovino ter s sodelovanjem pri pripravi nadaljnjih zvezkov Gospodarske in družbene zgodovine Slovencev.

10. Prvi sestanek je imela tudi sekcija za najnovejšo zgodovino. Njena prva naloga je ugotovitev in evidentiranje vseh, ki se ukvarjajo s to zgodovino. Sekcija za naslednje leto načrtuje več sestankov s pogovori in referati ter posvetovanje o metodologiji sodobne zgodovine.

11. Zveza društev zgodovinarjev Jugoslavije nas je naprosila, da člane seznamimo z biblioteko »Aktuelne političke teme«, ki jo izdaja NIGP »Borba«. Brošure z obsegom 4—4,5 avtorskih pol bodo na poljuden način odgovarjale na najbolj aktualna vprašanja našega trenutka. Prvih dvanajst predvidenih naslovov je: Savez komunistov v borbi za socialistično samoupravljanje; Socialistički savez radnog naroda — front u akciji; Pluralizam samoupravnih interesa i gradjanski politički pluralizam; Delegatski sistem; Država i samoupravljanje; Diktatura proletarijata i samoupravna demokratija; Slobode i prava čoveka; Zadaci Sindikata; Savez udruženja boraca; Savez socijalističke omladine; Društvene organizacije i udruženja; Medjunarodni odnosi. Knjige je po ugodnejši ceni moč naročiti na sedežu našega društva.

12. V oceno smo prejeli naslednje knjige »Mladinske knjige« v Ljubljani: Charles L. Mee: Kupčija v Potsdamu, F. W. Winterbotham: Ultra, Slobodan Nešović: Veliki trije iz oči v oči; dalje založbe »Nolit« v Beogradu: Gligor Stanojević: Srbija u vreme bečkog rata, Nada Klaić: Društvena previranja i bune u Hrvatskoj u XVI. i XVII. stoljeću, Branko Petranović: AVNOJ — revolucionarna smena vlasti, Čedomir Popov: Od Versaillesa do Danciga, Leo Mates: Medjunarodni odnosi socijalističke Jugoslavije; Teološke fakultete v Ljubljani: France Martin Dolinar: Das Jesuitenkolleg in Laibach und die Residenz Pleterje (1597—1704); »Založbe Borec« v Ljubljani pa: Wulf Schwarwäller: Führerjev namestnik, Charles D. Home: Rommel, Konstantin Simonov: Poslednje poletje, Matjaž Žigon: Drugo rojstvo.

(*Darja Mihelič, Janez Stergar, Peter Vodopivec*)

Stiplošek Miro, dr., izredni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Raziskovanje zgodovine delavskega gibanja in partije med vojnama na Slovenskem

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 51/1977, št. 3, s. 259—275, cit. 31

sl. (nem., slov., angl.)

V referatu na znanstvenem posvetovanju junija 1977 na mariborski univerzi ob letošnjih pomembnih partijskih jubilejih je avtor v prvem delu prikazal pogoje za raziskovanje delavskega gibanja in razvoja partije med vojnama na Slovenskem (stanje institucij in kadrov, načrtosti, dokumentacija in arhivsko problematiko, objave virov), v drugem delu pa je navedel najpomembnejše dosežke slovenskega zgodovinopisja pri dosedanjem preučevanju navedene problematike, velik raziskovalni napredek je bil dosežen zlasti od šestdesetih let dalje, ter opozoril na bodoče naloge.

Avtorski povzetek

Mihelič Darja, asistent, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Slovenska akademija znanosti in umetnosti, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

Karantamija v očeh zgodovinarjev od konca 15. do 18. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 51/1977, št. 3, s. 287—328, cit. 195

sl. (nem., slov., angl.)

Razprava skuša ugotoviti, v koliki meri je bilo dejstvo obstoja Karantamije znano zgodovinarjem pred Linhartom, in če so ga poznali, kakšen pomen so mu pripisovali. Avtorji so razporejeni po njihovem pojmovanju narodnosti in obsega Karantamije in po posredni ali neposredni uporabi poglavitnega vira za zgodovino Karantamije in Karantancev, spisa »Conversio Bagoariorum et Carantanorum«.

Nalvečji poudarek je bil posvetila Marku Hanszu, ki bi v nekaterih pogledih mogoč bil Linhartov predhodnik pri postavitvi nove koncepcije slovenske zgodovine na karantanskem temelju.

Avtorski povzetek

Gestrin Ferdo, dr., redni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Versko življenje in institucije Slovanov v Markah od 15. do 17. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 51/1977, št. 3, s. 277—285, cit. 54

sl. (ital., slov., angl.)

Z naseljevanjem Slovanov v italijanskih deželah od poznega srednjega veka dalje, je povsod tam, kjer je njihovo število poraslo in je bil dotok trajnejši, prihajajo od konca 14. stoletja med njimi tudi do samostojnih oblik verskega življenja in verskih institucij (bratovščine, kongregacije, kolegiji itd.). Tako je bilo tudi v Markah v mestih Recanati, Fano, Pesaro, Fermo, Loreto, Ancona. Ponekod so imeli Slovani tudi svoje slovanške duhovnike. Najpomembnejša je bila tovrstna organiziranost — sodče po doslej znanih podatkih — v Pesaru, kjer se bratovščina Slovanov omeja še leta 1656.

Avtorski povzetek

Valencič Vlado, dr., znanstveni sodelavec v pokojju. YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 13

Slovenščina v uradih in uradni publicistiki od srede 18. do srede 19. stoletja

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 51/1977, št. 3, s. 329—360, cit. 84

sl. (nem., slov., angl.)

Sredi 18. stol. organizirana državna oblastva so prišla pri uradnem poslovanju v neposreden stik s prebivalstvom. V deželah, kjer so živel Slovenci, ki niso bili večji nemškega uradnega jezika, se je pokazala potreba po nastavljanju slovenščine zmernih uradnikov. V istem času so začeli prevajati in objavljati posamezne patente in vladne navedbe v slovenskem jeziku. Večji obseg je uradna publicistika v slovenščini dobila šele po francosko-avstrijskih vojnah. Slovenščina je ostala v državnih uradih omejena na ustno obhajanje; kot zunanji uradni jezik v pisnem obhajanju s strankami se ni uveljavila, ker je uradniki povečini niso toliko obvladali. Tudi so oblastva njeni uporabi nasprotovala. Ob revoluciji leta 1848 so Slovenci zahtevali uvedbo slovenščine kot uradnega jezika, vendar s to zahtevo takrat niso uspeli.

Avtorski povzetek

UDC 256+262.14+271 (456.1=86) "14/16"

Gestrin Ferdo, University Professor of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Religious Life and Institutions of the Slavs in Marks in the Period Between the 15th and the 17th Century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 31/1977, No. 3, pp. 277—285, 54 notes

slov. (Ital. slov., engl.)

With the settlement of the Slavs in the Italian countries since the late Middle Ages one can observe also the creation of independent forms of religious life and religious institutions, especially in regions where the number of Slavs increased and where the influx of migrants was steady since the end of the 14th century. Such institutions were, for example, fraternities, congregations, colleges etc. This is also true of the Marks in the cities such as Recanati, Fano, Pesaro, Fermo, Loreto, and Ancona. In some places the Slavs also had their own, Slavic, priests. As much as it is known now, the most significant organization was at Pesaro, where the Fraternity of the Slavs is mentioned still in 1650.

Author's Abstract

UDC 342.725 (497.12) "1748/1853"

Valenčič Vlado, Scientific Collaborator (in retirement), YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 15

The Slovene Language in Official Use and Official Publications from the Middle of the 18th until the Middle of the 19th Century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 31/1977, No. 3, pp. 329—360, 84 notes

slov. (germ., slov., engl.)

Civil authorities, organized in the middle of the 18th century, came in their official business in a direct contact with inhabitants. In countries, inhabited by the Slovenes, who were not versed in German language, this need was shown to employ clerks with the knowledge of the Slovene language. At the same time individual patents and laws issued by the government began to be translated and published in the Slovene language. Official publications in Slovene acquired a larger scope only after the French-Austrian wars. The use of the Slovene language in state administration was limited to oral communication; it did not become established as an official language in written correspondence with clients because officials did not largely have such a good command of it. The administration was also averse to its usage. At the time of the French Revolution, in 1848, the Slovenes demanded the introduction of the Slovene language as an official language, but their demands were not fulfilled then.

Author's Abstract

UDC 329.14/15 (497.12) "1918/1941".930.2

Stiplovec Miró, Associate Professor of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

The Investigation of History of Workers' Movement and of the Communist Party Between the Two World Wars in Slovenia

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 31/1977, No. 3, pp. 259—273, 31 notes

slov. (ger., slov., engl.)

In this paper prepared for scholarly meeting at the occasion of significant celebration of the Communist Party, which was held at the University of Maribor in June 1977, the author first of all presented the conditions for the research of the workers' movement and of the development of the Communist Party in the period between the Two Wars in Slovenia (as e.g. the position of institutions and the personnel, planning, problems related to documents and archives, publications of sources). In the second part of his study the author enumerated most important achievements of historical studies regarding the investigations that have been carried out by now, and he stressed the fact that great progress in research had been made especially in the period since the 1960ies, and he also called the reader's attention to future tasks.

Author's Abstract

UDC 943.66 (=863) "620/828".930.1 "1480/1788"

Mihalč Darja, Instructor, The Historical Institute »Milko Kos«, The Slovene Academy of Arts and Sciences, YU-61000 Ljubljana, Novi trg 5

Carantania in the Eyes of Historians in the Period Between the 15th and the 18th Century

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 31/1977, No. 3, pp. 287—328, 195 notes

slov. (germ., slov., engl.)

The author of this research paper endeavours to establish the degree of knowledge about the existence of Carantania of historians working in the periods before Linhart and, secondly, if they had this knowledge, what kind of importance was ascribed to it. The authors are arranged according to their comprehension of nationality and the scope of Carantania and also according to their direct or indirect use of the main source for the history of Carantania and Carantanians, the writing »Conversio Bagoariorum et Carantanorum«.

Main attention is paid to Marko Hansiz, who could be considered in some respects as Linhart's predecessor in establishment of a new concept of Slovene history on the Carantanian basis.

Author's Abstract

UDK 376.744 (497.12) (06) "1885/1912"

Zora Tone, dr., višji znanstveni sodelavec, Inštitut za narodnostna vprašanja, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

Iz delovanja Družbe sv. Cirila in Metoda na Koroškem pred prvo svetovno vojno

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 3, s. 361—374, cit. 59

slov. (nem., slov., angl.)

Članek obravnava delovanje slovenske narodnoobrambne šolske organizacije, imenovane Družba sv. Cirila in Metoda, na Koroškem. Gre za organizacijo ustanovljeno leta 1885 kot protitečaj delovanju nemškionacionalnih organizacij na Slovenskem. Kljub težavam, na prvem mestu je bilo namprotovanje koroškega nemškega liberalnega tabora, je družba uspela na Koroškem ustanoviti visoto podružnic. Dalje je v članku omenjena ustanovaitev dveh slovenskih privatnih šol v St. Rupertu pri Velikovecu / St. Rupert b. Völkermarkt in St. Jakobu in Rožu / St. Jakob i. R. ter neso- glasja, ki so nastala v slovenskem taboru ob gradnji druge šole.

Avtorski povzetek

UDK 943 (=871)-930 "1960/1975"

Solta Jan, Akademija znanosti Nemške demokratične republike, DDR-86 Bautzen/Budyšin, Ernst-Thälmann-Strasse 6

Prončevanje zgodovine Lužičkih Srbov (1960—1975)

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 3, 409—418, cit. 93

slov. (slov., angl.)

Članek prikazuje organizacijo znanstvenega raziskovanja zgodovine Lužičkih Srbov v Nemški demokratični republiki in navaja, po obdobjih in problemih, pomembnejša dela iz zgodovine Lužičkih Srbov, ki so bila objavljena v zadnjih 15 letih (po 1960).

V. Melik

Gestrin Ferdo, dr., redni univerzitetni profesor, Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani, YU-61000 Ljubljana, Aškerčeva 12

Srečko Vilhar (1907—1976)

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 3, s. 375—376, cit. 1

slov. (slov., angl.)

Ravnatelj Studijske knjižnice v Kopru Srečko Vilhar (1907—1976), primorski revolucionar in borec, družbenopolitični in prosvetni delavec, se je vidno vključil tudi v publicistično in strokovno zgodovinsko delo. Pisal je članke in razprave znanstvene vrednosti iz zgodovine Trsta, Gorice, Kopra in Primorske sploh, posvečal se je primorski zgodovini in v zadnjem obdobju življenja deležu prekomorskih brigad v zgodovini NOB.

Avtorski povzetek

UDK 017.11 (497.12 Lj.)-930

Rybař Miloš & Olga Janša-Zorn & Nataša Stergar & Mara Mervič & Nataša Kaudus

Novce tuje historične publikacije v osrednjih ljubljanskih knjižnicah v letu 1976

Zgodovinski časopis, Ljubljana, 31/1977, št. 3, s. 419—442

slov. (slov., angl.)

Pregled tuje zgodovinske literature, nabavljene v letu 1976 v Narodni univerzitetni knjižnici, knjižnici pedagoško-znanstvene enote za zgodovino, filozofske fakultete, biblioteki Slovenske akademije znanosti in umetnosti, knjižnici Inštituta za narodnostna vprašanja in knjižnici Inštituta za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani, je sestavljen takoj kot prejšnja leta. Literatura je razporejena po državah oziroma skupinah držav ali po narodih, na čelu pa je skupina »splošna dela«. Kjer so skupine obsežne, so razdeljene še v podskupine po posameznih obdobjih ali po drugih virih. Bibliografski popis je pregledu je deloma že nov (ISBD), deloma pa še tak, kot je bil prejšnja leta. Ob koncu vsakega opisa je navedena kratica knjižnice, kjer se knjiga nahaja in njena signatura v tej knjižnici.

O. Janša-Zorn

Gestrin Ferdo, University Professor of History, Faculty of Arts, University of Ljubljana, YU-61000 Ljubljana, Askercева 12

Srečko Vilhar (1907-1926)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 5/1977, No. 3, pp. 373-376, 1 note

slov. (slov., engl.)

The director of the študijska knjižnica (Study Library) at Koper, Srečko Vilhar (1907-1926), a revolutionist, a partisan, a social-political and educational worker from the Primorska region (the Slovene Littoral), made also an important contribution to the development of journalism and professional historical studies. He wrote articles and studies, which have especially value, concerning the history of First Trieste, Gorica, Koper, and generally about the history of the Primorska region (the Slovene Littoral), and in the final period of his life also to the contribution of the Overseas Brigades in the history of the National Liberation War.

Author's Abstract

UDC 017.41 (497.42 Lj.):930

Ryhář Miloš & Olga Janša-Zorn & Nataša Stiergar & Mara Mervič & Nataša Kandus

New Foreign Publications on History in Central Libraries of Ljubljana in 1976

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 5/1977, No. 3, pp. 419-442

slov. (slov., engl.)

A survey of foreign historical literature, acquired in 1976 by the Narodna in univerzitetna knjižnica (National and University Library), by the library of the educational-scientific unit for history at the Faculty of Arts, by the library of the Slovenska akademija znanosti in umetnosti (Slovene Academy of Arts and Sciences), by the library of the Institut za narodoslovna vprašanja (Institute for Ethnic Problems), by the library of the Inštitut za plinčini za zgodovino delavskega ribarja (Institute for the History of Workers' Movement), is composed in the same way as in previous years. Literature is arranged according to countries or groups of countries or according to nations, and it is headed by the group »General Working« in cases when the groups are large, the groups are subdivided according to various periods or according to some other aspects. In this year's survey the bibliographical description is partly new (ISBD), and partly it is still the same as it used to be in previous years. At the end of each description the abbreviation of the library, where the book is to be found, is given, as well as the call number of the book in a particular library.

O. Janša-Zorn

Zorn Tone, Senior Scientific Collaborator, The Institute for Ethnic Problems, YU-61000 Ljubljana, Cankarjeva 5

On Some of the Activities of the »Society of St. Cyril and St. Method« in Carinthia before the First World War

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 5/1977, No. 3, pp. 501-574, 59 notes

slov. (germ., slov., engl.)

The author discusses in this article the activity of the Slovene educational national-protective organization, called »Družba sv. Cirila in Metod« (The Society of St. Cyril and St. Method), in Koroska (Carinthia). This organization was established in 1885 as a counterpoise to the activity of German, nationalistic organizations on the Slovene territory. In spite of various difficulties, among them the first one was the opposition of Carinthian liberals, the Society succeeded in creating a number of branch offices. Further on, the establishment of two Slovene private schools is specially mentioned: at St. Rupert near Velkovec (St. Ruprecht b. Wilkenmarkt) and at St. Jakob v Rožn (St. Jakob i. R.); the author also mentions the disagreements which arose among the Slovenes when the second mentioned school was being built.

Author's Abstract

UDC 943 (=871):930 "1960/1975"

Šafka Jan, The Academy of Sciences of the German Democratic Republic, DDR-86 Bautzen/Budžin, Ernst-Thälmann-Strasse 6

Investigations of History of the Lusatian Serbs (1960-1975)

Zgodovinski časopis (Historical Review), Ljubljana, 5/1977, No. 3, pp. 409-418, 95 notes

slov. (slov., engl.)

The author presents in this article the organization of the scientific research of the history of the Lusatian Serbs in the German Democratic Republic. He starts, on the basis of periods and problems, significant works from the history of the Lusatian Serbs, which were published in the last fifteen years (after 1960).

V. Melik

INSTITUT ZA NOVEJŠO ZGODOVINO

R dp
ZGODOVINSKI čas.
1977

941/949

119780070,3

COBISS •